

Pamät' národa

Vydáva Ústav pamäti národa

roč. VII, 4/2011 • 2,66 €

nacizmus a komunizmus vo svojej epoche

**S trnavskou posádkou do povstania
Stalinove vojnové plány
Z poslaneckej lavice do uránových baní**

Fotografia na obálke:
K. Fraňoš J. Golianom
a maďarským dôstojníkom.
Zdroj: Archív K. Fraňa

Pamäť národa

04/2011

Redakcia

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok

Mgr. Ján Mitáč

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

Adresa

Ústav pamäti národa

Námestie slobody 6

817 83 Bratislava 15

E-mail: redakcia@upn.sk

www.upn.sk

Redakčná rada

Predseda Redakčnej rady

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia Redakčnej rady

PhDr. Igor Baka, PhD.

Doc. ThDr. Jozef Halčko, PhD.

Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec

Beáta Katrebová Blehová, PhD.

Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.

Mgr. Norbert Kmet', CSc.

PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.

PhDr. Michal Pehr, PhD.

Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Ivan A. Petranský, PhD.

Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Jazyková úprava

Zora Vanovičová

© Ústav pamäti národa 2011

Všetky práva vyhradené

Objednávky časopisu

zasielajte na adresu redakcie.

Ročné predplatné 8.30 €

Sadzba

Gabriela Smolíková

Tlač

Róbert Jurových, Nikara

Printed in Slovakia

Evidenčné číslo

EV 3973/10

ISSN 1336-6297

Vážení čitatelia,

„kto stratil majetok nestratil mnoho, kto stratil slobodu, stratil mnoho“ - stojí v hesle, ktoré si zvolila najväčšia slovenská organizácia politických väzňov, Možno povedať, že zápas o princíp slobody sme zažili na úrovni Ústavu pamäti národa aj tento rok, Jednou z osobitostí ÚPN je totiž práve jeho sloboda a nezávislosť, Dovolím si povedať, že v nijakej inej historickej inštitúcii nie je sloboda odborného bádania taká ako v ÚPN, V nijakej inej nedokáže vedľa seba koexistovať toľko odlišných ideových smerov, No ako sa presviedčame, ÚPN musí o vlastnú slobodu a nezávislosť zápa-siť doslova za každej politickej konštelácie, manévrujúc medzi Scyllou politickej ignorácie a Charybdou forsírovania ideologických šablón zo strany moci,

ÚPN vo svojej histórii zažíval existenciálnu krízu dvakrát: v roku 2008 a 2011.

V roku 2008 stál, vďaka vtedajším vládnym stranám, na prahu úplnej likvidácie, Zákon o zrušení ÚPN bol už pripravený a len v poslednej chvíli, doslova „deus ex machina“, bol stiahnutý,

V roku 2011 sa hrala utajená, rafinovaná, no podobne nebezpečná hra. Hlavná snaha - slovami Jána Čarnogurského - smerovala však k tomu, že sa vládna moc „snažila zmeniť výklad slovenských dejín“. Na to potrebovala dosadiť vlastné, poslušné kádre, Bývalý disident označil tieto snahy ako „zavrhnutiehodné“,

Pokušenie politikov ovplyvňovať výklad dejín, či dokonca diktovať historikom aké odborné posudky majú písať na historické osobnosti, však nie je záležitosťou iba 21. storočia a nie iba Slovenska, Táto snaha je stará ako historiografia. Smutné príklady nedávnych „politických hrátok“ s inštitútmi národnej pamäti

máme aj zo susedných štátov - z Poľska, z Českej republiky i z Ukrajiny.

Kým v roku 2008 snahy o likvidáciu ÚPN mali čisto politicko-mocenské pozadie, v roku 2011 to bolo trochu inak. Mali skôr osobné a ideologické pozadie. Podnety na „normalizáciu“ ÚPN vychádzali od časti nespokojných bývalých či súčasných zamestnancov, ktorí svoje pôsobisko našli nie v náročnej odbornej práci, ale v zákulisných metódach a v politickom posluhovaní. Našli pochopenie u časti nezorientovaných politikov. Pod zámienkou kritiky „nevhodných“ názorov, historických prác, knižnej či filmovej produkcie v posledných rokoch sa požadovala nielen zmena Langošovho zákona, ale sa plánovali aj rozsiahle ideologické čistky v ÚPN. Všetko pod pláštikom „zefektívnenia“ jeho činnosti. Paradoxom bolo, že najväčšia kritika vychádzala z úst ľudí, ktorí sami nevyprodukovali jedinú kvalitnú odbornú stať, tobôž knihu či dokumentárny film.

Je veľkým pokušením namýšľať si, že práve aktuálna politická garnitúra je „lepšia“ ako všetky predchádzajúce a od historikov požadovať, aby tie garnitúry či režimy ukazovali v čiernobielej farbe, schematicky, bez akejkoľvek snahy o vedeckú objektivitu a vyváženosť. Z tohto pohľadu je konflikt medzi mocou a vedou nevyhnutný a treba s ním rátať aj v budúcnosti. Jeho vyriešenie bude však - tak ako vždy v minulosti - závisieť predovšetkým od osobnej statočnosti a morálnej integrity každého historika...

Martin Lacko

Obsah

Štúdie

- Martin Jarinkovič* 4)
Slovensko-juhoslovenské hospodárske a obchodné kontakty v rokoch 1939 - 1941
- Daniela Fukasová* 18)
Transformácie svojpomocného roľníckeho družstevníctva na Slovensku pred a po februári 1948
- Branislav Kinčok* 31)
Mechanizmus tvorby politických procesov v rokoch 1948 - 1953 na príklade poslanca Národného zhromaždenia Petra Danieltča

Diskusia

- Martin Lacko* 51)
„Stalinove vojnové plány a skutočné príčiny porážok Červenej armády v roku 1941“. (Prednáška Marka Solonina v Univerzitnej knižnici v Bratislave dňa 20. 9. 2010)

Obete

- Pavol Jakubčín* 73)
Páter František Chochula CSsR v internačnom kláštore Králiky

Predstavujeme

- Peter Sokolovič* 78)
Karol Fraňo, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania

Kariéry v ŠtB

- Jerguš Sivoš* 90)
Štefan Hubina

ÚPN interne

- Martin Lacko*
Lipovec - pomník zabudnutých slovenských obetí 96)
Pracovníci ÚPN na hornej Orave 96)
- Jana Speváková* 97)
SILA SVEDECTVA - ďalší projekt ÚPN podporený Európskou komisiou
- Ján Čarnogurský* 98)
Prejav Jána Čarnogurského na tlačovej besede ÚPN venovanej návrhu nového zákona o činnosti Ústavu pamäti národa
- František Neupauer* 100)
Učiteľia prekročili železnú oponu

Apendix

- Martin Lacko* 102)
Slovensko stratilo doktora Deáka
- Marta Košíková* 103)
Za Karolom Noskovičom
- Anton Hruboň* 104)
MIČEV, S. a kol.: Slovenské národné povstanie 1944
- Ján Mitáč* 107)
MICHELA, M. (zost.): Ján Spišiak: Spomienky z Budapešti
- Branislav Kinčok* 109)
HANZLÍK, F.: Bez milosti a sľútvaní

Slovensko-juhoslovanské hospodárske a obchodné kontakty v rokoch 1939 - 1941

Mgr. Martin Jarinkovič

(1981), absolvent
Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity,
odbor slavistika. Pracuje
vo Východoslovenskom
múzeu v Košiciach

Dr. Jozef Cieker, chargé
d'affaires 1. SR
v Belehrade. Zdroj: SNA

Problematika hospodárskych dejín a zahraničného obchodu Slovenska v rokoch 1939 - 1945 nepatrila medzi veľmi exponované témy slovenskej historiografie.¹ Predložená štúdia sa snaží podchytiť len určitý výsek tohto odvetvia, zameraný na vzájomné slovensko-juhoslovanské vzťahy.

Základný rámec existencie 1. Slovenskej republiky (SR) bol daný tzv. ochrannou zmluvou viažucou Slovensko tesne na Nemeckú ríšu v oblasti zahraničnej politiky, vojenstva a obrany, ako aj v oblasti hospodárskej politiky. Snahou slovenských národohospodárov však bolo čo najviac eliminovať nemecký vplyv, v čom boli čiastočne úspešní a aspoň sčasti sa im podarilo realizovať nezávislú hospodársku politiku.²

Slovenská vláda sa pri vzniku Slovenského štátu rozhodla rešpektovať právnu kontinuitu s obchodnými zákonmi a dohodami bývalého Československa so zahraničím.³ Dňa 5. júla 1939 sa po rokovaní v Belehrade podarilo slovenskej delegácii provizórne (o šesť mesiacov) predĺžiť starú československo-juhoslovanskú obchodnú zmluvu.⁴ Toto provizórium umožnilo oživiť vzájomný obchod. Zlepšeniu vzájomných

vzťahov malo pomôcť aj zriadenie slovenského diplomatického zastúpenia v Belehrade, ktoré oficiálne začalo svoju činnosť dňa 18. septembra 1939.⁶ Dňa 11. novembra 1939 odovzdal svoje poverovacie listiny do rúk princa - regenta Pavla Karadjordjevića slovenský vyslanec Dr. Ivan Milecz.⁶ Vzhľadom na to, že bol akreditovaný aj v Bukurešti, kde bolo jeho trvalé pôsobisko, zastupoval ho počas jeho neprítomnosti chargé d'affaires Dr. Ján Cieker, ktorý zariadil vznik slovenského vyslanectva v Belehrade už od začiatku septembra 1939.⁷

Slovenská republika sa v Belehrade netešila veľkej priazni nielen z hľadiska politického, ale i hospodárskeho. Odráža sa to v prvých správach Dr. Cieker, ktorý dňa 3. októbra 1939 napísal ministerstvu zahraničných vecí do Bratislavy: „Podľa prvých rozhovorov a dojemov získaných na prvej návšteve hospodárskych činiteľov juhoslovanskí využívajú medzinárodnopolitickú situáciu Juhoslávie tak, že len s určitou dávkou nedôvery - najmä čo sa týka platby - hľadia na Slovensko.“⁸

Renomé Slovenska určite neprospera počiatočná ekonomická slabosť štátu, pasívne

1 V poslednom čase sa tejto oblasti našich dejín začalo venovať viac pozornosti, a to najmä vďaka Petrovi Mičkovi a Antónii Štefánikovej, ktorí vo svojich prácach okrem iného načrtli aj celkový vývoj zahraničného obchodu 1. SR. Pozri: ŠTEFÁNIKOVA, A.: Územná orientácia zahraničnoobchodných vzťahov Slovenskej republiky v období druhej svetovej vojny. In: CSÉFALVAY, F., - PŮČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000, strana (s.) 171 - 179; ŠTEFÁNIKOVA, A.: O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939 - 1945. In: *Historický časopis*, ročník (roč.) 48, číslo (č.) 3, 2000, s. 462 - 471; MIČKO, P.: Medzinárodný platobný styk a zahraničný obchod 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 - 1944. In: *Acta historica Neosoliensia Tomus 11*, s. 224 - 235.

2 Podľa: MIČKO, P.: Vplyv nacistického Nemecka na slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 - 1945. In: ŠMIGEL, M. - MIČKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica 2005, s. 58, 63. Obdobné pokusy v oblasti zahraničnej politiky boli však Nemeckom rýchlo eliminované. Pozri: HRNKO, A.: Zarádovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov (1939 - 1940). In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 - 1945*. Martin 2000, s. 54. K problematike pozri aj: PETRUF, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky (1939 - 1945). In: *Historické štúdie*, 38, 1997, s. 7 - 41. Ku kontextu slovensko-juhoslovanských vzťahov pozri: NĚMEČEK, J.: K slovensko-jugoslávskym vzťahům 1939 - 1941. In: *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valentý*. Praha 2000, s. 385 - 398; TKÁČ, J.: Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 - 1941. In: *Historický zborník*, 19, č. 1, 2009, s. 154 - 168.

3 MIČKO, P.: Medzinárodný platobný styk a zahraničný obchod 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 - 1944, s. 224. Pozri aj: ŠTEFÁNIKOVA, A.: Územná orientácia zahraničnoobchodných vzťahov Slovenskej republiky v období druhej svetovej vojny, s. 173.

4 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Ministerstvo zahraničných vecí (MZV), škatuľa (Sk.) 266, č. 36/39. Pomer slovenskej koruny k juhoslovanskému dináru bol ustálený v kurze 100 korún slovenských (Ks) = 150 Din. Pozri: *Slovák*, 11. 7. 1939. *Obchodné styky medzi Juhosláviou a Slovenskom normalizované*.

5 SNA, f. MZV, šk. 266, č. 15/39.

6 Tamže, č. 284/39.

7 Vláda Slovenskej republiky vymenovala Dr. Ciekeru za chargé d'affaires v Belehrade dňa 1. septembra 1939. Podľa: TKÁČ, J.: Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 - 1941, s. 155. Prvá správa Dr. Ciekeru z Belehradu je datovaná 5. septembra 1939. SNA, f. MZV, šk. 265, č. 1.

8 SNA, f. MZV, šk. 266, č. 9/39.

clearingové saldo v obchodovaní s Juhosláviou a len provízorne zmluvné podchytenie zahraničnoobchodných kontaktov a platobného styku s Juhosláviou.⁹ Úplne výrečná je v tomto zmysle hospodárska správa Dr. Ciekeru za prvé štvrtročie fungovania vyslanectva v Belehrade, v ktorej uviedol: „*Septembrové dni 1939 úplne potvrdili zásadu, že hospodárska situácia je podmienená situáciou politickou a opačne. Prvotná nedôvera, ktorá mala príčiny dávnejšie, odzrkadľovala sa pri jednotlivých hospodárskych jednaniach, a častokrát usmernila vývoj vecí tak, že miesto ďalších jednaní zostalo len pri pokusoch. (...) Nedostatok peňazí, neochota zo strany tunajších úradov a konečne zámerná propaganda prinútila vyslanectvo, aby použilo zásahov priamych a veľmi častých.*” Tieto intervencie, ako uviedol Cieker, upozorňovali juhoslovanských činiteľov, že s novým štátnym útvarom treba počítať ako s hospodárskym partnerom. Podľa Ciekeru problém nedôveryhodnosti hospodárskych pomerov Slovenska v juhoslovanských hospodárskych kruhoch tkvel v skutočnosti, že slovenské pasívne clearingové saldo bolo prakticky jediným smerodajným štatistickým ukazovateľom. Toto saldo, ako napísal v správe, „*negatívne odzrkadľovalo slovenské hospodárske pomery, ktoré boli považované za nesamostatné, malé a politicky viazané.*” Ďalší problém podľa neho spočíval v neexistencii regulárnej obchodnej dohody medzi oboma štátmi, čo spôsobovalo, že „*Akékoľvek poukazy sú prakticky neprevediteľné boli odmietané.*” Napriek negatívnym náladám voči Slovensku

však podľa Ciekeru v určitých hospodárskych kruhoch existoval záujem o obchodnú spoluprácu. Vznik vyslanectva v Belehrade podľa Ciekeru usmernil veci v prospech Slovenska, a preto: „*Spomenuté zbytočné ťažkosti časom ustupovali obchodným ponukám, ktoré predsa svojou materiálnou povahou v hospodárskych kruhoch viac zavážili, než nezodpovedné reči, propaganda a nepriateľská tlač.*”¹⁰ Cieker tieto tvrdenia opieral aj o štatistické odhady, podľa ktorých sa záver roka 1939 vyvíjal z hľadiska obchodnej bilancie pre Slovensko priaznivo. Kým k 15. októbru 1939 Slovensko v clearingu dlhovalo Juhoslávii 7 075 310 Ks, na konci roka, teda k 30. decembru 1939 už naopak požadovalo z Juhoslávie 1 200 000 Ks,¹¹ Fakt, že za necelé tri mesiace dokázalo Slovensko obrátiť toto pasívum, mal určite vplyv aj na nazeranie juhoslovanských hospodárskych kruhov na jeho ekonomiku.

Jednou z najdôležitejších úloh vyslanectva prvej Slovenskej republiky v Belehrade bolo napomáhať rozvoju hospodárskej spolupráce a vzájomnému obchodu medzi oboma štátmi. Predpoklady vzájomnej obchodnej výmeny sa ponúkali najmä v oblasti poľnohospodárstva a papierenského priemyslu. Slovensko malo záujem o tradičné poľnohospodárske produkty z Juhoslávie a Juhoslávia zasa mala záujem najmä o celulózu a tlačiarenský papier.¹² Vyslanectvo (Dr. Cieker) pôsobilo v mnohých prípadoch ako koordinátor a sprostredkovateľ obchodných kontaktov. Napríklad koncom roka 1939 sprostredkovalo kompenzačný obchod medzi Krajinským zväzom poľ-

9 Pre tieto skutočnosti sa aj samotné vyslanectvo v počiatočných svojho pôsobenia dostalo do nepriemerných finančných problémov. Pozri: Tamže, šk. 275, č. 314/39.

10 Tamže, šk. 269, č. 907/40.

11 Tamže.

12 Podľa slovenských štatistických údajov sa zo Slovenska do Juhoslávie vyvážalo: jačmeň, slad, parafín, syry, tvaroh, pálené vápno, jalovcový olej, decht, ľanová priadza, konopné hadice, česaná priadza, mlynské plátna, šatstvo, prádlo, kefy, celulóza, papier, asfaltový tovar, voskované plátno, tovar z umelej hmoty, sklo, šamotové tehly, plechové tovary, tovar z kútného železa, dynamá, elektromotory, elektrické káble, optické prístroje, kyslíčniky a zásady, kamenec chromitý, chemické výrobky, nábojnice, roznětky, knihy, tlač, hudobníky, známky, handry, plst', plstený tovar, kožušiny, surové kože, liehoviny, vlnený tovar, košíkársky tovar, železo, oceľ, strieborné výrobky. In: SNA, f. Ministerstvo hospodárstva (MH), šk. 794, bez čísla.

Z Juhoslávie sa na Slovensko podľa slovenských štatistických údajov dovážali: strukoviny, vlašské a lieskové orechy, ovocie, sušené slivky, cesnak, cibuľa, mak, ľanové, konopné a iné semená, kakaové bôby, proso, potraviny, bravčový dobytok, násada úhorov, mechúre a črevá, bravčová a husacia masť, palmový olej, rastlinné oleje, víno a šťavy z plodov, pálené i hasené vápno, pyrit, ľan, juta, tovar z umelej hmoty, hospodárske stroje, prístroje, kyslíčniky a zásady, farby, knihy. Tamže

Juhoslovanské údaje sa mierne odlišujú, podľa nich sa zo Slovenska do Juhoslávie v roku 1939 vyvážali: jačmeň, slad, mastek, čistený parafín, kryštalizovaný liadok, sirouhlík a sirovodík, extrakty na spracovanie kože, horľaviny, pradená kúdeľ, vlnené tkaniny, impregnované tkaniny, odpadky na pradáva a tkanivá, papier, celulóza, tlačiarenský papier, knihy, pálené tehly, sklenené výrobky, koľajnice, olovené valce, cievky. Z Juhoslávie na Slovensko zasa: sušené slivky, listový tabak, liečivé byliny, živé ošípané, čerstvé bravčové mäso, čerstvá slanina, solená slanina, bravčová masť, očistené posteľné perie, bravčové črevá solené, hovädzie črevá solené, suché hovädzie črevá, solené ovčie črevá, solené konské črevá, stavebné drevo, olivový olej, vyvreté víno s obsahom alkoholu do 12 %, magnezit, bauxit, pyrit, extrakty na vypracovanie kože, cyanamid vápnika, jutové mechy, rešetá a sítá s dnom z konskej srsti, drevené šparátka na zuby, železné artikly, stroje a prístroje a ich súčiastky. Pozri: Tamže, šk. 409, č. 201.069/40-IV. K uvedeným komoditám sú uvedené aj údaje o vyvezenom, resp. dovezenom množstve a hodnote v Ks, resp. din. Tie sa však vzájomne odlišujú a veľmi sú odlišné aj od oficiálnej štatistiky Združenia slovenského priemyslu z roku 1942. Tieto odlišnosti sú pravdepodobne spôsobené tým, že v týchto údajoch nie sú úplne zahrnuté všetky obchody, a preto ich treba považovať len za odhady, a ani sme ich zámerné neuvádzali. Pozri: Slovenský priemysel roku 1941. Výročná správa Ústredného združenia slovenského priemyslu. Turčiansky Sv. Martin 1942, s. 111 - 112.

nohospodárskych dobytčárskych družstiev v Belehrade (Zemaljski savez poljoprivrednih stočarskih zadruga u Beogradu) a Krajinským zemedelským zväzom v Bratislave.¹³ Približne v rovnakom čase vyslanectvo sprostredkovávalo aj dovoz pyritu na Slovensko.¹⁴

Dr. Cieker, vidiac ťažkosti vzájomného obchodu, oslovil dňa 6. decembra 1939 slovenské MZV so žiadosťou, aby bola založená Slovensko-juhoslovanská obchodná spoločnosť, ktorá by napomáhala zlepšovať situáciu v obchode.¹⁵ Vo svojej odpovedi MZV dalo Ciekerovi na vedomie, že na Slovensku vznikla už „polooficiálna“ dovozno-vývozná spoločnosť (DOVUS) na čele s Daliborom Krnom, ktorá by mohla nadviazať kontakt s obdobnou organizáciou v Juhoslávii.¹⁶ DOVUS začal aktívne pôsobiť na juhoslovanskom teritóriu a prostredníctvom svojich zástupcov aj v koordinácii s vyslanectvom sprostredkoval vzájomný obchod. Spolupráca v oblasti hospodárstva a obchodu, nadviazaná v roku 1939, sa intenzívnejšie začala rozvíjať v nasledujúcom roku.

Rok 1940 bol z hľadiska hospodárskej spolupráce najúspešnejším obdobím vzájomných vzťahov. Počiatočnú juhoslovanskú rezervovanosť sa podarilo postupne zmierňovať, čomu napomáhal aj úspešný rozvoj vzájomného obchodu medzi oboma štátmi. K zlepšeniu obchodných vzťahov mohla napomôcť

i zmena na poste šéfa Ústavu pre zahraničný obchod (Závod za spoljnu trgovinu).¹⁷

Slovensko malo aj v roku 1940 veľký záujem o dovoz tradičného juhoslovanského exportného artiklu, ošipaných, bravčovej masti a slaniny. Aj v tejto oblasti sa však vyskytli problémy a nedorozumenia, v ktorých musel slovenský chargé d'affaires zasahovať.¹⁸

Ako sprostredkovateľ obchodu s týmito komoditami pôsobil Dr. Cieker aj v druhej polovici roka. Dňa 1. júla 1940 ho vyhľadal poverenec Krajinského zemedelského zväzu v Belehrade Štefan Vasič so žiadosťou o intervenciu vo veci dohody, ktorú uzavrel tento zväz a Riaditeľstvo pre zahraničný obchod (Direkcija za spoljnu trgovinu) dňa 18. júna 1940 o dodaní 20 vagónov slaniny a 20 vagónov masti. Problém však nastal v spôsobe platby, pretože Riaditeľstvo žiadalo, aby sa platba realizovala prostredníctvom tovarových dinárov Slovenskej národnej banky (SNB), zatiaľ čo Krajinský zemedelský zväz úhradu už vykonal prostredníctvom clearing. Cieker sa ešte v ten deň (1. júla) obrátil na riaditeľa Riaditeľstva pre zahraničný obchod Rudolfa Bičaniča a žiadal ho, aby povolil dokončenie operácie cez clearing.²⁰ Z Bičaničovej odpovede vysvitá, že juhoslovanská strana si podmienky uzavretej dohody vysvetľovala tak, že sa platba mala realizovať prostredníctvom tovarových dinárov a na tomto stanovisku trvala.²¹

13 Juhoslovanská strana ponúkala kompenzáciu mäsa, masti a slaniny za celulózu v hodnote 8 miliónov dinárov a 50 vagónov kockového cukru za podmienky, že 40 % obnosu vyplateného vo švajčiarskych frankoch by bolo použitých na úhradu vývozu juhoslovanskej masti a zbytok by bol daný k dispozícii slovenskému účtu v Juhoslávii. Druhý Juhoslovani navrhovaný obchod sa týkal kompenzácie slovenského cukru a celulózy za grécky tabak, ktorým disponovala juhoslovanská strana. SNA, f. MZV, šk. 270, č. 228/39. Slovenská strana vyjadrila súhlas s predajom 10 až 15 vagónov cukru, avšak za iné ceny a súhlasila tiež s predajom celulózy, ak nastane dohoda v cene. Tamže, č. 430/39. Avšak druhú časť ponúkaného obchodu (cukor a celulózu za tabak) slovenská strana v stanovisku ministerstva hospodárstva odmietla. Tamže, šk. 270, č. 696/40. Nakoniec dňa 10. januára 1940 MZV vyslanectvu oznámilo, že záležitosť bola prerokovaná s Krajinským zemedelským zväzom, ktorý celý obchod prevezme do vlastných rúk a uzavrie ho telefonicky. Tamže, šk. 270, č. 719/40.

14 Dňa 20. októbra 1939 sa obrátil na vyslanectvo Najvyšší úrad hospodársky so žiadosťou o intervenciu v prípade dodávky 2000 ton pyritu pre firmu Solo Ružomberok. Tento pyrit uvedená firma využívala pri výrobe celulózy a juhoslovanské úrady odmietli vydať povolenie na jeho vývoz. SNA, f. MZV, šk. 272, č. 198/39. Vo svojej odpovedi zo dňa 2. novembra 1939 Dr. Cieker uviedol, že na jeho intervenciu Národná banka Kráľovstva Juhoslávie (NBKJ) udelila vývozné povolenie s tým, že polovica ceny bude uhradená dolármi a polovica clearingom. Tamže, šk. 272, č. 225/39.

15 Tamže, šk. 270, č. 471/39.

16 Tamže, č. 688/39.

17 Ako uviedol Cieker: „Bývalý šéf tohto závodu (Dr. Milutin Petrovič - pozn. M. J.) nebol naklonený obchodným stykom slovensko-juhoslovanským a vyslanectvo malo možnosť viac razy sa presvedčiť, že menovaný pán robil slovensko-juhoslovanskému export-importu zbytočné ťažkosti.“ Tamže, šk. 269, č. 907/40.

18 Napríklad v apríli 1940, na požiadanie Dr. Pavla Opluštila, žiadal juhoslovanského ministra obchodu a priemyslu Dr. Ivana Andresa o vydanie povolenia na vývoz 20 vagónov masti na Slovensko, ktoré Andres nakoniec v máji 1940 aj udelil. Tamže, šk. 271, č. 1784/40, č. 2025/40.

19 Tamže, č. 2549/40.

20 Tamže, č. 2475/40.

21 Bičanič vo svojej odpovedi z 1. júla 1940 uviedol, že všetky doterajšie dohody medzi Krajinským zemedelským zväzom a Riaditeľstvom pre zahraničný obchod obsahovali klauzulu, že sa platba dodávaného tovaru bude realizovať z tovarových dinárov, ktoré dala Slovenská národná banka k dispozícii Riaditeľstvu pre zahraničný obchod v Národnej banke Kráľovstva Juhoslávie. Ako uviedol Bičanič, z obnosu cca 19 000 000,- dinárov daných Direkcii pre zahraničný obchod, k dispozícii bola realizovaná dodávka: 2 000 kusov živých ošipaných, 30 vagónov masti a 35 vagónov slaniny. Z ďalšej dodávky 20 vagónov masti a 20 vagónov slaniny, ktorá mala byť uhradená formou platby tovarovými dinármi na základe dohody zo dňa 18. júna 1940, v hodnote 9 100 000,- dinárov bolo už 8 vagónov expedovaných. Tamže, č. 2549/40.

Dňa 30. júla 1940 bolo vyslanectvo upovedomené, že napriek dohode Národná banka Kráľovstva Juhoslávie (NBKJ) robí naďalej problémy s vyplatením objednávky cez clearing.²² Celý obchod sa naťahoval. Dňa 16. septembra 1940 urgoval túto záležitosť Cieker v liste Bičaničovi, pričom mu priložil aj list Krajinského zemedelského zväzu, v ktorom sa sťažoval, že juhoslovanská strana napriek dodatočnej dohode z 18. júla 1940 nedodala požadovaný kontingent.²³ Riaditeľ Bičanič zareagoval dňa 21. septembra 1940 v obširnom liste, v ktorom nanovo uviedol podmienky, za ktorých je juhoslovanská strana ochotná dokončiť dodanie zvyšných 31 vagónov bravčovej masti.²⁴ Týmto požiadavkami juhoslovanská strana svojvoľne zmenila obsah dojednaných dohôd z 18. júna, resp. 18. júla 1940.

Tento prípad je názornou ilustráciou, aké ťažkosti vznikali pre slovenskú stranu pri vzájomnom obchode. Slovenská diplomacia v tejto situácii mala veľké očakávania od uzavretia regulárnej obchodnej dohody. Napomáhať dosiahnutiu tejto dohody bolo jednou z najnaliehavejších úloh v oblasti hospodárskej spolupráce, ktoré Cieker v Belehrade očakávali. Túto otázku Cieker nastolil už vo svojich prvých stretnutiach s hospodárskymi činiteľmi Juhoslávie.²⁵ Napriek obojstranne deklarovanému záujmu sa v tejto otázke dlho nedarilo dosiahnuť pokrok.

Vzhľadom na skutočnosť, že sa nepodarilo upraviť vzájomný obchodný a platobný styk regulárnou zmluvnou úpravou v časovom rámci šiestich mesiacov, stanovenom provizóriom zo dňa 5. júla 1939, bolo toto provizórium dňa 5. januára 1940 opätovne predĺžené na dobu šiestich mesiacov, v rámci ktorej malo k tejto zmluve dôjsť.²⁶ Prípravu zmluvy urgoval slovenský chargé d'affaires vo svojej správe MZV dňa 12. marca 1940.²⁷ Ďalšie urgencie,

požadujúce informáciu o štádiu príprav, boli Dr. Ciekom odoslané v dňoch 15. a 17. apríla 1940.²⁸ Medzitým sa MZV v dňoch 15. a 17. apríla 1940 písomne obrátilo na ministerstvo hospodárstva so žiadosťou, aby vyslalo svojho zástupcu na medzirezortnú poradu k otázke riadnej slovensko-juhoslovanskej obchodnej zmluvy, pričom naznačilo, že by si želalo, aby rokovanie s Juhosláviou začalo po 14. máji 1940. Porada bola stanovená na 23. apríl 1940 v budove MZV.²⁹ Ministerstvo hospodárstva sa následne ešte 15. apríla 1940 obrátilo na Zemedelskú radu pre Slovensko, Krajinský zemedelský zväz, Slovenskú ovocinársku spoločnosť, Obilnú spoločnosť pre Slovensko a svoj VIII. a IX. odbor so žiadosťou o návrhy dovozných a vývozných požiadaviek voči Juhoslávii.³⁰ Na základe návrhov, ktoré jednotlivé inštitúcie odoslali MH dňa 22. apríla 1940, sa podarilo zostaviť predbežný návrh obsahujúci najmä požiadavky na poľnohospodárske produkty z Juhoslávie, naopak, zo Slovenska navrhovali vyviezť iba jačmeň, slad a cukor.³¹ Záznam z porady zo dňa 23. apríla 1940 síce nemáme k dispozícii, ale vieme, že na tejto porade bol potvrdený MZV navrhovaný májový termín začatia slovensko-juhoslovanských rokovaní.³²

Stanovenie termínu začatia rokovaní, ako sa ukázalo, nebolo vôbec ľahké a celá záležitosť sa naťahovala až do júla 1940. Problematickou sa stala juhoslovanská požiadavka o dodanie slovenských dovozných a vývozných požiadaviek (kontingentov), programu a zoznamu členov delegácie vopred, čím tlačila slovenskú stranu do nevýhodnejšej pozície a snažila sa získať lepší manévrovací priestor a taktickú výhodu. Slovenská diplomacia (hoci menej dôrazne) žiadala zasa juhoslovanské požiadavky.³³ S ich dodaním sa však juhoslovanská strana neponáhľala. Cieker sa tak

22 Tamže, č. 2796/40.

23 Tamže, č. 3262/40.

24 V liste uviedol, že podľa dohody z 18. júna 1940 za už dodané 4 vagóny masti a 5 vagónov slaniny Riaditeľstvo požaduje zaplatiť z obnosu salda tovarových dinárov 2 048 500 dinárov. Za ďalších 930 000 tovarových dinárov Riaditeľstvo dodá zväzu štyri vagóny masti, v cene dohodnutej zmluvou z 18. júna 1940. Ostatných 27 vagónov dodá Riaditeľstvo za cenu dojednanú dodatočnou zmluvou zo dňa 18. júla 1940, t. j. za 24 dinárov za 1 kg. Toto množstvo môže zväz uhradiť prostredníctvom clearingu. Podľa podmienky juhoslovanskej strany musí zväz celú protihodnotu za 27 vagónov do 8 dní zaslať NBKJ do clearingu k promptnému vyplateniu v prospech Riaditeľstva. Po splnení týchto podmienok bola juhoslovanská strana ochotná dodať celú zásielku 31 vagónov do šiestich týždňov, počnúc od 1. októbra 1940. Tamže, č. 3327/40.

25 Tamže, šk. 265, správa č. 5 zo dňa 12. septembra 1939.

26 SNA, f. MH, šk. 794, fascikel 4857-VI-1941, č. dokumentu 201.042/40-IV.

27 SNA, f. MZV, šk. 270, č. 1342/40.

28 Tamže, č. 1700/40.

29 SNA, f. MH, šk. 794, č. 201.051/40-IV, č. 201.042/40-IV.

30 Tamže, č. VI-4857/2/40.

31 Tamže, č. 5538/I/40 list Zemedelskej rady pre Slovensko, č. 6847 list Krajinského zemedelského zväzu, č. 441/40 list Slovenskej ovocinárskej spoločnosti.

32 Tamže, základné č. VI-4857/10/40.

33 SNA, f. MZV, šk. 270, č. 1863/40. Tamže tiež: č. 2201/40, č. 2466/40.

ocitol v nepríjemnej situácii a mnohokrát urgoval u slovenského MZV dodanie slovenského zoznamu požiadaviek, na ktoré však MZV dlho nereflektovalo.³⁴ Medzitým sa priblížil termín uplynutia doby platnosti zmluvného provizória, ktoré bolo preto na žiadosť slovenskej strany zo dňa 4. júla 1940 opätovne predĺžené.³⁵

Pokrok v stanovení termínu obchodných rokovaní nastal až potom, čo slovenská strana ustúpila a odoslala (do Belehradu bol doručený 5. júla 1940) Juhosláviiu vyžadovaný zoznam slovenských požiadaviek. Slovenské MZV však neopomenulo vo svojom stanovisku zdôrazniť, že predložený zoznam je „len informatívneho rázu a nemôže predbežne slúžiť za podklad k rokovaniu, pokiaľ sama komisia nedostane predbežne protinávrh juhoslovanskej vlády“.³⁶ Cieľom dňa 6. júla 1940 tieto informácie oznámil ministromi Piljovi a priložil aj kópiu oficiálnej nóty, ktorú zaslal juhoslovanskému MZV.³⁷ Po rozhovoroch, ktoré absolvoval s prednostom konzulárno-hospodárskeho odboru juhoslovanského MZV Dr. Lazarevičom, mohol dňa 18. júla 1940 konečne oznámiť do Bratislavy termín začatia rokovaní, ktorý juhoslovanská strana stanovila na 25. júl 1940.³⁸

Samotné rokovania sa začali 25. júla 1940 v konferenčnej miestnosti juhoslovanského MZV v Belehrade.³⁹ Materiál o ich priebehu nie je kompletný. K dispozícii máme denné prehľady z 25., 26. a 30. júla 1940, vypracované pravdepodobne legačným tajomníkom vyslanectva Gabrielom Danihelom. V prvý deň (25.7.) sa po úvodných prejavoch oboch predsedov vytvorili tri komisie. Prvá ko-

misia v zložení Tomić, Šoštaric, Dajčić, Pešić, Arko, Popović, Országh, Diskantiny a Kukliš mala začať rokovať nasledujúci deň (26.7.) dopoludnia. Táto komisia bola ešte rozdelená na dve podkomisie, a to veterinárnu, ktorá mala zasadať na ministerstve hospodárstva, a obchodnú, ktorá mala rokovanie viesť na MZV. Druhá komisia v zložení Stojković, Mermolja, Šoštaric, Stevanović, Vyskočil, Čačko a Krno mala rokovať nasledujúceho dňa (26.7.) v budove PRIZADu (Privilegováno izvozno akciono društvo - Privilegovaná vývozná akciová spoločnosť) o tovarovej výmene. Tretia komisia v zložení Ljubisavljević, Dajčić a Virsik mala začať rokovať nasledujúci deň (26.7.) v budove NBKJ.⁴⁰

Dňa 26. júla 1940 začala prvá komisia rokovať pod vedením S. Lazarevića a J. Országha. Juhoslovanskou stranou predložený náčrt zmluvy mal byť doplnený „protektorátnou klauzulou“ a bodom zaručujúcim najvyššie výhody slovenskej paroplavbe, ktoré požadovala slovenská strana. Druhej komisii predsedali D. Toth a A. Vyskočil a vyjednávali o kontingentoch exportných artiklov, pričom juhoslovanská strana zamietla slovenskú požiadavku na ročný dovoz 400 ton medi a 400 ton olova z Juhoslávie. O práci tretej komisie sa v dennom prehľade neuvádzajú konkrétne údaje.⁴¹ Ďalší denný prehľad, ako už bolo spomenuté, pochádza až zo dňa 30. júla 1940. Rozsahom (3 strany) je to najobjemnejšia správa. Dozvedáme sa z nej o úspešnom napredovaní práce veterinárnej podkomisie vedenej Dr. Kuklišom. Text, ktorý Kukliš predstrel, bol juhoslovanskou stranou prijatý bez

34 Tamže, č. 1783/40. Tamže tiež: č. 1847/40, č. 1863/40, č. 1930/40, č. 2121/40, č. 2429/40, č. 2466/40, č. 2519/40.

35 Tamže, č. 2519/40.

36 Tamže, č. 2539/40.

37 Tamže.

38 Tamže, č. 2576/40, č. 2638/40.

39 Slovenskú delegáciu tvorili: generálny tajomník Zväzu slovenských priemyselníkov Ing. Peter Zaťko vo funkcii jej predsedu, legačný radca a prednosta národohospodárskeho odboru MZV Ing. Ján Országh, prednosta priemyselného odboru Ministerstva hospodárstva Dr. Alexander Vyskočil, prednosta poľnohospodárskeho odboru Ministerstva hospodárstva Dr. Štefan Čačko, odborový radca z colného odboru Ministerstva financií Dr. Diskantiny, Slovenskú národnú banku zastupoval Dr. Virsik, Dr. Kukliš zastupoval veterinárny odbor Ministerstva hospodárstva, vo funkcii tajomníka bol k delegácii pričlenený Gabriel Danihel z vyslanectva SR v Belehrade a prizvaný bol ako expert aj riaditeľ DOVUSu Dalibor Krno. SNA, f. MZV, šk. 270, č. 2539/40. Pozri aj: Tamže, bez čísla, správa pre slovenskú tlač. Dr. Kukliš sa tu nespomína, ale z denných prehľadov vieme, že viedol slovenskú veterinárnu podkomisiu. Juhoslovanská delegácia pozostávala z prednostu konzulárno hospodárskeho oddelenia MZV Svetomira Lazarevića vo funkcii predsedu, prednostu veterinárneho oddelenia Ministerstva hospodárstva (MH) Milutina Geca a jeho zástupcu, radcu MH Stanka Arko, generálneho riaditeľa PRIZADu Dragutina Totha, radcu Národnej banky Kráľovstva Juhoslávie Kostu Ljubisavljevića, radcu MZV a šéfa hospodárskeho oddelenia Dušana Dajčića, radcu a šéfa oddelenia Ministerstva financií (MF) Predraga Pešića a expertov: vyššieho inšpektora (MF) Dragomira Stojkovića, šéfa oddelenia Riaditeľstva pre zahraničný obchod pri Ministerstve obchodu a priemyslu Dr. Karola Pisačića-Šoštarica, Riaditeľstvo pre zahraničný obchod zastupovali Dr. Peter Tomić, Dr. Mirko Mermolja, Bogdan Stevanović, Diplomacko-konzulárne oddelenie MZV zastupoval Bogdan Popović. Tamže, č. 2727/40.

40 Tamže, bez čísla, denný prehľad zo dňa 25. júla 1940.

41 Tamže, bez čísla, denný prehľad zo dňa 26. júla 1940. Záznam o práci druhej komisie máme doložený aj v srbskej verzii, ktorá obsahuje tiež zoznam prejednaných vývozných artiklov. Tamže, bez čísla. Množstvo 400 ton olova sme opravili z pôvodných, touto správou uvádzaných 10 000 ton, podľa opravy uvedenej v dennom prehľade z 30. júla 1940. Tamže, bez čísla, denný prehľad z 30. júla 1940.

väčších pripomienok a nasledujúceho dňa sa očakávalo ukončenie rokovaní o tejto otázke. Kým rokovanie prvej a druhej komisie malo ešte pokračovať, tretia komisia rokujúca o platobnej dohode medzi oboma národnými bankami, v ktorej Slovensko zastupoval Dr. Víršik, úspešne završila svoju prácu a platobná dohoda bola podpísaná nasledujúceho dňa, t. j. 1. augusta 1940.⁴²

Podľa dohodnutej platobnej dohody platobný styk medzi oboma štátmi sa mal uskutočňovať clearingom s výnimkou vyrovnávania železničného styku a slovensko-juhoslovanského tranzitu, ktorý sa mal vykonávať vo voľných devízach. Dohoda stanovila, že clearing platí len pre výmenu tovarov, resp. poukazu slovenských maloobchodníkov a droťarov v Južoslávii do 3 000 dinárov mesačne a juhoslovanských podomových obchodníkov na Slovensku mesačne do 2 000 Ks. Bolo stanovené, že ostatné finančné úhrady medzi oboma štátmi môžu ísť cez clearing len po predbežnom súhlase oboch národných bánk. V prípade, že clearingové saldo na účte niektorej zo strán dosiahne aktíva 10 000 000 Ks, mali národné banky rozhodnúť o ďalšom postupe. Clearingové účty boli bezúročné a bolo dohodnuté, že sa budú viesť v korunách slovenských. Vedením clearingového účtu na Slovensku bola dohodou poverená Slovenská hypotečná a komunálna banka.⁴³

Účinnosť platobnej zmluvy bola stanovená na obdobie od 1. augusta 1940 do konca roku 1940, pričom v prípade, že sa nevyovie mesiac pred uplynutím platnosti, predĺži sa na ďalšie tri mesiace.⁴⁴

Rokovanie bolo ukončené 3. augusta 1940 podpisom Slovensko-juhoslovanskej obchodnej a plavebnej dohody, kontingentnej dohody s príslušnými prílohami A, B a dôverným protokolom a veterinárnej dohody. Za slovenskú stranu boli signatármi Dr. Ing. P. Zatkó a Ing. J. Országh, za juhoslovanskú S. Lazarevič.⁴⁵

Obchodná a plavebná zmluva obsahovala pätnásť článkov, v ktorých boli príslušníkom oboch štátov zaručené najvyššie výhody v ob-

lasti obchodu, priemyslu a plavby (so zachovaním práva oboch strán skrátiť pobyt príslušníkov druhej strany na svojom území z dôvodu bezpečnosti či iných zmluvou definovaných dôvodov - podľa čl. 1).⁴⁶

Zmluva v článku 2 stanovila, že účastinné a obchodné spoločnosti (priemyselné, peňažné, dopravné, plavebné, poisťujúce) so sídlom na území jednej zo zmluvných strán budú uznané za právne existujúce aj na území druhej strany. Podľa článku 3 mali byť príslušníci jednej zmluvnej strany na území druhej zmluvnej strany oslobodení od vojenskej povinnosti. Články 5, 6, 7 zaručovali režim najvyšších výhod aj pre dovoznú a vývoznú clá a ďalšie poplatky pri dovoze a vývoze tovarov oboch strán.⁴⁷

Podľa článku 7 sa režim najvyšších výhod nevzťahoval:

a) „na zvláštne výhody, ktoré jedna zo zmluvných strán poskytla, alebo poskytne susedným štátom za účelom uľahčenia pohraničného styku pravidelne najviac 15 km do hĺbky od hraničnej čiary”.

b) „na zmluvné záväzky, ktoré jedna zo zmluvných strán prevzala alebo prevezme na základe zmluvy o colnej únii”.

c) „na zvláštne výhody, ktoré Kráľovstvo Južoslávia poskytne štátom balkánskej dohody cieľom hospodárskej spolupráce medzi členmi tejto dohody”.

d) „na práva a výhody, ktoré vyplývajú z dočasného colného režimu, ktorý je medzi Slovenskou republikou z jednej strany a Protektorátom Čechy a Morava a zemiami sudetskými z druhej strany”.⁴⁸

V ďalších bodoch si zmluvné strany zaručili voľnosť prepravy cestujúcich a tovarov cez svoje územie (čl. 10) a zaviazali sa režim najvyšších výhod rešpektovať aj pri železničných tarifikách pri železničnej doprave (čl. 11) a pri lodnej preprave (čl. 12).⁴⁹

Zmluva mala nadobudnúť účinnosť mesiac po výmene ratifikačných listín, pričom mala platiť dva roky odo dňa jej účinnosti. V prípade, že by nebola vypovedaná šesť mesiacov pred

42 SNA, f. MZV, šk. 270, bez č., denný prehľad z 30. júla 1940.

43 Tamže.

44 Tamže. Všetky zmluvy, ktoré sme pre rozsah nemohli zaradiť do tejto štúdie, je možné vidieť: SNA, f. MH, šk. 18. Celkové náklady na pobyt slovenskej obchodnej delegácie v Belehrade od 25. júla do 5. augusta 1940 boli vyslanectvom 1. SR v Belehrade vyčíslené na sumu 7 513,25 Dinárov. SNA, f. MZV, šk. 275, č. 3278/40.

45 SNA, f. MH, šk. 18, č. 202.431/40-IV.

46 Tamže, bez čísla. Text Obchodnej a plavebnej zmluvy medzi 1. SR a Kráľovstvom Južoslávia.

47 Tamže.

48 Tamže.

49 Tamže.

uplynutím tohto termínu, mala sa považovať za predĺženú o jeden rok s tým, že v budúcnosti sa mala predlžovať tým istým spôsobom.⁵⁰

Kontingentná dohoda zaručila obom stranám výmenu stanovených tovarov s ročným rozpätím 60 miliónov Ks.⁵¹ Kontingentná dohoda nadobudla účinnosť od 10. augusta 1940 (na dobu jedného roku).⁵² Veterinárna konvencia obsahovala opatrenia na zamedzenie zavlečenia zvieracích chorôb z cudziny, napr. predpisy o dezinfekcii železničných vozňov, predpisy o prehliadke mäsa a podobne.⁵³

Uzavretie obchodnej a plavebnej dohody a ostatných zmlúv s Juhosláviou v auguste 1940 môžeme z formálneho hľadiska považovať za úspech slovenskej diplomacie. Zmluvy boli koncipované tak, že chránili slovenské záujmy a posilňovali slovenskú pozíciu v obchodných stykoch s Juhosláviou. Týkalo sa to najmä platobnej dohody a kontingentnej dohody, ktoré nadobudli účinnosť už od augusta 1940. Tento úspech bol však relativizovaný neskoršou praxou, keďže najmä od roku 1941 boli platobná i kontingentná dohoda stále menej rešpektované juhoslovanskou stranou. Istým paradoxom ostáva skutočnosť, že kým juhoslovanská strana obchodnú a plavebnú zmluvu ratifikovala,⁵⁴ Slovensko ju do zániku Juhoslávie nestihlo v sneme prerokovať.⁵⁵ Uzavretím týchto zmlúv sa nepodarilo odstrániť všetky prekážky vzájomného obchodu. Ako vidíme z dochovaného materiálu, mnohé problémy pretrvávali a naďalej komplikovali vzájomný obchod. Hlavným problémom bola skutočnosť, že Národná banka Kráľovstva Juhoslávie v mnohých prípadoch ignorovala ustanovenia platobnej dohody o spôsobe úhrady platieb formou clearingu a vyžadovala úhradu nákupných cien juhoslovanského tovaru formou platby polovice (či celej) sumy v devízach. Na vyslanectvo sa v tejto súvislosti obracali jednotlivé slovenské firmy či priamo MZV so žiadosťami o intervencie.⁵⁶

Medzi slovenské úspechy na poli hospodárstva v roku 1940 možno zaradiť slovenskú účasť na prestížnom Belehradskom jesennom veľtrhu v septembri 1940. Účasť na významných európskych veľtrhoch považovala slovenská diplomacia za dôležitú súčasť propagácie Slovenska. Dňa 9. apríla 1940 rozposlalo MZV na požiadanie ministerstva hospodárstva všetkým zastupiteľským úradom 1. SR v zahraničí žiadosť, aby zistili možnosti účasti Slovenska na veľtrhoch a výstavách v štátoch, v ktorých pôsobia.⁵⁷

Táto žiadosť bola slovenskému vyslanectvu v Belehrade doručená až 26. apríla 1940, s časovým sklzom. Chargé d'affaires v odpovedi na žiadosť MZV 2. mája 1940 odpísal, že otázku účasti Slovenska na belehradskom veľtrhu už medzitým prerokovával s poslancom Jánom Liškom a správu o tom odoslal MZV dňa 16. apríla 1940.⁵⁸ V tejto správe uviedol, že spolu s Liškom navštívili predstaviteľov veľtrhu a hovorili s nimi o možnostiach inštalovania slovenského pavilónu. Dokonca už vyhládli aj vhodné miesto, poslanec Ján Liška plán výstavy schválil a v tomto duchu mal informovať aj príslušné kruhy v Bratislave.⁵⁹ Správu J. Ciekeru zo 16. apríla 1940 MZV posunulo Ústrednému združeniu slovenského priemyslu, ktoré sa k myšlienke vyjadrilo pozitívne, „*nakoľko juhoslovanský trh je pre nás stále zaujímavý*“, avšak účasť podmienilo finančnými možnosťami.⁶⁰

Oficiálna pozvánka organizátorov na Belehradský veľtrh 1940 bola slovenskému vyslanectvu doručená dňa 5. júla 1940.⁶¹ V odpovedi na pozvánku Dr. Cieker okrem iného vyjadril presvedčenie, že „*účasť Slovenska na beog radš kom sajme bude mať nie len význam ftozp. [odársky] ale i význam zblížovací a že značne prispeje k dobrému poznaniu hospodárskej kapacity Slovenskej republiky*“.⁶²

S blížiacim sa termínom otvorenia veľtrhu začala príprava slovenskej expozície na-

50 Tamže.

51 Tamže, bez čísla, Dôvodová správa.

52 Tamže, bez čísla, Obchodná úprava medzi Slovenskou republikou a Kráľovstvom Juhoslávie (text kontingentnej dohody - poznámka M. J.).

53 Tamže, bez čísla, Dôvodová správa. Táto zmluva bola najrozsiahlejšia, na štrnástich stranách obsiahla dvanásť článkov, patrila k nej podpisová zápisnica na dvoch stranách s dvomi prílohami a šesťstranový záverečný protokol (poznámka M. J.).

54 Dňa 13. decembra 1940. In: *Službenovine*, 1941, br. 45-XXII.

55 NĚMEČEK, J.: K slovensko-jugoslávským vzťahům 1939 - 1941. In: *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Praha 2000, s. 391.

56 Dr. Cieker v auguste a septembri niekoľkokrát intervenoval v tejto veci v prospech firmy Fosfa, ktorá si objednala v Juhoslávii 3000 ton dusíkatého vápna. SNA, f. MZV, šk. 271, č. 3048/40 (na spise je perom uvedené číslo 3048, na dokumente je však číslo 3084). Tiež: Tamže, č. 3332/40. V septembri 1940 sa zasa na neho obrátil Spolok pre chemickú a hutnú výrobu Ružomberok (predtým Solo) so žiadosťou o intervenciu pri nákupe pyritu. Tamže, šk. 272, č. 3153/40. Tamže, č. 3133/40.

57 Tamže, šk. 271, č. 1810/40.

58 Tamže.

59 Tamže, šk. 270, č. 1644/40.

60 Tamže, šk. 271, č. 1943/40.

61 Tamže, č. 2526/40.

62 Tamže.

berať reálnejšie kontúry. Svedčí o tom list Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave zo dňa 2. augusta 1940, ktorým sa obrátila na vyslanectvo v Belehrade so žiadosťou o zadováženie podrobných informácií o podmienkach na výstavisku.⁶³ Požadované informácie poslal chargé d'affaires Obchodnej a priemyselnej komore 7. augusta 1940 a informoval aj o tom, že všetky služby potrebné pre montáž a inštaláciu expozície môžu byť obstarané priamo na mieste.⁶⁴ Zároveň znova pripomenul dôležitosť inštalovania slovenskej výstavy a informoval, že odborový prednosta z MZV Dr. Vyskočil už podpísal zmluvu s organizátormi veľtrhu a prevzal i celkový plán pavilónu č. 5, v ktorom mal byť umiestnený slovenský stánok.⁶⁵ Vzhľadom na túto korešpondenciu, ktorá svedčí o tom, že organizácia sa začala naplno rozbiehať, je prekvapujúce, že oficiálne rozhodnutie Výstavnej a veľtržnej komisie o účasti na veľtrhu bolo vyslanectvu MZV odoslané až 12. augusta 1940.⁶⁶ V Liste zo dňa 22. augusta 1940 Dr. Cieker oznámil MZV, že vyslanectvo navštívil Velimir Rovnan, redaktor belehradského veľtrhu s dopytom, či slovenské firmy, ktoré sa zúčastnia veľtrhu, nemajú záujem o inzerciu vo veľtržnom katalogu. Dr. Cieker preto požiadal MZV o zoznam vystavujúcich firiem a ich sortiment, takisto požiadal, aby do Belehradu vyslalo človeka, ktorý by si zobral na starosť inštaláciu výstavy.⁶⁷ Odpovede na túto požiadavku sa dočkal 30. augusta 1940, keď bol na vyslanectvo doručený list Exportného a obchodne-politického ústavu obchodných a priemyselných komôr v Bratislave. V liste bolo uvedené, že architekta už posielajú (list je datovaný 27. augusta), rovnako ako časť tovaru (tovar bol prepravovaný loďou po Dunaji), zvyšok tovaru sa mal posielat postupne. Súčasťou listu je aj požadovaný zoznam firiem s poznámkou, že nemajú záujem o inzerciu.⁶⁸

Dňa 7. septembra 1940 napokon došlo k očakávanému otvoreniu medzinárodného veľtrhu v Belehrade za prítomnosti členov kráľovského dvora, vlády a diplomatických predstaviteľov rôznych štátov, ktorí si potom v sprievode dr. Cieker a poslanca Lišku prezreli aj slovenskú expozíciu.⁶⁹ Dr. J. Cieker vo svojej správe zo dňa 7. septembra vyzdvihoval význam prezentácie Slovenska na tomto veľtrhu. Podľa neho: „Pre nás tento veľtrh má preto zvláštny význam, že na ňom po prvý raz predstavilo sa i Slovensko zvláštnou svojou výstavou. Hospodársky styk Slovenskej republiky a Kráľovstva Juhoslávie bol týmto zdôraznený. Dosiaľ bolo mnoho tých, ktorí pochybovali o kapacite slovenského priemyslu a slovenského hospodárstva. Dnes vidiac túto výstavu musia priznať, že Slovensko i po tejto stránke je samostatné a že vie hospodársku svoju sústavu zapojiť do hospodárskej sústavy európskej.“⁷⁰ Podľa Cieker slovenské hospodárstvo okrem prirodzenej orientácie na Nemeckú

Uvitací prejav Dr. Cieker (obrátený chrbtom) pri otvorení slovenskej expozície na Belehradskom jesennom veľtrhu. Zdroj: SNA

63 Tamže,

64 Tamže, č. 2829/40,

65 Tamže,

66 Tamže, č. 2965/40.

67 Tamže.

68 Podľa zoznamu išlo o nasledujúce firmy: Predajňa papierní Bratislava, Cottex úč. spol., voskované plátno a ľanové hadice Bratislava, Cottex úč. spol. bavlnená priadza a tkanivá Ružomberok, Tiberghien a synovia vlnené látky Trenčín, Slovenská úč. spol. Baťa, umelý hodváb, priadza a látky Batizovce, Kühmayer F. a spol. zlaté a strieborné prýmký Bratislava, Mechanika, manometre Bratislava, Tauš, továreň na armatúry Bratislava, Bratia Michera, vodomery, plynomery Bratislava, Podbrezová, banská a hutná úč. spol. oceľové bomby, rúry, Scholtz C.A., emailový a cínový riad Matejovce, Sandrik, úč. spol., strieborný tovar D. Hámre, Industria, továreň na nože Slovenská tupte, Komporday Hugo, továreň na nože Štos, Kov, úč. spol., kovové potreby pre záclony Veľká Bytča, Česko-slovenská zbrojovka a. s. Bratislava, Riaditeľstvo kúpeľov Piešťany, bahno a obklady, Treumann M., sladovní, slad a jačmeň Trnava, Handlovské uhoľné bane, Skláreň Nemšová, Detva, úč. spol., výšivky a keramika Bratislava, Lipa, výšivky T. Sv. Martin, Slovenská keramika Modra, Štátna mincovňa Kremnica, razené medaile, Ciraň-Rektoris, továreň na kožu Brezová p. Bradlom, Kann M., povraznícky tovar Bratislava, Prof. J. Horová, keramika Bratislava, Z. Seemanová, keramika Bratislava. SNA, f. MZV, šk. 271, č. 3077/40.

69 Tamže, č. 3160/40.

70 Tamže.

rišu musí hľadať odbyť pre svoju produkciu i na Balkáne, ktorého prirodzeným centrom je práve Belehrad, „kde sa stretajú hospodárske sféry nie len balkánskych štátov, ale i sféra nemecká, talianska a sovietska“⁷¹

V nasledujúcej správe z 9. septembra 1940 už s vedomím úspešnosti celého projektu Cieker napísal: „Prvé dni belehradského veľtrhu ukázali dôležitosť tohto podniku. Prvý deň navštívilo veľtrh podľa štatistiky 50.000 ľudí. Slovenská výstava teší sa všeobecnému záujmu.“⁷² Cieker uviedol, že „Vystavované artikly sú predmetom interusu juhoslovanských obchodníkov, ktorí chvália jak akosť slovenských artiklov tak aj ich pomernú lacnotu“⁷³ V tento deň (9. 9.) navštívil slovenskú výstavu aj ministerský predseda Dragiša Cvetković a prezrel si ju v sprievode Dr. Ciekeru, poslanca Lišku a generálneho tajomníka Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave Dr. Brestenského.⁷⁴

O angažovanosti Dr. Ciekeru a jeho nadšení pre vec svedčí značná miera riskovania, do ktorej sa pustil pri prezentácii Slovenska, Dňa 9. septembra 1940 poslal MZV žiadosť o dodatočné schválenie položky 2 600 dinárov, ktoré vyslanectvo vydalo na reklamu uverejnenú vo veľtržnom katalógu. Táto čiastka mala byť podľa vyjadrenia Dr. Ciekeru „vyžiadaná od príslušných hospodárskych kruhov slovenských a prostredníctvom ministerstva zahraničných vecí poukázaná do pokladnice tunajšieho vyslanectva“.⁷⁵ Z tohto dňa (9. 9.) pochádza aj ďalšia žiadosť vyslanectva o schválenie výdavku 14 000 dinárov, ktoré boli vyplatené redakcii denníka *Vreme* za zvláštnu propagačnú prílohu o slovenskom hospodárstve zo dňa 7. septembra 1940. Podobne ako v prípade katalógu Cieker navrhoval MZV túto sumu získať od hospodárskych kruhov, o čom predbežne hovoril s poslancom Jánom Liškom.⁷⁶ Dňa 12. septembra 1940 Cieker písomne oslovil poslanca J. Lišku s tým, že príloha denníka *Vreme* vzbudi-

la záujem aj v redakcii denníka *Politika*, ktorá oslovila vyslanectvo s podobnou ponukou na prílohu za honorár 6 900 dinárov. V tomto liste Liškovi vysvetľoval, že vzhľadom na to, že na svoj telegram nedostal z MZV odpoveď, rozhodol sa zainvestovať do prílohy a schváliť si to nechá dodatočne. Zároveň však požiadal poslanca Lišku, aby požadovanú sumu za propagáciu zaobstaral v hospodárskych kruhoch.⁷⁷ Dňa 13. septembra 1940 reagoval Dr. Cieker na zamietavý telegram MZV vo veci financovania propagácie v denníku *Politika*. Dr. Cieker obhajoval svoje konanie tým, že išlo o výnimočnú príležitosť urobiť prielom v negativistickom ponímaní Slovenska nielen v tlači, ale i širšej spoločnosti. Vzhľadom na túto skutočnosť sa podľa jeho slov musí „zaznamenať radostný fakt, že o Slovensku práve v tlači, ktorá toľko fedrovala čechoslovakizmus a toľko lutovala Čechov, tak pekne a dobre sa píše“.⁷⁸

Čiastky, ktoré vydal Dr. Cieker na propagáciu sa však nepozdávali MZV. Ciekerovu žiadosť č. 3169/40 o schválenie 14 000 din. za prílohu v denníku *Vreme* dostal na posúdenie hospodársky odbor MZV. V jeho predbežnom stanovisku (len rukou napísaná poznámka) zo dňa 14. septembra sa uvádza: „IV. odbor nemôže sa vo veci vyjadriť, nebol mu článok daný k dispozícii. Čiastka 14 000 din (asi Ks 9200,-) je prehnaná (dvakrát podčiarknuté, poznámka M. J.). Za tento obnos by bolo snád' možné vydať propagačnú brožúru. IV. odbor sa vráti k tomuto po porade výstavnej komisie, ktorá zasadá dňa 16. 9. 1940 o 16. hod. v Obchodnej komore.“⁷⁹ Nakoniec však MZV refundovalo tieto výdavky vyslanectva, o čom svedčí správa Dr. Ciekeru zo dňa 29. októbra 1940.⁸⁰ Účasť na veľtrhu a s tým spojenú prezentáciu v srbskej tlači treba považovať za úspech, pretože umožnila Slovensko predstaviť v pozitívnom duchu.⁸¹ Okrem úspechov však vyslanectvo počas roku 1940 neobišli ani nepríjemnosti.

71 Tamže.

72 Tamže.

73 Tamže, šk. 271, č. 3167/40.

74 Tamže.

75 Tamže, č. 3172/40.

76 Tamže, č. 3169/40.

77 Tamže.

78 Tamže, č. 3229/40.

79 Tamže, šk. 144, č. 10582/40.

80 Tamže, č. 11723/40.

81 Celkové náklady na slovenskú výstavu v rámci belehradského veľtrhu boli Ciekom vyčíslené na 24 132 dinárov. Do tejto sumy bolo zahrnuté: zhotovenie klišé slovenského štátneho znaku pre veľtržný katalóg - 442 din, propagácia v tomže katalógu - 2600 din, použitie taxislužby pri oficiálnej návšteve veľtrhu - 90 din, prílohy v denníkoch *Vreme* a *Politika* 14 000 a 7 000 din. Okrem týchto položiek ešte 8 000 dinárov vyslanectvo zapožičalo pri príležitosti veľtrhu tajomníčke Obchodnej a priemyselnej komory Dr. M. Okályiovei. Tamže, šk. 271, č. 3537/40. O uhradenie časti týchto výdavkov v hodnote 15 000 Ks sa postaral poslanec Liška. Tamže, pozri aj: Tamže, šk. 144, č. 11016/40.

Vyslanectvo bolo počas roku 1940 aj sprostredkovateľom pri rôznych obchodných sporoch a nedorozumeniach. Jeho snahou v týchto zväčša nepríjemných a komplikovaných záležitostiach bolo prispieť k čím skoršiemu urovnaniu, pričom nabádalo slovenské firmy, aby mali na pamäti dobré meno a povesť slovenského obchodu. Vyslanectvo malo záujem, podobne ako v prípade sporu medzi záhrebskou firmou Energija a trenčianskou firmou Tiberghien, „aby žiadne nedorozumenia v súvislosti s menom slovenských firiem a slovenského exportu sa nevyskytovali“⁸² Spor oveľa závažnejšieho charakteru predstavoval konflikt medzi Uhoľnými baňami Handlová a firmou Sava z Belehradu.

Dňa 5. novembra 1940 sa obrátila na vyslanectvo firma Sava a požiadala o intervenciu v prípade nedodržania zmluvy zo strany Handlovských uhoľných baní.⁸³ Dňa 19. novembra 1940 podporila firmu Sava aj firma Delka, ktorá potvrdila údaje vlastníka firmy Sava Valeriána Šatkovského a dodala k prípadu nové informácie.⁸⁴ 9. decembra po ďalších intervenciách a zaviaznutí celej transakcie intervenovalo vyslanectvo vo veci a vyzvalo Handlovú o dodanie zvyšnej časti uhlia.⁸⁵ V reakcii Handlová uviedla, že dodala tri zásielky, pričom štvrtá nebola dodaná, lebo jej úhrada bola omeškaná, okrem toho „protihodnota dodaných troch zásielok nám bola poskytnutá v rámci akreditívov len vo forme úveru, keďže skutočná výplata peňazí z Juhoslávie posiaľ nebola prevedená“⁸⁶ Ako však Handlová priznala, „skutočným dôvodom, prečo nateraz nemôžeme pokračo-

vať v dodávkach uhlia do Juhoslávie je, že musíme predovšetkým dostatočne dodávať uhlie pre domácich spotrebiteľov“⁸⁷ Svoje stanovisko o nemožnosti uskutočnenia dodávky pre zvýšený domáci dopyt potvrdila Handlová vyslanectvu ešte aj 22. januára 1941.⁸⁸ Tento prípad svedčí, že aj zo slovenskej strany dochádzalo k porušovaniu dohôd.

Od jesene 1940 bolo možné badať zmeny vo vývoji globálnej hospodárskej politiky, ktoré mali vplyv aj na slovensko-juhoslovenské hospodárske vzťahy. Neistá politická situácia, a najmä stav faktickej hospodárskej vojny a vzájomnej hospodárskej blokády spôsobovali zhoršovanie zásobovania v Európe. Negatívne dopady globálneho diania pozoroval Dr. Cieker aj v Belehrade a vo svojej septembrovej hospodárskej správe poukázal na nedostatok zásobovania benzínom a gumovým tovarom, či už automobilových pneumatík alebo gumenej obuvi. Tento nedostatok vyústil do obmedzenia automobilovej dopravy cez víkendy a v nočných hodinách po 20.30, keď platil zákaz jazdy.⁸⁹ V novembrovej správe sa Cieker zmienil už aj o systematických opatreniach, ktorými sa v Juhoslávii rozhodli čeliť danej situácii: „Bilancia juhoslovanského zahraničného obchodu do novembra 1940 činí 847 miliónov dinárov aktív. Je zaujímavé, že ačkoľvek predposledné mesiace vykazovali aktívum niekoľko sto miliónov dinárov, posledný mesiac bol aktívny len 2,1 miliónov dinárov a to preto lebo ochrana domáceho trhu je dokonalá a rôznymi predpismi sťažuje vývoz. Je isté, že tieto ohromné zisky majú relatívnu hodnotu, keďže domáce trhy

82 Tamže, šk. 271, č. 2964/40.

83 Valerian Šatkovski, vlastník firmy Sava, vysvetlil vo svojom liste, v čom podľa neho spočíva problém. Podľa jeho tvrdenia firma Sava uzavrela dňa 16. septembra 1940 s firmou Janka Krnová, ktorá zastupuje v Juhoslávii Handlovské bane, zmluvu o kúpe 4500 ton uhlia v cene 24 Ks za 100 kg. Na základe zmluvy uložil Šatkovski dňa 17. septembra 1940 v Juhošlovanskej banke a. s. na účet Janka Krnová sumu 360 000,- dinárov za prvých 1000 ton. Podľa dohody malo byť z Handlovej uhlie dodávané v množstve 1500 ton mesačne v období september - október 1940, s časovým odstupom 10 dní medzi jednotlivými zásielkami. Avšak prvá várka bola vo vlečnom člene po Dunaji odpravená až 5. októbra a do Belehradu dorazila 9. októbra. Vzhľadom na to, že neboli zároveň s ňou poslané aj potrebné dokumenty, mohlo sa začať s vykladaním až po ich doručení dňa 15. októbra, čiže s oneskorením 30 dní proti zmluve. Navyše druhý čin bol odpravený tri dni po prvom, čím bola tiež porušená dohoda a firme Sava z toho vznikla ďalšia škoda, pretože sa nedali vyložiť oba naraz. Sava musela platiť penále za prestoj. Dňa 29. októbra Šatkovski, ako uvádza, uhradil ďalších 180 000 dinárov za ďalších 500 ton, ktoré mali byť dodané, načo dostal odkaz, že uhlie nebude dodané vzhľadom na to, že sa omeškal s platbou. Požiadala preto vyslanectvo o intervenciu za skoré realizovanie celého obchodu, pretože v opačnom prípade bude žiadať súdnou cestou odškodné. Tamže, šk. 272, č. 3906/40.

84 V jej liste vyslanectvu sa uvádza, že Handlová oneskorenie ospravedlňovala tým, že sa počas expedície tovaru v železničnom nešťastí prevrhlo 5 vagónov uhlia. Janka Krnová, zastupujúca Handlovú, požadovala navýšenie ceny pri treťom člene o 5 626 din ako kompenzáciu za zvýšenú tarifu slovenských železníc, voči čomu sa Delka i Sava ohradili. Firma Delka ďalej uviedla, že Krnová, resp. Handlová nesúhlasili ani s tým, aby sa zvýšené množstvo odosielať, počnúc od 7. novembra 1940 každých päť dní s tým, aby sa celá transakcia ukončila 28. novembra 1940. V závere Delka ešte raz vyzvala vyslanectvo o intervenciu tak, aby sa celá dodávka zvyšných 7 člnov po 50 vagónov uhlia zrealizovala najneskôr do 5. decembra 1940, teda do zafadnenia Dunaja. SNA, f. MZV, šk. 272, č. 4058/40.

85 Tamže, č. 4192/40.

86 Tamže, č. 4342/40.

87 Tamže.

88 Tamže, č. 244/41.

89 Tamže, šk. 269, č. 3358/40.

sú v pravom zmysle slova vyprázdnené, čo každý tunajší spotrebiteľ veľmi pociťuje. I keď sa snád' Juhoslávia behom posledného roku prekrotným vývozom čiastočne vyčerpala, možno konštatovať, že finančná a devízová politika bola pre Juhosláviu prospešnou, čo je vidieť menovite z toho, že clearingová cudzina je voči Juhoslávii vysokou aktívou a opačne štáty, s ktorými má Juhoslávia devízový styk a kompenzačný sú voči Juhoslávii pasívne.⁹⁰

Napriek týmto zreteľne sa črtajúcim príznakom krízy vzájomného obchodovania mohol Dr. Cieker rok 1940 vo svojej sumárnej hospodárskej správe plným právom zhodnotiť ako úspešný. Podľa jeho slov: „Rok 1940 bol rokom, v ktorom sa kladli základy hospodárskeho dorozumenia a obchodného styku slovensko-juhoslovanského. Ak pred 15 mesiacmi tunajšie obchodné kruhy hľadeli na Slovensko jak na zem hospodársky nevypelú, dnes veľmi dobre si uvedomujú, že Slovenský štát so svojou produkciou je dôležitým hospodárskym faktorom v centrálnej Európe a že jeho význam a dosah dotýka sa i balkánskych zemí. Kvalita a solidnosť slovenského tovaru spôsobila, že dnes existuje a funguje celá rada jednotlivcov, ktorí majú záujem, aby slovensko-juhoslovanské obchodné styky boli viac a viac prehlbované.“⁹¹

Trendy, ktoré sa začali objavovať už od jesene roku 1940, sa naplno prejavili začiatkom roku 1941. Krajiny boli čoraz menej ochotné vyvážať, naopak, snažili sa rôznymi opatreniami zabrániť neohraničenému vývozu svojich produktov do zahraničia. Juhoslávia sa stávala ešte neústupnejšou vo svojom negatívnom stanovisku voči clearingu, uprednostňujúc radšej platbu devízami či kompenzáciou. Dodržiavanie platobnej a kontingentnej zmluvy muselo slovenské vyslanectvo pripomínať opakovanými verbálnymi notami, avšak zväčša neúspešne, ako to priznal sám chargé d'affaires Dr. Cieker, ktorý dňa 8. februára 1941 vo svojej hospodárskej správe pre MZV napísal: „Hospodárska situácia v Juhoslávii v mesiaci február 1941 vyvíja sa

v znamení ďalšej centralizácie a koncentrácie všetkých zložiek národného hospodárstva. K tomuto smeruje celá rada opatrení, ktoré sa môžu kvalifikovať ako najefektívnejšie zásahy štátnej moci do súkromného podnikania.“ Vláda sa týmito opatreniami podľa neho snaží „udržať“ zásobovanie štátu v normálnych kolajach, lebo čoskoro nebude v Juhoslávii problémom drahota, ale otázka dostatku a nedostatku najnutnejších potrieb.⁹² Cieker vo svojej správe ďalej uviedol: „Hodnota a kúpna sila dináru stáva sa zo dňa na deň viac problematickou. Clearingové pohľadávky zamrzávajú, lebo vývoz do týchto zemí nielen že sa nefavorizuje, ale opačne zabraňuje všemožnými prostriedkami. Slovensko-juhoslovanský clearing je jasným dôkazom týchto tvrdení. I napriek mojim opätovným a energickým intervenciám neni možné tunajšie stanovisko zmeniť, tým menej očakávať podstatné zmenšenie clearingového salda, lebo je tu tendencia, ktorá sa dá vyjadriť slovami: Kde nás nemôžu prinútiť nedáme. Juhoslávia chce byť voči cudzine dlžníkom a nie veriteľom, čo je pochopiteľné.“⁹³

Stále častejšie ignorovanie platobnej a kontingentnej dohody zo strany Juhoslávie nútilo slovenské vyslanectvo v Belehrade k častejšiemu využívaniu diplomatických verbálnych nôt adresovaných juhoslovanskému MZV. Dňa 23. januára 1941 muselo vyslanectvo formou oficiálnej nóty juhoslovanskému MZV intervenovať vo veci dovozu pyritu pre firmu Nobel-Dynamit. Táto bratislavská firma uzavrela dohodu s juhoslovanskou firmou Trepča Minero Ltd. Zvečan o dodávke 2 000 ton pyritu. NBKJ v tomto prípade, podobne ako v mnohých ďalších vyjadrila stanovisko, že polovica sumy musí byť uhradená v devízach, čo bolo v rozpore z platobnou zmluvou. V nóte vyslanectva adresovanej juhoslovanskému MZV sa uvádza: „Slovenské kompetentné orgány bez rozdielu povoľujú platbu všetkých artiklov zahrnutých do kontingentnej listiny prostredníctvom clearingu. Vyslanectvo si dovoľuje uviesť, že tento princíp nebol zo

90 SNA, f. MH, šk. 409, č. 203.614/40-IV. Taktiež: SNA, f. MZV, šk. 269, č. 4032/40.

91 SNA, f. MZV, šk. 269, č. 4491/40.

92 Tamže, č. 394/41.

93 Tamže. Aj Slovensko reagovalo na globálny vývoj obmedzovaním vývozu, čo sa odrazilo na pasívnom salde slovenského zahraničného obchodu za rok 1941 vo výške 309 miliónov Ks. Dosiahnuté pasívne saldo bolo v danej situácii vo výročnej správe Ústredného združenia slovenského priemyslu prezentované ako úspech, „lebo to značí, že sa podarilo zabezpečiť pre potreby štátu a obyvateľstva pomerne mnoho spotrebných statkov“. In: Slovenský priemysel roku 1941. Výročná správa Ústredného združenia slovenského priemyslu, s. 107 - 108. K uvedenému pasívnemu saldu prispeli takisto hospodárske opatrenia slovenských národohospodárov, obmedzujúce takmer nekontrolovateľný vývoz tovarov do Nemecka. Pozri viac napí... MIČKO, P: Medzinárodný platobný styk a zahraničný obchod 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 - 1944, s. 224 - 234.

strany NBKJ viackrát dodržaný, pri čom tá to banka požaduje úplnú, alebo čiastočnú platbu v slobodných devízach. Za týchto okolností nie je možná rovnováha slovensko-juhoslovanského clearing, čo môže mať za následok obmedzenie vývozu slovenských tovarov do Juhoslávie.⁹⁴

V tejto záležitosti intervenovala dôrazne aj SNB, ktorá sa obrátila písomne na NBKJ dňa 4. februára 1941.⁹⁵ NBKJ oslovil v tejto veci aj Dr. Cieker, ktorý upozornil, že v poslednom čase (okrem spomínanej dodávky pyritu) nemohli byť uskutočnené viaceré obchodné transakcie, pretože NBKJ požadovala úhradu polovice nákupnej sumy v devízach.⁹⁶ Cieker ešte raz požiadal NBKJ, aby v prípadoch, ktoré možno riešiť v zmysle obchodnej zmluvy, bolo zo strany tejto inštitúcie postupované tak ako to zmluva ukladá.⁹⁷ Odpoveď juhoslovanského MZV na nótu vyslanectva bola doručená dňa 12. marca 1941. Juhoslovanské MZV v nej oznámilo, že NBKJ povolila, aby pyrit z podnikov Trepča Mines mohol byť uhradený kompenzáciou za slovenský cukor, alebo ak by tá kompenzácia nebola uskutočnená tak clearingom.⁹⁸ Avšak keď sa už zdal tento problém ako tak vyriešený, vznikol iný problém v tom, že pre zmenu na vývoz pyritu bolo ťažké dostať vývozné povolenie. Preto sa so žiadosťou o pomoc v tejto veci obrátil dňa 18. marca 1941 Cieker na Dr. Bičaniča, riaditeľa Riaditeľstva pre zahraničný obchod.⁹⁹ Predpokladáme, že tento obchod sa vzhľadom na búrlivé marcové udalosti v Belehrade už nestihol uzavrieť.

Zmenené hospodárske a politicko-bezpečnostné pomery v roku 1941 mali vplyv aj na ďalšie oblasti hospodárskej spolupráce, čo sa prejavilo v prípade belehradského veľtrhu na rok 1941. Po prvej úspešnej účasti na tomto podujatí v roku 1940 navrhoval Cieker slovenskému MZV uvažovať o možnosti stálej slovenskej účasti prostredníctvom vybudovania stáleho veľtržného pavilónu v sep-

tembri 1940.¹⁰⁰ Veľtržná a výstavná komisia túto myšlienku odobrila, pričom plánovala uzavrieť zmluvu na približne dvadsať rokov. Pavilón by mal byť podľa Komisie zhotovený v Bratislave a následne v rozloženom stave po Dunaji dopravený do Belehradu.¹⁰¹ Všetky prípravy však nakoniec boli zbytočné vzhľadom na skutočnosť, že organizátor konania Belehradského veľtrhu v roku 1941 nakoniec zrušil.¹⁰²

V roku 1941 pre hospodárske a neskôr aj politické pomery nedošlo k realizácii viacerých obchodov. Dňa 21. januára 1941 bola vyslanectvu doručená ponuka vývozu sušených sliviek a lekváru na Slovensko od firmy Bratia Lukovič.¹⁰³ Avšak oslovené slovenské firmy neprejavili záujem o tento tovar vzhľadom na jeho predraženosť.¹⁰⁴

Začiatkom roka 1941 sa otvárala možnosť uzavrieť ďalší kompenzačný obchod. Z Juhoslávie by sa dovezli živé ošipané kompenzáciou za slovenský kryštálový cukor. Do dojednávania tohto obchodu bol zainteresovaný aj obchodný zástupca DOVUSu Robert Hain. Podľa zachovaných dokumentov sa domnievame, že tento obchod sa nakoniec nepodarilo uzavrieť. Totiž v poslednom dokumente, ktorý

Dr. Cieker (prvý zľava) sprevádza juhoslovanských vládných predstaviteľov po slovenskej expozícii na Belehradskom jesennom veľtrhu (Dragiša Cvetković vo svetlom obleku v strede). Zdroj: SNA

94 SNA, f. MZV. šk. 272, č. 169/41 Vzhľadom na skutočnosť, že uvedený dokument sa nachádza len v srbskej verzii, uvedený citát je prekladom autora.

95 Tamže, č. 519/41.

96 Konkrétne uviedol tieto prípady: firma M. Kann si objednala dňa 9. septembra 1940 u firmy Agrarija, Landwirtschaftliche Zentral-genossenschaft, Novi Sad spolu 8 000 kg konope rôznej akosti, avšak NBKJ dňa 24. novembra 1940 odmietla vydať vývozné povolenie s odôvodnením, že vývoz môže byť uskutočnený len formou kompenzácie za pradivá. Tá istá firma zakúpila dňa 23. decembra 1940 od firmy Izrada Kudelja Plavna 20 000 kg konopnej kúdele, ani v tomto prípade však NBKJ nedovolila platbu clearingom. Rovnaké rozhodnutie NBKJ vydala v prípade objednávky dusikátého vápna firmou Fosfa. Tamže. č. 519/41.

97 Tamže, č. 519/41.

98 Tamže, č. 838/41

99 Tamže.

100 Tamže, šk. 271, č. 3160/40.

101 Tamže, šk. 272, č. 3845/40.

102 Tamže, č. 577/41

103 Tamže, č. 176/41.

104 Tamže, č. 418/41.

k tejto záležitosti márne zo dňa 23. marca 1941 sa konštatuje, že sa obchod ešte neuskutočnil vzhľadom na naťahovanie zo strany juhoslovanského ministerstva financií, ktoré nestihlo vydať rozhodnutie o nevyčlení dovozu tohto cukru do Juhoslávie.¹⁰⁵

Dňa 11. februára 1941 referoval Cieker do Bratislavy o rozhovore s Dr. Franom Kulovcom o možnosti vývozu min. 200 vagónov pšenice do Slovinska formou kompenzácie.¹⁰⁶ Stanovisko Slovenskej obilnej spoločnosti však bolo jednoznačne zamietavé.¹⁰⁷

Marcové udalosti v Belehrade, následná agresia a likvidácia Juhoslávie ukončili vzájomné obchodné kontakty. Slovensko tak stratilo významného obchodného partnera, pričom intenzita obchodu s Nezávislým štátom Chorvátsko či okupovaným Srbskom už nenaбрала takú intenzitu a objem, ako to bolo v prípade Juhoslávie.¹⁰⁸ Juhoslávia vo vzájomných kontaktoch vystupovala ako silnejší partner. Slovensko usilujúce o rozšírenie svojich kontaktov a upevnenie svojej zahraničnopolitickej prestíže malo záujem na dobrých vzťahoch s týmto významným štátom Balkánu. Na druhej strane Juhoslávia, vzhľadom na silnú tradíciu spolupráce s Československom a na protinemecké nálady rozšírené najmä v srbskom národe, nebola novému štátu strednej Európy príliš naklonená. Odmeranosť, ktorú pociťoval slovenský chargé d'affaires na každom kroku, sa prejavila aj v hospodárskej oblasti.

Slovensko vzhľadom na počiatočné pasívne clearingové ukazovatele nemalo v juhoslovanských hospodárskych kruhoch dobrý kredit. V podstate ho ani nebrali ako samostatný zahraničnopolitický či hospodársky element. Tento pohľad postupne ustupoval so zlepšujúcimi sa slovenskými hospodárskymi výsledkami pragmatickejšiemu prístupu, usilujúcemu o nadviazanie dobrých obchodných kontaktov. Slovenská strana sa však vo vzájomnom obchodovaní potýkala s mnohými problémami, vyplývajúcimi najmä zo skutočnosti, že juhoslovanská strana v mnohých prípadoch vyžadovala platbu devízami miesto clearingu. Slovenská diplomacia a hospodárske kruhy v tejto situácii veľa očakávali od dvojstranných obchodných rokovaní, ktorých uskutočnenie sa však oddaľovalo. Tieto rokovania sa nakoniec v dňoch od 25. júla do 3. augusta 1940 uskutočnili a priniesli pre Slovensko výhodné dohody (najmä platobnú a kontingentnú, ktoré nadobudli účinnosť ešte v auguste 1940). Pod vplyvom zmenenej globálnej situácie však dochádzalo k ich častému porušovaniu zo strany Juhoslávie a slovenská strana nebola v stave vymôcť si ich dodržiavanie. Zhoršujúca sa globálna hospodárska a bezpečnostná situácia vplývala od roku 1941 na skutočnosť, že vzájomné obchodné kontakty začali stagnovať, až boli napokon zánikom Juhoslávie úplne prerušené.

Prehľad slovenského zahraničného obchodu s Juhosláviou¹⁰⁹

Štát	1939			1940			1941		
	dovoz	vývoz	saldo	dovoz	vývoz	saldo	dovoz	vývoz	saldo
	V mil. Ks								
Juhoslávia	29	83	+54	94	122	+28	41	20	- 21

Účasť Juhoslávie na zahraničnom obchode Slovenska¹¹⁰

Štát	1939		1940		1941	
	dovoz	vývoz	dovoz	vývoz	dovoz	vývoz
	Podiel v % na celkovom vývoze alebo dovoze					
Juhoslávia	1,9	3,8	3,3	3,9	1,2	0,6

105 Tamže, č. 770/41.

106 Tamže, č. 444/41.

107 Tamže, č. 773/41.

108 Pozri: Slovenský priemysel roku 1941. Výročná správa Ústredného združenia slovenského priemyslu, s. 104 - 105, 112 - 113.

109 Tamže, s. 112.

110 Tamže, s. 113.

Prílohy kontingentnej dohody:

Listina A

Ročné kontingenty juhoslovanských výrobkov pre dovoz na Slovensko

	Množstvo v tonách
sušené slivky pre priemyselnú potrebu	1 300
sušené slivky balené	300
masť a slanina	1 000
ošúpané živé,	
vážiace viac ako 150 kg	kusov 5 000
ovčie kože surové	kusov 50 000
štetiny	10
železný kyz (pyrit)	40 000
čakanka	2 000
magnezit pálený	60
kapre	320
iné sladkovodné ryby	50
víno na rezanie	100
dusikaté vápno	3 000
Maraschino (dalmátska višňovica)	100
rybie konzervy	20
sušené figy pre priemyselnú potrebu	50
čerstvé jablká	100
jablká pre priemyselnú potrebu	200
rané zemiaky	200
raná zelenina	50
cibuľa a cesnak	100
vodné melóny	100
sušená zelenina	10
rôzne semená	10
mletá paprika	20
trieslové výťažky	
(gaštanové a dubové)	do 4 000 000 Ks
borax mletý	do 60 000 Ks
špongie, korále, morské ryby	do 200 000 Ks
séra a liečivá pre potrebu	
veterinárnu	do 200 000 Ks
umelé črevá	do 500 000 Ks
prášok proti hmyzu	10

Listina B

Ročné kontingenty slovenských výrobkov pre dovoz do Juhoslávie

	Množstvo v tonách
jačmeň	3 000
slad	700
priadza z čistej bavlny	100
priadza miešaná z bavlny a umelých vlákien	300
priadza sisalová	100
vlnené tkaniny	100
tkaniny z vlny miešanej s umelým vláknom	100
celulóza	10 000
rotačný papier	1 000
káble pokryté izolačnou hmotou	250
handry bavlnené, konopné a ľanové do	2 000 000 Ks
hnedé uhlie od 5 500 do 5600 kalórií do	1 000 000 Ks
zliatiny (z medi, zinku, niklu a hliníka) do	5 000 000 Ks ¹¹¹

Martin Jarinkovič:

Slovak-Yugoslav Economic and Trade Relations in 1939 - 1941

Slovak historiography has not significantly elaborated on the local history of economy and international trade in 1939-1945. The study has attempted to shed more light specifically on the mutual Slovak-Yugoslav relations which started out with extensive collaboration and peaked in 1940. The initial Yugoslav reserve about the partnership eased off over time, fostered by a thriving expansion of mutual trade. The increasingly worsening global economic and security situation shifted the trade relations between the two countries into stagnation starting in 1941 and brought them into a complete halt when Yugoslavia dissolved.

¹¹¹ SNA, f. MH, šk. 18, bez čísla.

Transformácie svojpomocného roľníckeho družstevníctva na Slovensku pred a po februári 1948

Mgr. Daniela Fukasová, PhD.

(1983), absolventka

Filozofickej fakulty

Trnavskej univerzity v Trnave,

študijný odbor história.

Pracuje v Slovenskom

národnom archíve

Družstvá ako svojpomocné organizácie majú v našich dejinách jednoznačne nezanedbateľné postavenie, avšak násilná kolektivizácia a štyridsať rokov existencie jednotných roľníckych družstiev spôsobilo, že dnes o svojpomocné družstevníctvo slovenská historiografia prejavuje len veľmi malý záujem. V poslednom desaťročí sa síce konalo niekoľko konferencií, z ktorých vzišli zborníky príspevkov na rôzne čiastkové témy, avšak stále chýba väčšia odborná práca zameraná na vývoj svojpomocných družstiev v čase ich najväčšieho rozkvetu, v prvej polovici 20. storočia. Väčšina dostupnej literatúry pochádza práve z obdobia prvej polovice 20. storočia od vtedajších družstevných dejateľov.¹ Najmä o tieto práce sa opierali aj nemnohí súčasní autori, ktorí sa okrajovo venujú aj svojpomocnému družstevníctvu. Práve nedostatok aktuálnej a súhrnnej literatúry sa čiastočne podieľal na našom rozsiahlom štúdiu archívnych prameňov, ktoré predchádzalo vzniku tejto a iných prác. Nepreskúmané a často takmer nedostupné archívne dokumenty priniesli nový náhľad na problematiku.

Ak vynecháme vznik družstevného hnutia, opomenieme Gazdovský spolok a iné viac či menej úspešné počiatky družstiev, ocitneme sa v 90. rokoch 19. storočia, keď sa slovenské družstevníctvo dostalo na kvalitatívne i kvantitatívne vyššiu úroveň. Vzárostol počet družstiev a ich členská základňa, postupne sa rozšírili všetky typy družstiev. Svojou osvetovo-vzdelávacou činnosťou zohrávali slovenské družstvá významnú úlohu aj v národno-

-emancipačnom zápase Slovákov.² Koncom 19. storočia sa počet potravných, úverových a rôznych iných družstiev v Uhorsku rozrástol natoľko, že bolo potrebné ich viac centralizovať. Ešte pred prvou svetovou vojnou boli prijaté viaceré zákonné články upravujúce činnosť a existenciu družstiev,³ vznikli družstevné centrály pre takmer každý typ družstva⁴ a dokonca sa slovenským družstevným dejateľom podarilo podľa vzoru chorvátskych družstiev vybudovať osobitne aj slovenskú družstevnú centrálu, Ústredné družstvo pre hospodárstvo a obchod v Budapešti.⁵

Vznikom Československej republiky 28. októbra 1918 a zánikom Rakúsko-Uhorskej monarchie stratili všetky družstvá pričlenené k maďarským družstevným centrálam s nimi akýkoľvek kontakt. Potrebu založenia novej, teraz už čisto slovenskej a na Slovensku pôsoiacej družstevnej centrály si dobre uvedomovali všetci vtedajší družstevní a politickí činitelia. Boli si vedomí nevyhnutnosti postupného oživenia obchodu aj prostredníctvom družstevnej centrály a riadne fungujúcich družstiev zapojených do zásobovania obyvateľstva. Krátko po vzniku Československej republiky, už v januári 1919 vzniklo Ústredné družstvo v Bratislave, prvá celoslovenská centrála pre družstvá na území Slovenska. Postavenie Ústredného družstva v tomto čase významne ovplyvnil novoprijatý zákon číslo (č.) 210 z 15. apríla 1919 o úprave pomerov družstiev na Slovensku. Tento zákon vyšiel z okruhu poradcov Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, samotný návrh zákona podal Ľudovít Medvecký, kto-

1 Ide najmä o viaceré práce, ktorých autorom je HOUDEK, F.: *Družstevné budovanie*. 1. vydanie (vyd.), Bratislava 1942, 350 strán (s.); *Osnovatelia družstevníctva v Nemecku*. 1. vyd., Bratislava 1943, 68 s.; *Počiatky československého družstevníctva*. 1. vyd., Bratislava 1935, 260 s.; *fióchdalskí tkáči - družstevní priekopníci*. 1. vyd., Bratislava 1944, 92 s.; *Roľníka jeho družstevníctvo*. 1. vyd., Bratislava 1939; *Storočnica slovenského družstevníctva*. 1. vyd., Bratislava 1947; *Žeria v družstevníctve*. 1. vyd., Bratislava 1944, 93 s.; tiež súmarizujúce dielo, ktoré zostavil roku 1947 MILOV, M. J.: *Slovenské družstevníctvo v prehľade*. 1. vyd., Bratislava 1947, 134 s.

2 DUDEKOVÁ, G.: *Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti*, <http://www.deiinv.sk/eknihv/gd.htm>.

3 Zákonný článok č. XXXVII z roku 1875 o obchodnom zákone; Zákonný článok č. XXIII z roku 1898 o hospodárskych a živnostenských úverových družstvách.

4 Celkovo pred rokom 1914 pôsobilo na území Uhorska dvanásť družstevných centrál, ale medzi najvýznamnejšie a najväčšie patrili *Országos központi Hitelszövetkezet/Krajinské ústredie úverových družstiev/* (OKH) a *Harigya /Mravec/*, ktorá združovala potravné družstvá.

5 FUKASOVÁ, D.: *Ústredné družstvo v Bratislave a jeho miesto v slovenskom družstevnom hnutí v prvej polovici 20. storočia*. Dizertačná práca. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 28 - 37.

rý už v tom čase pôsobil ako predseda správy Ústredného družstva v Bratislave. Zákon č. 210/1919 Zb. z. a n. zo dňa 19. apríla 1919 o úprave pomerov družstiev na Slovensku vložil do rúk Ústredného družstva rozsiahlu právomoc takmer nad všetkými družstvami na území Slovenska. Na základe §1 tohto zákona sa na území Slovenska zrušila platnosť uhorského zákonného článku č. XXIII z roku 1898, upravujúca styky družstiev s OKH. V §2 bolo vyslovene uvedené, že družstvá na Slovensku, založené podľa zákonného článku č. XXIII z roku 1898, pokiaľ sú členmi OKH, ale i družstvá založené na základe uhorského zákonného článku č. XXXVII z roku 1875, ktoré boli členmi hociktorej inej centrály sídliacej mimo územia Československa, boli povinné uznesením valného zhromaždenia pred koncom mesiaca júl 1919 vypovedať toto členstvo a stať sa členmi Ústredného družstva v Bratislave. Ak by sa tak nestalo do tohto termínu, bolo Ústredné družstvo oprávnené pričleniť si ich k sebe aj bez ich súhlasu a vypovedať členstvo bývalému ústrediu v ich mene. V §3 bolo Ústredné družstvo poverené urýchlene zistiť všetky pohľadávky a záväzky, ktoré mali družstvá u cudzozemských centrál. Nijaké družstvo nesmelo byť členom iného družstevného ústredia, iba ak so súhlasom Ústredného družstva. Ustanovenia tohto zákona, čo sa týkalo členstva, sa podľa §11 nevzťahovali len na robotnícke konzumné družstvá, konzumné družstvá železničných zamestnancov, družstvá živnostenské, ako aj družstvá, ktoré by boli v budúcnosti založené niektorým družstevným ústredím v Prahe a v Brne.⁶

Ústredné družstvo v Bratislave sa na základe tohto zákona stalo finančnou, revíznou, obchodnou, ale i organizačnou centrálou všetkých pričlenených družstiev, a tým získalo spoločne so svojimi členmi i všetky daňové a poplatkové výhody, ktoré poskytoval uhorský zákonný článok č. XXIII z roku 1898 družstvám pričleneným k OKH.⁷ Okrem toho mohlo byť Ústredné družstvo vládou poverené aj vykonaním revízie u družstiev, ktoré neboli jeho členmi. Presný postup pri vykonávaní zákonných revízií upravilo až vládne nariadenie č. 492 z 19. augusta 1919, ktorým sa doplnil zákon o organizácii družstiev na

Slovensku.⁸ V roku 1919 sa takto Ústredné družstvo v Bratislave stalo jediným organizačným, finančným, obchodným a revíznym zväzom na Slovensku.

Koncom roka 1919 malo Ústredné družstvo v Bratislave už 970 členských družstiev, medzi ktorými mali najvyšší podiel najmä potravné a úverové družstvá. V roku 1936 počet členských družstiev prerástol dvetisíc a tesne pred druhou svetovou vojnou malo Ústredné družstvo v Bratislave 2 296 členov. Okrem úverových a potravných družstiev, ktorých podiel v členskej základni bol stále najvyšší, bolo členom Ústredného družstva aj vyše 70 roľníckych vzájomných pokladníc, niekoľko desiatok družstevných páleníc a liehovarov, družstevných mliekarní, skladištných družstiev, živnostenských družstiev, stavebných družstiev, rôzne roľnícke a neroľnícke družstvá, ale i prvé elektrárenské družstvá.⁹ S rozvojom jednotlivých typov družstiev sa na Slovensku postupne vybudovala sieť viacerých družstevných zväzov, čo prinieslo i zmenu postavenia Ústredného družstva v Bratislave. Aj napriek tomu si Ústredné družstvo počas celého obdobia existencie Československej republiky udržalo výrazný vplyv v slovenskom družstevníctve.

Napriek všetkým vyjadreniam a snahám predstaviteľov Ústredného družstva a neskôr i ďalších jemu podriadených zväzov sa nikdy sa nepodarilo udržať družstevné organizácie úplne apolitické. Hoci sa z prvých rokov činnosti Ústredného družstva v Bratislave zachovalo len málo archívnych prameňov, viaceré búrlivé ohlasy, najmä interpelácie poslancov Slovenskej ľudovej strany na jeho činnosť v Národnom zhromaždení Republiky Československej, nám potvrdzujú zápas o vplyv v tejto oblasti hospodárskeho života medzi rôznymi politickými prúdmi. Veľmi skoro sa objavila požiadavka na zrušenie zákona č. 210 z 15. apríla 1919 o úprave pomerov družstiev na Slovensku, ktorý určil družstvám povinné členstvo v Ústrednom družstve. Išlo o návrh viacerých senátorov z 23. novembra 1920, ktorým vyzývali vládu ihneď zrušiť tento zákon. Obvinili Ústredné družstvo v Bratislave, že bolo ovládané jednou politickou stranou, stranou agrárnou, a ako dôkaz odporu druž-

6 Zákon č. 210/1919 Zb. z. a n. zo dňa 15. apríla 1919 o úprave pomerov družstiev na Slovensku.

7 BARTLOVÁ, A.. Niekoľko poznámok o družstevníctve na Slovensku v roku 1918 - 1938. In: HOLEC, R. (zost.): *Víťazstvá a prehry slovenského družstevníctva (1845 - 1945)*. Bratislava 1996, s. 52 - 56.

8 Zákon č. 492/1919 Zb. z. a n. zo dňa 19. augusta 1919 aby bol prevezený zákon zo dňa 15. apríla 1919 č. 210 Zb. z. a n., o úprave pomerov družstiev na Slovensku.

9 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Ústredné družstvo v Bratislave (ÚD), inventárna jednotka (inv. j.) 9 - 10, Evidencia družstiev podľa členov (úradné knihy).

stiev brali to, že viaceré družstvá sa novému zákonu nepodrobili napriek prísny trestom v jeho §8. Vláda mala podľa nich umožniť všetkým družstvám na Slovensku stať sa členom ktorejkoľvek družstevnej centrály sídliacej v Československej republike a likvidáciu vzájomných pohľadávok družstiev a ich bývalých centrál mal vykonať zvláštny výbor zložený zo zástupcov družstiev a družstevných centrál v Československej republike.¹⁰ Predstavitelia Ústredného družstva odmietali akékoľvek pokusy o zrušenie zákona č. 210/1919 Zb. z. a n., pretože v jeho zrušení videli najmä pokusy rôznych politických strán upevniť svoj vplyv v družstvách. Jeho zrušením by podľa nich vzniklo viacero družstevných centrál, samostatne by chceli pôsobiť maďarské a nemecké družstvá, ktoré by sa tak úplne vymkli spod kontroly a opätovne by nadviazali styky s bývalými budapeštianskymi centrálnami.¹¹ Samotné Ústredné družstvo sa od začiatku prezentovalo ako korporácia nepochitická, bez akéhokoľvek náboženského alebo národnostného zafarbenia. Všetky tieto útoky, či už interpelácie alebo požiadavky o zrušenie zákona o úprave družstiev na Slovensku považovali predstavitelia Ústredného družstva len za aktivitu jednej politickej strany, Slovenskej ľudovej strany.¹²

Politické napätie predchádzajúce začiatku druhej svetovej vojny priamo zasiahlo aj slovenské družstevníctvo. V tomto období už malo Ústredné družstvo pevné postavenie v slovenskom družstevnom sektore. Úspešne prekonalo prvú povojnovú krízu, oddelením obchodného oddelenia a jeho presunutím na Sväz hospodárskych družstiev v roku 1925 sa vyhlo väčšiemu kolísaniu aj počas veľkej hospodárskej krízy začiatkom tridsiatych rokov. Založením Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc v roku 1924 a vznikom Nákupnej ústredne potravných družstiev (NUPOD) v roku 1934 sa v podstate štruktúrne dobu-

dovalo slovenské roľnícke družstevníctvo. Ústredné družstvo naďalej ostalo peňažným a revíznym ústredím nielen pre úverové, ale i potravné, skladištné a rôzne družstvá.¹³ Rozhodnutie Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 o oddelení časti Slovenska sa priamo dotklo aj roľníckych družstiev. Na zabratom území ostalo celkovo 631 družstiev pričlenených k Ústrednému družstvu, z ktorých bolo 160 čisto slovenských. Tieto družstvá úplne prerušili akékoľvek obchodné a organizačné kontakty so svojou centrálou a stali sa členmi zahraničných centrál. Okrem jedného družstva, konkrétne Úverového družstva v Suchoj Hore, ktoré bolo na území arbitrážou pririeknuté Poľsku, sa všetky ostatné družstvá stali členmi maďarských družstevných centrál.¹⁴

Ešte výraznejšie ovplyvnil postavenie Ústredného družstva vznik samostatnej Slovenskej republiky 14. marca 1939. Už 2. mája 1939 bolo prijaté vládne nariadenie č. 85 o úprave družstevných pomerov.¹⁵ Dopĺňalo a upravovalo zákon č. 210/1919 Zb. z. a n. o úprave pomerov družstiev na Slovensku v dôsledku novej politickej situácie. Zrušilo právomoci všetkých družstevných revízných ústredí, vykonávajúcich revíziu, ktoré sa k 14. marcu 1939 nenachádzali na území Slovenskej republiky. Všetky družstvá boli povinné najneskôr do 1. júla 1939 ukončiť svoje členstvo u týchto ústredí a pričleniť sa k niektorému družstevnému ústrediu s revíznym oprávnením na Slovensku. V tom čase vykonávalo revíziu družstiev na Slovensku deväť družstevných ústredí.¹⁶ Z týchto len Ústredné družstvo v Bratislave, Sväz roľníckych vzájomných pokladníc a Sväz živnostenských úverných ústavov a družstiev pre Slovensko v Bratislave mali svoje sídla na území Slovenska a len tieto boli podľa vládneho nariadenia oprávnené naďalej vykonávať revíziu družstiev na Slovensku. Z toho istého dôvodu sa len u týchto

10 Tisk 231. Návrh senátorů Juraje Babky, Jurka Lažo, Štěpána Kady a soudr., aby zrušen byl zákon ze dne 15. dubna 1919 č. 210 o úpravě poměrů družstev na Slovensku. Společná Česko-Slovenská digitální parlamentní knihovna, Digitální knihovna, Poslanecká sněmovna Národní shromáždění Republiky československé 1920 - 1925 - Senát - tisky, 2. zasadnutí, Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0231_00.htm

11 SNA, Osobný fond Fedor Houdek, (OF FH), šk. 37, inv. j. 222, č. 902 - 904

12 SNA, f. Expozitúra Ministerstva zemědělství (EMZ), šk. 75, inv. j. 178.

13 FUKASOVÁ, D.: *Ústředné družstvo v Bratislavě a jeho místo v slovenském družstevnom hnutí v první polovině 20. století*, s. 68.

14 Išlo o 60 potravných družstiev, 41 úverových, 15 roľníckych vzájomných pokladníc, 44 rozličných družstiev, Sväz hospodárskych družstiev prišiel o 3 skladištné družstvá a 13 skladišť a NUPOD o expozitúry v Košiciach a Tornali. Pozri: SNA, f. ÚD, šk. 1386, inv. j. 2911; Výročná zpráva Ústredného družstva za rok 1938, Bratislava 1939, s. 11.

15 Vládne nariadenia č. 85/1939 Sl. z. zo dňa 2. mája 1939 o úprave družstevných pomerov.

16 Išlo o Jednotu založen v Prahe, Ústřední svaz družstev živnostenských pro Moravu a Slezsko, zapsané společenstvo s omezeným ručením v Brně, Centrokooperativ, svaz jednotných hospodářských družstev republiky Československé v Prahe, Legiojednotu, svaz legionářských družstev, zapsané společenstvo s ručením omezeným v Prahe, Unii československých družstev v Prahe, Ústřední jednotu pro reformu bytovou v Československé republice v Prahe, Ústředné družstvo v Bratislavě, Sväz roľníckych vzájomných pokladníc, družstvo s ručením obmedzeným v Bratislavě a Sväz živnostenských úverných ústavov a družstiev pre Slovensko v Bratislavě.

troch družstevných ústredí mohli družstvá na Slovensku organizovať.¹⁷

V ten istý deň, 2. mája 1939, bolo prijaté i vládne nariadenie č. 86 o zriadení Ústredného sväzu nemeckých družstiev.¹⁸ Členmi tohto sväzu sa mali stať všetky nemecké družstvá na území Slovenska. Podľa §1 sa za nemecké družstvo pokladalo každé družstvo, ktorého väčšina členov bola nemeckej národnosti. V ostatných veciach bol Ústredný sväz nemeckých družstiev úplne rovný družstevným ústrediam určeným zákonom č. 85/1939 Sl. z. V porovnaní so situáciou v českých krajinách sa však organizácia družstevníctva na Slovensku v čase druhej svetovej vojny výrazne nezmenila a väčšina jeho predstaviteľov ostala naďalej vo svojich funkciách.

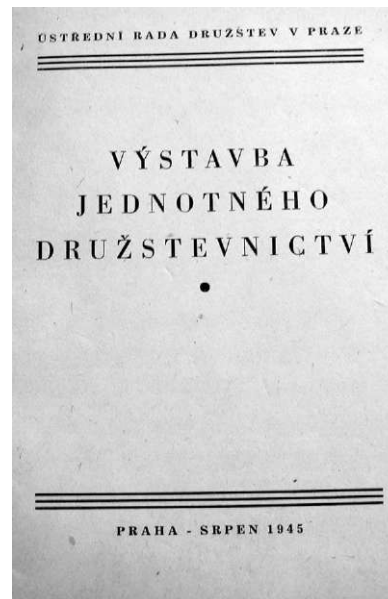
Okrem problémov s mobilizáciou družstevných funkcionárov sa vojnový stav Slovenskej republiky bežného života jednotlivých družstiev spočiatku veľmi nedotkol. Protižidovské zákony sa, samozrejme, vzťahovali aj na družstvá. V tomto období sa napríklad objavila podmienka, že obchodvedúci v potravnom družstve nesmel byť židovskej národnosti.¹⁹ Ďalšou podmienkou na prijatie obchodvedúceho bolo jeho členstvo v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane a Hlinkovej garde. V januári 1941 družstvá upozorňovali prednostovia župných úradov, že „v prípade žiadosti družstva o koncesiu, trafiku, alebo iný štátny monopol, ak obchodvedúci nebude členom uvedených inštitúcií, družstvo nedostane žiadnu výhodu“.²⁰ V júni 1942, keď sa hlásili Ústrednému hospodárskemu úradu vklady židovských občanov, zistilo sa, že ešte 89 družstiev malo takéto vklady uložené.²¹ Výraznejšie vojnové udalosti prvýkrát postihli družstvá až počas Slovenského národného povstania v lete a na jeseň 1944. Správy revízorov obvodných revíznych kancelárií opisujú priame boje, ale i následky boja a rabovania v jednotlivých družstvách. Niektoré boli požiariom úplne zničené, inde družstvo prepadli ozbrojení muži, ktorí brali najmä potraviny a alkohol. V niektorých prípadoch vydali za zha-

baný tovar potvrdenku so slovami, že v budúcnosti to družstvu bude zaplatené.²² Najväčším problémom bola komunikácia revízorov s pridelenými družstvami. Cestovanie vlakom ohrozovala nepravidelnosť cestovných poriadkov. Poštový styk bol úplne prerušený a akákoľvek pošta bola zasielaná len prostredníctvom náhodných cestujúcich. V niektorých oblastiach časté prestrelky znemožnili akékoľvek osobné návštevy a revízna služba bola prerušená.²³

Úplne iné problémy museli začať družstvá a ich ústredné zväzy riešiť po skončení druhej svetovej vojny. Na základe nariadenia Slovenskej národnej rady č. 50/1945 bola na všetky družstvá uvalená národná správa.²⁴ Podľa §11 tohto nariadenia mala byť dočasná národná správa uvalená na všetky družstvá až do doby, kým si ich členovia ne zvolili nové správne orgány podľa

stanov. Pre nemecké zväzy a družstvá bola ustanovená národná správa už nariadením Slovenskej národnej rady č. 11 zo dňa 8. septembra 1944,²⁵ ktoré sa nariadením č. 50/1945 zrušilo. O dočasnej národnej správe vo všetkých typoch družstiev sa hovorilo aj priamo v programe vlády Čechov a Slovákov, tzv. Košickom vládnom programe, vydanom 5. júna 1945 v Košiciach. Pre nemecké a maďarské družstvá znamenala dočasná správa v podstate poštátnenie, keďže členovia týchto družstiev väčšinou stratili svoje občianske práva a považovali sa za osoby štátne nespôsahlivé.²⁶ V ostatných družstvách sa po voľbe nových správnych orgánov sústredili najmä na obnovu činnosti a predvojnovú prosperitu družstiev.

Okamžite po skončení priamych bojov sa začalo opätovne hovoriť aj o reorganizácii družstevníctva. Na jednej strane sa obno-

Publikácia z dielne ÚRD v Prahe, ktorá pripravovala verejnosť na reorganizáciu svojpomocného družstevníctva. Zdroj: SNA

17 SNA, f. ÚD, šk. 1379, inv. j. 2889.

18 Vládne nariadenia č. 86/1939 Sl. z. zo dňa 2. mája 1939 o zriadení Ústredného sväzu nemeckých družstiev.

19 SNA, f. ÚD, šk. 1411, inv. j. 2936.

20 Tamže, šk. 1415, inv. j. 2943.

21 Tamže, šk. 1383, inv. j. 2902.

22 Tamže, šk. 1415, inv. j. 2943.

23 Tamže, šk. 1416, inv. j. 2946.

24 Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 50 zo dňa 5. júna 1945 o národnej správe.

25 Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 11 zo dňa 8. septembra 1944 o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov.

26 Košický vládný program. Bratislava 1978, s. 108; VANKO, A.: Košický vládný program a Benešove dekréty vo vzťahu k družstevníctvu. In: Naše družstevníctvo v predvečer kolektívizácie. Zborník z konferencie konanej 16. októbra 1997, s. 3 - 7; HOLEC, R. a kol.: 150 rokov slovenského družstevníctva. Vítazstvá a prehry. 1. vyd. Bratislava 1995, s. 130 - 131.

vila predvojnová organizačná štruktúra, na strane druhej národnej správy v družstvách a priamy dozor štátu, vyplývajúci zo stanov, boli ústretovým krokom pre úplnú centralizáciu družstevníctva v Československu. Už v máji 1945 vznikla v českých krajinách tzv. revolučná Ústredná rada družstiev ako revolučný orgán družstevníkov, ktorému bola v zmysle línie KSČ zverená úloha zabezpečiť očistu a demokratizáciu družstiev, vytvoriť a upevňovať jednotu družstevného hnutia, ako aj organizovať maximálne zapojenie družstiev do výstavby vojnou zničeného hospodárstva. Boli snahy nastoliť podobnú Slovenskú radu družstiev i na Slovensku.²⁷ V českých krajinách si Ústredná rada družstiev rýchlo vybudovala svoje krajské a okresné výbory - krajské družstevné rady a okresné družstevné rady - ako fungujúce zbory, v ktorých boli zástupcovia všetkých typov družstiev pôsobiach v krajoch a okresoch.²⁸

Situácia družstiev na Slovensku bola už v rokoch druhej svetovej vojny odlišná od situácie v Protektoráte Čiech a Moravy, kde okupanti zjednotili družstevníctvo v umelo a násilne vytvorených zväzoch a ústrediach. Na Slovensku bol v tom čase jediným umelo vytvoreným zväzom Ústredný sväz nemeckých družstiev a jeho činnosť s ústupom nemeckých vojsk skončila.²⁹ Práve v tomto období sa ukázal rozhodujúcim vplyv jednotlivých politických strán, respektíve ich predstaviteľov v družstevných zväzoch a centráloch. Aj napriek tomu, že v medzivojnovom období sa nielen Ústredné družstvo, ale aj ostatné zväzy vyhlasovali za apolitické, ako sme už uviedli vyššie, vplyv agrárnej strany na roľnícke družstevníctvo bol nepopierateľný. Či už máme na mysli samotného Milana Hodžu ako jedného zo zakladateľov Ústredného družstva a Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc, ale aj dlhoročného člena výkonných orgánov týchto družstevných centrál, alebo Jána Ursínyho, dlhoročného podpredsedu správy Ústredného družstva a neskôr aj predsedu správy Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc, Ľudovíta

Okánika, Ľudovíta Medveckého a ďalších. V správe a dozornom výbore Ústredného družstva sa sústredili viacerí predstavitelia a sympatizanti agrárneho hnutia, avšak nachádzame tu i zástupcov ľudákov, ktorí sa výraznejšie presadili až v období existencie Slovenskej republiky, či mnoho apolitických činiteľov. Po druhej svetovej vojne mala najsilnejšiu pozíciu v Ústrednom družstve Demokratická strana, a to najmä na úkor rozmáhajúcej sa Komunistickej strany, ktorá sa snažila upevniť svoje postavenie aspoň v jednotlivých družstvách prostredníctvom dočasných správ a zakladaním nových družstiev.³⁰

Spory týchto dvoch politických rivalov sa odrazili i v družstevnej oblasti. Kým české družstevníctvo sa už uberalo spoločne s ešte nie úplne legalizovanou Ústrednou radou družstiev cestou zjednotenia, na Slovensku sa objavili spory vo vnútri družstevnej organizácie a prebiehajúce rokovania o reorganizácii družstevníctva sa ukázali ako zdĺhavé, a najmä nikam nesmerujúce. Hoci bol zákon o Ústrednej rade družstiev, ktorý by zlegalizoval činnosť Ústrednej rady družstiev v Čechách a otvoril by priestor pre Slovenskú radu družstiev na Slovensku, predložený vo vláde už v auguste 1945, nebol prijatý.³¹ Už predtým sa k návrhu tohto zákona vyjadrili aj predstavitelia slovenských družstevných zväzov, ktorí sa zhodli na tom, že daný návrh zákona je pre nich neprijateľný.³²

Priamo z družstevného odboru Ministerstva zeméďelstva v Prahe vyšiel 19. júna 1945 ďalší návrh na zjednotenie družstevníctva, zatiaľ však len v českých krajinách. Návrh vypracoval istý Slatinský, predtým zamestnanec Sväzu hospodárskych družstiev, ktorý sa v Košiciach dostal do kontaktu s ministrom Ďurišom a stal sa „odborníkom“ pre družstevníctvo v družstevnom odbore Ministerstva zeméďelstva. Ústredná rada družstiev sa v tomto návrhu chápala ako prípravný výbor na utvorenie Ústredného zväzu družstiev. Všetky revízie a organizačné zväzy družstiev mali byť dekrétom prezidenta republiky zlúčené do jedného

27 SIEBER L.: *Základy družstevníctva*. Bratislava 1981, s. 31; SNA, f. Likvidačné stredisko Ústrednej rady družstiev (LStr. ÚRD), šk. 126, inv. j. 1039; ÚRD mala privilastok revolučná, pretože vznikla bez zákonného podkladu, keďže zákon o ÚRD bol prijatý až v júli 1948.

28 ŠVANDA, A. (zost.): *Československé družstevníctvo (1), všeobecná část*. Praha 1977, s. 18.

29 PEŠEK, J.: Družstevníctvo na Slovensku po druhej svetovej vojne. In: *Historický časopis*, roč. 43, č. 3, 1995, s. 450 - 451.

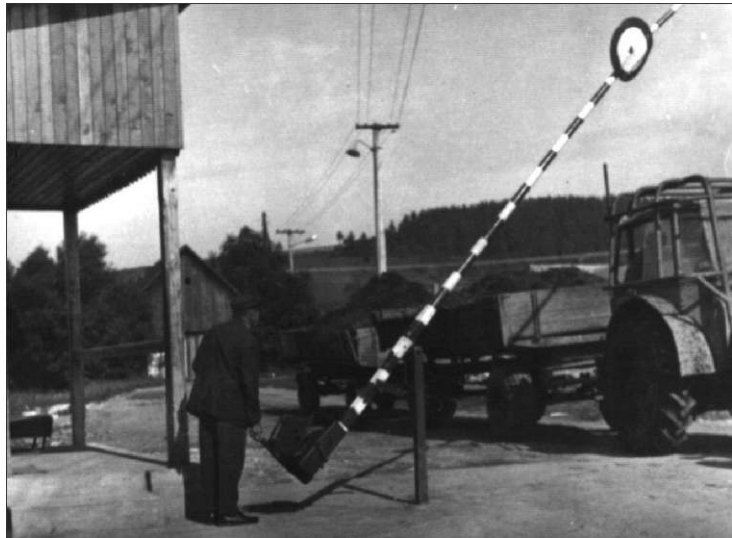
30 PEŠEK, J.: Peripetie slovenského poľnohospodárskeho družstevníctva po druhej svetovej vojne. In: RAŠTICOVÁ, B. (zost.): *Osudy zeméďel'ského družstevníctví ve 20. století. Sborník příspěvků k mezinárodní konference. Studie slováckého muzea 7*. Uherské Hradiště 2002, s. 197 - 199.

31 PEŠEK, J.: Peripetie slovenského poľnohospodárskeho družstevníctva po druhej svetovej vojne, s. 453 - 454

32 Predstavitelia slovenského roľníckeho družstevníctva na spoločnej porade 18. júla 1945 konštatovali, že viaceré ustanovenia návrhu zákona sú nejasné a príliš široko koncipované. Požadovali aj predloženie návrhu stanov Ústrednej rady družstiev a po ich preštudovaní by zaujali konečné stanovisko. Fedor Houdek navrhoval organizáciu družstevníctva vykonať na podklade krajskom, ktorý sa osvedčil aj v minulosti. Na základe tejto porady sa predstavitelia slovenského družstevníctva dohodli vypracovať vlastný návrh reorganizácie. Pozri: SNA, f. OF FH, šk. 39, inv. j. 222, č. 93 - 94.

Ústredného zväzu družstiev, rovnako aj všetky typy družstiev mali byť podľa tohto návrhu priamymi členmi Ústredného zväzu družstiev, ktorý by ich pričlenil do jednotlivých zväzov. Tieto zväzy nemali byť samostatnými právnickými osobami, ale len odbormi Ústredného zväzu. Všetky zásadné otázky, ako legislatívna úprava družstevníctva, jednotné ideové vedenie, výchova, propaganda, tlač atď. mali byť riešené priamo Ústredným zväzom družstiev. Jednotlivé zväzy mali platiť do Ústredného zväzu príspevky, ktoré by tento potom pre-rozdeľoval podľa potreby, a tak by na princípe solidarity silnejšie zväzy podporovali tie slabšie. Ústredný zväz mal mať svoje pobočky v jednotlivých krajinách a takisto mali byť vytvorené krajské či obvodové sekretariáty s krajskými alebo obvodovými radami družstiev. Rovnako sa videla potreba zjednotenia peňažných ústredí družstiev a vytvorenia jediného peňažného ústredia pod názvom Ústredná pokladňa družstiev, ktorá by prevzala financie dovtedajších peňažných ústredí. Jej úlohou malo byť financovanie všetkých druhov družstevného podnikania spoločnými družstevnými peniazmi. Rovnakým spôsobom návrh požadoval zjednotenie všetkých obchodných ústredí. Celkový autoritatívny ráz tomuto návrhu dodával najmä predpoklad, že bude nariadený dekrétom prezidenta republiky. Táto nová organizácia družstevníctva mala „predstavovať jednotné družstevné hnutie, zamerané k účelnej spolupráci na vybudovanie hospodárskej demokracie v zmysle programu vlády“. So slovenským družstevníctvom chcela Ústredná rada družstiev nadviazať čo najskôr spojenie a dohodnúť čo najužšiu spoluprácu.³³

Podobné návrhy na riešenie centralizácie družstevníctva v rámci Československa i na Slovensku sa objavili už predtým. Jedným z nich bola predstava bývalého riaditeľa Ústredného družstva v Bratislave Jozefa Kakuču, ktorý navrhoval zjednotiť družstevníctvo na stavovskom podklade. Rozlišoval štyri stavy a podľa toho aj štyri druhy družstiev, družstvá roľnícke, zamestnanecké, živnostenské a občianske. Vylučoval členstvo slovenských družstiev v českých a moravských centráloch, ale za predpokladu, že by sa české a moravské družstvá zoskupili na stavovskom podklade, pokladal za vhodné vytvoriť akýsi „Ústredný sväz družstiev“, ktorý by tvoril vrcholnú celoštátnu družstevnú organizáciu.

Vrátnica na JRD.

Foto: Ján Bolvanský

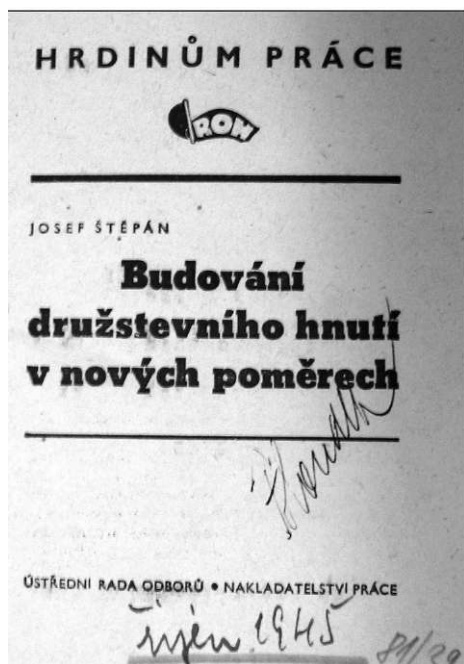
Z hľadiska právnej formy navrhoval toto ústredie vytvoriť ako voľné zoskupenie alebo spoločenstvo, ktorý by zameriaval svoju činnosť najmä na zákonodarstvo, štatistiku, propagáciu, reprezentáciu a prípadne aj revíziu jednotlivých ústredí. Tieto „záujmové ústredia“ mali zohľadňovať stavovský základ družstiev a ich hlavnou činnosťou malo byť usmerňovanie samotných krajských centrál, v ktorých sa družstvá mali zoskupovať podľa stavov. Tento návrh bol vypracovaný a rozšírený bez vedomia a schválenia správy Ústredného družstva.³⁴

Informatívna schôdza zástupcov Ústredného družstva, Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc, Sväzu hospodárskych družstiev s Centrokooperatívom ohľadom reorganizácie družstevníctva sa uskutočnila už 25. júla 1945. Prezentovalo sa tu viacero návrhov na reorganizáciu družstevníctva v Československu, pričom zúčastnení niekoľkokrát poukázali na odlišnú situáciu družstiev v Čechách a na Slovensku. Zhodli sa na potrebe nejakého vrcholného zväzu, avšak pripúšťali len zväz záujmový, v ktorom by slovenské družstevníctvo malo istú voľnosť. Takisto odmietli úplnú kontrolu štátu, ktorú by spomenuté návrhy so sebou priniesli. Celkovým záverom schôdze bolo uznesenie, že je potrebné nadviazať styky s neroľníckymi družstevnými zväzmi, živnostenskými i spotrebiteľskými, a snažiť sa vypracovať spoločný návrh na reorganizáciu slovenského družstevníctva ako celku.³⁵ Takýto spoločný návrh bol zverejnený už v septembri 1945. V úvode poukazoval na rozdelenie družstevného podnikania na Slovensku na družstevníctvo robot-

33 SNA. f. ÚD. šk. dodatky.

34 Tamže.

35 SNA. f. OF FH, šk. 39, inv. j. 222, č. 104 - 108.

Propagačná publikácia.
Zdroj: SNA

nicke, poľnohospodárske a živnostenské ako dôsledok historického vývoja. Pre plnenie potrieb jednotlivých typov družstiev si tieto organizovali svoje financovanie samostatne.

V tom čase bolo slovenské družstevníctvo reprezentované štyrmi revíznymi centrálnami:

1) Ústredným družstvom ako revíznou centrálnou pre všetky roľnícke družstvá úverové i neúverové,

2) Sväzom roľníckych vzájomných pokladníc pre všetky roľnícke vzájomné pokladnice,

3) Živnosväzom, ústredím živnostenských a občianskych úverových ústa-

vov a družstiev pre svojich vlastných členov,

4) Sväzom zamestnaneckých družstiev pre družstvá konzumné, výrobné a stavebné s členstvom prevažne robotníckym a zamestnaneckým.

Návrh pripúšťal existenciu vrcholného zväzu, v ktorom by boli sústredené všetky formácie družstevného hnutia, avšak aby táto organizácia zodpovedala družstevným princípom, musela by byť vybudovaná na zásadách demokratických a v prvom rade na zásade organizačnej dobrovoľnosti. Predstavou slovenských družstevných činiteľov bolo v podstate zachovať dovtedajšiu organizáciu, ktorá plne zodpovedala potrebám jednotlivých typov družstiev a ďalšie vytváranie revízných zväzov nepokladali za potrebné. Navrhovali vytvoriť akési celoštátne nadzväzy, tak ako to bolo v medzivojnovom Československu, a vrcholný celoštátny zväz, ktorý by družstvá zastupoval navonok. Na Slovensku by sa vytvoril výbor všetkých slovenských družstevných zväzov, ktorý by mal za úlohu prerokovávať všetky družstevné otázky v súlade s líniou danou vrcholným zväzom. Takto by bola podporená jednotná výstavba družstevníctva v Československu a zároveň by slovenské záujmy nemohli byť poškodené.³⁶

Aj napriek viacerým pripomienkam a prebiehajúcim rokovaniam na slovenskej strane bol ešte v roku 1945 vypracovaný ďalší návrh

dekrétu prezidenta republiky o Ústrednej rade družstiev a odborných zväzoch. Slovenskí predstavitelia k nemu opätovne vyjadrili svoje zásadne odmietavé stanovisko, avšak v tomto čase už pripustili, že by ich návrhy na riešenie organizačného problému československého družstevníctva nemuseli byť akceptované ako celok. Podľa tohto návrhu sa na základe §1 mala vytvoriť Ústredná rada družstiev pre českú časť krajiny v Prahe a Ústredná rada družstiev pre Slovensko v Bratislave. Vo vytvorení takéhoto ústredného orgánu formou dekrétu videli slovenskí družstevní činitelia porušenie hlavnej družstevnej zásady, zásady dobrovoľnosti. Pre riešenie slovenských otázok sa v návrhu zdalo postačujúce vytvorenie stálej delegácie alebo výboru všetkých slovenských družstevných zväzov, prostredníctvom ktorého by bola uplatňovaná vôľa slovenských družstiev pri Ústrednej rade družstiev. V §2 navrhovaného dekrétu sa Ústrednej rade družstiev ukladala úloha zjednotenia organizačnej výstavby družstevného hnutia, pričom nikde nebolo uvedené, akým spôsobom sa to malo diať. Navrhovali spoločne vypracovať stanovy Ústrednej rady družstiev ako prílohu k tomuto dekrétu, aby sa tieto ustanovenia nemohli neskôr zneužiť. Podľa §3 tohto návrhu sa mali vybudovať na Slovensku ďalšie odborné zväzy, ktoré však mali byť organizované ako spolky. Toto predstavitelia existujúcich slovenských družstevných zväzov zásadne odmietali. Tvorbu oblastných a okresných rád družstiev pokladali za úplne zbytočnú, najmä keď im dekrét nepriznával nijaký praktický účel.³⁷ Rovnaký nesúhlas vyslovovali slovenské družstevné zväzy aj k nasledujúcim návrhom osnovy zákona o zriadení Ústrednej rady družstiev v Prahe a v Bratislave.³⁸

Na ďalšej dôležitej porade predstaviteľov všetkých slovenských družstevných zväzov zo všetkých odvetví družstevnej činnosti v budove Ústredného družstva v Bratislave dňa 27. júna 1947 sa prijalo dvanásť bodov zahŕňajúcich zásadné podmienky k vypracovaniu osnovy zákona o Ústrednej rade družstiev a odborových zväzoch družstiev:

1) Vrcholné krajské družstevné rady žiadali organizovať ako družstvá.

2) Každý revízný zväz mal mať v družstevnej rade rovnaký počet zástupcov.

3) Úlohy Ústrednej družstevnej rady aj krajských družstevných rád mali byť v zákone taxatívne vymenované.

³⁶ Tamže, č. 116-120.

³⁷ SNA, f. ÚD, šk. dodatky.

³⁸ Porady o Ústrednej rade družstiev. In: *Hospodářský Obzor*, roč. XXIX, 1947, č. 14 zo dňa 15. júla 1947, s. 234 - 236; SNA, f. ÚD, šk. dodatky.

4) Krajské družstevné rady sa po dohode s družstevnými zväzmi mohli uznieť na prípadnej reorganizácii družstevníctva v krajine.

5) Dozor nad Ústrednou radou družstiev mala mať vláda a nad krajskými družstevnými radami príslušný orgán, na Slovensku Zbor povereníkov.

6) Každá krajská družstevná rada mala vysielat' do Ústrednej rady družstiev rovnaký počet zástupcov.

7) Štát mohol v Ústrednej rade družstiev zastupovať delegát vlády, v príslušných krajských družstevných radách zástupca delegovaný príslušným krajským orgánom, na Slovensku Zborom povereníkov.

8) K platnému uzneseniu Ústrednej rady družstiev v zásadných veciach bol potrebný súhlas 2/3 väčšiny všetkých členov. Pokiaľ by išlo o rozhodnutie týkajúce sa jednotlivých krajín, musel byť súhlas 2/3 príslušných krajských zástupcov. Podrobnosti mali upraviť stanovy a rokovací poriadok.

9) Členmi Ústrednej rady družstiev mali byť len krajské družstevné rady.

10) Členmi krajských družstevných rád mali byť jednotlivé revízne zväzy.

11) Krajská družstevná rada mala vyberať príspevky od jednotlivých zväzov a ich časť odvádzať Ústrednej družstevnej rade.

12) Stanovy a rokovací poriadok Ústrednej rady družstiev sa mal vypracovať zároveň s osnovou zákona, ktorú mala vytvoriť komisia zo zástupcov všetkých krajských družstevných rád.³⁹

Kedže navrhované úpravy poskytovali slovenskému družstevníctvu rozsiahlejšie právomoci, predstavitelia a podporovatelia pražskej Ústrednej rady družstiev, ktorí sa snažili o podriadenie slovenského družstevníctva, nemohli tieto pripomienky akceptovať. Až do zmeny politického systému, ktorý priniesol február roku 1948, sa však trvalým odporom podarilo slovenskej strane odolať akejkoľvek centralizácii družstevníctva. Hlavnou príčinou tohto postoja bola najmä obava z obmedzenia samostatnosti slovenských družstiev a družstevných centrál, ale i prepojenosť Ústrednej rady družstiev s rozmáhajúcou sa komunistickou stranou, ktorá dovtedy nemala v slo-

venskom družstevníctve nijakú tradíciu a len minimálnu podporu. Všetky tieto pokusy boli odrazom politického boja demokratickej a komunistickej strany na Slovensku o prevzatie moci. Do februára 1948 boli podané tri neúspešné návrhy na prijatie zákona o Ústrednej rade družstiev, ktorý by v českých krajinách zlegalizoval činnosť revolučnej Ústrednej rady družstiev a zároveň by jej podriadil aj družstevníctvo na Slovensku.⁴⁰

Po februárových udalostiach už nič nebránilo zmenám v organizácii družstiev nielen v českých krajinách, ale i na Slovensku. Ako bolo napísané v prvom aprílovom čísle *Hospodárskeho Obzoru*: „... Poslednými politickými udalosťami, a to odstránením reakčných a rozvrtných elementov z politického a hospodárskeho života, vytvorili sa predpoklady, aby bol i do družstevníctva vnesený poriadok.“⁴¹ Hneď vo februári 1948 boli do významných družstevných podnikov vymenované národné správy a začala sa „očista“ družstiev a preverovanie družstevných funkcionárov.⁴² Následne sa 16. marca 1948 zišiel prípravný výbor Slovenskej rady družstiev. S iniciatívou urýchlenného založenia a zvolania tohto širšieho prípravného výboru, ktorý bol zároveň vo funkcii dočasnej družstevnej rady, prišli už členovia národných správ. Za predsedu prípravného výboru Slovenskej rady družstiev bol zvolený Ing. Tibor Kazimír Tóth, ale formálne ako čestný člen bol vymenovaný Fedor Houdek, ktorý mal zosobňovať akúsi kontinuitu s predchádzajúcim obdobím. V rámci prípravného výboru boli vytvorené pracovné komisie a ich úlohou bolo vypracovať konkrétny plán na reorganizáciu jednotlivých družstevných sektorov. Okrem toho mal práve prípravný výbor Slovenskej rady družstiev za úlohu očistiť slovenské družstevníctvo od ľudí, ktorých postoj bol nepriateľský k ľudovej demokracii.⁴³

Zmenenú pozíciu slovenských družstiev potvrdilo aj vydanie novej ústavy v máji 1948. Tu sa v §157 hovorilo o ľudových družstvách ako o združeníach pracujúcich v spoločnej činnosti, ktorej účelom bolo zvýšiť životnú úroveň svojich členov a ostatného pracujúceho ľudu.⁴⁴ V nijakom prípade však nemali

39 SNA, f. ÚD, šk. dodatky.

40 PEŠEK, J.: Družstevníctvo na Slovensku po druhej svetovej vojne, s. 460 - 463; HOLEC, R. a kol': *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry*, s. 137.

41 Slovenská rada družstiev. In: *Hospodársky Obzor*, roč. XXX, 1948, č. 7 zo dňa 1. apríla 1948, s. 108 - 109.

42 PEŠEK, J.: Premeny slovenského družstevníctva po roku 1948. In: *Historický časopis*, roč. 43, č. 1, 1995, s. 91 - 92.

43 O novú štruktúru slovenského družstevníctva. In: *Hospodársky Obzor*, roč. XXX, 1948, č. 8 zo dňa 14. apríla 1948, s. 114; PEŠEK, J.: Peripetie slovenského poľnohospodárskeho družstevníctva po druhej svetovej vojne, s. 199 - 200.

44 Ústava Československej republiky č. 150/1948 Zb. zo dňa 9. mája 1948.

Propagačný leták
i obdobia kolektivizácie.

Zdroj: A ÚPN

NAŠA BUDÚCNOSŤ JE V DRUŽSTVE

očakávať dosiahnutie čo najvyššieho zisku z vloženého kapitálu. Štát podporoval ľudové družstevníctvo v záujme rozvoja národného hospodárstva a všeobecného blahobytu. V tomto období už vládnuce zložky priamo rozlišovali družstvá a ľudové družstvá. Všetky družstvá museli prejsť prehodnotením, či ide o družstvá ľudové alebo tzv. pseudodružstvá. Keďže pojem ľudového družstevníctva bol nový a bližšie nešpecifikovaný, v tomto období nastal akýsi „hon na čarodejnice“ a jednotlivé družstvá sa snažili dosiahnuť „titul“ ľudového družstva.⁴⁵

V rovnakom čase sa pripravoval i zákon o Ústrednej rade družstiev. Na poradách ešte stále „revolučnej“ Ústrednej rady družstiev v Prahe a Prípravného výboru Slovenskej rady družstiev v Bratislave, ktoré sa niekoľkokrát konali v Bratislave už od začiatku marca 1948, bol nakoniec v dňoch 8. - 9. júna 1948 zostavený návrh osnovy zákona o Ústrednej rade družstiev. S menšími zmenami bol zákon Národným zhromaždením 21. júla 1948 prijatý pod číslom 187/1948 Zb.⁴⁶ S účinnosťou zákona dňa 3. augusta 1948 sa začala zákonná existencia Ústrednej rady družstiev v Prahe a počiatok Slovenskej rady družstiev ako samostatných právnických osôb. Podľa §4 boli všetky družstvá zapísané do podnikového registra povinným členom Ústrednej rady druž-

stiev. Dozor nad Ústrednou radou družstiev a Slovenskou radou družstiev malo podľa §10 vykonávať Ministerstvo sociálnej starostlivosti. Na čele Ústrednej rady družstiev stálo predstavenstvo, ktoré malo 48 členov, z toho 16 členov tvorilo predstavenstvo Slovenskej rady družstiev. Všetky členské družstvá boli povinné plniť svoje povinnosti. Ústredná rada družstiev a rovnako aj Slovenská rada družstiev mohli pri výkone svojej moci poveriť svojho zamestnanca dohľadom nad družstvom, alebo zrušiť uznesenie orgánov družstva, ktoré odporovali predpisom. Zároveň mala právo odvolať orgány družstva a vymenovať nové, pokiaľ by neplnili povinnosti vyplývajúce zo zákona, z hospodárskeho plánu alebo zo stanov, prípadne ak by inak poškodili družstevnú myšlienku. Aj tieto nariadenia rozšírili právomoc Ústrednej rady družstiev a Slovenskej rady družstiev najmä v oblasti „očisty“ družstevníctva.⁴⁷

Slovenská rada družstiev v podstate prevzala organizačnú štruktúru Ústrednej rady družstiev v Prahe, ktorá pôsobila už od roku 1945. Vytvorilo sa prezídium Slovenskej rady družstiev a deväť odborov, z toho štyri odbory A, B, C, D ako všeobecné a päť odborov I. - V. ako špeciálne. Pôsobnosť Slovenskej rady družstiev v zmysle zákona bola v oblasti organizačnej, poradenskej, dohliadacej, výchovnej

45 PEŠEK, J.: Premeny slovenského družstevníctva po roku 1948, s. 93 - 94.

46 Zákon č. 187/1948 Zb. zo dňa 21. júla 1948 o Ústrednej rade družstiev.

47 Do roku 1950 zastrešovala ÚRD tiež jednotné roľnícke družstvá vznikajúce podľa zákona č. 69/1949 Zb. z. a n. o jednotných roľníckych družstvách a nariadenia vlády č. 75/1949 Zb. z. a n. Pozri: ČÁP, J. - FIALKA, S.: *Právni úprava nezemědělského družstevnictví*. Praha 1991, s. 6.

a osvetovej. Prešli na ňu i všetky oprávnenia dovtedajších revíznych zväzov s výnimkou ústavov ľudového peňažníctva.⁴⁸

Ústavy ľudového peňažníctva vytvoril až zákon o organizácii peňažníctva prijatý 20. júla 1948 pod č. 181.⁴⁹ Tento zákon dal všetky právomoci nad peňažnými ústavmi v Československu do rúk Ministerstva financií. Vo svojom §1 rozlišoval len dva druhy peňažných ústavov, banky ako formu národných podnikov a ľudové družstvá ako ústavy ľudového peňažníctva. Pod týmto širokým pojmom sa skrývali všetky úverové družstvá, sporiteľne, záložne a iné spoločnosti prevádzkujúce bankové a peňažné obchody. Podľa §24 mohol v jednom meste či obci existovať len jeden ústav ľudového peňažníctva, ak ich bolo viac, museli sa zlúčiť tzv. univerzálnou sukcesiou. Príslušný národný výbor menoval počas troch rokov polovicu členov predstavenstva a dozornej rady, druhú polovicu mohlo zvoliť valné zhromaždenie. V §44 bolo k obstarávaniu funkcie peňažného ústredia ústavov ľudového peňažníctva na Slovensku zriadené Ľudové peňažné ústredie v Bratislave. Na toto ústredie mali dňom jeho zriadenia prejsť funkcie dovtedajších peňažných ústavov:

- a) Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc v Bratislave,
- b) Živnosväzu, ústredia živnostenských a občianskych úverných ústavov a družstiev v Bratislave,
- c) Ústredného družstva v Bratislave.

Ľudové peňažné ústredie malo za úlohu prijímať vklady na bežné účty od svojich členov, poskytovať im úvery, sprostredkovať nákup a predaj cenných papierov, obstarávať ich úschovu, vykonávať evidenciu a kontrolu podľa pokynov Ministerstva financií. Samotné Ľudové peňažné ústredie bolo povinné ukladať svoje prebytky v Poštovej sporiteľni. Členmi príslušného Ľudového peňažného ústredia boli povinne všetky ústavy ľudového peňažníctva. Samotné Ľudové peňažné ústredia boli členmi Ústrednej rady družstiev, kde vytvorili osobitný III. odbor. Podliehali revíznej právomoci Ministerstva financií.

Na základe výmeru Povereníctva financií v Bratislave č. 17540/48-IV/18 zo dňa 8. októbra 1948 bola uvalená na všetky zväzy ľudového peňažníctva na Slovensku kumulatívna národná správa na čele s predsedom

720

POVERENÍCTVO FINANCIÍ

KRAJSKÝ SÚD V BRATISLAVE

Číslo: 17.540/48-VI/18. Bratislava, dňa 8. októbra 1948.

DOŠLO: 15 X 1948 hod min.

Ustanovenie kumulatívnej národnej správy u sväzo-
vých peňažníctva. KRÁT PRÍLOH

RUBRIKA 7487-226
3 XXIX 1952 198

Krajskému súdu, firemné oddelenie,

Bratislava.

Na vedomie s tým, aby ste láskavo previedli príslušné zápisy vo firemnom registri u Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc, družstva s obmedzeným ručením v Bratislave, živnosväzu, ústredia živnostenských a občianskych úverných ústavov a družstiev, družstva s obmedzeným ručením v Bratislave a Ústredného družstva v Bratislave.

Povereník financií:

W. Rinec

Ignácom Bendekom a podpredsedom Jozefom Tokárom. Týmto prešli všetky práva štatutárnych orgánov jednotlivých družstevných zväzov na kumulatívnu národnú správu.⁵⁰ Vyhláška Ministerstva financií, ktorou sa zriadilo Ľudové peňažné ústredie v Bratislave, vyšla v Úradnom vestníku 15. novembra 1948. Dňom jeho zriadenia prešli všetky práva a záväzky dovtedajších peňažných ústredí na Slovensku na novovytvorené Ľudové peňažné ústredie v Bratislave. Týmto dňom mala byť činnosť Ústredného družstva, Živnosväzu a Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc pozastavená.⁵¹ Reálne prevedenie finančných prostriedkov, právomocí, a teda i samotná likvidácia dovtedajších finančných ústredí malo nastať až podľa osobitných príkazov Povereníctva financií. Toto rozhodnutie č. 20-280/48-VI/18 však bolo vydané v rovnaký deň ako vyšla samotná vyhláška, teda 15. novembra 1948. Povereníctvo financií vo svojom rozhodnutí uviedlo: „Z dôvodov verejného záujmu na zjednodušení pomerov peňažníctva Povereníctvo financií (...) prikazuje Vášmu ústavu (rozumej Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc v Bratislave, Živnosväzu a Ústrednému družstvu v Bratislave), aby splynul univerzálnou sukcesiou bez likvidácie s Ľudovým peňažným ústredím v Bratislave,

Ustanovenie kumulatívnej národnej správy na zväzy ľudového peňažníctva.
Zdroj: ŠA Bratislava

48 SNA, f. LStf. ÚRD, šk. 126, inv. j. 1039.

49 Zákon č. 181/1948 Zb. zo dňa 20. júla 1948 o organizácii peňažníctva.

50 Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. KSB, firemný register, B-XI-1098, šk. 421, inv. j. 3307.

51 SNA, f. LStr. ÚRDšk. 126, inv. j. 1039.

na ktoré prechádzajú všetky aktíva a pasíva preberaného ústavu, a to podľa stavu zisteného 15. novembra...⁵²

Od 1. decembra 1948 všetky prostriedky Ústredného družstva, Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc i Živnosväzu prešli na účet Ľudového peňažného ústredia. Praktické zlúčenie bolo vykonané len na základe hrubých súvah jednotlivých zväzov k 1. decembru 1948 do účtovných kníh v tom čase už bývalého Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc, ktoré Ľudové peňažné ústredie prevzalo a pokračovalo v nich. V dôsledku toho však Ľudové peňažné ústredie zahrnulo peňažnú činnosť všetkých zlúčených zväzov už od 1. januára 1948. Jeho záverečné účty boli opravené až dodatočne a to tak, že hospodárske výsledky jednotlivých zväzov od 1. januára do 30. novembra 1948 boli odčlenené a vyúčtované samostatne.⁵³

Momentka z osláv splnenia
päťročnice, JRD Pribylina.
Foto: Magda Jurčová

Okrem aktív a pasív prevzalo Ľudové peňažné ústredie aj všetkých zamestnancov dovtedajších peňažných ústredí. Jeho hlavným sídlom sa stalo bývalé sídlo Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc v budove na Stalinovom námestí 13 v Bratislave,⁵⁴ ale v podstate prevzalo i všetky ostatné nehnuteľnosti zlúčených zväzov. Rovnako podalo aj návrhy na výmaz zlúčených peňažných ústredí z firemného registra.⁵⁵

Družstevné zväzy zaoberajúce sa obchodom s tovarom postihol v podstate rovnaký osud ako tie peňažné. Na Sväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť bola na návrh Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR) zo dňa 29. apríla 1948 č. 10612/2-48 v máji 1948 uvalená národná správa. Na jej čele stál ako predseda úradník PPPR Eugen Palosthy. Neskoršie toto rozhodnutie potvrdil aj výmer Povereníctva priemyslu a obchodu v Bratislave. Ako dôvod bolo vo výmere uvedené: „Celkové hospodárske a verejné záujmy vyžadujú uvalenie dočasnej národnej správy na predmetné družstvo.“ Ďalším prípisom PPPR č. A/V-2501/31/1948 zo 14. októbra 1948 bola Národnej správe Sväzu hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť v Bratislave uložená povinnosť bezodkladne vykonať fúziu so Sväzom roľníckych strojových družstiev v Bratislave, ktorý bol rovnako pod nútenou správou. Stalo sa tak po zasadnutí národných správ obidvoch zväzov a fúzia bola vykonaná k 20. septembru 1948, pričom celá organizačná a revízna agenda bola odovzdaná Slovenskej rade družstiev v Bratislave.⁵⁶ Na jeseň 1948 sa národné správy Sväzu hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť, Sväzu mliekarenských družstiev a SLODOB-u, sväzu slovenských roľníckych dobytárskych družstiev v Bratislave a ďalších výkupných družstiev museli zlúčiť do tzv. kumulatívnej národnej správy, rovnako ako to bolo aj v prípade peňažných centrál.⁵⁷

Od marca 1949 začalo svoju činnosť Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami, ktoré vzniklo na podklade zákona č. 278/1948 zo dňa 2. decembra 1948.⁵⁸ Vládnym nariadením č. 316/1948 Zb.⁵⁹ boli 21. decembra 1948 vydané stanovy Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami. Toto ústredie malo výhradné právo na výkup poľnohospodárskych výrobkov nielen od samotných pestovateľov a chovateľov, ale aj od iných osôb, ktoré ich od nich nadobudli. Rovnako toto ústredie riadilo celý ďalší obeh, teda presnejšie výkup, skladovanie, spracovanie a rozdeľovanie poľnohospodár-

52 ŠA Bratislava, f. KSB firemný register, B-XI-1098, šk. 420, inv. j. 3307.

53 Archív Národnej banky Slovenska, f. Ústredné družstvo Bratislava, šk. 2/ č. police 97. Správa o revízii Ústredného družstva v Bratislave revíznym oddelením Povereníctva financií ku dňu 31. 11. 1948.

54 Dnes Námestie Slovenského národného povstania v Bratislave

55 ŠA Bratislava, f. KSB firemný register, B-XI-1098, šk. 420, inv. j. 3307.

56 Tamže, B-XXI11-2022, šk. 752, inv. j. 3824

57 HOLEC, R. ako\.: 150 rokov slovenského družstevníctva. Vítazská a prehy, s. 174.

58 Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

59 Vládné nariadenie č. 316/1948 Zb. zo dňa 21. decembra 1948, ktorým sa upravujú právne pomery Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

ských výrobkov. Správnymi orgánmi Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami boli predseda a dvaja podpredsedovia, ktorých menovala vláda na spoločný návrh ministrov výživy a pôdohospodárstva, ďalej predstavenstvo, dozorná rada a valné zhromaždenie. Aj z tridsaťčlenného predstavenstva, okrem predsedu a dvoch podpredsedov, vláda na návrh rezortných ministrov menovala trinásť členov. V pätnásťčlennej dozornej rade bol počet vládou vymenovaných členov osem, vrátane predsedu. Takto si štát zabezpečil v Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami rozhodujúci vplyv, pričom prvýkrát to bolo podložené aj zákonom. Na Slovensku vyvíjalo Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami svoju činnosť prostredníctvom na to osobitne zriadeného družstva, Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami so sídlom v Bratislave. Aj v tomto družstve, rovnako ako v samotnom ústredí, mal zo zákona štát zabezpečený dostatočný podiel prostredníctvom menovaných členov v jednotlivých orgánoch. Na základe §11 zákona č. 278/1948 Zb.⁶⁰ sa spoločne s inými družstvami zlúčil Sväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť s Ústredím pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami. Všetky právomoci, záväzky aj podlžnosti Sväzu hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť prešli na ústredie. Všetci členovia Sväzu hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť, pokiaľ to neodporovalo stanovám Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami, sa stali jeho členmi bez členskej prihlášky. Toto zlúčenie prebehlo bez likvidácie.⁶¹

Aj do činnosti NUPOD-u zasiahol po februári 1948 umelo vytvorený orgán - Veľkodistribučný podnik v odbore potravinárskom. Toto družstvo s ručením obmedzeným vzniklo na základe zákona č. 279 zo dňa 2. decembra 1948⁶² s centrárou v Prahe a oblastným orgánom pre Slovensko v Bratislave. Zo zákona mu prislúchalo výhradné právo nakupovať a predávať pre vnútorný trh potraviny a nápoje, ako aj tovar, ktorý sa obvykle predával v obchodoch s rozličným tovarom. Svoju činnosť mal Veľkodistribučný podnik vyvíjať predovšetkým prostredníctvom družstiev, národných podnikov a vlastných zariadení.

Rovnako ako v Ústredí pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami, aj vo Veľkodistribučnom podniku mal štát zabezpečený vplyv prostredníctvom menovaných členov výkonných orgánov. Predsedu a dvoch podpredsedov menovala vláda na spoločný návrh ministrov výživy a vnútorného obchodu. Z tridsaťčlenného predstavenstva, okrem predsedu a dvoch podpredsedov, vláda na návrh rezortných ministrov menovala trinásť členov, štrnásť členov spomedzi seba zvolilo valné zhromaždenie. V pätnásťčlennej dozornej rade bol počet vládou vymenovaných členov osem, vrátane predsedu. Oblastný orgán Veľkodistribučného podniku v Bratislave spravoval predseda, podpredseda, osemčlenné predstavenstvo vrátane predsedu a podpredsedu a trojčlenná dozorná rada s valným zhromaždením. Z toho predseda, podpredseda, traja členovia predstavenstva a dvaja členovia dozornej rady boli vymenovaní. Na základe §11 zákona č. 279/1948 Zb. o Veľkodistribučnom podniku v odbore poľnohospodárskom do neho vplynuli a zanikli rôzne zárobkové a hospodárske spoločnosti vrátane NUPOD-u, nákupnej ústredne potravných družstiev v Bratislave. Všetci členovia NUPOD-u sa bez členskej prihlášky stali členmi Veľkodistribučného podniku.⁶³ Sídlom firmy sa stali priestory Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc na Stalinovom námestí č. 13 v Bratislave,⁶⁴ v ktorých v tom

Družstevníci oslavujú úspech svojej celoročnej práce. Foto: Marian Králik

60 Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

61 FUKASOVÁ, D.: *Ústredné družstvo v Bratislave a jeho miesto v slovenskom družstevnom hnutí v prvej polovici 20. storočia*, s. 172 - 173.

62 Zákon č. 279/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Veľkodistribučnom podniku v odbore potravinárskom.

63 FUKASOVÁ, D.: *Ústredné družstvo v Bratislave a jeho miesto v slovenskom družstevnom hnutí v prvej polovici 20. storočia*, s. 182 - 183.

64 Dnes Námestie Slovenského národného povstania v Bratislave.

čase už sídlilo aj novovzniknuté Ľudové peňažné ústredie.

Na záver musíme konštatovať, že na slovenské roľnícke družstevníctvo od jeho prvopočiatkov v roku 1918 vždy okrem hospodárskych faktorov vplývali i faktory politické. I keď zákon č. 210/1919 Zb. z. a n. zo dňa 19. apríla 1919 o úprave pomerov družstiev na Slovensku direktívne prikazoval jednotlivým družstvám členstvo v družstevnej centrále, neskorší vývoj preukázal, že išlo o dobré rozhodnutie. Počas dvadsaťročnej platnosti a účinnosti tejto zákonnej normy sa podarilo organizačne a štruktúrne vybudovať svojpomocné roľnícke družstevníctvo. Isté obmedzenia a zásahy do tohto rastu vniesol vznik Slovenskej republiky. Okrem strát jednotlivých družstiev na odčlenenom území sa slovenské družstevné zväzy museli vyrovnat' aj s novým vládnym nariadením č. 85/1939 Sl. z. o úprave družstevných pomerov. V podstate sa len zopakovala situácia spred dvadsiatich rokov a všetky družstvá sa museli stať členom centrály so sídlom na území Slovenska, Osobitné postavenie mali nemecké družstvá, pre ktoré v rokoch 1939 - 1945 existoval samostatný zväz. Jeho činnosť sa však skončila ešte pred ukončením druhej svetovej vojny. Situácia družstiev na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny bola podstatne lepšia ako v Protektoráte Čiech a Moravy, kde oku-

panti zjednotili družstevníctvo v umelo a násilne vytvorených zväzoch a ústrediach. O to väčší tlak českej strany prišiel na slovenské družstevníctvo po skončení druhej svetovej vojny. V Čechách sa už od roku 1945 presadila tzv. revolučná Ústredná rada družstiev. Celá jej činnosť bola výrazne podporovaná Komunistickou stranou, aj plánovaná reorganizácia slovenského družstevníctva sa mala niesť v duchu nastupujúceho budovania socializmu. Takémuto riešeniu sa bránili predstavitelia všetkých slovenských družstevných zväzov, aj keď tiež pripúšťali potrebu reorganizácie družstevníctva na Slovensku. Ostatné politické strany na Slovensku sa urputne bránili posilneniu vplyvu Komunistickej strany Slovenska v družstevnom hnutí a samotné družstevné zväzy sa celkom oprávnené obávali o svoju samostatnosť a ďalšiu existenciu. Zmenená politická situácia po februári 1948 otvorila priestor pre vznik Slovenskej rady družstiev a znamenala začiatok konca nielen Ústredného družstva, ale i ostatných družstevných zväzov. Právne sa táto likvidácia zväzov svojpomocných družstiev zvyčajne ošetrila tzv. univerzálnou sukcesiou alebo fúziou bez likvidácie. V podstate však bolo svojpomocné roľnícke družstevníctvo jednoducho poštátnené, družstvá sa bez členskej prihlášky stali členmi štátnych podnikov, respektíve pokiaľ nato neboli vhodné, tak jednoducho zanikli.

Daniela Fukasová: Transformation of Self-Supporting Cooperative Farming in Slovakia before and after 1948

Position of cooperatives, the self-supporting organizations, in our history cannot be overlooked yet forcible collectivization and forty years of unified cooperative farms have pushed the subject matter beyond the interest of Slovak historiography. Ever since the offset in 1918, Slovak cooperative farming was influenced also by political factors not only economic ones. During World War II it fared markedly better than its counterpart in the Protectorate of Bohemia and Moravia where the occupants artificially unified the cooperative farms in syndicates and headquarters. The effects became palpable when the war ended in the increasing pressure exerted on the Slovak cooperative farming from the direction of Czech lands. The efforts of the ruling power and the planned reorganization of the Slovak cooperative farming heralded the incoming establishment of socialism. After 1948, the self-supporting cooperative farming was nationalized en bloc, the farms became members of the state-run enterprises without prior consent and those farms which were unfit for the purpose simply ceased to exist.

Mechanizmus tvorby politických procesov v rokoch 1948 - 1953 na príklade poslanca Národného zhromaždenia Petra Danieliča

Obdobie rokov 1948 - 1953 bolo z pohľadu komunistického režimu kľúčovým obdobím, v ktorom sa podarilo presadiť komunistický mocenský monopol, položiť základy nového, socialistického zriadenia a zásadným spôsobom zmeniť životné podmienky spoločnosti. Vďaka tomu bolo toto obdobie historikmi pomenované ako zakladateľské obdobie komunistického režimu.¹ Jednou z hlavných opôr totalitného režimu bola Štátna bezpečnosť (ŠtB), ktorá bola v tomto období hlavným šíriteľom masovej nezákonnosti. Jej hlavnou úlohou bola výroba politických procesov, v ktorej mala pevné miesto aj socialistická justícia. Výrobné mechanizmy politických procesov boli vo všeobecnosti popísané už vo viacerých historických prácach.² Rozhodli sme sa, že niektoré z nich podrobnejšie popíšeme na pozadí nesmierne zaujímavého životného príbehu poslanca Národného zhromaždenia republiky Československej (NZ) Petra Danieliča, ktorý bol členom poslaneckej snemovne za Stranu slovenskej obrody (SSO) od júna 1948 až do svojho zatknutia vo februári 1951. Voči jeho osobe použila ŠtB niekoľko osvedčených metód, ktorými sa ho snažila vyprovokovať k „nepriateľskej“ činnosti. Na jeho príklade možno popísať aj činnosť a spoluprácu jednotlivých zložiek justície, najmä prokuratúry a súdov, ktoré boli nevyhnutnou súčasťou mechanizmu výroby politických procesov v rokoch 1948 - 1953. Samozrejme, nevyhneme sa ani udalostiam, ktoré nasledovali po jeho odsúdení, teda výkonu trestu, ktorý je tiež zaujímavou ukážkou činnosti komunistických nápravných zariadení. Keďže viaceré udalosti z mapovaného obdobia majú súvislosti aj s Danieličovým predchádzajúcim životným obdobím (1939 - 1948), budeme sa stručne venovať aj jemu.

Napriek tomu, že P. Danielie niekoľko rokov vykonával funkciu poslanca NZ, ide vlastne o neznámu osobu. Je to spôsobené tým, že sa do funkcie poslanca dostal ako jednoduchý človek (vzdelaním čašník) bez politických skúseností (sám neskôr tvrdil, že poslancom sa stať nechcel), a tak sa v rámci svojho poslaneckého mandátu aj správal. K jeho nevýraznej činnosti v NZ prispela aj príslušnosť k SSO, ktorá komunistom slúžila len na zachovanie zdania parlamentarizmu a jej poslanci poslušne hlasovali za všetky komunistické návrhy. Viac ako poslanec sa však P. Danielie zviditeľnil ako „nepriateľ ľudovodemokratického zriadenia“. Je viac ako zaujímavé sledovať príbeh poslušného poslanca, ktorý sa po vyprovokovanom a viac-menej nevinnom priblížení k štátnym hraniciam v priebehu jednej noci stal zradcom a „imperialistickým špiónom“. Komunistický režim sa mu za jeho prejav zdanlivej lojality „odvďačil“ dlhoročným pobytom v uránových baniach a väzeniach, degradovaním na občana druhej kategórie, rozbitím rodiny a trvalým poškodením zdravia. Jeho príbeh je ukážkou, ako fungovala komunistická zločinecká mašinéria a ako ľahko dokázala zomlieť nevinných jednoduchých ľudí.

Cesta do poslaneckej lavice Národného zhromaždenia

Už samotné rodinné pomery, ktoré sú v prípade P. Danieliča značne komplikované, istým spôsobom predznamenali jeho búrlivú budúcnosť. Narodil sa 1. júla 1924 v Polomke, okres Brezno. Bol nemanželským dieťaťom Anny Danieličovej a svojho otca nikdy nepoznal. Z prvého manželstva svojej matky mal sestru Františku a pravdepodobne aj brata Jána, ktorý nosil priezvisko Danielie.

Mgr. Branislav Kinčok
(1979), absolvent histórie
na Filozofickej fakulte
Univerzity sv. Cyrila
a Metoda v Trnave. Pracuje
v Ústave pamäti národa

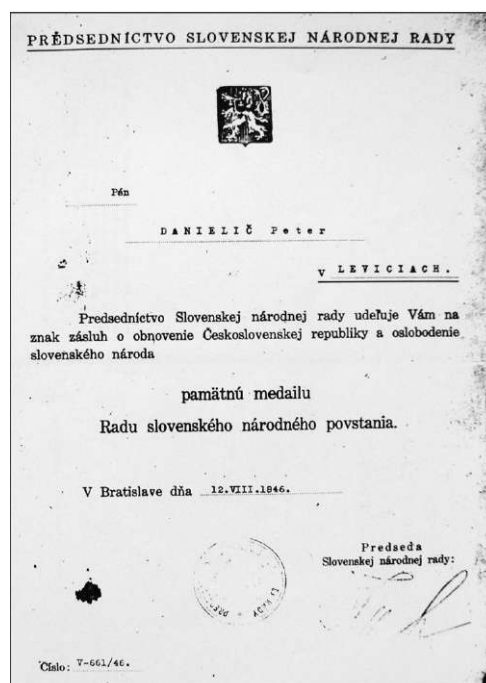
1 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Doba táni 1953 - 1956*. Brno 2005, strana (s.) 16.

2 KAPLAN, K.: *nebezpečná bezpečnosť. Státní bezpečnost 1948- 1956*. Brno 1999; KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*. Praha 2002; KAPLAN, K. - PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy na Slovensku*. Brno 2001; PEŠEK, J.: *Štátna Bezpečnosť na Slovensku 1948 - 1953*. Bratislava 1999; PEŠEK, J. - LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 - 1989*. Prešov 2004.

Okolo roku 1927 sa jeho matka druhýkrát vydala za vdovca Jána Švidroňa, železničiara z Podbrezovej, ktorý bol od nej starší o 18 rokov. Spojením oboch rodín a narodením ďalších detí sa počet Petrových súrodencov rozrástol na jedenásť. Vzhľadom na takúto početnosť rodiny vyrastal u svojho starého otca v Polomke. V roku 1930 tu začal navštevovať obecnú školu, ktorú ukončil v roku 1935 v Leviciach na obecnej škole s vyučovacím jazykom slovenským. V rokoch 1935 - 1938 tu absolvoval aj tri triedy meštianky. Po jej ukončení nastúpil ako čašník učeň v staničnej reštaurácii v Leviciach.

Udalosti z jesene 1938 však naštrbili Petrove plány. Rodina sa rozhodla opustiť Levice, ktoré po Viedenskej arbitráži v novembri 1938 pripadli Maďarsku, a pravdepodobne sa vrátila späť do stredoslovenskej Polomky. V hektických dňoch marca 1939 Peter nastúpil opäť ako čašník učeň do staničnej reštaurácie vo Zvolene. Po získaní výučného listu v roku 1942 sa na päť mesiacov zamestnal ako čašník v Spoločenskom dome v Baťovanoch, odkiaľ bol prijatý na trojmesačný hotelový kurz, ktorý sa uskutočnil v Turčianskom Sv. Martine. Po jeho skončení sa mu ale nepodarilo získať dlhodobejšie zamestnanie. V roku 1943 krátko pracoval v hoteli Kriváň na Štrbskom plese, potom v kaviarni Ferjenčíkvo Zvolene a počas letnej sezóny v kúpeľoch Sliač. Potom zostal až do januára 1944 bez zamestnania a živil sa len z ušetrených peňazí. Začiatkom roku sa mu konečne podarilo získať dlhodobejšie zamestnanie v robotníckom dome v Hnúšti, kde opäť pracoval ako čašník. Koncom augusta 1944 ho tu zastihlo vypuknutie Slovenského národného povstania (SNP).³ Vtedy iste netušil, že nasledujúcich niekoľko mesiacov bude v jeho živote rozhodujúcim míľnikom, ktorý nenávratne ovplyvní jeho životnú cestu.

Pre mnohých mladých ľudí plných ideálov bolo vypuknutie SNP veľkou výzvou, a zároveň príležitosťou. Výraznou výnimkou nebol ani 20 ročný Peter Danielie, ktorý sa vďaka zamestnaniu v Hnúšti v auguste 1944 nečakane ocitol v centre prelomových udalostí. Zostávalo len jediné - akú pozíciu k nasledujúcim udalostiam zaujať. P. Danielie dlho neváhal a rozhodol sa pripojiť k vznikajúcim

Za činnosť v SNP bola P. Danieličovi udelená pamätňá medaila Radu slovenského národného povstania.

Zdroj: Archív Ing. Petra Danieliča

partizánskym jednotkám. Už 28. augusta 1944 vstúpil do tvoriacej sa partizánskej brigády A. S. Jegorova,⁴ z ktorej neskôr vznikla 1. československá partizánska brigáda J. V. Stalina. Aby sa P. Danielie ako nevojak mohol zapojiť do bojov, musel najskôr prejsť aspoň základným vojenským výcvikom. Ten vykonával až do 20. októbra 1944 a počas neho sa do bojov nezapájal. Až po jeho absolvovaní bol ako veliteľ družstva zaradený do bojových jednotiek 1. československej partizánskej brigády J. V. Stalina a nasadený do bojov proti nemeckým okupačným jednotkám v obrannej línii na západných a severných svahoch Veľkej Fatry. Koncom októbra už bolo postavenie týchto jednotiek neudržateľné a 30. októbra 1944 sa niekoľko oddielov 1. československej partizánskej brigády J. V. Stalina prebilo popri Mošovciach a Bodorovej do Malej Fatry a Strážovských vrchov.⁵ Pri tomto prechode bol P. Danielie pri Malom Čepčine zranený (podľa väzenských záznamov pravdepodobne na nohe) a stratil kontakt so svojím oddielom.⁶ Našťastie sa mu podarilo nadviazať kontakt s inými partizánskymi jednotkami, a to s par-

3 Životopisné údaje P. Danieliča sme spracovali na základe jeho vstupného dotazníka z väznice Plzeň-Bory a životopisu, ktorý je súčasťou jeho vyšetrovacieho spisu. Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže (AZVJS) Leopoldov, archívne číslo (arch. č.) A03870 Peter Danielie. Vstupný dotazník VO SVS Plzeň-Bory z 24. 8. 1951; Archív bezpečnostných zložiek (ABS) Praha, fond (f.) Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o výpovedi Petra Danieliča z 18. 4. 1951.

4 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o výpovedi P. Danieliča z 18. 4. 1951, s. 2.

5 PLEVZA, V. a kol.. *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Encyklopédia odboja a SNP*. Bratislava 1984, s. 432 - 433.

6 Danielie udával, že k jeho zraneniu došlo 28.10.1944. Vzhľadom na priebeh udalostí a miesta zranenia mohol toto zranenie utpieť najskôr 30. 10. 1944.

tizánskym zväzkom Stalin pod velením M. I. Šukajeva. V jeho radoch pôsobil až do 23. februára 1945, keď sa zväzok v priestore Brezna spojil s Červenou armádou. Podľa Danieličovej výpovede potom jednotka odišla do Zakopaného v Poľsku a odtiaľ putovali všetci Slováci, medzi nimi aj on, späť na Slovensko do Popradu. Tu, v podstate ako nevojak, absolvoval šesťtýždňový základný výcvik a po ňom pobudol približne mesiac v liečebných kúpeľoch v Kvetnici pri Poprade, kde sa zotavoval z následkov po utrpenom zranení. Na konci mája bol premiestnený do Kroměříža, kde 11. júna 1945 demobilizoval.⁷ Za činnosť v SNP mu Slovenská národná rada 12. júla 1946 udelila pamätnú medailu Radu SNP.⁸

Po ukončení vojenskej služby sa rozhodol vrátiť k rodičom do Polomky. Situácia na Slovensku nebola v prvých mesiacoch po skončení vojny vôbec jednoduchá. P. Danielie si prvé dva mesiace po svojom návrate nevedel nájsť na vojnu zničenom strednom Slovensku zamestnanie. Rozhodol sa preto vrátiť do Levíc, na miesta, ktoré ako 14 ročný mladík opustil. K takémuto kroku ho viedlo viacero okolností. V prvom rade, oslobodené Levice ponúkali po odchode tzv. anyašov⁹ viacero príležitostí na zaujímavé a často aj lukratívne pozície. K ich získaniu mu mali pomôcť najmä kontakty s okresným tajomníkom Demokratickej strany (DS) v Leviciach Jánom Račkom a aj samotný fakt, že P. Danielie bol účastníkom ozbrojeného odboja - partizánom a už len z tejto pozície mal veľkú šancu, že si časom nájde v Leviciach relatívne dobré zamestnanie. P. Danielie pravdepodobne inklinoval k demokratickým tradíciám a hodnotám 1. ČSR, preto ho to ťahalo k DS.¹⁰ Po príchode do Levíc mu Ján Račko oznámil, že „DS plánuje v meste prevziať nejakú správu nad jedným z hotelov, v ktorom by mohol robiť správcu“. Túto ponuku podmienil jeho vstu-

pom do DS. P. Danielie súhlasil, ale nakoniec podľa vlastných slov do strany nikdy nevstúpil, aj keď všade vystupoval ako jej riadny člen.¹¹ Pre získanie zamestnania sa nakoniec ukázala byť rozhodujúca jeho účasť v ozbrojenom odboji.¹² Nezískal síce pozíciu správcu, ale od 15. augusta 1945 sa stal účtovníkom hotela a kaviarne Sitno v Leviciach, ktorá bola pod národnou správou Zväzu partizánov. V tejto pozícii dlho nezostal a už v marci 1946 prevzal ako nájomca celý hotel a kaviareň Sitno a udržal si ju až do 15. októbra 1949, keď ju prevzal komunálny podnik mesta Levice.¹³

Po získaní zamestnania sa P. Danielie v Leviciach definitívne usadil a založil si rodinu.¹⁴ Je otáznne, ako sa hotelu a kaviarni darilo, pretože pred vyšetrovateľmi ŠtB a pred Štátnym súdom (ŠS) v Prahe neskôr tvrdil, že na hoteli a kaviarni značne prerábali.¹⁵ P. Danielie bol zaniateným športovcom. Bol členom Sokola, za Slovenského štátu bol členom Zväzu slovenských lyžiarov a turistov. Rovnako sa zaujímal aj o rybárstvo a poľovníctvo.¹⁶ Do jeho ďalšieho života výrazne zasiahli udalosti februára 1948, ktoré ho - plánovane alebo

Partizánsky preukaz Petra Danieliča. Zdroj: Archív Ing. Petra Danieliča

7 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o výpovedi Petra Danieliča z 18. 4. 1951, s. 2.

8 Archív autora. Za poskytnutie dokumentov ďakujem synovi P. Danieliča Ing. Petrovi Danieličovi.

9 Terminom anyaši (odvodené od anyaország - materská krajina) sa označovali maďarskí štátni príslušníci, ktorí prišli na okupované územie južného Slovenska po 2. novembri 1938, teda po Viedenskej arbitráži.

10 Čiastočne to naznačujú výsledky domovej prehliadky po jeho zatknutí, keď boli u neho nájdené portréty Masaryka a Štefánika. ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o domovej prehliadke z 10. 2. 1951.

11 Tamže. Protokol o výpovedi P. Danieliča z 18. 4. 1951, s. 3. V osobnom väzenskom spise má však uvedené, že bol členom DS na Slovensku od roku 1946 do februára 1948. AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie.

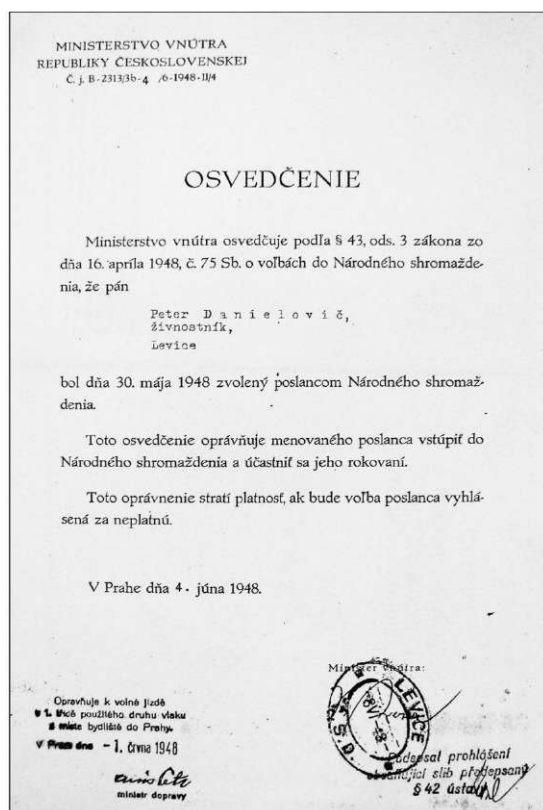
12 Je však veľmi pravdepodobné, že aj k tejto pozícii mu dopomohla známosť s Jánom Račkom.

13 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o výpovedi Petra Danieliča z 18. 4. 1951, s. 3.

14 P. Danielie sa 28. 10. 1947 oženil s Máriou Trifonovou (1929), dcérou prisťahovalcov z Bulharska, ktorí po vojne v okolí Levíc hľadali prácu. Venovali sa najmä poľnohospodárstvu, konkrétne záhradníctvu, ktorým boli známi v širokom okolí. V roku 1948 sa im narodil syn Peter.

15 Údaje ho zadžili čiastkou až 230 000 Korún československých (Kčs) a postupne dlh stiahol na 60 000 Kčs. ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti Petrovi Danieličovi z 31. 7. 1951, s. 2.

16 Tamže. Protokol o domovej prehliadke z 10. 2. 1951.

Osvedčenie o zvolení za poslanca Národného zhromaždenia. Zdroj: Archív Ing. Petra Danieliča

jom komunistického monopolu moci.²⁰ Po voľbách v máji 1948 mu bol na zasadnutí Ústredného volebného výboru SSO 4. júna 1948 pridelený poslanecký mandát vo volebnom kraji Banská Bystrica.²¹ Už 10. júna 1948 na 1. (ustanovujúcej) schôdzi NZ zložil P. Danielie poslanecký sľub.²²

Vzhľadom na svoj poslanecký mandát už nechcel zostať nájomcom hotela a kaviarne Sitno, preto v júni 1948 uzavrel zmluvu so svojim svokrom, ktorý mal prevziať plnú zodpovednosť za vedenie podniku a P. Danieličovi mal vyplácať mesačne 5 000 Kčs. Tieto peniaze však údajne nikdy nedostal, pretože aj jeho svokor na hoteli a kaviarni prerábal.²³

V čase Danieličovho nástupu do poslaneckej funkcie sa už v ČSR začalo roztáčať koleso represíí, kde hlavnú úlohu zohrávala

neplánovane - vy-niesli až do kres-la poslanca NZ. Hneď po komunistickom prevrate v Československej republike (ČSR) sa stal členom Akčného výboru DS v Nitre,¹⁷ podľa vlastných slov vďaka tomu, že bol považovaný za člena DS.¹⁸ Po vzniku SSO,¹⁹ ktorá bola formálnou pokračovateľkou DS, sa P. Danielie stal jej riadnym členom. Nová strana vytvárala pre zahraničie v pofebruárovom politickom systéme demokratickú fasádu Národného frontu a bola po-

slušným nástro-

ŠtB. Už v marci 1948 sa v jej rámci začali rozoberať úvahy o budúcich úlohách, resp. novom smerovaní. Po tom, ako si vo februári 1948 splnila svoju prvoradú úlohu a pomohla Komunistickej strane Československa (KSČ) získať v Československu monopol moci, sa začali v ŠtB ozývať hlasy o podceňovaní nepriateľských aktivít politickými predstaviteľmi komunistického režimu. V rozsiahlom liste Š. Placka a K. Černého z 13. júla 1948, ktorý varoval pred podceňovaním rozrastajúcej sa ilegálnej aktivity nepriateľov, boli vymenované centrá týchto aktivít. Okrem iného sa v liste konštatovalo, že „strediská ilegálnej činnosti sa nachádzajú, alebo prenikli aj do inštitúcií obrodnených nekomunistických strán“²⁴ Napriek tomu, že tieto strany boli aj naďalej súčasťou Národného frontu a boli akými satelitmi KSČ, ŠtB k nim pristupovala s nedôverou. Neustále ich monitorovala a ich predstaviteľov a sympatizantov považovala za podozrivých.

Kontroly sa určite nevyhol ani poslanec Danielie, ktorý do funkcie nastupoval bez politických skúseností a istý čas mu trvalo, kým sa v poslaneckej funkcii ako-tak udomácnil. Preto aj jeho poslanecká činnosť nebola príliš viditeľná. Bol členom štyroch výborov: hospodárskeho, inkompatibilitného, kultúrneho a sociálno-politického a zdravotníckeho.²⁵ V rozprave vystúpil len dvakrát: 20. júla 1948 na 10. schôdzi NZ v rámci rozpravy k návrhu zákona o niektorých opatreniach v obore záloh za náhradu za niektoré vojnové škody a škody spôsobené mimoriadnymi pomermi²⁶ a 22. decembra 1948 na 21. schôdzi NZ v rámci rozpravy k návrhu zákona o národných dopravných podnikoch.²⁷ Od roku 1949 až do svojho zatknutia vo februári 1951 už v NZ v rámci rozpravy viac nevystúpil. Vzhľadom na túto pasivitu nebol P. Danielie pre ŠtB príliš zaujímavým cieľom, no napriek tomu preventívne monitorovala jeho okolie, predovšetkým jeho početnú rodinu a čakala na vhodnú príležitosť.

17 Podľa osobného väzenského spisu „politická činnosť vyvíjal iba v akčnom výbore na úrovni kraja“. AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie.

18 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o výpovedi Petra Danieliča z 18. 4. 1951, s. 3.

19 Ústredný akčný výbor DS 4. marca 1948 oznámil, že zakladá Stranu ľudovej jednoty. Ale už o štyri dni neskôr bola strana premenovaná na Stranu slovenskej obrody. ŠYRNY, M.: *Slovenský demokrati '44-48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 - 1948*. Banská Bystrica 2010, s. 352.

20 Tamže, s. 358.

21 Oznámenie Ústredného sekretariátu Strany slovenskej obrody zo 4. 6. 1948. Archív autora.

22 <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/001schuz/s001002.htm>

23 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o výpovedi Petra Danieliča z 18. 4. 1951, s. 3.

24 KAPLAN, K.: *Nebezpečná bezpečnosť*, s. 52 - 53.

25 <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/rejstrik/vybory.htm>

26 <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/010schuz/s010015.htm>

27 <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/021schuz/s021016.htm>

Tá prišla na jeseň 1949, keď Petrovi dvaja nevlastní bratia Jozef a Ladislav Švidroňovci ušli 10. septembra 1949 do západného Nemecka. ŠtB vycítila príležitosť na diskreditovanie poslanca NZ z radov nekomunistických strán. V priebehu niekoľkých dní pripravila akciu, v rámci ktorej plánovala Danieliča vyprovokovať k podobnému činu, aký vykonal jeho mladší nevlastní bratia - k prekročeniu štátnej hranice. Ak by bola táto akcia úspešná a poslanec Danielie by bol zatknutý pri pokuse o ilegálne opustenie republiky, jeho prípad mohol byť v čase vrcholiacej kampane odhaľovania „triednych nepriateľov, zradcov a špiónov“ veľmi vhodne propagandisticky využitý.

„Istý aranžér z Karlových Varov“

Petrovi rodičia sa pravdepodobne po roku 1945 presťahovali do západných Čiech, do Planej u Mariánskych Lázní. Syn ich navštevoval pomerne často, najmä v rámci plnenia si svojich poslaneckých povinností v Prahe. Podobne tomu bolo aj 13. septembra 1949,²⁸ keď opäť prišiel na návštevu. Ani zďaleka netušil, že nasledujúca noc nezvratne ovplyvní jeho budúci život.²⁹ Keďže táto oblasť sa nachádzala relatívne v blízkosti od štátnych hraníc, ŠtB využila núkajúcu sa príležitosť a pristúpila k prevedeniu akcie.

Hlavným dôvodom jeho návštevy bol pohreb strýka jeho nevlastnej sestry Ludmily Hájkovej. Vývoj udalostí spôsobil, že k pohrebu strýka sa P. Danielie ani nedostal. Po príchode do Planej najskôr zaslal telegram svojmu bratovi Jánovi Danieličovi, ktorý vykonával základnú vojenskú službu v neďalekej vojenskej posádke Lázně Kynžvart. Svoju aktuálnu prítomnosť chcel využiť na stretnutie s ním, preto ho žiadal, aby sa čo najskôr dostavil k rodičom. Potom P. Danielie navštívil svojho nevlastného otca, ktorý ho privítal so znepokojujúcou správou o úteku jeho dvoch

nevlastných bratov. Peter zostal prekvapený, vzhľadom na vek bratov to považoval za mladícku nerozvážnosť a uistoval otca, že obaja sa určite vrátia.³⁰ Je otázne, či už v tomto momente tušil, aké dôsledky môže mať tento útek na jeho osobu a pozíciu poslanca NZ. Vzniknutú situáciu sa rozhodol riešiť tak, že sa išiel informovať na miestnu stanicu Zboru národnej bezpečnosti (ZNB).³¹ Pravdepodobne predpokladal, že sa mu z pozície poslanca NZ podarí v tejto veci niečo vyriešiť. Medzitým sa do svojho bytu u rodičov vrátila aj Petrova nevlastná sestra Ludmila Hájková, ktorá prišla z Karlových Varov. Neprišla však sama. V jej byte bol aj „istý aranžér z OP“³² v Karlových Varoch“, kolega jej ujedneného brata Jozefa Švidroňa.³³ Podľa výpovede L. Hájkovej aranžér najskôr zisťoval, či sa už Jozef vrátil zo zahraničia,³⁴ potom jej oznámil, že prišiel do jej bytu preto, aby „sa zoznámil s osobou, ktorá pozná terén v pohraničí“. Počas tohto rozhovoru sa v byte objavil P. Danielie a následne ich sestra oboch zoznámila. Ani jeden z nich netušil, že v byte privítali osobu, ktorá v prípade P. Danieliča zohrá kľúčovú úlohu. Kto bol v skutočnosti tento neznámy aranžér a aká bola jeho úloha v celom prípade?

Vo vyšetrovacích, trestných a súdnych spisoch k prípadu P. Danieliča by sme meno neznámeho aranžéra hľadali márne. Ani raz sa tam neobjavuje. Vo výpovediach obvinených je označovaný ako „neznámy muž“, prípadne „neznámy aranžér“, v rozsudku nad P. Danieličom ako „osoba X“. Jedinú bližšiu informáciu nám o ňom podal obvinený Jaroslav Šimon, ktorý uviedol, že neznámy aranžér bol „32 ročný bývalý obchodník, ktorého meno som si nezapamätal“,³⁶ Prítom z výpovedí L. Hájkovej a J. Šimona je zrejmé, že neznámu osobu nevideli prvýkrát. L. Hájková ju jednoznačne identifikovala ako kolegu svojho brata a J. Šimon ako bývalého obchodníka,

28 Vyšetrovacie a súdne spisy sú v prípade mesiaca, keď sa „trestný čin“ stal, plné nezrovnalosti. Niektoré svedecké výpovede a rovnako aj trestné oznámenie a obžaloba udávajú, že udalosti sa odohrali v mesiaci október. Iné svedecké výpovede udávajú september. Tento dátum si osvojil aj Štátny súd, preto sa objavil v súdnom protokole a v rozsudku napriek tomu, že udalosti popísané v rozsudku tento dátum vylučujú. Keďže na základe dokumentov nemožno stopercentne dokázať, že udalosti sa odohrali v októbri 1949, budeme uvádzať september 1949.

29 Udalosti v noci z 13. na 14. 9. 1949 máme možnosť zrekonštruovať iba na základe dokumentov ŠtB. Ide o problematický prameň, a preto je možné, že tieto udalosti sa nám už nikdy nepodari zrekonštruovať tak, ako sa v skutočnosti stali. Vyšetrovacie protokoly mohli byť v tomto prípade čiastočne pravdivé, no nie je vylúčené, že udalosti v nich popísané sú vykonštruovaným dielom vyšetrovateľov ŠtB.

30 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o hlavnom pojednávaní proti Petrovi Danieličovi z 31. 7. 1951, s. 3.

31 Národný archiv České republiky (NAČR) Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPt I 67/51. Výpoveď Ludmily Hájkovej z 30. 7. 1951, s. 1.

32 Pravdepodobne Odevný podnik.

33 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol výpovedi Ludmily Hájkovej z 2. 1. 1951, s. 1.

34 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPt I 67/51. Výpoveď Ludmily Hájkovej z 30. 7. 1951, s. 1.

35 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol výpovedi Ludmily Hájkovej z 2. 1. 1951, s. 1.

36 Tamže. Protokol výpovedi Jaroslava Šimona z 2. 1. 1951, s. 1.

u ktorého dokonca vedel určiť presný vek. Napriek tomu jeho meno z nejakého neznámeho dôvodu nepoznali. Ešte záhadnejšie pôsobí fakt, že oficiálne jeho meno nepoznala, resp. nechcela poznať ani samotná ŠtB. V trestnom oznámení na P. Danieliča je k neznámemu aranžérovi len krátka poznámka, že jeho „pobyt sa doteraz nepodarilo zistiť, pravdepodobne tiež utiekol do zahraničia”.³⁷ Na základe týchto indícií môžeme predpokladať, že v prípade neznámeho aranžéra išlo jednoznačne o spolupracovníka ŠtB - agenta provokatéra.

ŠtB používala v rámci svojej činnosti v rokoch 1948 - 1953 veľmi širokú škálu metód - agentúrnu sieť, operatívnu techniku (telefonické odpočúvanie, kontrola korešpondencie), sledovanie, vynútené alebo prekrútené výpovede vyšetrovaných atď. K dôležitým a veľmi nebezpečným metódam ŠtB patrili provokácie, ktoré vykonávala už pred februárom 1948. Na prelome 40. a 50. rokov sa však rozrástli do takých rozmerov, že sa stali bežným systémom práce. Vedúci funkcionári operatívnych útvarov ŠtB považovali provokácie za „jedínú správnu metódu k odhaleniu a usvedčeniu našich triednych nepriateľov” a v takomto duchu vychovávali aj svojich podriadených.³⁸ ŠtB ovládala širokú škálu provokácií - podstrčenie ilegálnych letákov pri domových prehliadkach, zasielanie listov s výzvami k protištátnej činnosti, návštevy agentov ŠtB, ktorí sa vydávali za zahraničné spojky atď. K často používanej praktike (do roku 1950), ktorú ŠtB použila aj v prípade poslanca P. Danieliča, patrilo organizovanie, resp. vyprovokovanie útoku za hranice.³⁹ Toto jednoznačne potvrdzuje konanie agenta provokatéra a jeho rozhodujúci vplyv na vývoj nasledujúcich udalostí.

Netušiac, že sa práve zoznámil s agentom provokatérom, pustil sa P. Danielie s aranžérom do otvoreného rozhovoru. Na základe

výpovedí išlo o skúseného agenta, ktorý túto činnosť nevykonával prvýkrát. Rýchlo si získal Danieličovu dôveru a pristúpil k svojmu plánu. Aby dokázal „obet” vyprovokovať k „ilegálnej činnosti”, musel si agent zvoliť účinnú taktiku. Rozhodol sa, že rozhovor a informácie, ktoré mu podá, bude stupňovať. Najskôr sa zaujímal iba o ilegálny odchod brata J. Švidroňa do zahraničia a tváril sa, že aj on sa mal tohto prechodu hranice zúčastniť.⁴⁰ Postupne preniesol rozhovor k aktuálnej politickej situácii v ČSR. Vyhlásil, že „nesúhlasí s ľudovodemokratickým zriadením v ČSR a že plánuje odísť do zahraničia”.⁴¹ Dôvodom jeho nesúhlasu s režimom bol fakt, že bol bývalým obchodníkom, ktorému znárodnili obchod. Uviedol, že tu má „horúcu pôdu pod nohami a preto tu nemôže zostať”.⁴² Po odhalení svojich budúcich plánov pristúpil aranžér k rozhodujúcej fáze provokácie a pokúsil sa P. Danieliča prehovoriť, aby odišiel s ním. Vzhľadom na nedávny bratov ilegálny útek do zahraničia a jeho poslanecký mandát to nebolo veľmi zložité. Aranžér ho informoval, že „budem mať nepríjemnosti, že budem zavretý preto, lebo moji bratia utiekli”. P. Danieliča prepadli obavy, pretože od ľudí počul, že „príbuzní bývajú vyšetrovaní v takýchto prípadoch, keď niekto z rodiny utečie za hranice”.⁴³ Aranžérové slová padli na úrodnú pôdu a okolo 18. hodiny P. Danielie poslal svoju sestru k istému Jaroslavovi Šimonovi, ktorý mal podľa jeho mienky poznať cestu k hraniciam. Sestra mu mala oznámiť, že ho v jej byte čaká muž, ktorý s ním chce hovoriť. Dôvod mu však prezradiť nemala.⁴⁴

J. Šimon napriek tomu súhlasil a odišiel spoločne s Il. Hájkovou do jej bytu, kde sa zoznámil s aranžérom a P. Danieličom. Podľa jeho svedeckej výpovede boli už obaja rozhodnutí prekročiť hranice do západného

37 Tamže. Trestné oznámenie na Petra Danieliča z 27. 4. 1951.

38 KAPLAN, K.: *Nebezpečná bezpečnosť*, s. 87 - 88.

39 Postupne sa ojedinele organizované prípady rozrástli na akýsi systém v akcii „KAMENE”. Myšlienka akcie vznikla už v prvej polovici roku 1948 na Krajskom veliteľstve ŠtB v Plzni, odkiaľ sa rozšírila aj do iných krajov. Jej princíp spočíval v tom, že príslušníci alebo spolupracovníci ŠtB nadväzovali kontakt s vytipovanými „nepriateľskými” osobami a sľúbili im prechod za hranice. Prevádzkami boli obyčajne príslušníci ŠtB. Prechod hraníc prebiehal tak, že pred skutočnou štátnou hranicou boli postavené falošné hraničné kamene a za nimi stanice nemeckej hraničnej polície. Sem prevádzkači priviedli svoje „obete” a tu ich vypočúvali príslušníci americkej spravodajskej služby, ktorí boli v skutočnosti pracovníkmi ŠtB. Po vyplnení dotazníkov o svojej činnosti a uvedení mien spolupracovníkov boli tieto osoby buď vyhlásené za agentov československej rozviedky a odovzdané československým bezpečnostným orgánom, alebo prepustené k ďalšiemu pochodu do Nemecka, pri ktorom boli príslušníkmi bezpečnosti zatknuté. Obete týchto provokácií boli odsúdené na dlhoročné tresty odňatia slobody. Bližšie pozri: Tamže, s. 89 - 90.

40 „Nadával na môjho brata Jozefa, že utiekol bez neho, že ho nezobral so sebou.” Tamže. Protokol o hlavnom pojednávaní proti Petrovi Danieličovi z 31. 7. 1951, s. 4.

41 Tamže. Protokol výpovedi Ľudmily Hájkovej z 2. 1. 1951, s. 1.

42 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPt I 67/51. Výpoveď Ľudmily Hájkovej z 30. 7. 1951, s. 1.

43 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o hlavnom pojednávaní proti Petrovi Danieličovi z 31. 7. 1951, s. 4.

44 Tamže. Protokol výpovedi Ľudmily Hájkovej z 2. 1. 1951, s. 1-2.

Nemecka. Aranžér mu za prechod hranice ponúkol 10 000 Kčs.⁴⁵ Šimon im však oznámil, že on priestor dostatočne pozná len po obec Zadní Chodov, a preto ich previesť nemôže. Zdalo sa, že plán zlyhal. Iniciatívy sa ale chopil aranžér a navrhol, že k hranici sa dostanú pomocou mapy, ktorú si priniesol so sebou. Takáto alternatíva sa pravdepodobne ostatným nepozdávala, preto J. Šimon navrhol, že im sprostredkuje jednu osobu, ktorá hranice dokonale pozná - lesníka Vlastimila Kosíka. Aranžér s P. Danieličom túto možnosť privítali a poslali J. Šimona za V. Košíkom. Ten však nebol doma, preto sa J. Šimon vrátil späť do bytu L. Hájkovej.⁴⁶ Keďže v pláne opäť nastali komplikácie, aranžér musel vziať iniciatívu znovu do vlastných rúk. Dal doniesť väčšie množstvo alkoholu a začali spolu popíjať. Medzitým sa do bytu dostavil Petrov brat vojak Ján Danielie a zoznámil sa so spoločnosťou. Posmelený alkoholom začal aranžér a po ňom údajne aj P. Danielie prehovárať J. Šimona a J. Danieliča na spoločný odchod do zahraničia. Podľa neskoršej výpovede L. Hájkovej si však ani P. Danielie nebol istý odchodom do zahraničia a váhal.⁴⁷ Je pravdepodobné, že hlavnú iniciatívu v prehováraní mal samotný aranžér. Medzitým sa J. Šimon opäť vydal k V. Kosíkovi a tentoraz bol úspešnejší. Po príchode ho predstavil spoločnosti, aranžér sa s ním pustil do debaty a opýtal sa ho, či je ochotný previesť skupinu cez hranice. Mladý lesník súhlasil, ale ešte predtým musel zaniest domov svoju manželku (snúbenicu), ktorá čakala pred domom. Po návrate sa s aranžérom dohodol na cene, ktorá bola rovnaká akú ponúkol J. Šimonovi - 10 000 Kčs. V. Kosík mal obavy z toho, že má cez hranice previesť poslanca NZ a bál sa, či „celé jednanie nie je nejaká pasca“⁴⁸ Aranžér ho upokojil, načo sa celá skupina začala pripravovať k odchodu.

Za rozhodnutím bratov Danieličovcov a J. Šimona pripojiť sa k aranžérovi na ceste k hraniciam bol určite aj vypitý alkohol. Akou mierou ovplyvnil ich úsudok, už nezistíme.⁴⁹ Obaja bratia mali ženu aj jedno dieťa a takéto rozhodnutie sa nedalo vykonať z minúty na

minútu. Je veľmi pravdepodobné, že v čase odchodu a ani pri pochode k hraniciam neboli bratia pevne rozhodnutí prekročiť hranice.⁵⁰ Na základe zachovaných dokumentov nie je možné zrekonštruovať, čo sa tej noci skutočne odohralo v pohraničných lesoch. Je otáznne, či vôbec došlo k pokusu o prekročenie štátnej hranice a či udalosti uvedené vo vyšetrovacích protokoloch ŠtB nie sú úplne vymyslené. Ponúkame preto len najpravdepodobnejšiu verziu udalostí.

Medzi polnocou a jednou hodinou rannou vyrazila skupina k hraniciam smerom k obci Zadní Chodov. Pred obcou Kyjov skupina zišla z okresnej cesty do lesa a po krátkom pochode sa rozdelila na dve menšie skupiny. Vpredu išiel V. Kosík s J. Šimonom a približne 50 metrov za nimi aj zvyšok skupiny. Asi 10 km od štátnej hranice stratili skupiny medzi sebou kontakt.⁵¹ Aranžér s P. Danieličom na prvú skupinu približne polhodinu pískali a kričali, no napriek tomu sa im kontakt nepodarilo obnoviť.⁵² V. Kosík s J. Šimonom čakali približne pol hodinu a keď nik neprichádzal, tak sa okolo 4. hodiny rannej vrátili naspäť do Planej.⁵³ Druhá skupina sa pod aranžérovým vplyvom rozhodla, že bude pomocou mapy pokračovať k štátnym hraniciam. Po niekoľkohodinovom blúdení došli na čistinu, kde spozorovali svetelný signál. Pravdepodobne to považovali za

Zdroj: A ÚPN

45 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 Spt I 67/51. Výpoveď Jaroslava Šimona z 30. 7. 1951, s. 1.

46 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o hlavnom pojednávaní proti Petrovi Danieličovi z 31. 7. 1951, s. 7.

47 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 Spt I 67/51. Výpoveď Ludmily Hájkovej z 30. 7. 1951, s. 2.

48 Tamže, s. 2 - 3.

49 Svedecké výpovede o stave P. Danieliča sa úplne rozchádzajú a pohybuju sa v krajnostiach - od úplnej triezvosti až po silnú opitost'.

50 Túto skutočnosť plnej miere potvrdzuje výpoveď L. Hájkovej. Tamže, s. 3. Peter Danielie po svojom prepustení z väzenia spomínal, že nikdy neuvažoval nad tým, že opusti ČSR a svoju rodinu. Rozhovor s Ing. Petrom Danieličom. In: Archív autora.

51 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o výpovedi Jaroslava Šimona z 2. 1. 1951, s. 2.

52 Tamže. Protokol o výpovedi Petra Danieliča z 20. 4. 1951, s. 4.

53 Tamže. Protokol o výpovedi Jaroslava Šimona z 2. 1. 1951, s. 2.

hliadku pohraničnej stráže, preto radšej ušli späť do lesa.⁵⁴ Na svitaní sa rozhodli vrátiť späť do Planej. Lenže na križovatke niekoľko kilometrov pred Planou ich zastavil príslušník ZNB, ktorý ich legitimoval. P. Danielie sa preukázal preukazom poslanca NZ a príslušník nemal nijaké ďalšie otázky. Do Planej dorazili okolo 7. hodiny ráno. Aranžér odišiel na železničnú stanicu a bratia sa vrátili do domu k svojej sestre. Porozprávali jej o nočných udalostiach a po krátkom odpočinku brat Ján odišiel na bicykli späť k svojmu vojenskému útvaru. Ešte pred obedom opustil P. Danielie Planú a odišiel rýchlikom do Prahy na zasadnutie NZ.⁵⁵ Tesne po Petrovom odchode sa u L. Hájkovej zastavil J. Šimon, pravdepodobne preto, aby sa presvedčil, ako dopadol zvyšok skupiny.⁵⁶

V takto zrekonštruovaných udalostiach (podľa dokumentov ŠtB) je však jeden zásadný rozpor, ktorý sa preniesol aj do súdneho procesu. Ak sa udalosti stali tak, ako sme si ich načrtli, určite sa nestali v noci z 13. na 14. septembra, ale až o mesiac neskôr 13. a 14. októbra 1949.⁵⁷ Čo nás vedie k takémuto konštatovaniu? Najmä ŠtB niekoľkokrát zdôraznený fakt, že P. Danielie 14. septembra 1949 cestoval z Planej do Prahy na zasadnutie NZ. V septembri 1949 sa totiž nijaké zasadanie NZ nekonalo. Po prázdninách bolo prvé zasadnutie (35. schôdza) až 14. októbra 1949, čo by presne odpovedalo opisovaným udalostiam. Rovnako sa nekonali ani zasadnutia komisií, v ktorých bol P. Danielie členom.⁵⁸ Rovnako je málo pravdepodobné, že ŠtB by túto provokáciu naplánovala a zorganizovala v priebehu troch dní od útoku jeho dvoch bratov do zahraničia. Toľko dní by len trvalo, kým by sa ŠtB o tomto ich čine dozvedela. Je však možná aj iná alternatíva. Zmienkou o odchode P. Danieliča na zasadnutie NZ chcela ŠtB zvýrazniť jeho previnenie tým, že po takom „zradcovskom a nepriateľskom“ čine neváhal na druhý deň zasadiť do poslaneckej lavice a obhajovať záujmy ľudu. To, že v septembri 1949 nijaké zasadanie NZ nebolo, už ŠtB nezaujímalo.

Z poslaneckej lavice do vyšetrovacích miestností ŠtB

Nočné dobrodružstvo P. Danieliča a spol. sa na prvý pohľad skončilo bez následkov. Niekoľko týždňov sa o ich nočný „výlet“ žiadna z bezpečnostných zložiek nezaujímal. Zdanie však klamalo. Ak predpokladáme, že neznámy aranžér bol spolupracovníkom ŠtB, tak bezpečnostné orgány mali o udalostiach z 13. a 14. septembra 1949 dostačujúce informácie. Preto je otázne, prečo v uvedenej veci ihneď nekonali. Je možné, že pokus poslanca NZ o ilegálny prechod hranice bez zadržania priamo pri čine sa im máli. Rovnako je pravdepodobné, že ŠtB plánovala s P. Danieličom rozohrať ďalšiu hru a vyprovokovať ho k novej „nepriateľskej činnosti“. Keďže nám chýbajú relevantné dokumenty, o týchto okolnostiach sa môžeme len domnievať.

Po prvom, neúspešnom pokuse však už ŠtB nemohla počítat s aranžérom ako agentom provokatérom. Nová možnosť sa jej ponúkla už na jeseň 1949, keď sa niekoľko týždňov po Petrovom pokuse o útek do zahraničia vrátil späť do ČSR jeho nevlastný 17-ročný brat Ladislav Švidroň. Po svojom návrate bol ihneď zatknutý a vyšetrovaný.⁵⁹ Dňa 24. decembra 1949 bol však prepustený na slobodu.⁶⁰ Je možné, že bol prepustený preto, aby pre ŠtB monitoroval činnosť svojho brata v čase návštev svojej rodiny v Planej. ŠtB možno predpokladala, že ak P. Danieliča znovu vyprovokuje k pokusu o útek do zahraničia, bude to práve v tomto priestore. Ten však nečakane obmedzil návštevy svojej rodiny a ak aj mal L. Švidroň získavať pre ŠtB informácie o bratovi, tak nedostal možnosť a zostal nevyužitý.

Ďalší pokus o vyprovokovanie útoku poslanca P. Danieliča do zahraničia vykonala ŠtB cez jeho sestru L. Hájkovú. Orgány ŠtB z Mariánskych Lázní ju v súvislosti s návratom a zatknutím bratov Ladislava a Jozefa predvolali na výsluch. Okrem iných vecí bola nečakane vyzvaná, aby vypovedala aj o pokuse brata Petra o ilegálny prechod hranice 14. septem-

54 V niektorých svedeckých výpovediach sa uvádza, že došlo dokonca k strelbe. Tamže

55 Tamže. Protokol o výpovedi Petra Danieliča z 20. 4. 1951, s. 4

56 Tamže. Protokol o výpovedi Jaroslava Šimona z 2. 1. 1951, s. 2.

57 Viaceré svedecké výpovede udávajú rôzne mesiace - raz október, inokedy september.

58 <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/index.htm>

59 Podľa výpovede L. Hájkovej sa spolu s Ladislavom vrátil zo zahraničia aj druhý brat Jozef a obaja boli zatknutí. NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPT I 67/51. Výpoveď Ľudmily Hájkovej z 30. 7. 1951, s. 4.

60 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol výpovedi Ladislava Švidroňa z 2. 1. 1951, s. 1 - 2.

P. Danielie po zatknutí
Štátnou bezpečnosťou.
Zdroj: ABS

bra 1949. ŠtB predpokladala, že Il. Hájková svojho brata o tomto informuje a ten sa zo strachu pred zatknutím pokúsi o ilegálny odchod do zahraničia. Zatknutím poslanca NZ priamo pri takomto pokuse by ŠtB odhalila ešte šokujúcejšiu „podvratnú činnosť“, ktorá by sa dala využiť najmä propagandisticky. Prvé informácie o tom, že sa ŠtB zaujíma o jeho osobu a vie o pokuse o ilegálny prechod štátnej hranice sa P. Danielie dozvedel pri návšteve u sestry Il. Hájkovej v marci 1950. Táto informácia musela byť pre neho šokom a dôvodom na vážne obavy. Napriek tomu reagoval pred sestrou navonok pokojne a odpovedal jej, že „*on už na celú vec zabudol*“.⁶¹ Ani tento pokus sa bezpečnostným orgánom nevydaril, pretože P. Danielie sa o ilegálny odchod do zahraničia nepokúsil. ŠtB však mala v zálohe ešte jeden, posledný pokus.

Pravdepodobne v lete 1950 bezpečnostné orgány postupne zatkli všetky osoby, ktoré sa zúčastnili prípravy a realizácie pokusu o ilegálny odchod do zahraničia v noci z 13. na 14. septembra 1949 s výnimkou P. Danieliča a neznámeho aranzéra z Karlových Varov.⁶² ŠtB takto jednoznačne demonštrovala, že o pokuse o prechod hranice vie a pre poslanca to bol jednoznačný signál, že po jeho spoločníkoch príde na rad on sám. Cieľ ŠtB bol jasný - znovu ho vyprovokovať k pokusu o ilegálny odchod do zahraničia. Napriek všetkým predpokladom sa však o útek do zahraničia nepokúsil.⁶³ Preto ŠtB koncom roka 1950 pristúpila k realizácii najdôležitejšej osoby v celom prípade - P. Danieliča.

Jeho zatknutie predchádzala príprava, resp. vypočúvanie budúcich svedkov prípadu, ktorými boli Il. Hájková, J. Šimon a prekvapujúco aj L. Švidroň,⁶⁴ ktorý bol v čase spáchanie údajného trestného činu už niekoľko dní v zahraničí. ŠtB vypočúvanie svedkov ukončila 2. januára 1951, keď všetci traja podpísali protokoly o výpovedi. Kým pri výpovediach Il. Hájkovej a J. Šimona nemožno určiť, nakoľko sú výpovede vynútené, pri výpovedi 19-ročného L. Švidroňa môžeme konštatovať, že je celá dielom vyšetrovateľov ŠtB. Plnila úlohu akéhosi ideologického základu celého prípadu a mala dokázať, že P. Danielie bol od začiatku nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia v Československu. L. Švidroň o „trestnej činnosti“ svojho brata nemal nijaké priame informácie, pretože v čase jeho pokusu o útek bol už sám niekoľko dní „ilegálne“ v zahraničí. Preto mohol v januári 1951 pred vyšetrovateľmi vypovedať iba o činnosti svojho brata pred septembrom 1949. Jeho výpoveď je plná všeobecných a nekonkrétnych propagandistických termínov pochádzajúcich zo slovníka vyšetrovateľov ŠtB. Ladislav tvrdil, že počas svojich návštev jeho nevlastný brat pred celou rodinou „*nadával na stranu KSČ, pričom odsudzoval jej politiku a celé vedenie, že sú svine, že to poriadne nevedú, že je stály nedostatok, že je všetko drahé a na lístky a priamo prehlásil, že za Tisa to bolo lepšie*“.⁶⁵ Podľa neho to takto nemohlo pokračovať a čoskoro to muselo skončiť. Na Slovensku sa mali organizovať skupiny, ktoré rozbíjali Komunistickú stranu

61 Tamže. Protokol výpovedi Ľudmily Hájkovej z 2. 1. 1951, s. 2.

62 Vo vyšetrovacej väzbe sa ocitla Ľ. Hájková, J. Šimon, L. Švidroň a V. Kosík. Veliteľstvo ŠtB na nich podalo trestné oznámenie 5. 8. 1950. Tamže. Trestné oznámenie na Petra Danieliča z 27. 4. 1951, s. 3.

63 Po prepustení z väzenia P. Danielie spomínal, že za ním osobne chodili spolupracovníci ŠtB a presviedčali ho, aby sa pokúsil ilegálne opustiť ČSR. Rozhovor s Ing. Petrom Danieličom. In: Archív autora

64 V tom čase sa už všetci nachádzali vo väznici Štátneho súdu v Prahe, kde čakali na svoje pojednávanie.

65 Tamže. Protokol výpovedi Ladislava Švidroňa z 2. 1. 1951, s. 1.

Slovenska (KSS). Peter mal svoju rodinu informovať aj o medzinárodnej situácii a o tom, čo vysielala rozhlas z Anglicka a USA, pričom mal tieto veci vychvaľovať. Ďalej mal rozprávať o tom, že „*mnoho dôstojníkov a politikov uteká zo Slovenska, že im tu horí pôda pod nohami, ale on že tu zatiaľ ešte zostane, že o ňom ešte nikto nevie, že pracuje proti štátu*“. V prípade jeho odhalenia mal možnosť utiecť spolu s ďalšími známymi osobnosťami lietadlom do zahraničia.⁶⁶ Takouto výpoveďou a spojením s „ďalšími známymi osobnosťami“ si vyšetrovatelia ŠtB nechávali otvorenú cestu k alternatíve zaradenia P. Danieliča do nejakej širšej skupiny, čo sa nakoniec nerealizovalo. Na základe uvedeného môžeme predpokladať, že výpoveď mladého L. Švidroňa bola z väčšej časti vynútená. Sám na záver protokolu prosil, aby sa „*v žiadnom prípade môj nevlastný brat poslanec NZ Peter Danielie nedozvedel o mojej výpovedi k jeho osobe*“⁶⁷

Po výpovediach zatknutých nevlastných súrodencov a J. Šimona z januára 1951 sa kruh okolo P. Danieliča uzavrel. Po tom, ako ŠtB v jeho prípade nespozorovala snahu o ďalšiu ilegálnu činnosť, pristúpila k jeho zatknutiu. Je otázne, či P. Danielie vytyšil čo sa blíži. Deň pred zatknutím, 9. februára 1951, sa prípisom vzdal svojho poslaneckého mandátu.⁶⁸ To by dosvedčovalo, že P. Danielie očakával blížiaci sa zásah bezpečnostných orgánov. Lenže tento dátum je až príliš podozrivý a náhodný a v podstate nesie známky rukopisu ŠtB. Podľa správy bol P. Danielie zatknutý 10. februára 1951 na príkaz ministra Národnej bezpečnosti Ladislava Kopřivy.⁶⁹ Oficiálnym dôvodom zatknutia bola

protištátna činnosť a pokus o ilegálny odchod do zahraničia.⁷⁰ V správe sa však neuvádza, kde došlo k jeho zatknutiu. Podľa svedectva jeho syna Petra bol P. Danielie zatknutý rusky hovoriacimi osobami počas lyžovačky na chate Vojšín nad Novou Baňou.⁷¹ Jeho zatknutie sa odohralo v dňoch, keď bolo na Slovensku zatknutých viacero prominentných osôb. najmä z prostredia KSS.⁷² Po zatknutí bol premiestnený do miesta svojho trvalého bydliska v Leviciach, kde spolu s manželkou boli svedkami prehliadky svojho bytu.⁷³ Po nej bol už P. Danielie eskortovaný do väznice Krajského veliteľstva ŠtB Praha Ruzyň, kde začalo jeho vyšetrovanie.⁷⁴

V tejto fáze pristupovala ŠtB k rozhodujúcej fáze prípravy politického procesu - k spracovaniu, resp. zlomeniu vyšetrovaného, ktoré by viedlo k jeho priznaniu. Do tohto procesu vstupovali vyšetrovacie orgány ŠtB - vyšetrovatelia, ktorí na dosiahnutie základného cieľa (priznania vyšetrovaného) používali často aj brutálne fyzické a psychické násilie.⁷⁵

Prvý mesiac nebol P. Danielie vôbec vypočúvaný. Pravdepodobne bol v tomto období spracovávaný už spomínanými metódami vyšetrovateľov ŠtB. Jeho syn Peter spomínal, že otec hovoril o tom, „*ako mu vo väzení (vyšetrovacej väzbe - pozn. B. K.) vyrazili všetky zuby a oblievali ho ľudskými výkalmi. Ak sa akýmkoľvek spôsobom odklonil od výpovede, ktorú od neho vyšetrovatelia očakávali, ihneď nasledovala bitka*.“ Nechýbal ani psychický nátlak a vyhrážky zatknutím manželky a celej rodiny.⁷⁶ Podľa dokumentov z vyšetrovacieho spisu sa jeho vyšetrovanie začalo až 7. marca 1951 a zo začiatku ho prevádzal por. Josef Nový.⁷⁷ Na najdôležitejšiu časť

66 Tamže.

67 Tamže, s. 2.

68 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 Tsi 31/51. Oznámenie Kancelárie Národného zhromaždenia republiky Československej z 25. 7. 1951. Vzdanie sa mandátu bolo potvrdené na 52. schôdzi Národného zhromaždenia 9. marca 1951. <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/052schuz/s052001.htm>

69 Keďže P. Danielie bol poslancom NZ, resp. prominentnou osobou, jeho zatykač musel podpísať minister Národnej bezpečnosti. KAPLAN, K., PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 182.

70 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Žiadosť o ponechanie Petra Danieliča vo väzbe z 11. 5. 1951.

71 Rozhovor s Ing. Petrom Danieličom. In: Archív autora. Toto svedectvo nepriamo podporuje aj protokol o domovej prehliadke z 10. 2. 1951, ktorý je podpísaný dvomi zvláštnymi menami, prvé ťažko čitateľné, pravdepodobne Miroslav Ježov, a druhé čitateľné, Jaroslav Serkabajev. ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o domovej prehliadke z 10. 2. 1951.

72 Štyri dni predtým boli zatknutí tzv. buržoázni nacionalisti na Slovensku - Gustáv Husák a Ladislav Novomeský. Súvislosť medzi týmito zatknutiami pravdepodobne nebola.

73 Tamže.

74 AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie.

75 Bližšie k vyšetrovacím metódam ŠtB pozri: KAPLAN, K., PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 184 - 188.

76 Rozhovor s Ing. Petrom Danieličom. In: Archív autora.

77 Josef Nový (1925), pracovník VI. (vyšetrovacieho) Sektoru MNB, bývalý sústružník, do ZNB vstúpil 8. 6. 1945. KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*, s. 393.

vyšetrovania, od 18. apríla 1951, ho vystriedal ostrieľaný vyšetrovateľ por. Jan Kušička,⁷⁸ ktorý mal za sebou vyšetrovanie vo viacerých významných politických procesoch.⁷⁹ Preto neprekvapuje, že už 11. mája 1951 mohol por. Kušička uzavrieť vyšetrovanie prípadu P. Danieliča.⁸⁰ V jeho vyšetrovacom spise sa zachovali iba dva záverečné protokoly o výpovedi z 18. a 20. apríla 1951. Oba sú dôkazom, že v priebehu necelých dvoch mesiacov ho dokázali vyšetrovatelia ŠtB spracovať tak, že sa k všetkému čo od neho očakávali aj priznal. Krátka doba vyšetrovania dokazuje, že vyšetrovatelia dokázali P. Danieliča veľmi rýchlo zlomiť a on im v podstate nekládol nijaký významný odpor. O tom, že obe výpovede sú najmä dielom ŠtB, svedčí už ich samotný začiatok, ktorý je reprezentatívnou ukážkou štylistiky a slovných obrátov vtedajších vyšetrovateľov ŠtB. Na otázku dôvodov k ilegálnemu odchodu vyšetrovaný podľa očakávania odpovedal: „Dôvod bol predovšetkým ten, že som nesúhlasil s vývojom politických pomerov ľudovo demokratického štátneho zriadenia v ČSR. V dôsledku toho som bol stálym poslucháčom cudzieho rozhlasu z Londýna a Hlasu Ameriky, čo malo za následok, že som sa v deň svojho ilegálneho odchodu náhle rozhodol odísť ilegálne do nepriateľskej cudziny a že vstúpim do radov československých utečencov, s ktorými budem pracovať v službách západných imperialistov proti ČSR a ľudovo demokratickým štátom.”⁸¹ Oba protokoly sú zložené z častí výpovedí svedkov II. Hájkovej, J. Šimona a L. Švidroňa. Na mnohých miestach ide o ich doslovné prepisy. Danieličovým podpisom pod protokolom o výpovedi z 20. apríla 1951 získala ŠtB to čo potrebovala - priznanie vyšetrovaného, ktoré sa stalo rozhodujúcim dôkazom o jeho vine.

Ešte pred samotným ukončením vyšetrovania, 27. apríla 1951, vypracovalo Veliteľstvo ŠtB trestné oznámenie na P. Danieliča. Bolo koncipované na základe jeho výpovede z 18. a 20. apríla 1951 a výpovedí svedkov z januára 1951. Bol obvinený z trestného činu „zvedenia a organizovania osôb k ilegálnemu opusteniu ČSR, pokusu o ilegálny od-

chod do zahraničia a šírenia nepravdivých správ”.⁸² Je typickou ukážkou, ako demagogicky ŠtB pracovala s faktami a ako sa na základe poloprávd a vyslovených lží snažila očierniť svoje obete. V prvej časti trestného oznámenia je evidentná snaha predstaviť P. Danieliča ako osobu, ktorá bola „nepriateľsky zameraná voči nášmu štátnemu ľudovo-demokratickému zriadeniu”. Dokonca na základe výpovede jeho brata L. Švidroňa sa bezpečnosť snažila dokázať, že už od roku 1948 „dochádzal medzi pokojne pracujúcich osídlencov nášho pohraničia do Plané u Mariánských Lázní (...) kde v dobe zostreného politického boja s buržoázno kapitalistickými elementmi (...) vnášal nepokoj a nedôveru v ľudovodemokratické štátne zriadenie tým spôsobom, že vždy opisoval politické a hospodárske pomery v našom štáte ako neutešené, kde je všetko príliš drahé a rôznymi reakčnými frázami vysvetľoval, že politické pomery sa u nás už dlho neudržia a ľudovodemokratické štátne zriadenie bude odstránené”.⁸³ Úplne groteskne pôsobí aj snaha vysvetliť útek jeho dvoch bratov Jozefa a Jaroslava do zahraničia tým, že obaja boli pod vplyvom „trvalej reakčnej propagandy Petra Danieliča”.⁸⁴ V druhej časti trestného oznámenia už padali obvinenia tak, aby zapadli do plánovanej koncepcie. V prvom rade sa snažili predostrieť také dôkazy, podľa ktorých by mohol byť P. Danielie obvinený z velezrady podľa §78 trestného zákonníka z roku 1950. Preto sa podľa trestného oznámenia „spolčil s neznámym mužom a organizovali spoločne ilegálny odchod z ČSR, ku ktorému vylákal ešte svojho mladšieho brata Jána Danieliča”, pričom „bol odhodlaný ako poslanec NZ napriek svojej prísaha pracujúcemu ľudu tento zradiť, odísť ilegálne do zahraničia a tam vstúpiť do styku so zradcovskou emigráciou, ktorá je v službách imperializmu”.⁸⁵ ŠtB sa snažila využiť aj nikým nepotvrdenú výpoveď J. Šimona, podľa ktorej P. Danielie údajne tvrdil, že „pracuje na vojenských plánoch, ku ktorým má prístup”.⁸⁶ Na základe tohto svedectva sa mohla ŠtB pokúsiť dokázať, že obvinený naplnil skutkovú podstatu trestného činu vyzvedačstva

78 Vo vyšetrovacom spise sa uvádza, že Jan Kušička prebral vyšetrovanie P. Danieliča až 20. 4. 1951. Protokol o výpovedi z 18. 4. 1951 je už podpísaný por. Kušičkom, preto sa domnievame, že vyšetrovanie viedol minimálne už od tohto dátumu.

79 Jan Kušička (1911), pracovník VI. (vyšetrovacieho) Sektoru MNB, bývalý obuvnícky robotník, do ZNB vstúpil 1. 1. 1949. Tamže.

80 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol o skončení vyšetrovania P. Danieliča z 11. 5. 1951.

81 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Protokol výpovedi Petra Danieliča z 20. 4. 1951, s. 1 - 2.

82 Tamže. Trestné oznámenie na Petra Danieliča z 27. 4. 1951, s. 1.

83 Tamže, s. 1 - 2.

84 Tamže, s. 3.

85 Tamže, s. 2.

86 Tamže. Protokol výpovedi Ladislava Švidroňa z 2. 1. 1951, s. 1.

2 SPT I 67/51

Státnímu soudu

v P r a z e .

Ž A L O B A .

státní prokurátor v Praze Ž a l u j e

1. / Petra D a n i e l i č e ,
nar. 1.7. 1924 v Polomce, okres Brezno nad Hronom,
náměstek kavárny a poslanec NS, posledně bytem Levice,
ulice Slovenského národního povstání č. 3.
Pro trestný čin velezrady a vyzvědačství podle § 78
a 86 tr.z.

Kdo jest Petr Danielič?

Petr Danielič v roce 1946 převzal jako nájemce hotel
a kavárnu v městě Levici na Slovensku. Od 1. června
1948 byl Petr Danielič zvolen za stranu Slovenské
Obrody, poslancem Národního shromáždění. Na podzim roku
1949 se obviněný v Plané u Mariánských Lázní dohodl
se svým bratrem Janem Danieličem, který v této době
byl v činné vojenské službě i s další osobou na tom,
že uprchnou s nimi ilegálně za hranice za tím účelem,
aby se dal do služby západních imperialistů proti ná-
šemu státu.

Požádal svoji sestru Ludmilu Hájkovou, aby přivedla
spolehlivého Slováka znalého místních poměrů, aby je
přivedl přes hranice. Na základě tohoto obviněný, na
základě zprostředkování Ludmily Hájkové vešel ve styk
s Jaroslavem S imonem a Jaroslavem Kosíkem a dohodl se
s nimi, že tyto dva i jeho společníky přivedou přes
hranice republiky do západní části Německa za úplatek,
ze kterého měl sám zaplatit částku 5.000,- Kčs. Obvině-
ný také se svým bratrem a dalším spolupachatelem se
mý také se svým bratrem a dalším spolupachatelem se
odebral v říjnu 1949 na cestu za hranice. Tento přechod
přes hranice se nepodařil vzhledem k tomu, že místo, kde
obviněný chtěl projít, bylo náležitě stráženo. Obviněný
použil svou poslaneckou legitimu a k tomu, aby při
prohlídce sebe a své spolupachatele uchránil
od stíhání.

Obviněný o svém trestném činu žádné oznámení neuči-
nil a tím ve svém spolčení se svým bratrem a další oso-
bou nadále setrval až do svého zatčení.

Obžaloba zostavená
náместníčkou štátného
prokurátora Dr. Matušín-
skou. Zásahy ceruzkou boli
vykonané pravdepodobne
na Generálnej prokuratúre.

Zdroj: NAČR

podľa §86 z roku 1950. Preto neprekvapuje,
že v trestnom oznámení sa objavila zmienka
o tom, že sa pokúsil „vyzradiť cudzej moci
rôzne opatrenia, o ktorých ako poslanec
vedel“⁸⁷ Podľa tohto trestného oznámenia to
s P. Danieličom vyzeralo veľmi zle.

Napriek tomu toto trestné oznámenie zo-
stalo na stole ŠtB takmer až do polovice júna
1951. Pravdepodobne bezpečnostné zložky
neboli úplne spokojné s takto koncipovaným
trestným oznámením. Túto teóriu potvrdzuje
aj žiadosť Veliteľstva ŠtB, ktorú 11. mája 1951
zaslalo Štátnej prokuratúre a v ktorej žiada po-
nechanie obvineného vo väzbe Veliteľstva
ŠtB. Ako dôvod uvádza, že „ajpo vykonaných
výsluchoch trvá podozrenie, že menovaný
sa dopustil ďalších protištátnych činov“.⁸⁸
Napriek snahe sa ŠtB nepodarilo dokázať
P. Danieličovi ďalšie „protištátne činy“, preto
trestné oznámenie Veliteľstva ŠtB dorazilo 12.
júna 1951 na Štátnu prokuratúru v Prahe.⁸⁹

87 Tamže. Trestné oznámenie na Petra Danieliča z 27. 4. 1951, s. 2.

88 Štátna prokuratúra túto žiadosť v ten istý deň odobrila. Tamže. Žiadosť o ponechanie Petra Danieliča vo väzbe z 11. 5. 1951.

89 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPT I 67/51. Denník v trestnej veci proti Petrovi Danieličovi.

obviněný k uvedení trestné činnosti t. j. k úmluvě
o odchodu za hranice a ke způsobu útěku a doznal,
že tak učinil z nepřátelství k našemu stá-
tu a že se chtěl připojit k protištátní činnosti reak-
ce, která jsou za hranicemi.

Obviněný tedy doznává svoji trestnou činnost jako
trestný čin velezrady.

Vzhledem k tomu, že se jedná o poslance Národního
shromáždění, tedy o osobu, která jest účastna na záko-
nodárním plnění vůle pracujícího lidu, který má za úkol
na základě důvěry dané volbami a na základě složeného
poslaneckého slibu, zvláště věrnosti ke státu a zákonu
zachovávat, učinil tak za zvláště přitěžujících okolnos-
tí a to jiné, nežli které výslovně vypočítává zákon.

Z těchto skutečností, že obviněný byl poslancem Náro-
dního shromáždění vyplývá, že obviněnému byly známy ur-
čité skutečnosti ze života hospodářského, politického
a jiné, které nutně zajímají zahraniční a nepřátelské
síly zprávačství. Jest proto nepochybné, že obviněný
si byl vědom toho, že bude v těchto skutečnostech vysv-
chán, a když se domluvil na útěku a jej prováděl, byl
také odhodlán tyto skutečnosti o kterých měl vědomost,
sdělit v činné nepřátelství.

Jest proto právem žalováno,

že
obviněný dohodou učiněnou v Plané u Mariánských Lázní
na podzim r. 1949 s Janem Danieličem a další osobou o
útěku za hranice, provedením tohoto útěku v spojení se
s dalšími osobami k tomu, aby se pokusil roz-
vrátit nebo znížit lidově-demokratické státní zřízení
a společenský řád republiky, které jsou zaručeny ústavou
za jiné zvláště přitěžující okolnosti, nežli které jsou
vypočítány výslovně v § 78 odst. 2, lit. a - e tr. z.,
a k tomu, aby vyzvědal o síle moci státní, a k tomu,
aby se tímto způsobem účastnil činnosti, která
je podle zákona v § 86 odst. 3, lit. a - e,
čímž spáchal

trestný čin velezrady podle § 78 odst. 2a, odst. 1c, odst.
3 f, tr. z., a trestný čin vyzvědačství podle § 86, odst.
2a, odst. 1, odst. 3f tr. z.

Při hlavním líčení budiž čteno trestní oznámení se
všemi přílohami a s osobními výkazy obviněného.

V Praze dne 9. července 1951.

Náместek státního prokurátora: *Matusinsky*

Príprava a priebeh procesu s Petrom Danieličom

V tejto záverečnej fáze prípravy politické-
ho procesu prevzali iniciatívu do svojich rúk
orgány socialistickej justície, konkrétne štátna
prokuratúra. V prípade P. Danieliča sa jeho
prípád dostal do rúk náместníčky štátného
prokurátora, 22-ročnej fanatickej zväzáčky
Dr. Matušinskej, ktorá na základe trestného
oznámenia Veliteľstva ŠtB spísala 9. júla 1951
proti P. Danieličovi obžalobu. Tá sa plne sto-
tožnila s názorom Veliteľstva ŠtB a obžalovala
ho z trestného činu velezrady a vyzvedačstva
podľa §78 a §86 trestného zákona z roku
1950. V jeho pokuse o ilegálne prekročenie
hranice videla mladá náместníčka prokurátora
snahu o vstup „do služieb západných impe-
rialistov proti nášmu štátu“, pričom hlavným
motívom k takémuto konaniu malo byť „nepria-
telstvo k nášmu štátu a že sa chcel pripojiť“

k protištátnej činnosti reakcionárov, ktorí sú za hranicami". Tým, že sa spojil s ostatnými osobami za účelom „aby sa pokúsil rozvrátiť alebo zničiť ľudovodemokratické štátne zriadenie a spoločenský rád republiky", spáchal trestný čin velezrady podľa §78 odsek 2a, 1 c a 3f. Trestný čin vyzvedačstva podľa §86, odsek 2a, 1 a 3f mal spáchať tak, že ako poslancovi NZ „mu boli známe určité skutočnosti zo života hospodárskeho a politického a iné, ktoré zaujímajú zahraničie a cudzie nepriateľské spravodajstvo". Dr. Matušínska bola presvedčená, že bol „odhodlaný tieto skutočnosti, o ktorých vedel, prezradiť v cudzine nepriateľom". Podobne ho obvinila aj z neoznámene trestného činu a vyslovila voči nemu zvlášť priťažujúcu okolnosť jeho poslaneckého mandátu.⁹⁰ Ešte v ten istý deň zaslala obžalobu Štátnemu súdu a Generálnej prokuratúre v Prahe.⁹¹

Ak by sa obžaloba dostala k Štátnemu súdu v takejto podobe, P. Danieličovi by bezpochyby hrozil trest smrti, v lepšom prípade „iba" doživotie. Táto verzia obžaloby však za záhadných okolností nebola akceptovaná a k Štátnemu súdu akoby ani nedošla. S podobou obžaloby nebola pravdepodobne spokojná Generálna prokuratúra, kde prekvapujúco došlo k zásadnému prepracovaniu obžaloby. Pôvodnú verziu totiž niekto ceruzkou upravil tak, že z nej vyškrtal všetky časti, ktoré súviseli s trestným činom vyzvedačstva podľa §86 trestného zákona z roku 1950, a rovnako zmizla aj zmienka o neoznámene trestného činu. P. Danielie zostal obžalovaný len z trestného činu velezrady podľa §78. Až na tento výrazný zásah zostal nový text obžaloby identický s pôvodným. Tento proces trval približne dva týždne a nová verzia obžaloby prišla zo Štátnej prokuratúry k Štátnemu súdu oficiálne až 24. júla 1951.⁹² Autorkou obžaloby zosla-

la Dr. Matušínska a rovnako dátum spísania obžaloby zostal nezmenený. O tom, kto a na čí príkaz túto zmenu vykonal, sa môžeme len domnievať. Jedno je ale isté. Ten, kto zmenu vykonal, zachránil P. Danieličovi život, pretože takto postavená obžaloba už nehrozila trestom smrti, ale „len" dlhoročným väznením.

Dňa 21. júna 1951 bol P. Danielie premiestnený do väznice Štátneho súdu v Prahe (krajská súdna väznica), kde sa mal pripravovať na svoje hlavné pojednávanie.⁹³ V tejto fáze preberal hlavnú iniciatívu Štátny súd v Prahe, ktorý mal pripraviť proces po všetkých organizačných stránkach a prípadne ho aj vhodne propagandisticky využiť. Štátny súd 25. júla 1951 stanovil konanie hlavného pojednávania na 31. júla 1951 o 8:30 v sieni č. 71. Hodinu pred samotným pojednávaním mala byť porada členov senátu. Jeho predsedom sa stal Dr. Otakar Baláš,⁹⁴ ďalšími členmi vojenský sudca Dr. Jan Chvojka,⁹⁵ sudca z povolania Dr. Jaroslav Novák⁹⁶ a dvaja sudcovia z ľudu Adolf Bažant a Václav Černý. Štátnym prokurátorom bol JUDr. Karel Střída.⁹⁷ Pojednávanie malo byť neverejné, avšak mali sa ho zúčastniť poslucháči Právnickej školy pracujúcich (PŠP) a mohli byť na ňom prítomní aj jeden, prípadne dvaja členovia rodiny obvineného. Zástupcovia tlač nemali byť na pojednávanie pripustení.⁹⁸ V ten istý deň bol P. Danielie predvedený pred Štátny súd v Prahe na výsluch. Ten videl sudcu Dr. Otakar Baláš, ktorý mu prečítal obžalobu Štátnej prokuratúry v Prahe z 9. júla 1951 a zároveň mu oznámil čas konania procesu.⁹⁹ Štátny súd prideliť P. Danieličovi obhajcu ex offio Dr. Pužmana, ktorého 27. júla 1951 vymenil Dr. Quido Kubín.¹⁰⁰ V ten istý deň zaslal obhajca správu o dátume hlavného pojednávania aj manželke P. Danieliča s otázkou, či sa dostaví na pojednávanie.¹⁰¹

90 Tamže. Pôvodná obžaloba štátneho prokurátora na Petra Danieliča z 9. júla 1951.

91 Tamže. Sprievodný list v trestnej veci proti Petrovi Danieličovi z 9. 7. 1951.

92 Tamže. Prepracovaná obžaloba štátneho prokurátora na Petra Danieliča z 9. júla 1951. Pri úprave obžaloby však došlo k menšej nepozornosti. V jej úvode zostala nepovšimnutá zmienka o trestnom čine vyzvedačstva podľa §86, pričom v závere obžaloby už toto obvinenie nefiguruje. V takejto máťúcej podobe sa obžaloba dostala pred Štátny súd v Prahe, kde túto chybu dodatočne prečiarkli ceruzkou.

93 Tamže. Správa o prevzatí väzňa z 21. 6. 1951.

94 Otakar Baláš (1922), sudca Štátneho súdu v Prahe v rokoch 1951 - 1952.

95 Jan Chvojka (1913), sudca Štátneho súdu v Prahe v rokoch 1950 - 1951.

96 Jaroslav Novák (1901), sudca od roku 1928. Od roku 1948 sudca Štátneho súdu, 1949 menovaný predsedom senátu (v tejto funkcii súdil aj trestnú vec Slánský a spot). Po zrušení Štátneho súdu v roku 1952 prešiel ako sudca k Najvyššiemu súdu. Kvôli strate zraku odišiel roku 1958 do invalidného dôchodku. Člen KSČ od roku 1948. VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A., BABKA, L.: *Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, Díl I* Praha 2003, s. 260.

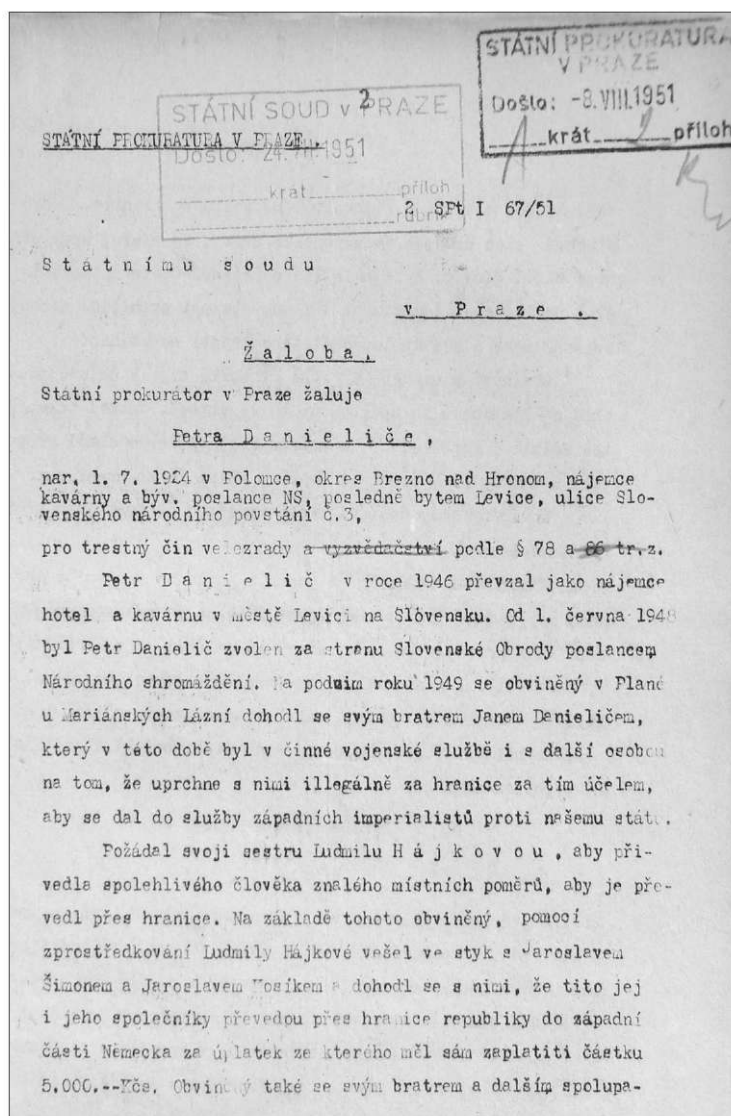
97 Karel Střída, prokurátor Štátnej prokuratúry v Prahe (1950 - 1952), námestník okresného prokurátora v Prahe 10 a 11 (1957 - 1960), obvodný prokurátor v Prahe 3 (1960 - 1962).

98 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 Tsl 31/51. Nariadenie hlavného pojednávania z 25. 7. 1951.

99 Tamže. Záznam z výsluchu Petra Danieliča pred Štátnym súdom v Prahe 25. 7. 1951.

100 Tamže. Vyrozsudenie obhajcu z 27. 7. 1951.

101 Tamže. Oznámenie zaslané Márii Danieličovej 27. 7. 1951. Mária Danieličová pricestovala do Prahy deň pred pojednávaním 30. 7. 1951.

Definitívna verzia obžaloby, ktorá však omylom aj naďalej obsahovala obvinenie z trestného činu vyzvedačstva (prečiarknuté červenou ceruzkou).

Zdroj: NAČR

Deň pred konaním hlavného pojednávania, 30. júla 1951, boli do väznice Štátneho súdu eskortovaní svedkovia, ktorí mali vypovedať vo veci P. Danieliča. Z okresnej súdnej väznice v Litoměřicih bola prevezená odsúdená II. Hájková, z trestného pracovného oddielu Ostrov pri Karlových Varoch odsúdený J. Šimon a z ústavu pre mladistvých previnilcov v Zámrsku odsúdený L. Švidroň.¹⁰² Po ich príchode boli predvedení na výsluch k predsedovi senátu Štátneho súdu v Prahe Dr. O. Balášovi. V súdnom spise P. Danieliča sa zachovali len dve výpovede - II. Hájkovej a J.

Šimona. Je však pravdepodobné, že predsedom senátu bol vypočúvaný aj L. Švidroň. Obaja svedkovia čiastočne doplnili svoje výpovede z januára 1951. Najmä II. Hájková sa touto výpoveďou snažila pomôcť svojmu bratovi. Značne sa odklonila od výpovede z januára 1951 a snažila sa dokázať, že brat Peter nemal úmysel prekročiť hranice a ak tak konal, tak pod vplyvom alkoholu.¹⁰³

V deň hlavného pojednávania, 31. júla 1951, sa o 7:30 zišiel na porade senát Štátneho súdu v Prahe. Z tohto stretnutia sa nezachovali nijaké záznamy, preto nie je možné rekonštruovať, o čom sa na tejto porade rozhodovalo. Vzhľadom na vtedajšiu prax vo výrobe politických procesov tu určite došlo k stanoveniu výšky trestu pre obvineného Danieliča, teda ešte pred samotným pojednávaním, ktoré začalo o 8:30. Prvý vystúpil štátny prokurátor JUDr. K. Střída, ktorý prečítal obžalobu z 9. júla 1951. Potom predseda senátu Dr. O. Baláš vyzval obvineného, aby sa vyjadril k obžalobe. Ten vyhlásil, že sa „*cítí vinným v plnom rozsahu obžaloby*“.¹⁰⁴ Potom v krátkosti opísal, z akých pomerov pochádza a akú činnosť vykonával za Slovenského štátu.¹⁰⁵ Obširnejšie opisoval svoju politickú angažovanosť po roku 1945. Tu sa snažil istým spôsobom obhajovať. Svoje kontakty s predstaviteľmi DS bagatelizoval a vyhlásil, že už v roku 1947 usúdil, že „*táto strana* (DS - pozn. B. K.) *usiluje o zvrat vtedajších pomerov*“, preto k nej prestal inklinovať. Aby zlepšil svoj obraz pred senátom, neváhal vyhlásiť, že sympatizoval s KSS a po februári 1948 si do tejto strany podal prihlášku.¹⁰⁶ Samozrejme, nebola to pravda. Podobne obhajoval aj svoj poslanecký mandát, keď tvrdil, že nemal „*žiadne politické školenie (...)* *Niekoľkokrát som hovoril s členmi Slovenskej strany obrody o tom, že nie som schopný vykonávať poslanecký mandát, na čo mi povedali, že budem vyslaný na školenie*“.¹⁰⁷ Následne jednoznačne poprel svedecké výpovede o tom, že by rozprával o neutešených pomeroch v ČSR a šíril západnú propagandu. Po predložení jeho výpovede pred vyšetrovateľmi ŠtB to však pripustil, ale tvrdil, že sa už na to pre veľký časový odstup nepamätá. Takýto scenár sa opakuje v celom súdnom proto-

102 Tamže. Žiadosti o eskortovanie odsúdených L. Hájkovej, J. Šimona a L. Švidroňa z 27. 7. 1951.

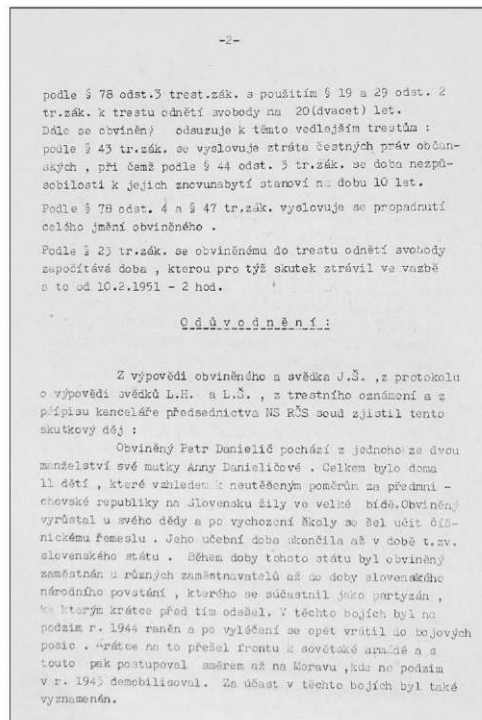
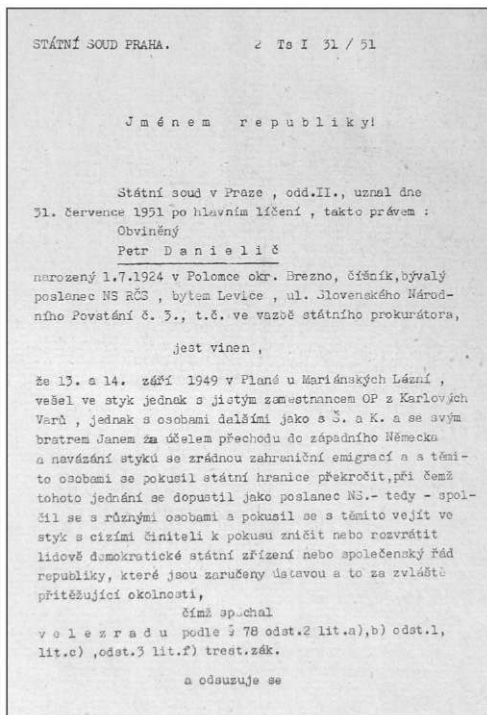
103 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPT I 67/51. Výpoveď Ludmily Hájkovej z 30. 7. 1951.

104 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV Protokol o hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti Petrovi Danieličovi z 31. 7. 1951, s. 1.

105 P. Danielič sa snažil vyvrátiť tvrdenie svojho brata L. Švidroňa, ktorý vo výpovedi z 2. 1. 1951 uviedol, že jeho brat vychvaľoval Slovenský štát. Toto poprel a súdu tvrdil, že „*nenávidel Slovenský štát, pretože som bol vychovaný za prvej republiky v Sokole a nenávidel som fašizmus*“. Tamže, s. 2.

106 Tamže, s. 2 - 3.

107 Tamže, s. 3.

Rozsudok nad P. Danielie
čom. Zdroj: NAČR

kole. P. Danielie viackrát odhodlane poprel svedecké výpovede, ale po nátlaku zo strany senátu a pravdepodobne aj po fyzickom nátlaku prítomných vyšetrovateľov sa zakaždým zlomil a výpovede potvrdil.¹⁰⁸ Podobne postupoval aj pri opise udalostí v noci z 13. na 14. septembra 1949. Senátu Štátneho súdu tvrdil, že si na okolnosti pokusu o prechod hranice nespomína. Za dôvod výpadku pamäti už ale neuvádzal veľký časový odstup, ale to, že v tom čase už bol pod značným vplyvom alkoholu.¹⁰⁹ V konečnom dôsledku tak P. Danielie pred senátom Štátneho súdu v Prahe vypovedal v zhode s vyšetrovacími protokolmi z apríla 1951, preto nemá zmysel jeho výpovede znovu reprodukovat'.

Napriek tomu, že do väznice Štátneho súdu boli eskortovaní všetci traja hlavní svedkovia, pred senátom vypovedal iba jeden - J. Šimon. Dôvodom bol fakt, že z pohľadu Štátneho súdu bola táto výpoveď najdôležitejšou. Vďaka nej mohol súd preukázať činnosť obvineného v noci z 13. na 14. septembra 1949, na ktorú sa už obvinený nepamätal. J. Šimon zopakoval svoju

výpoveď z januára 1951 a P. Danielie s ňou až na malé detaily súhlasil.¹¹⁰ Ostatné svedecké výpovede boli pred senát Štátneho súdu predložené písomne a prečítané. K výpovedi sestry Il. Hájkovej nemal obvinený zásadné pripomienky. Zato výpoveď brata L. Švidroňa od začiatku kategoricky poprel. Jeho výpoveď si vysvetľoval tým, že s „bratom Švidroňom sme sa zle znášali“. Po predložení svojej výpovede z apríla 1951 však znovu povolil a pripustil, že bratova výpoveď je správna.¹¹¹ Potom už Dr. O. Baláš udelil záverečné slovo obžalobe a obhajobe. Prokurátor JUDr. K. Střída navrhoval odsúdenie obžalovaného v zmysle obžaloby, obhajca Dr. Q. Kubín navrhol vynesenie mierneho trestu. Na záver P. Danielie využil právo posledného slova obhajoby a uviedol, že „s i j e v e d o m ý , ž e p o š k o d i l r e p u b l i k u , a ž e s a b u d e s n a ž i ť , a b y o d č i n i l s v o j u v / n u “. ¹¹² Po tomto jeho vyhlásení sa senát odobral na poradu a po jej skončení predseda senátu verejne vyhlásil rozsudok.

Štátny súd v Prahe uznal P. Danieliča vinným, že „13. a 14. septembra 1949 v Plané

108 P. Danielie neskôr spomínal, že po každom pokuse odkloniť sa od svojich výpovedí predseda senátu prerušil pojednávanie a P. Danieliča odvieďli do vedľajšej miestnosti, kde vyšetrovatelia ŠtB pozorovali priebeh pojednávania. Medzi hlavné presvedčovacie metódy tu patrilo hlavne fyzické násilie. Rozhovor s Ing. Petrom Danieličom. In: Archiv autora.

109 Názornou ukážkou je jeho výpoveď v súvislosti s prehováraním brata J. Danieliča na spoločný odchod do zahraničia: „Nepamätám sa už, kedy prišiel môj brat Ján, ani to ako som sa s ním potom rozišiel. Je možné, že som s ním hovoril, nepamätám sa však čo. Nepamätám sa, či som ho prehováral k ilegálnemu prechodu cez hranice - možno pre značný odstup časový - možno preto, že som mal vtedy „v hlave“.“ Po predložení jeho výpovede pred vyšetrovateľmi ŠtB svoje slová zmenil: „Pripúšťam, že som povedal svojmu bratovi, že tu tiež nechávam manželku a dieťa, aby sa nestaral, že ľudovodemokratické zriadenie dlho trvať nebude. Pri administratívnom výsluchu som to tiež pripustil, lebo som sa na to nepamätal.“ Tamže. s. 5.

110 Tamže, s. 7 - 9.

111 Tamže, s. 10.

112 Tamže, s. 11.

u Mariánských Lázní, prišiel do styku jednak s istým zamestnancom OP z Karlových Varov, jednak s osobami ďalšími, ako s Š. a K. a so svojim bratom Jánom za účelom prechodu do západného Nemecka a nadviazaní stykov so zradcovskou zahraničnou emigráciou a s týmito osobami sa pokúsil štátnu hranicu prekročiť, pričom takéhoto konania sa dopustil ako poslanec NZ. - teda - spolčil sa s rôznymi osobami a pokúsil sa s týmito prísť do styku s cudzími činiteľmi k pokusu zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické štátne zriadenie alebo spoločenský poriadok republiky, ktoré sú zaručené ústavou a to za zvlášť priťažujúcich okolností, čím spáchal „velezradu podľa § 78 odst. 2 lit. a), b) odst. 1, lit. c), odst. 3 lit. f) trest. zák. a odsudzuje sa podľa § 78 odst. 3 trest. zák. s použitím § 19 a 29 odst. 2 tr. zák. k trestu odňatia slobody na 20 (dvadsať) rokov“. Ďalej bol P. Danielie odsúdený k vedľajším trestom: strate čestných práv občianskych na 10 rokov a prepadnutiu celého majetku.¹¹³ Za začiatok väzby súd stanovil čas zatknutia - 10. február 1951 o 2. hodine rannej.¹¹⁴

V odôvodnení rozsudku súd neakceptoval tvrdenia obvineného, že si skutky v noci z 13. na 14. septembra 1949 nepamätal a pokladal ich na základe výpovede J. Šimona za dostatočne preukázateľné. Rovnako neakceptoval jeho tvrdenie o značnej opitosti, ktoré vyvrátili výpovede L. Hájkovej a J. Šimona. Jediná vec, ktorú sa súdu nepodarilo dostatočne preukázať, boli jeho výroky k ľudovodemokratickému zriadeniu, o ktorých svedčil iba L. Švidroň a ktoré P. Danielie kategoricky poprel.¹¹⁵ Súd ďalej konštatoval, že „obvinený je osobou nebezpečnou pre našu spoločnosť, avšak nie tak nebezpečnou, ktorú by bolo nutné navždy z našej spoločnosti vyradiť. Súd zo všetkých okolností prípadu dospel k presvedčeniu, že je možné obvineného prevychovať a vrátiť ho spoločnosti ako človeka, ktorý ešte s úspechom bude v budúcnosti napomáhať pri výstavbe nášho štátu“. Súd preto použil pri výmere trestu mimoriadne

zmierňovacie právo podľa §29 odsek 2 trestného zákonníka, pretože „absolútny trest by bol pre obvineného neprimerane prísny“,¹¹⁶ P. Danielie sa po vynesení rozsudku vzdal odvolania.¹¹⁷ Týmto bolo hlavné pojednávanie ukončené 31. júla 1951 o 15:45.

Napriek tomu, že pojednávanie nebolo verejné, štátny súd sa ho čiastočne snažil využiť aj propagandisticky. Po vynesení rozsudku bola so 60 prítomnými poslucháčmi PŠP (všetci boli Slováci) organizovaná diskusia, kde boli podľa štátneho prokurátora K. Střída „diskusné príspevky väčšinou kladné a účastníci konštatovali, že z procesu vytlačili cenné poznatky pre svoje odborné štúdium“.¹¹⁸

Celý proces P. Danieličom bol vykonštruovaný s jednoznačným politickým podtónom. Dokázať v období zostreného triedneho boja, že „nepriatelia“, „zradcovia“ a „imperialistickí prisluhovači“ sa dostali aj medzi navonok lojálnych poslancov NZ. Nemožno nespomenúť závažné procesné chyby, keď medzi obžalobou a súdom došlo k rozporu ohľadom času vykonania „trestného činu“. Ten sa podľa súvislostí uvedených v rozsudku v nijakom prípade nemohol odohrať v noci z 13. na 14. septembra 1949, ale až o mesiac neskôr. Je zarážajúce, že z vyšetrovacích a súdnych spisov nie je možné určiť čas, kedy bol údajný trestný čin vykonaný! Nad takýmito pochybeniami sa však ľudovodemokratická justícia nepozastavovala.

Zradca a občan druhej kategórie

Po skončení hlavného pojednávania bol P. Danielie odvedený späť do väznice Štátneho súdu v Prahe, kde mal čakať na presun do zariadenia na výkon trestu. Jeho manželka Mária sa pokúsila podať žiadosť o milosť prezidenta republiky, ale rozhodnutím Štátneho súdu zo dňa 11. decembra 1951 bola jej žiadosť zamietnutá s vysvetlením, že žiadosť bola neopodstatnená.¹¹⁹ Do výkonu trestu nastúpil P. Danielie 24. augusta 1951, keď bol premiestnený k Veliteľstvu oddielu Zboru vä-

113 Neskôr Štátny súd zistil, že prepadnutie celého majetku sa nedalo vykonať, pretože podľa finančného referátu Okresného národného výboru (ONV) v Leviciach P. Danielie nemal v meste Levice a ani v okolí nijaký hnuťelný alebo nehnuteľný majetok. Ešte aj v októbri 1951 Štátny súd zisťoval či P. Danielie má alebo nemá majetok. NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPt I 67/51. Odpoveď ONV v Leviciach Štátnemu súdu z 14. 8. 1951.

114 Plánovaný koniec trestu bol stanovený na 10. 2. 1971. ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Rozsudok Štátneho súdu v trestnej veci P. Danielie z 31. 7. 1951, s. 1 - 2.

115 Tamže, s. 9.

116 Tamže, s. 10 - 11.

117 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPt I 67/51. Správa štátneho prokurátora o trestnom pojednávaní vo veci Peter Danielie z 1. 8. 1951.

118 Tamže.

119 Tamže. Uznesenie Štátneho súdu z 11. 12. 1951.

ženskej stráže (VO ZVS) Plzeň-Bory.¹²⁰ Bola to väznica¹²¹ s veľmi príslym režimom a na prichádzajúcich väzňov, ktorí boli odsúdení za údajné trestné činy proti republike, sa pozeralo ako na najväčších zločincov. Na začiatku 50. rokov bola medzi odsúdenými preslávená katastrofálnymi životnými podmienkami a násilím páchaným na väzňoch.¹²² Po príchode do väznice bol P. Danielie zaradený medzi „prominentné osoby“¹²³ a pravdepodobne bol izolovaný v rámci oddelenia D1, v ktorom sa nachádzali osoby odsúdené Štátnym súdom na dlhoročné väznenia. Samozrejme, nevyhol sa tu ani pracovnému nasadeniu.¹²⁴ Ťažké pracovné nasadenie sa negatívne prejavilo na jeho zdraví a od 26. februára do 7. mája 1952 mal zníženú pracovnú schopnosť, „pracoval bez vlastnej viny na neproduktívnej práci“.¹²⁵

Po necelých 9 mesiacoch bol 8. mája 1952 premiestnený do Väzenského ústavu (VÚ) Ostrov pri Karlových Varoch, známejšieho pod označením Jáchymovský gulag.¹²⁶ Vzhľadom na výšku trestu bol zaradený do prvej kategórie trestancov, ktorí tvorili politickí väzni s trestom nad 10 rokov. Pre tých boli určené tábory Vojna, Vykmanov II, Nikolaj, Barbora a Rovnosť.¹²⁷ Podľa záznamov disciplinárnych trestov sa P. Danielie v roku 1954 nachádzal v tábore Nikolaj a v nasledujúcom roku v tábore Vykmanov II.¹²⁸ Od 30. júna 1956 bol premiestnený do Nápravno-praeovného tábora (NPT) Příbram, kde sa nachádzal tábor Vojna.¹²⁹ V uránových baniach P. Danielie prežil vlastné „Jáchymovské peklo“. Katastrofálne ubytovacie a hygienické podmienky, nedostatočná strava a ťažké pracovné nasadenie trvale poznačili väčšinu trestancov, ktorí si prešli uránovými baňami v Jáchymove. Bol zaradený ako lámač rudy a pracoval v podzemí priamo

pri jej dolovaní.¹³⁰

Táto namáhavá práca kladla na trestancov zvýšené nároky. Podmienky pri práci boli náročné a náradie nedostatočné. Trestanci boli pri práci v podzemí neustále vystavení ionizujúcemu žiareniu, ktoré im spôsobovalo trvalé následky a výrazne zvyšovalo riziko karcinogén-

nych ochorení a leukémie. Trestanci väčšinou pracovali v osemhodinových smenách, no výnimkou neboli ani dvanásť či šesťnásťhodinové smeny.¹³¹ Podľa plnení noriem sa P. Danielie staval k práci vcelku kladne.¹³² Ani to však predstaviteľom tábora nestačilo a od „nepriateľa ľudu“ očakávali viac: „Pomer k práci má priemerný a občas sa prejavuje snaha vyhľadávať ľahšie zaradenie. Kvalita jeho práce priemerná a je naňho dosť sťažností zo strany závodu. Pracovný záväzok doteraz nepodal a k týmto nemá kladný pomer. Odborných školení sa zúčastňuje avšak takto získané poznatky na pracovisku plne neuplatňuje.“¹³³

Nevyhol sa však viacerým disciplinárnym trestom. Napríklad 5. októbra 1953 sa odmietol zúčastniť práce na brigáde, ktorú zvyčajne absolvovala v doobedňajších hodinách popoludňajšia smena, za čo si vyslúžil trest 14 dní korekcie. Pokúsil sa udržovať zakázané spojenie s domovom (s manželkou) a rovnako takéto spojenie sprostredkoval aj ostatným trestancom, za čo 8. septembra 1954 dostal trest 14 dní prostej samoväzby. V jeho discipli-

P. Danielie vo výkone trestu. Zdroj: AZVJS

120 Tamže. Správa VO ZVS v Prahe XIV. z 14.1. 1952.

121 Väznica Plzeň-Bory bola vybudovaná v roku 1878. V období rakúsko-uhorskej monarchie do nej umiestňovali politických väzňov a odsúdených za ťažké zločiny. Koncom roku 1948 v nej bolo umiestnených 2 867 väzňov, vrátane tých, ktorí boli umiestnení v 15 odľúčených pracovných zariadeniach. BURSÍK, T.: Násilí páchané na politických väzňoch na Borech v letech 1948 - 1952. *Paměť a dějiny* ročník (roč.) 2, 2008, č. 4, s. 113 - 115.

122 Tamže, s. 113 - 123.

123 AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie.

124 Väzni z oddelenia D1 pracovali iba priamo v priestoroch väznice. Najčastejšie párali perie a pracovali pre podnik KOH-I-NOOR. BURSÍK, T.: Násilí páchané na politických väzňoch na Borech v letech 1948 - 1952, s. 117 - 119.

125 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPT I 67/51. Správa Veliteľstva oddielu Zboru väzenskej stráže Plzeň-Bory z 15. 5. 1952.

126 Tamže, Správa Veliteľstva oddielu Zboru väzenskej stráže Plzeň-Bory z 8. 5. 1952.

127 BURSÍK, T.: *Přišli smena svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949 - 1961*. Praha 2009, s. 53 - 54.

128 AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie. Nie je vylúčené, že pred rokom 1954 prešiel aj inými tábormi.

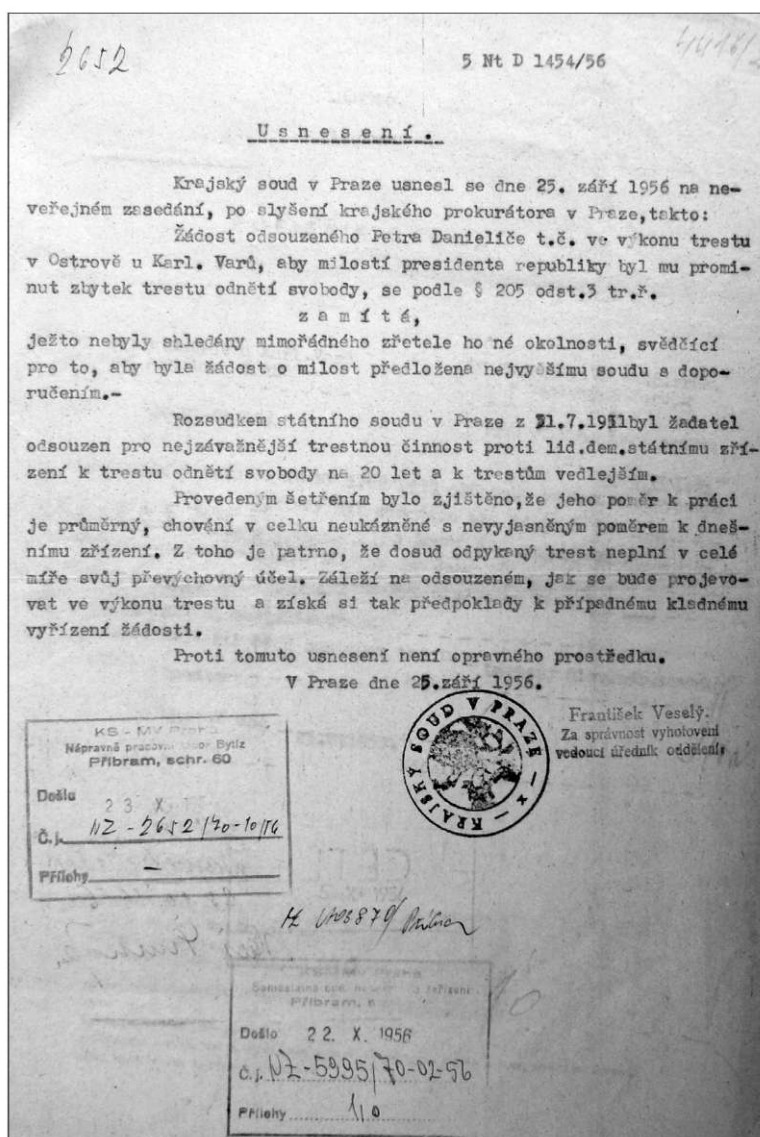
129 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPT I 67/51. Správa Väzenského ústavu Ostrov pri Karlových Varoch z 26. 6. 1956.

130 AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie. Posudok na P. Danieliča z 27. 2. 1956.

131 BURSÍK, T.: *Přišli sme na svět proto, aby nás pronásledovali*, s. 87.

132 Podľa posudku z februára 1956 si P. Danielie plnil normu na 135, 148, 132, 145, 107 a 46%. AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie, Posudok na P. Danieliča z 27. 2. 1956.

133 Tamže.

Zamietnutie žiadosti o od-pustenie zvyšku trestu z 25. 9. 1956.
Zdroj: AZVJS

nárnych prehrškoch sa objavujú aj úsmevné priestupky: 24. februára 1955 bol v izbe pri-stihnutý pri hraní šachu, čo bolo náčelníkom tábora zakázané. Za tento priestupok mal jeden mesiac zastavené písanie listov a nákup v táborevej kantíne.¹³⁴

Styk s rodinou mal podobne ako ostatní „nepriatel'ia ľudu“ značne obmedzený. Na tom si dal komunistický režim záležať. Najčastejším kontaktom bola korešpondencia a výnimočne aj návštevy rodiny.¹³⁵ V prípade „najťažších

zločincov“, medzi ktorých bol zaradený aj P. Danielie, však režimu nepostačovalo ani to. Potreboval svoju obeť zničiť úplne a rozvrátiť aj jeho zázemie, resp. rodinu tak, že obeť stratí úplne všetko. Jeho manželka Mária si niekoľko rokov nevedela nájsť prácu, pretože „práca pre manželku vlastizradcu nebola“.¹³⁶ Aby si našla prácu a užívala syna, bola nútená požiadať o rozvod, čomu jej úrady v roku 1956 vyhovel. Napriek tomu nestratila kontakt s manželom a naďalej ho navštevovala vo väznici.¹³⁷

Zmenenú situáciu v Československu po roku 1953 (smrť J. V. Stalina a K. Gottwalda), a najmä po XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) v roku 1956 pocítili aj odsúdení v československých väzniciach a pracovných táboroch. Viacerí sa pokúsili o revíziu svojich rozsudkov, medzi nimi bol aj P. Danielie. Už 21. februára 1956 podal takúto žiadosť na Generálnu prokuratúru. Najvyšší súd v Prahe ju 25. júla 1956 odmietol ako neopodstatnenú a postúpil ju Krajskému súdu v Prahe s pokynom, aby ju posudzoval ako žiadosť o milosť.¹³⁸ K takémuto rozhodnutiu pravdepodobne prispela žiadosť manželky Márie o preskúmanie rozsudku jej manžela, či v jeho prípade nebol porušený zákon. Podala ju prostredníctvom svojho advokáta Q. Kubína na Krajský súd v Prahe 15. júna 1956. Žiadosť bola veľmi umne formulovaná a využívala zmenené ovzdušie v celej spoločnosti po XX. zjazde KSSZ. Advokát Q. Kubín žiadal zohľadniť okolnosti Danieličovho činu, najmä fakt, že „Danielie sa rozhodol k ilegálnemu prekročeniu hranice na základe upozornení agenta X o jeho možnej diskriminácii zo strany štátnych orgánov v súvislosti s útekem jeho dvoch bratov za hranice republiky“. Tiež žiadal, aby sa zohľadnili jeho zásluhy v období SNP.¹³⁹

Je pravdepodobné, že obe žiadosti boli spojené do jednej, aby milosťou prezidenta republiky bol P. Danieličovi odpustený zvyšok trestu odňatia slobody. Krajský súd v Prahe sa touto žiadosťou zaoberal na neverejnom zasadnutí 25. septembra 1956. Po vypočutí krajského prokurátora v Prahe a na základe preveďeného šetrenia túto žiadosť súd zamietol s odôvodnením, že dosiaľ odpykaný

134 Tamže, Disciplinárne priestupky P. Danieliča.

135 Podľa väzenských záznamov mal P. Danielie prvú návštevu vo väzení až 10. júla 1955 (manželka Mária, syn Peter a sestra Františka Šikelová). Tamže, Evidenčná karta listov, disciplinárnych trestov, odmien, balíčkov a návštev,

136 Rozhovor s Ing. Petrom Danieličom. In. Archív autora.

137 Od roku 1956 až do prepustenia mal P. Danielie návštevy 3 až 4 krát do roka. Najčastejšieho ho navštevovala vtedy už jeho bývalá manželka spolu so synom Petrom a sestrou Františkou. AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie. Evidenčná karta listov, disciplinárnych trestov, odmien, balíčkov a návštev.

138 Tamže, Oznámenie Najvyššieho súdu v Prahe odsúdenému Petrovi Danieličovi z 25. 7. 1956.

139 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPT I 67/51. Žiadosť Márie Danieličovej o preskúmanie trestnej veci manžela Petra Danieliča z 15. 6. 1956.

trest neplní v plnej miere svoj prevýchovný účel a „záleží len na odsúdenom, ako sa bude prejavovať vo výkone trestu a získa si tak predpoklady k prípadnému kladnému vybaveniu žiadosti“.¹⁴⁰ Na toto rozhodnutie malo pravdepodobne vplyv aj odporúčanie náčelníka NPT Příbram zaslané Správe nápravných zariadení 27. februára 1956, v ktorom opisoval Danieličov priemerný pomer k práci, nedisciplinované správanie a nevyjasnený pomer k súčasnému zriadeniu: „Pomer k výkonu trestu nedostatočný a aj keď svoju vinu uznáva nesúhlasí s výškou trestu. V tábore sa chová dosť nedisciplinované a snaží sa všetky nedostatky kritizovať a považovať ich za slabosť zariadenia (rozumej štátneho zariadenia - pozn. B. K.). Je povahy hašterivej a javí sa ako podliezavý. Počas výkonu trestu bol disciplinárne trestaný pre odmietnutie práce na brigáde a pre ilegálny styk so svojou rodinou. Za svoju prácu nebol doteraz mimoriadne odmenený. Kultúrneho diania v tábore sa zúčastňuje ako poslucháč a dennú tlač číta nedostatočne. Z prostriedkov utržených za svoju prácu podporuje rodinu.“ Nakoniec konštatoval, že „trest u menovaného nedostatočne plní svoj výchovný účel a preto doporučujem jeho ďalšiu prevýchovu“.¹⁴¹

V úplnom protiklade k tomuto rozhodnutiu je vyjadrenie krajského prokurátora v Prahe, ktoré zaslal generálnej prokuratúre 11. októbra 1956. Krajský prokurátor navrhuje, aby bol P. Danieličovi cestou milosti odpustený zvyšok trestu odňatia slobody. Dôvodom mal byť fakt, že odsúdený si už odpýkal 5 rokov a 8 mesiacov a podľa krajského prokurátora „tento trest isto splnil svoj účel“.¹⁴² Toto odporúčanie nepadlo na úrodnú pôdu a podobne dopadol jeho prípad aj pri prešetrovaní Komisiou pre vykonanie amnestie prezidenta republiky, ktorá 1. decembra 1957 rozhodla, že na odsúdeného sa amnestia nevzťahuje.¹⁴³

Po neúspešných pokusoch o prehodnotenie svojho rozsudku prišlo v rámci väzenských zariadení k jeho ďalšiemu premiestneniu. Po takmer šiestich rokoch otrockej práce opustil VÚ ZVS Ostrov a 27. marca 1958 bol premiestnený do NPT č. 1 Leopoldov.¹⁴⁴

Toto rozhodnutie nabylo právny mocí dňa 1 1. 12. 90
KRAJSKÝ SÚD V PLZNI
dne 15. 1. 1991

14 Rt 742 / 90

U S N E S E N Í

Krajský soud v Plzni rozhodl v neveřejném zasedání, konaném dne 11.12.1990
t a k t o :

Pan Petr DANIELIČ, nar. dne 1.7.1924 v Polonce, posledně bytem Pukanec 324, okr. Levice, který byl odsouzen rozsudkem bývalého Státního soudu v Praze ze dne 31. 7. 1951 č.j. 2 Ts I 31/51-58 pro trestný čin velezrady podle § 78 odst. 2 písm. a),b) odst. 1 písm. c, odst. 3 písm. f) zák. č. 86/50 Sb.

j e ú č a s t e n

soudní rehabilitace podle § 2 odst. 1 písm. c) zák. č. 119/90 Sb.

Výše uvedené rozhodnutí, jakož i všechna další rozhodnutí v téže trestní věci na ně obsahově navazující se podle § 2 odst. 1 citovaného zákona považují za zrušená k datu, kdy byla vydána.

Trestní stíhání pana Petra DANIELIČE pro uvedený trestný čin se podle § 2 odst. 2 zák. č. 119/90 Sb. v celém rozsahu z a s t a v u j e.

O d ů v o d n ě n í :

ze spisu bývalého Státního soudu v Praze sp. zn. 2 Ts I 31/51 krajský soud zjistil, že jsou splněny všechny podmínky pro použití zákona o soudní rehabilitaci č. 119/90 Sb., a proto rozhodl, jak je výše uvedeno.

Pracovné podmienky sa mu výrazne zlepšili a nastúpil pracovať ako montér v EZB závod Leopoldov.¹⁴⁵

Už od roku 1956 sa vo väzniciach a pracovných táboroch šírili „zaručené“ správy o pripravovaných amnestiách. Podobne to bolo aj v prvých mesiacoch roku 1960 a po niekoľkoročných skúsenostiach im už málokto z väzňov veril. V apríli sa však tieto správy ukázali ako pravdivé a v máji roku 1960 skutočne došlo k prvému masovému prepúšťaniu politických väzňov. Medzi týchto šťastlivcov patril aj P. Danielie, ktorému bol rozhodnutím Ústrednej komisie v Prahe z 26. apríla 1960 odpustený zvyšok trestu odňatia slobody, vedľajšie tresty straty čestných občianskych práv a peňažný trest.¹⁴⁶ Presne o dva týždne 10. mája 1960 bol P. Danielie na základe amnestie prezidenta republiky A. Novotného z 9. mája 1960 prepustený na slobodu.¹⁴⁷ Vo väzení a v pracovných táboroch strávil celkovo 9 rokov a 2 mesiace.

Rozhodnutie o súdnej rehabilitácii P. Danieliča z 11. 12. 1990.

Zdroj: NAČR

140 AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie. Uznesenie Krajského súdu v Prahe vo veci Petra Danieliča z 25. 9. 1956.

141 Tamže, Posudok na P. Danieliča z 27. 2. 1956.

142 NACR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPt I 67/51. Peter Danielie - preskúmanie trestnej veci cestou milosti prezidenta republiky z 11. 10. 1956.

143 AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie. Rozhodnutie Komisie pre vykonanie amnestie prezidenta republiky z 1. 12. 1957.

144 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 SPt I 67/51. Správa NPT č. 1 Leopoldov z 28. 3. 1958.

145 AZVJS, arch. č. A03870 Peter Danielie. Príloha k osobnému spisu z 1. marca 1960.

146 Tamže, Rozhodnutie Ústrednej komisie v Prahe z 26. 4. 1960.

147 Pri prepustení musel, podobne ako ostatní väzni, podpísať vyhlásenie, v ktorom sa zaviazal zachovávať „úplnú mlčanlivosť o všet-“

Návrat na slobodu a rehabilitácia

V čase prepustenia nemal P. Danielie ucelenú predstavu o ďalšom živote na slobode. Totalitný režim mu rozbil rodinu, podlomil zdravie a obral o prácu. Podľa dokumentov sa plánoval vrátiť do svojho bytu v Leviciach a pracovať tam ako čašník v nejakom pohostinstve.¹⁴⁸ O jeho ďalších životných osudoch máme, žiaľ, len strohé informácie. Už 15. júna 1960 bol na neverejnom zasadnutí Krajského súdu v Prahe P. Danieličovi odpustený zvyšok trestu odňatia slobody v trvaní 10 rokov 9 mesiacov a 1 deň pod podmienkou, že sa do 10 rokov od tohto rozhodnutia nedopustí úmyselného trestného činu. Podobne mu bol odpustený aj vedľajší trest straty čestných práv občianskych.¹⁴⁹

Pred rokom 1965 sa z Levíc presťahoval do neďalekých Veľkých Kozmáloviec, kde bývala jeho sestra F. Síkeľová. V tomto období sa druhýkrát oženil a z tohto manželstva mal ešte dve dcéry. Podobne ako väčšina odsúdených mal problém získať trvalé zamestnanie, na čom sa však určite podpísalo jeho podlomené zdravie.¹⁵⁰ Na základe amnestie prezidenta republiky A. Novotného z 9. mája 1965 mu

bol na neverejnom zasadnutí Krajského súdu v Prahe 5. júla 1965 odpustený zvyšok skúšobnej doby (vtedy už len 5 rokov).¹⁵¹ P. Danielie v roku 1968 využil možnosť a na základe zákona č. 82/1968 o súdnej rehabilitácii si podal žiadosť o prešetrovanie rozsudku Štátneho súdu v Prahe. Lenže už v tom čase sa u neho začali prejavovať následky takmer šesťročnej otrockej práce v uránových baniach a s tým súvisiaceho ožiarovania. Jeho zdravotný stav sa zhoršoval a 10. decembra 1970 vo veku 46 rokov P. Danielie podľahol zákernej chorobe. Svojej rehabilitácie sa nedožil. Vzhľadom na jeho smrť a fakt, že o jeho návrhu sa ani po troch zasadnutiach Krajského súdu v Plzni nerozhodlo (čo bolo pre normalizačnú justíciu typické), jeho manželka stiahla 22. marca 1973 tento návrh zo súdu, pretože nemala záujem, aby sa v tejto veci pokračovalo.¹⁵² K jeho definitívnej rehabilitácii došlo preto až po roku 1989. Stal sa účastníkom súdnej rehabilitácie podľa zákona č. 119/90 a uznesením Krajského súdu v Plzni z 11. decembra 1990 sa trestné stíhanie P. Danieliča v celom rozsahu zastavilo.¹⁵³ Úplnej satisfakcie sa dočkal priam symbolicky - 20 rokov a jeden deň po svojej smrti.

Branislav Kinčok: Fabrication Mechanism of Political Trials in 1948 - 1953 illustrated in the National Assembly Representative Peter Danielie' Case

The period between 1948 and 1953 was pivotal in establishing the communist power monopoly, the new socialist system and a substantial shift in the life conditions of the society. An enticing life story of Peter Danielie, the Czechoslovak National Assembly representative, between June 1948 and February 1951 when he was arrested, recount a few of these transformative processes. The State Security employed a series of time-tested methods to provoke him to engage in "state-enemy" activity. His case illustrates both the activity and the collaboration of the individual branches of the judiciary, especially the prosecutor's office and the courts, which were the indispensable cogs in the fabrication machine of the political trials between 1948 and 1953. The events which ensued after his conviction in the course of the time he served exemplified the activities of the communist correction facilities.

kom čo som sa dozvedel počas odpykávaria trestu". Tieto poznatky boli považované za súčasť štátneho tajomstva a v prípade porušenia sa väzni vystavovali možnému trestnému stíhaniu za protištátny trestný čin. Tamže, Prehlásenie P. Danieliča z 10. 5. 1960.

148 Tamže. Príloha k osobnému spisu z 1. marca 1960.

149 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 Tsl 31/51. Uznesenie Krajského súdu v Prahe z 15. 6. 1960.

150 Približne rok pracoval v závodoch S. M. Kirova v Tlmačoch (dnes SES Tlmače) ako robotník, neskôr ako vedúci reštaurácie. Rozhovor s Ing. Petrom Danieličom. In: Archív autora.

151 Tamže. Uznesenie Krajského súdu v Prahe z 5. 7. 1965.

152 ABS, f. Vyšetrovacie zväzky, arch. č. V-74 MV. Uznesenie Krajského súdu v Plzni z 29. 3. 1973.

153 NAČR Praha, f. Súdne a trestné spisy, arch. č. 2 Tsl 31/51. Uznesenie Krajského súdu v Plzni o súdnej rehabilitácii Petra Danieliča z 11. 12. 1990.

„Stalinove vojnové plány a skutočné pr činy porážok Červenej armády v roku 1941“

(Prednáška Marka Solonina v Univerzitnej knižnici v Bratislave 20. septembra 2010)

Významný ruský historik Mark Solonin, hlavný predstaviteľ tzv. novej vlny v ruskej vojenskej historiografii, počas svojej návštevy v Bratislave v septembri 2010 poskytol niekoľko rozhovorov zástupcom médií, historikom, a tiež vystúpil na dvoch verejných prednáškach.¹ Prvá prednáška odznela na pôde Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (SFPA) a zaoberala sa bolestivým procesom revízie sovietskych mýtov v krajinách bývalého sovietskeho bloku. Druhou, kľúčovou témou boli výsledky jeho archívneho bádania o Stalinových útočných plánoch v lete 1941 a príčinách porážok Červenej armády. Jadrom prednášky bola otázka, kto sa vlastne po veľmocenskej dohode Nemecka a Sovietskeho zväzu v auguste 1939 pripravoval na útočnú vojnu? S hlavnými tézami svojich vedeckých zistení oboznámil M. Solonin slovenské publikum dňa 20. septembra 2010 v priestoroch Depozitnej knižnice NATO na Klariskej ul. v Bratislave. Prednáška sa konala na pozvanie Ústavu pamäti národa a v spolupráci s Centrom bezpečnostných štúdií a Univerzitnou knižnicou. Text uvedenej prednášky M. Solonin autorizoval.

Príhovor M. Korbu: Dobrý deň, dovoľte mi, aby som Vás privítal na prednáške Marka Solonina. Volám sa Matúš Korba a zastupujem Centrum bezpečnostných štúdií, ktoré je jedným z organizátorov dnešného podujatia. Na úvod by som sa rád poďakoval Univerzitnej knižnici, a tiež Depozitnej knižnici NATO, ktoré s nami pri tejto príležitosti spolupracujú a ktoré nám poskytli svoje priestory. Tiež by som chcel vyjadriť poďakovanie nášmu medialnému partnerovi Klubu vojenskej histórie „Beskydy“. Naším kľúčovým inštitucionálnym partnerom, ktorý sa podieľal na príprave tejto prednášky, je Ústav pamäti národa. Poprosil by som preto jeho predstaviteľa p. Lacko o krátky predslov.

Príhovor M. Lacko: Naozaj, nestáva sa často, aby sme na Slovensku mali možnosť privítať ruských historikov. A už vôbec nie na

také aktuálne, zaujímavé až páľivé témy, ako je otázka, kto sa vlastne (v roku 1941) chystal napadnúť koho. Ide o témy, ktoré nabúravaju naše vžitie, „školské“ poznatky. Chcel by som preto osobitne poďakovať pánovi Markovi Soloninovi, že sa unúval prísť až z ďalekej Samary; kolegovi Matúšovi Korbovi, ktorý sprostredkoval jeho príchod a všetkým vyššie spomenutým inštitúciám.

M. Korba: Na úvod by som si dovoľil povedať pár slov o Markovi Soloninovi. Narodil sa v roku 1958 v niekdajšom sovietskom meste Kujbyšev, ktoré sa dnes opäť nazýva Samara. Vyštudoval letecké inžinierstvo a istý čas pracoval v leteckej vývojovej konštrukčnej kancelárii. Neskôr v období perestrojky sa pripojil k demokratickému hnutiu a v 90. rokoch sa začal venovať historickému výskumu. Od roku 2004 publikoval šesť kníh, ktoré sa venujú udalostiam sovietsko-nemeckej vojny a analyzujú príčiny a pozadie tohto konfliktu, najmä prvé mesiace bojov na východnom fronte v roku 1941. Knihy Marka Solonina boli preložené a vyšli už v Poľsku, Estónsku, Lotyšsku, Českej republike, Litve a chystá sa aj prvý slovenský preklad (22. jún 1941 - *Anatómia katastrofy*).

PhDr. Martin Lacko, PhD.

(1976),

absolvent Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor história - filozofia. Pracuje v Ústave pamäti národa

Momentka z prednášky M. Solonina.

Foto: Branislav Kinčok

1 Bližšie pozri *Pamäť národa*, ročník (roč.) VII, 2011, číslo (č.) 1, strana (s.) 75 - 82.

M. Solonin: Vážené dámy a páni, v prvom rade by som sa chcel srdečne poďakovať organizátorom tejto akcie, ktorí mi umožnili vystúpiť v tomto krásnom meste na Dunaji. V Bratislave som prvý raz, a preto si všimam, že Vaše mesto je naozaj pôvabné.

Dovoľte mi na úvod mojej prednášky položiť dve otázky:

1. Na čo sa pripravoval Stalin? Aké vojnové plány sa chystal realizovať?
2. Prečo Červená armáda v roku 1941 utrpela ťažké porážky?

Každá z týchto otázok by si zasluhovala jednu veľkú prednášku. Rozhodol som sa však, že obe spojím do jednej prednášky. Ide o to, že ambiciózne sovietske vojnové plánovanie sa dostalo do rozporu s tým, aké chabé výsledky Červená armáda dosiahla v začiatkovej fáze sovietsko-nemeckej vojny. Vo svojom vystúpení by som Vám chcel doložiť, že megalomanské vojnové plány Stalina a katastrofálna porážka Červenej armády v lete 1941 sú dvoma stranami jednej a tej istej mince.

Všetko sa začalo 23. augusta 1939 v Moskve, kde si predseda rady ľudových komisárov V. M. Molotov a ríšsky minister zahraničných vecí J. von Ribbentrop za osobnej prítomnosti generálneho tajomníka komunistickej strany J. V. Stalina pri pohári šampanského rozdelili Európu. Sovietsko-nemecká dohoda o neútočení mala tajný dodatkový protokol, prostredníctvom ktorého si Sovietsky zväz a Veľkonemecká ríša vymedzili svoje záujmové sféry. Po okupácii Poľska bola 28. septembra 1939 v Moskve podpísaná sovietsko-

nemecká dohoda o priateľstve a hranici. Pozornosť si zasluhuje cynický prístup J. V. Stalina a J. von Ribbentropa, ktorí sa neváhali osobne podpísať na mapu priloženú k tejto dohode, ktorá vyznačovala rozdelenie Poľska. V dôsledku toho vznikla spoločná hranica medzi Sovietskym zväzom a Veľkonemeckou ríšou, ktorá nikdy predtým v histórii nejstvovala.

Po vytvorení spoločnej hranice pristúpilo sovietske najvyššie vojenské velenie k vypracovaniu plánov pre prípad vojny s Nemeckom. Prvý z doteraz známych dokumentov bol dokončený v auguste 1940. To neznamená, že dovtedy sa takéto vojnové plány nevypracúvali, ale v tomto prípade ide o chronologicky najstarší dokument, ktorý bol na začiatku 90. rokov odtajnený a sprístupnený historikom. Sovietske vojnové plánovanie však pokračovalo ďalej a tento dokument bol postupne upravovaný. Doposiaľ bolo zverejnených päť verzií plánov pre prípad vojny s Nemeckom: z augusta, septembra a októbra 1940, následne z marca 1941 a mája 1941. Súčasní historici tak majú k dispozícii päť dokumentov, ktoré boli odtajnené a publikované po rozpade Sovietskeho zväzu.

Chcem podotknúť, že tieto vojnové plány reálne existujú a ich archívne originály som držal vo svojich rukách. Každý z týchto piatich dokumentov je napísaný ručne, vypracovaný bol len v jedinom exemplári a v záhlaví má pečiatku „Prísne tajné“ a poznámku „Mimoriadne dôležité“. Každý jeden z týchto vojnových plánov bol určený J. V. Stalinovi a odovzdával sa mu osobne. Dokumenty sú napísané rukou A. M. Vasilievského, budúceho maršala ZSSR, ktorý bol v rokoch 1940/1941 prvým zástupcom veliteľa operačného oddelenia Generálneho štábu Červenej armády. Všetkých päť dokumentov predstavuje jeden a ten istý strategický zámer, ktorý sa od augusta 1940 do mája 1941 len v určitých detailoch upravoval, doplňoval. Je to mimoriadne dôležité preto, že všetky tieto vojnové plány majú jediný cieľ - uskutočnenie útočnej operácie proti Nemecku. Tieto dokumenty sa postupom času modifikovali a spresňovali, ale ich cieľ ostával stále rovnaký.

Ako príklad Vám predstavím sovietsky vojnový plán z marca 1941. Pred sebou na mape vidíte súvislú čiaru, ktorá predstavuje sovietsko-nemeckú štátnu hranicu, šípky sú smery plánovaných úderov Červenej armády a prerušovaná čiara je línia, na ktorú sa sovietske vojská mali prebojovať do 30 dní od začiatku útočnej operácie. (Mapa 1) Po splnení tejto „prvej strategickej úlohy“ (takto sa to nazýva v dokumente) a po dosiahnutí línie Breslau (Vroclav) - Lodž - Varšava sovietske velenie

Mapa 1:
Strategický zámer
sovietskeho vojnového
plánu vypracovaného
Generálnym štábom
Červenej armády
v marci 1941

zvažovalo tri možné varianty ďalšieho smerovania svojej ofenzívy: útok na západ na Berlín, útok na juhozápad na Prahu a Viedeň, alebo útok na sever k Baltskému moru na Danzig (Gdańsk). Ani v tomto dokumente, ani v ďalších štyroch vojnových plánoch sa nepísalo o obrane vlastného územia a nebolo tam ani slovo o príprave na defenzívu. Jediné o čom sa uvažovalo a čo sa plánovalo, bola ofenzíva proti Nemecku a útočné operácie realizované za hranicami vlastného územia.

Okrem piatich dokumentov Generálneho štábu Červenej armády boli v 90. rokoch odtajnené a sprístupnené historikom ďalšie dva veľmi dôležité plánovacie dokumenty vypracované na nižšom stupni velenia. V prvom prípade ide o plán bojovej činnosti Západného frontu, ktorý v decembri 1940 vypracoval štáb Západného zvláštného vojenského okruhu. V druhom prípade ide o direktívu ľudového komisára obrany, ktorá bolav apríli 1941 zaslaná štábu Západného zvláštného vojenského okruhu. V oboch dokumentoch sú uvedené rovnaké strategické úlohy: realizácia útokov z priestoru Brestu na Džblin a z priestoru Bialystoku na Varšavu. Súčasní historici tak majú k dispozícii sedem plánovacích dokumentov, ktoré boli vypracované od augusta 1940 do mája 1941. Tieto dokumenty navzájom súvisia a odzrkadľujú všetky etapy plánovania útočnej operácie Červenej armády pred vypuknutím sovietsko-nemeckej vojny.

Týmto sa však zoznam dokumentov, ktoré boli zverejnené a publikované, ešte nevyčerpáva. V januári 1941 sa stretlo najvyššie velenie Červenej armády - 61 maršalov a generálov - aby realizovalo štábne cvičenie na mapách. Uskutočnili sa dve veliteľsko-štábne hry, počas ktorých sa precvičoval útok na západnom strategickom smere a juhozápadnom strategickom smere. Predstavím Vám mapu druhej veliteľsko-štábnej hry, počas ktorej sa nacvičoval útok na juhozápad cez Karpaty. (Mapa 2) Ako môžete vidieť, plánovala sa grandiózna ofenzíva. Jej výsledkom malo byť, že sovietske vojská po 35 dňoch bojov preniknú na vyznačenú líniu a obsadia južné Poľsko, väčšinu Slovenska, Maďarska, ako aj Rumunsku.

Táto mapa je veľmi zaujímavá, pretože vyvracia jeden z mýtov tradičnej sovietskej historiografie. Sovietski propagandisti tvrdili, že Stalin bol v rokoch 1940/1941 vystrašený, bál sa nemeckej armády a mal strach z Hitlera. Takisto vyhlasovali, že sovietske najvyššie velenie veľmi nízko hodnotilo bojovú silu Červenej armády a s hrôzou očakávalo útok Nemecka. Ale ak sa pozrieme na túto mapu, tak na nej neuvidíme nijaké obavy, strach a hrôzu. Naopak, môžeme na nej vidieť

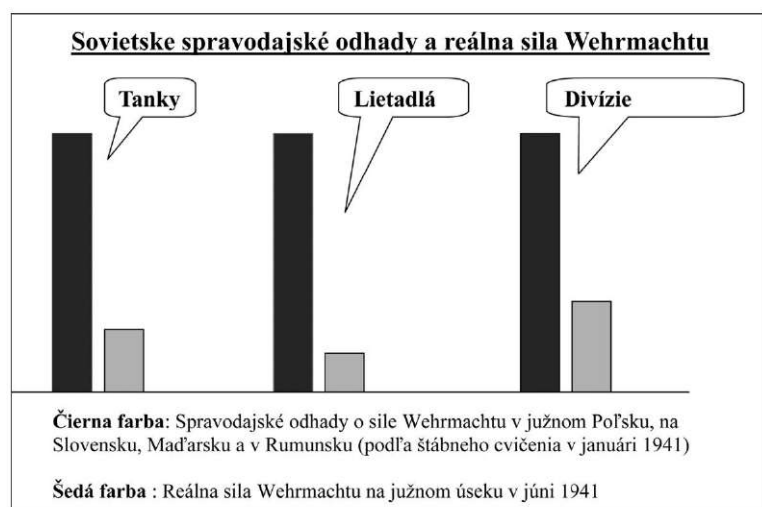
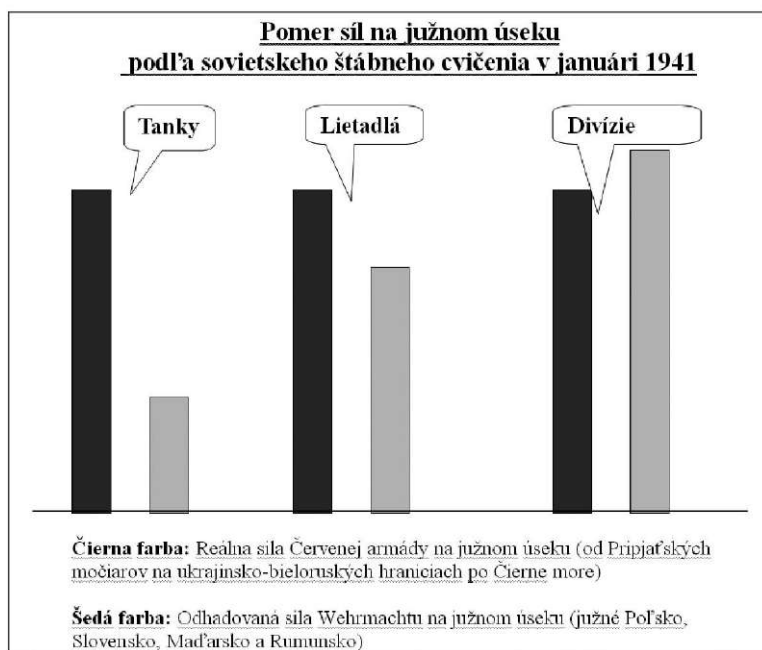

kolosálnu dôveru vo vlastné sily. Sovietske vojská počas štábneho cvičenia na mapách prenikli do veľkej hĺbky nepriateľského územia, úspešne odrazili dva masívne protiútoky protivníka a zároveň obkľúčili silné zoskupenie nemeckých vojsk, ktoré sa snažilo uskutočniť odvetný úder. To všetko stihli za päť týždňov ofenzívnych bojov.

Všimnite si, prosím, tenkú červenú prerušovanú čiaru na mape. Ide o líniu, z ktorej počas veliteľsko-štábnej hry začala Červená armáda svoju útočnú operáciu. Ako sami vidíte, táto čiara sa nachádza už v hĺbke nepriateľského územia. Sovietski maršali a generáli plánovali zasadiť prvý úder, prekročiť hranicu a postúpiť na západ až po líniu, z ktorej následne chceli spustiť svoju hlavnú ofenzívu. Počas štábnych cvičení na mapách v januári 1941, rovnako ako vo vojnových plánoch Generálneho štábu Červenej armády, sa nič nehovorilo ani nepísalo o odrazení nemeckého útoku a nijaká obrana sa nenacvičovala...

Teraz by som si dovoľil upriamiť Vašu pozornosť na graf, ktorý znázorňuje pomer síl sovietskych a nemeckých vojsk tak, ako to bolo zadefinované v druhej veliteľsko-štábnej hre. Červenou farbou sú označené sovietske divízie a ich výzbroj, zelenou farbou sú označené divízie a výzbroj Nemecka. (Graf 1) Ako vidíte, sovietske najvyššie velenie predpokladalo, že protivník disponuje väčším počtom divízií ako samotná Červená armáda! Napriek tomu výsledkom štábneho cvičenia na mapách bol

Mapa 2:
Strategický zámer sovietskeho najvyššieho velenia počas veliteľsko-štábnej hry v Moskve v januári 1941

sovietsky prielom nemeckej obrany a úspešný prienik do hĺbky nepriateľského územia, ktorý sa plánovalo dosiahnuť v podmienkach početnej prevahy protivníka. Toto hovorí o absolútnej sebadôvere sovietskeho najvyššieho velenia a o jeho viere, že Červená armáda je schopná na hlavu poraziť Wehrmacht a jeho spojencov.

Ďalší graf nám ukazuje, ako výrazne sovietska strana přecenila silu nepriateľa, keď na základe svojich spravodajských informácií odhadovala, že Wehrmacht disponuje väčším počtom divízií, tankov a lietadiel než tomu bolo v skutočnosti. (Graf 2) Nakolko údaje o množstve divízií a počtoch výzbroje Červenej armády v prvom grafe zodpovedali realite, máme možnosť uvidieť, aká veľká bola kvantitatívna prevaha sovietskych vojsk, ktorá v prípade tankovej techniky a delostrelectva bola doplnená aj prevahou kvalitatívnou.

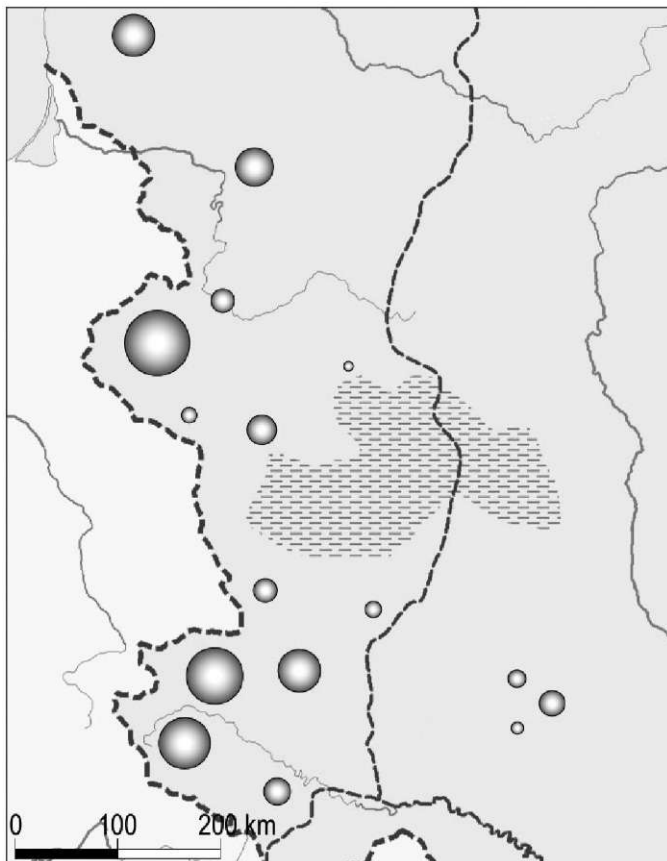
Všetky doposiaľ uvedené fakty o sovietskych vojnových plánoch, štábnych cviče-

niach, početných stavoch a výzbroji Červenej armády vychádzajú z archívnych dokumentov, ktoré som osobne držal v rukách. Nebol som však jediným, kto mal takúto možnosť, pretože všetky tieto materiály boli publikované ruskými historikmi hneď po ich odtajnení v 90. rokoch. Napriek tomu ďalší ruskí historici, ktorí zotrvali na pozíciách tradičnej sovietskej historiografie, spochybňujú ich zásadný vedecký význam a tvrdia, že „plány sú plány“ a Stalin sa ich nechystal realizovať. Aká je historická skutočnosť?

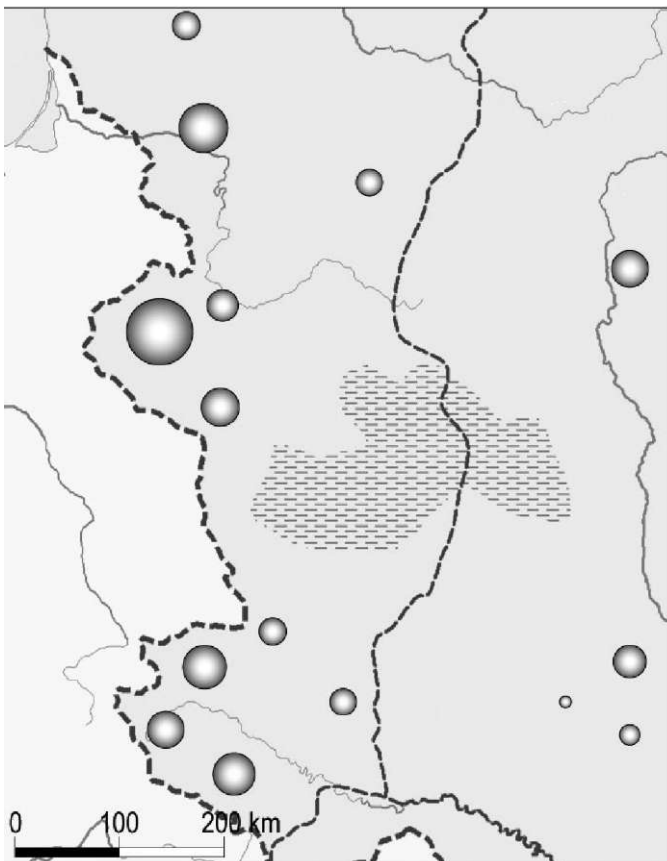
V máji 1941 začalo masívne rozvinovanie Červenej armády na hraniciach s Nemeckom. Z vnútrozemia Sovietskeho zväzu sa na západ presúvali tisíce ešalonov, teda nie železničných vagónov, ale celých vlakových súprav s vojakmi, výzbrojou a vojenským materiálom. V blízkosti hraníc prebiehalo skryté sústreďovanie veľkých operačných zoskupení sovietskych vojsk. Na tejto mape vidíte dislokáciu mechanizovaných zborov - hlavnej údernej sily Červenej armády. (Mapa 3) Môžeme si všimnúť, že najväčšia koncentrácia sovietskych mechanizovaných zborov sa nachádzala v pohraničnom výbežku okolo Iľova, ktorý sa hlboko zaťažoval do územia kontrolovaného Nemeckom. Druhá najväčšia koncentrácia mechanizovaných zborov sa nachádzala v pohraničnom výbežku okolo Bialystoku, ktorý rovnako ako Iľovský výbežok predstavoval ideálny odrazový mostík na útok do hĺbky nepriateľského územia. Táto mapa znázorňuje reálnu dislokáciu sovietskych mechanizovaných zborov v predvečer vypuknutia vojny (22. júna 1941) a my máme možnosť vidieť, že úderné zoskupenia Červenej armády sa sústreďovali presne v tých istých miestach, ktoré im boli určené vo vojnových plánoch Generálneho štábu. V týchto dokumentoch bolo explicitne uvedené, že sovietske vojská zaútočia z priestoru Lvova a hlavný úder povedú smerom na Krakov. Pomocný úder mali viesť z priestoru Bialystoku na Varšavu.

Rovnakým spôsobom sa na vojnu pripravovalo aj sovietske letectvo, ktoré sa v máji a júni 1941 sústreďovalo v Iľovskom a bialystockom pohraničnom výbežku. Miesta jeho reálnej dislokácie presne zodpovedali tým miestam, ktoré boli letectvu určené vo vojnových plánoch. (Mapa 4) Na oboch mapách sú sovietske mechanizované a letecké jednotky vyznačené krúžkami, pričom veľkosť krúžku zodpovedá počtu tankov, respektíve lietadiel, ktorými každá jednotka disponovala.

Na základe týchto faktov prichádzame k jednoznačnému záveru, že vojnové plány vypracované sovietskym najvyšším velením v rokoch 1940/1941 neboli len teoretickými úvahami Generálneho štábu Červenej armády,

Mapa 3: Dislokácia sovietskych mechanizovaných zborov pred vypuknutím vojny (22. 6. 1941)

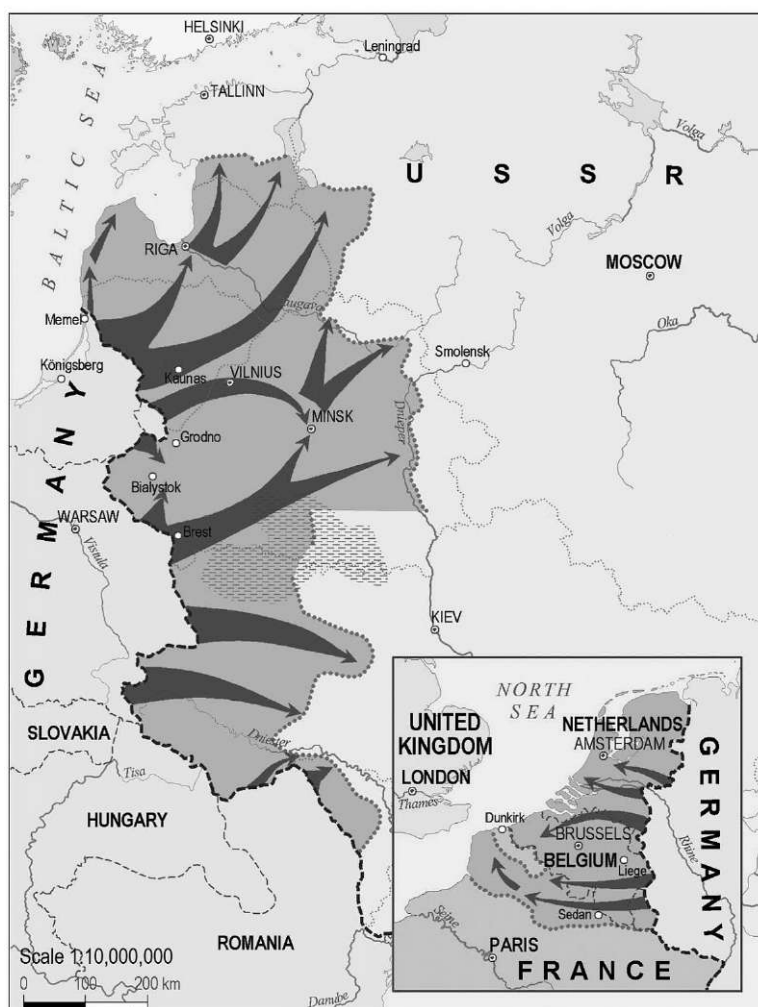

Mapa 4:

Dislokácia sovietskych leteckých jednotiek pred vypuknutím vojny (22. 6. 1941)

ale jednalo sa o koncepčné dokumenty prvoradého významu, ktoré sa začali realizovať v praxi. Sovietske vojnové plánovanie nebolo nijakou intelektuálnou štábnou hrou, ale serióznou prípravou na ozbrojený konflikt s Nemeckom, ktorý mal vypuknúť z iniciatívy Sovietskeho zväzu a prebehnúť podľa scenára Červenej armády. V máji 1941 začal hromadný presun sovietskych vojsk z vnútrozemia a ich skryté sústredovanie pri hraniciach s Nemeckom. Strategické rozvinovanie Červenej armády malo byť podľa plánov ukončené do 10. júla 1941, keď operačné zoskupenia sovietskych vojsk mali byť koncentrované vo východiskových pozíciách na útok. V tejto súvislosti môžeme naformulovať odôvodnený predpoklad, že ak by tento proces nebol prerušený 22. júna 1941 nemeckým útokom, tak Červená armáda by v júli 1941 dosiahla plnú bojovú pripravenosť na realizáciu svojho útoku na Nemecko a jeho spojencov.

Plánovaná ofenzíva sa však neuskutočnila, pretože Nemecko prebehlo Sovietsky zväz a úder zasadilo ako prvé. Útok Wehrmachtu zásadným spôsobom zmenil vojensko-strategickú situáciu a Červená armáda utrpela v lete 1941 takú porážku, aká v dovtedajšej vojenskej histórii nemala obdobu. Všetko sa dá pochopiť lepšie pri vzájomnom porovnaní. Sovietski historici dlhé desaťročia opakovali propagandistické frázy o tom, že anglofrancúzski spojenci sa v roku 1940 bránili iba veľmi slabo a západoeurópske ťaženie Wehrmachtu označovali ako triumfálny pochod, ktorý nenarazil na riadny vojenský odpor. Ak si však porovnáme boje na západnom fronte v máji/júni 1940 s bojmi na východnom fronte v júni/júli 1941, tak sa hneď ukáže, že postup nemeckých vojsk v Sovietskom zväze bol oveľa rýchlejší a straty Červenej ar-

Mapa 5:
Porovnanie ofenzív
nemeckých vojsk
v západnej Európe v roku
1940 a v Sovietskom zväze
v roku 1941. Sivou farbou
je vyznačené územie
dobité počas prvých 20
dní nemeckého útoku

mády boli oveľa vyššie ako tomu bolo v prípade anglofrancúzskych spojencov.

Z množstva faktov, ktoré dokumentujú katastrofálnu sovietsku porážku v lete 1941, by som rád Vašu pozornosť upriamil na jednu vec. Na týchto mapách vidíme ofenzívu nemeckých vojsk v západnej Európe v roku 1940 a útok nemeckých vojsk na Sovietsky zväz v roku 1941. (Mapa 5) Aj v jednom aj v druhom prípade je použitá mapa s rovnakou mierkou a obe znázorňujú bojovú situáciu na fronte po 20 dňoch od začiatku nemeckej ofenzívy. Je evidentné, že dynamika postupu a hĺbka prieniku Wehrmachtu na územie protivníka bola podstatne väčšia práve na východnom fronte.

Nejde však len o územné straty. Ešte dôležitejším indikátorom sú vojenské straty, ktoré utrpela Červená armáda na vojakoch a výzbroji. Základné princípy vojenskej teórie i praxe dokladujú, že útočiaca armáda má vždy väčšie straty než armáda, ktorá sa bráni. Avšak roku 1941 sa stalo čosi úplne opačné. Brániace sa sovietske vojská do polovice júla 1941 stratili 11 700 tankov, zatiaľ čo útočiace nemecká vojská 616 tankov. Úroveň strát dosiahla pomer 19:1 v neprospech Červenej armády. Za

rovnaké obdobie prvých troch týždňov vojny sovietske letectvo stratilo 10 000 lietadiel, zatiaľ čo nemecké letectvo stratilo 968 lietadiel. Úroveň strát dosiahla pomer 10:1 v neprospech Červenej armády. Ten istý fenomén vidíme aj v prípade ľudských strát bojujúcich strán. Do konca decembra 1941 sovietske vojská nenávratne stratili 8 miliónov vojakov, zatiaľ čo nemecké vojská za to isté obdobie nenávratne stratili 0,3 milióna vojakov. Úroveň nenávratných strát (zabití, nezvestní a zajatí vojaci) za prvých šesť mesiacov vojny dosiahla pomer 27:1 v neprospech Červenej armády.

Tento historický fakt sa dá iba veľmi ťažko predstaviť. Vojenská história pozná len niekoľko príkladov, keď dochádzalo k takej obrovskej disproporcii v stratách bojujúcich strán. Úroveň nenávratných ľudských strát vyjadrená pomerom 20:1 až 30:1 vznikala vtedy, keď sa európski kolonizátori vyzbrojení delami a puškami stretali v boji s domorodcami v Afrike, ktorí boli vyzbrojení oštepami, lukmi a šípmi. Avšak v roku 1941 ani náhodou nešlo o takúto situáciu. V skutočnosti to bola práve Červená armáda, ktorá mala nad Wehrmachtom nielen veľkú kvantitatívnu prevahu, ale v prípade tankovej techniky a delostrelectva aj prevahu kvalitatívnu.

Pred vypuknutím vojny Wehrmacht sústredil pri sovietskych hraniciach 3 500 tankov z celkového počtu 5 700 tankov, ktorými disponoval. Červená armáda do júna 1941 na nemeckých hraniciach sústredila 12 500 tankov z celkového počtu 23 100 tankov, ktorými disponovala, pričom proces jej rozvíjania ešte nebol ukončený a ďalšie tanky sa nachádzali na presune k hraniciam. Veľmi podobne vyzerala situácia v letectve. Nemecká Luftwaffe pred vypuknutím vojny sústredila pri sovietskych hraniciach 2 300 bojových lietadiel z celkového počtu 4 500 bojových lietadiel, ktorými disponovala. Sovietske WS do júna 1941 na nemeckých hraniciach sústredili 9 200 bojových lietadiel z celkového počtu 21 900 bojových lietadiel, ktorými disponovali. Avšak proces ich rozvíjania nebol ešte ukončený a ďalšie bojové lietadlá sa pripravovali k preletu na letiská, ktorých výstavba rýchlym tempom napredovala v pohraničnej oblasti.

Ak sa vrátíme na začiatok prednášky a najprv sa zamyslíme nad ambicióznymi predvojnovými plánmi sovietskeho Generálneho štábu, potom sa pozrieme na katastrofálne straty Červenej armády po vypuknutí vojny, tak jasne vidíme nesúlady medzi týmito faktami. Historici stoja pred veľmi zložitou úlohou vysvetliť skutočnosti, ktoré sú na prvý pohľad nezlučiteľné. Jednou stranou mince je fakt, že Červená armáda disponuje obrovským množstvom vy-

zbroje a sovietske velenie je presvedčené o jej boaschopnosti a plánuje veľké útočné operácie. Druhou stranou mince je fakt, že po nemeckom údere Červená armáda ustupuje do hĺbky vlastného územia takým tempom, aké nebolo zaznamenané ani pri porážke anglofrancúzskej koalície v roku 1940 a utrpí pritom katastrofálne straty.

Všetky vyššie uvedené čísla pochádzajú z archívnych dokumentov odtajnených po rozpade Sovietskeho zväzu v 90. rokoch. Tieto štatistické údaje hovoria o tom, že v roku 1941 sa stalo niečo mimoriadne, čo protirečilo základným princípom vojenstva. Odohralo sa čosi, čo vojenská história zaznamenala iba počas koloniálnych bojov vyspelých európskych armád s africkými domorodcami...

Vysvetlenie vzájomnej súvislosti medzi historickými faktami a odpoveď na otázku, čo sa stalo s Červenou armádou v roku 1941, som našiel pri analýze údajov, ktoré boli publikované v zborníku dokumentov „Grif sekretnosti sňat“ (Pečat' utajenia odstraněna, vydavatel'stvo Vojenizdat, Moskva 1993). V tomto zborníku sa nachádza komplexný súbor informácií a štatistických dát o stratách živej sily a vojenskej techniky Červenej armády počas sovietsko-nemeckej vojny. Stovky strán textu sú presýtené množstvom údajov a rôznych tabuliek, v ktorých sa nachádza záplava čísel. V týchto tabuľkách je možné nájsť informácie, ktoré umožňujú spraviť systémovú analýzu strát Červenej armády čo sa týka ich rozsahu, typológie, štruktúry a chronológie.

Na základe tejto analýzy prideme k záveru, že počas prvých mesiacov vojny na jedného zabitého sovietskeho vojaka pripadalo 7 či 8 a na niektorých úsekoch frontu až 11 sovietskych vojakov, ktorí sa stali nezvestnými. Takáto štruktúra nenávratných ľudských strát jednoznačne hovorí o tom, že väčšina sovietskych vojakov nekládla riadny odpor, ale vyhýbala sa boju, vzdávala sa do zajatia alebo dezertovala. Nijaká bojujúca armáda tvorená lojálnymi a motivovanými vojakmi totiž nemôže mať takú štruktúru strát živej sily, akú mala Červená armáda počas leta a jesene 1941.

V momente vypuknutia vojny v sovietskych frontových jednotkách slúžilo 3,34 milióna vojakov a počas nasledujúcich šiestich mesiacov bola Červená armáda doplnená 14 miliónmi mobilizovaných záložníkov a brancov. Do decembra 1941 však nenávratne stratila 8 miliónov vojakov, z ktorých približne 7 miliónov sa stalo nezvestnými. Z tohto počtu sa do nemeckého zajatia vzdalo 3,8 milióna sovietskych vojakov a okolo 3 miliónov vojakov dezertovalo. Keď si počet nezvestných sovietskych vojakov porovnáme s celkovým počtom vojakov slúžiacich vo frontových jednotkách

k 22. júnu 1941, tak prideme k šokujúcemu záveru, že do zajatia sa vzdalo alebo dezertovalo dvakrát viac vojakov, než mala Červená armáda pri vypuknutí vojny!

Tieto údaje dokresľujú aj ďalšie štatistiky, ktoré sa nachádzajú v spomínanom zborníku dokumentov. Červená armáda od júna do decembra 1941 stratila 6 230 000 pušiek. Každý triezvo zmyšľajúci človek uzná, že za normálnych okolností nie je možné, aby odhodlane bojujúca armáda prišla za 6 mesiacov o viac ako 6 miliónov pušiek. Puška nie je tankom, ktorý počas ústupu posádka opustí kvôli technickej poruche. Nie je ani delom, ktoré pri ústupe nie je čím presúvať, lebo delostreleckému ťahaču došiel benzín. Puška je osobnou zbraňou vojaka, ktorá váži iba 4 kilogramy a ktorú každý vojak nosí so sebou. Napriek tomu sovietski vojaci stratili v roku 1941 viac ako 6 miliónov pušiek, čo koreluje s počtom nenávratných ľudských strát Červenej armády. Pušky sa nestrácajú pri ústupe tak ako tanky alebo delá, ale vojaci ich nesú vo vlastných rukách, aby mohli bojovať. To ale platí iba v prípade lojálnych a motivovaných vojakov, akými však väčšina príslušníkov Červenej armády v roku 1941 nebola. Sovietski vojaci svoje pušky odhadzovali a v miliónových počtoch sa vzdávali do zajatia alebo dezertovali.

Katastrofálne porážky Červenej armády v roku 1941 majú rovnako ako každá iná historická udalosť viacero príčin. Ale ak máme vybrať jedinú a najvážnejšiu príčinu, tak tou bol ľudský faktor. Sovietski vojaci jednoducho neboli lojálni stalinskému režimu a nemali motiváciu brániť komunistický systém. Červená armáda nebola v prvých mesiacoch vojny porazená nemeckým Wehrmachtom na bojisku, ona sa jednoducho začala rozpadávať, pretože veľké množstvo jej príslušníkov nebojovalo, ale pri každej vhodnej príležitosti sa snažilo uniknúť, vzdať sa či dezertovať. Červená armáda síce mala najmodernejšiu výzbroj a veľkú početnú prevahu nad protivníkom, ale sovietski vojaci nemali motiváciu nasadzovať svoje životy a bojovať za súdruha Stalina, za kolchozy, za koncentračné tábory GULAG, za úbohú životnú úroveň a za bezprávnú komunistickú diktatúru...

Už niekoľko generácií historikov u nás doma aj v zahraničí neúnavne diskutuje o kvalite nemeckých a sovietskych tankov - o kalibroch ich diel či hrúbke panciera, o bojových parametroch nemeckých a sovietskych lietadiel - o ich rýchlosti či výzbroji. Diskutujú o množstve ďalších vojensko-technických detailov a v nich hľadajú vysvetlenie porážok Červenej armády. Neuvedomujú si, že takáto diskusia je bezpredmetná v podmienkach, keď sa jedna z dvoch bojujúcich armád hneď po vypuknutí

vojny začala rozkladať a jej vojaci sa masovo vzdávali do zajatia a dezertovali. Za týchto okolností nemá zmysel diskutovať o operačno-taktických otázkach či o kvalite vojenskej výzbroje. Hlavná a kľúčová príčina porážok Červenej armády v roku 1941 sa nachádzala mimo rámca vojenského umenia a vojensko-technických vied. O výsledku boja totiž nerozhodujú tanky, delá a lietadlá, pretože tieto stroje sami osebe nebojujú, ale bojujú tankisti, delostrelci, piloti!

Za posledných sedemdesiat rokov sa iba veľmi málo historikov zamyslelo nad „kacírskou“ otázkou, či sovietski vojaci boli po vypuknutí vojny ochotní a motivovaní bojovať. Historická realita je taká, že kritická masa vojakov v lete 1941 nebola lojálna komunistickému režimu a nechcela nasadzovať svoje životy na obranu súdruha Stalina. V dôsledku toho sa Červená armáda už od prvých dní vojny začala rozpadáť a meniť na ťažko riaditeľnú a dezorganizovanú masu ľudí, ktorá nemala nijakú šancu pri strete s nemeckou armádou fungujúcou ako hodinky. Preto sovietske vojská stratili 10-násobne viac bojových lietadiel a 19-násobne viac tankov ako ich nemecký protivník, a preto Červená armáda do konca roku 1941 nenávratne prišla o 27-násobne viac vojakov ako Wehrmacht.

Pred nami sa odкрýva skutočný obraz historických udalostí, ktorý sa sovietska propagandistická historiografia po celé desaťročia snažila zo všetkých síl sfalšovať a zamaskovať pod rúškom mýtov a legiend o mierumilovnom Sovietskom zväze, ktorý sa stal nevinnou obeťou zákernej agresie a bol neočakávane napadnutý Nemeckom. Historická realita však bola úplne iná a podstatne zložitejšia ako čierno-biele schémy spolitizovaného dejepisu. Dokazuje to ďalší vývoj sovietsko-nemeckej vojny, ktorej charakter sa už v roku 1942 začal zásadne meniť. Obyvatelia Sovietskeho zväzu pochopili, že Nemci ich neprišli oslobodiť od stalinizmu, tak ako to tvrdila ich propaganda, ale naopak ich prišli zotročiť. Potom už väčšina sovietskych vojakov získala motiváciu bojovať a prejavovať masové hrdinstvo a odvtedy je možné hovoriť o začiatku skutočnej vlasteneckej vojny národov Sovietskeho zväzu proti hitlerovským okupantom.

Ďakujem Vám za pozornosť.

Moderátor: Ďakujem pánu Soloninovi za jeho prednášku a zaujímavý výklad zložitej problematiky týkajúcej sa prvých týždňov a mesiacov sovietsko-nemeckej vojny. Teraz mi dovoľte, aby som otvoril druhú časť nášho stretnutia a poskytol priestor pre Vaše otázky a komentáre k tejto téme.

Prvý diskutér: *Som veľmi rád, že som dnes tu, pretože touto problematikou sa zapodievam už veľmi dlho. Svoje vedomosti čerpám predovšetkým z nemeckých prameňov - E. Topisch, W. Maser, J. Hoffman, v poslednom čase !/!/. Kost a ďalší. Napriek tomu si cením, že som od Vás počul čosi nového. Nemeckí autori spomínajú ten sovietsky plán útoku z 15. mája 1941, a preto som veľmi rád, že som od Vás počul aj o tých ďalších vojnových plánoch, za čo vám ďakujem. Chcel som sa iba spýtať, či všetko, čo ste dnes vraveli, je aj vo Vašej novej knihe?*

M. Solonin: Áno, samozrejme

Druhý diskutér: *Vy ste hovorili o konkrétnom dátume, keď sa mala údajne začať sovietska útočná operácia. Bolo to skutočne overené z viacerých zdrojov, že Stalin tieto operácie naozaj pripravoval?*

M. Solonin: V prvom rade by som bol rád, keby sme si veľmi presne a exaktne rozdelili fakty a hypotézy. Faktom je, že štábne cvičenie na mapách, ktoré prebiehalo v Moskve v januári 1941, malo zedefinovaný začiatok sovietskej ofenzívy na 8. august 1941. Je to zapísané na dokumente, ten sa nachádza v archíve, bol aj publikovaný, takže je možné si to overiť. Ďalším faktom je, že vojnové plány najvyššieho velenia Červenej armády mali útočný charakter. Tieto archívne dokumenty som držal v rukách a videl na vlastné oči. Pracovali s nimi aj ďalší historici a zverejnili ich vo svojich publikáciách.

Pokiaľ ide o dátum realizácie týchto ofenzívnych vojnových plánov, tak polovica júla 1941 je, samozrejme, moja hypotéza a nemôžeme tu hovoriť o presnom dátume. Červená armáda už nestihla začať svoj útok, pretože ju predbehol Wehrmacht, takže presný dátum sa nikdy nedozvieme, lebo sovietska ofenzíva sa neuskutočnila. Na ilustráciu uvediem, že ak by A. Hitler v auguste 1939 neočakávane zomrel, tak súčasní historici by na základe dokumentov nemeckého najvyššieho velenia tvrdili, že útok na Poľsko bol naplánovaný na 25. augusta 1939. V reálnom živote však A. Hitler z politických dôvodov tieto plány v poslednej chvíli pozmenil a termín ofenzívy posunul. Dnes všetci vieme, že na Poľsko zaútočil 1. septembra 1939.

Tretí diskutér: *S mnohými vecami, ktoré ste povedali, nesúhlasím. Nesúhlasím predovšetkým preto, že štábne cvičenie na mapách považujete za fakt. Ja som sa za svoju vojenskú kariéru zúčastnil niekoľkých takýchto cvičení a veliteľsko-štábných hier.*

Dokonca sme počas nich dávali príkazy na jadrové údery proti západným štátom, ale v skutočnosti sme tieto údery nikdy nerealizovali.

M. Solonin: Keďže ste sa ako dôstojník zúčastňovali na štábnych cvičeniach, tak bezpochyby budete so mnou súhlasiť, že veliteľsko-štábne hry neboli nijakou zábavkou dospelých chlapov, ale bola to seriózna súčasť prípravy veliteľských kádrov. Táto príprava bola zameraná na jediný cieľ - na vedenie vojny! Ak ste počas štábného cvičenia vydávali príkazy na jadrové údery, tak presne toto by ste spravili v reálnom živote v prípade vypuknutia vojny. Ale keďže sa vojna nezačala, nijaké jadrové údery sa neuskutočnili. Určite nebudete tvrdiť, že po štábnom cvičení na mapách ste si s kolegami dôstojníkmi povedali: „Dobre sme sa pohrali a teraz sa vráťme do práce“.

Veliteľsko-štábnych hier v januári 1941 sa zúčastnilo 61 maršalov a generálov Červenej armády zo všetkých vojenských okruhov Sovietskeho zväzu. Zanechali všetky svoje povinnosti a zišli sa na Generálnom štábe v Moskve, aby precvičili riadenie vojenských operácií. Toto nebola dovolenka ani spôsob, akým trávili zimné prázdniny. Štábne cvičenia na mapách sú elementárnou súčasťou prípravy veliteľských kádrov na vedenie vojny. Sovietske najvyššie velenie počas nich nacvičovalo útoky na Nemecko, Rumunsko, Slovensko a Maďarsko. Nebola to nijaká zábavka dospelých chlapov, ale príprava na budúcu vojnu.

Diskutér: *Podľa môjho názoru si sovietske velenie veľmi zle vyložilo nemecký útok na Západ. Francúzska armáda bola rovnako silná ako sovietska, a tiež prehrala. Prvý fakt,*

ktorý vôbec nespomínate je, že sovietska obranná línia bola niekde postavená, ale nebola dokončená. A potom, ako prišiel útok na Poľsko, bola táto línia posunutá na východ, teda nebola nikdy dokončená. Druhá vec, straty armády. Až po vojne začali armády cestovať po železnici v plnej zbroji. To bola skúsenosť práve z vojny. Dovtedy chodili armády do výcvikových priestorov len v uniforme a až tam fasovali výstroj a zbrane. Bez ohľadu na to, že počtami divízií aj početnými stavmi bola sovietska armáda slabšia než nemecká, nachádzala sa sovietska armáda na takzvaných letných vyvedeniach, teda vo výcvikových priestoroch. Teda veľa plukov a divízií sa dalo v podstate poraziť čapicami, pretože sa jednoducho nemali čím brániť. To je jeden z hlavných dôvodov strát.

M. Solonin: Ďakujem za Váš komentár. Teraz som mal možnosť si opäť vypočuť to, čo som ako malý chlapec čítal v sovietskych učebniciach dejepisu. Dovolil by som si Vás poprosiť o zdroj, odkiaľ ste zobrali informácie o divíziách, ktoré sa presúvali bez výzbroje a výstroje, obrazne povedané iba v tričkách. Takisto by ma zaujímalo, odkiaľ ste vzali informácie, že divízie sa presúvali na letné cvičenia. Ja som sa s týmito tvrdeniami stretával iba v knihách, ktoré písali sovietski súdruhovia historici... V archívnych dokumentoch, od tajnených po rozpade Sovietskeho zväzu, sa nachádzajú presné informácie o tom, koľko vojakov, guľometov, tankov, diel a mínometov mali jednotlivé divízie Červenej armády a čo presne robili pred vypuknutím sovietsko-nemeckej vojny.

Štvrtý diskutér: *Chcel by som sa vrátiť k Vašej téze, že príčiny obrovskej sovietskej*

Sovietske lietadlá zničené nemeckým náletom (Starokonstantinov). Zdroj: Archív autora

porážky neboli v samotnej Červenej armáde, ale mimo nej. Chcel by som sa preto opýtať, v čom konkrétne spočívali, ak neboli v Červenej armáde?

M. Solonin: Asi srne si celkom nerozumeli, asi som nedokázal dosť jasne vyjadriť svoju myšlienku. Príčiny porážky Červenej armády boli, samozrejme, v nej samotnej. Neboli však vo sfére vojenského umenia ani v oblasti vojensko-technických vied. Hlavnou príčinou porážky bol ľudský faktor. Väčšina sovietskych vojakov nebola v roku 1941 lojálna stalinskému režimu a nemala motiváciu brániť komunistický systém. Príčina sovietskej porážky ležala v najhlbšom vnútri Červenej armády - nachádzala sa v hlavách a v dušiach vojakov. Počet a kvalita sovietskych tankov a lietadiel, ich technické vlastnosti a bojové parametre s týmto nijakým spôsobom nesúviseli.

Diskutér: *Majú porážky z roku 1941 nejakú súvislosť s čistkami v Červenej armáde z roku 1937?*

M. Solonin: Otázka, ktorú ste položili, patrí k tým najzložitejším. Áno, represie z roku 1937 boli jednou z príčin nízkej motivácie príslušníkov Červenej armády. Likvidácia časti skúsených veliteľských kádrov zapôsobila deprimujúco na všetkých dôstojníkov a vojakov, ktorí ostali v službe. Čistky v Červenej armáde však neboli jedinou, a dokonca ani hlavnou príčinou nízkej motivácie jej príslušníkov. Pokiaľ máme hovoriť o nedostatku bojovej odhodlanosti väčšiny sovietskych vojakov v roku 1941, tak vysvetlenie tohto fenoménu nemôžeme hľadať vo vojenskej historiografii, ale v úplne inom vednom odbore - v sociálnej psychológii.

Piaty diskutér: *Zaujímavá prednáška. Mal by som viacero otázok. Myslím, že hypotéza je v historiografii legitímna. No mne sa zdá, že tvrdenia, s ktorými prišiel prednášajúci, majú viac formu hypotéz než reálnych faktov. Chcel by som sa spýtať, či pán Solonin tieto svoje hypotézy konfrontoval - nie so sovietskou historiografiou - ale s nemeckou, americkou a britskou historiografiou, ktorá za uplynulých 65 rokov prešla obrovským vývojom. Ja nie som vojenský historik, ale čosi som predsa len čítal. A niektoré veci, čo pán Solonin predložil, sú dosť v rozpore so západnou historiografiou, ktorú nemôžeme len tak jednoducho odmietnuť.*

M. Solonin: Tvrdenia, ktoré som tu predložil, protirečia väčšinovému názoru, ktorý je široko zaužívaný a všeobecne ustálený. Vedecká pravda sa však nedá určiť hlaso-

vaním. Preto si nemyslím, že je zmysuplné porovnávať, aký počet amerických, britských, nemeckých či slovenských historikov so mnou súhlasí a aký počet nesúhlasí. Takýmto spôsobom sa volí prezident, ale neurčuje sa ním historická pravda.

Diskutér: *Ak som dobre porozumel Vašej prednáške, tak z nej vyplýva záver, že ak by Nemecko v júni 1941 nevpadlo do Sovietskeho zväzu, tak Stalin by ešte v lete 1941 zaútočil proti Hitlerovi. Jednoducho povedané, nacisti len predbehli soviety?*

M. Solonin: Áno, pochopili ste to úplne presne.

Diskutér: *V máji 1941 sa mohutné sovietske sily začali sústreďovať na západných hraniciach ZSSR - podľa Vás to bola príprava útoku na Nemecko. Ja si myslím, že z opačnej strany hranice sa sústreďovali silné nemecké vojská, a to už oveľa skôr ako v máji 1941. Už predtým totiž Nemci vpadli na Balkán a porazili Juhosláviu.*

M. Solonin: Vo svojom komentári naznačujete, že sústreďovanie Červenej armády malo obranný charakter a bolo reakciou na presuny nemeckých vojsk. Na chvíľu predpokladajme, že dokumenty Generálneho štábu neboli odtajnené a my nič nevieme o sovietskych vojnových plánoch. Zabudnime na to, o čom som hovoril počas prednášky a sústredme sa iba na jednu vec - načasovanie začiatku sústreďovania Červenej armády na hraniciach s Nemeckom. Práve v tomto načasovaní je kľúč k odpovedi na položenú otázku. Fakt, že operačné zoskupenia sovietskych vojsk sa začali rozvíjať až v máji 1941 a nie o pár mesiacov skôr dokazuje, že ich úlohou nebolo vybudovanie obrany, ale príprava na útok. Prečo? Pretože na činnosť vojsk vo veľkej miere vplývali vonkajšie prírodné a klimatické faktory, akými sú počasie a ročné obdobie. V dôsledku týchto faktorov v geografickom priestore stredo-východnej Európy nemohli bojové operácie začať skôr ako v máji. V tomto regióne sa sneh topí v marci, v apríli vysychá pôda a v máji sa cesty stali zjazdnými pre vojenskú techniku vtedajšej doby. Z toho vyplýva, že nijaký útok smerujúci do vnútrozemia Sovietskeho zväzu nemohol začať skôr ako v máji 1941. Nemecké najvyššie velenie si význam týchto prírodných a klimatických faktorov plne uvedomovalo a pôvodne plánovalo začať ofenzívu 15. mája 1941. Avšak kvôli politickému prevratu v Juhoslávii a následnej nemeckej intervencii na Balkáne sa dátum útoku na Sovietsky zväz posunul na 22. júna 1941.

Sovietski zajatci v L'vove (júl 1941). Zdroj: SNA

V čom spočíva pointa? Sovietsky Generálny štáb mal spočítané, že na sústreďenie Červenej armády pri hraniciach s Nemeckom a na dosiahnutie plnej bojovej pohotovosti tam presunutých jednotiek potrebuje dva mesiace. Ak by sa sovietske vojská pripravovali na obranu, tak ich sústreďovanie by muselo začať dva mesiace predtým, ako prírodné a klimatické podmienky dovoľia protivníkovi začať útok. Z toho vyplýva, že sústreďovanie Červenej armády sa muselo začať už v marci 1941, aby sa v máji 1941 mohla brániť nemeckému vpádu. Avšak v reálnom živote sa sústreďovanie sovietskych vojsk začalo až v máji 1941 a jeho ukončenie sa plánovalo na júl 1941. Z tejto časovej súslednosti jednoznačne vyplýva, že Červená armáda sa nepripravovala na obranu. V skutočnosti sa pripravovala na útok, ktorý sa mal začať v júli 1941. V momente nemeckého úderu (22. júna 1941) bol proces sústreďovania sovietskych vojsk v plnom prúde a Wehrmacht zastihol Červenú armádu vo veľmi zraniteľnej situácii, keď ešte neukončila rozvinovanie svojich operačných zoskupení.

Jednoducho povedané, ak by sústreďovanie sovietskych vojsk začalo v marci 1941, tak by sme ho mohli označiť za obranné opatrenie. Avšak sústreďovanie, ktoré v reálnom živote začalo až v máji 1941, malo jednoznačne útočný charakter. Nemali by sme podceňovať súdruha Stalina, ani sovietskych maršalov a generálov a myslieť si, že netušili, kedy sa

v ich krajine topí sneh, kedy vysychá pôda a kedy sa cesty stávajú zjazdými. Sovietske najvyššie velenie veľmi dobre vedelo o týchto prírodných a klimatických faktoroch, napriek tomu však nezačalo zo sústreďovaním Červenej armády už v marci 1941, tak aby od mája 1941 bola pripravená na obranu...

Šiesty diskutér: Viem, že prednáška bola o Stalinových plánoch a porážkach v prvých dňoch vojny. Ale chcel by som poznamenať na margo toho, čo hovoril pán prednášateľ, že väčšina Červenej armády nechcela bojovať. Boli predsa výnimky, ako napríklad Brestská pevnosť, takže asi sa to nedá takto celé paušalizovať. Viem, že to nesúvisí s témou prednášky, ale chcel by som sa opýtať, kde prednášateľ vidí ten moment obratu, kedy sa postoj sovietskych vojakov zmenil a začali byť motivovaní vlastenectvom. Došlo k tomuto obratu pri bitke o Moskvu?

M. Solonin: Táto otázka je veľmi dôležitá. Asi najdôležitejšia, akú bolo možné položiť. Pred sebou vidíme dva historické fakty - fakt katastrofálnej porážky Červenej armády roku 1941 a potom druhý fakt, ktorým je víťazná Červená armáda v dobitom Berlíne v roku 1945. Úlohou historikov je nájsť takú interpretáciu, ktorá vysvetlí oba tieto fakty a ich vzájomnú súvislosť. Svoju koncepciu som Vám predstavil - po vypuknutí vojny väčšina

sovietskych vojakov nebola ochotná nasadzovať svoje životy za stalinský režim a motiváciu bojovať získala až neskôr, keď pochopila, že Nemci neprišli oslobodiť ich vlasť od komunistickej diktatúry, ale prišli ju kolonializovať.

V roku 1941 boli, samozrejme, prípady, keď niektoré jednotky Červenej armády kládli húževnatý odpor, ako napríklad v Brestskej pevnosti, ale išlo o menšiu časť sovietskych vojakov. Postupom času vznikla pomyselná rovnováha a nakoniec prišiel obrat, keď väčšina príslušníkov Červenej armády začala bojovať odhodlane, sebaobetavo a s plným nasadením. Nedošlo však k tomu na prelome rokov 1941/1942 počas bitky o Moskvu, ale až neskôr na prelome rokov 1942/1943 počas bitky o Stalingrad. Štatistické údaje o stratách Červenej armády v období bitky o Moskvu, a najmä štruktúra týchto strát dosvedčujú, že statisíce sovietskych vojakov sa vyhýbali boju, vzdávali sa do zajatia alebo dezertovali. V Centrálnom archíve Ministerstva obrany Ruskej federácie (CAMO RF) v podmoskovskom Podolsku sú uložené trofejnú dokumenty nemeckej skupiny armád „Mitte“, ktoré vyčíslujú počet zajatých príslušníkov Červenej armády počas bitky o Moskvu. V prvej fáze tejto bitky v októbri 1941 sa do nemeckého zajatia vzdalo 600 000 sovietskych vojakov. Potom v priebehu novembra 1941 Červená armáda zadržala nemecký postup na Moskvu a v decembri 1941 ho zastavila. Sovietska historiografia písala o heroických bojoch do poslednej kvapky krvi a o masovom hrdinstve vojakov, ktorí radšej padli, ako by mali ustúpiť. Presne v tomto období sa do nemeckého zajatia vzdalo 200 000 sovietskych vojakov. Samozrejme, ďalší vojaci pokračovali v boji, pretože Moskvu nakoniec ubránili. Našli sa však desiatitisíce príslušníkov Červenej armády, ktorí sa aj v tomto kritickom momente vojny radšej vzdali, než by bránili hlavné mesto Sovietskeho zväzu. Ďalšie desiatitisíce sovietskych vojakov v tom istom období dezertovali, ale ich počty nemohli byť v nemeckých dokumentoch z pochopiteľných dôvodov zaznamenané.

Tieto štatistické údaje nie sú nijakou mojou hypotézou, ide o historické fakty. Na základe týchto a ďalších faktov tvrdím, že porážky Červenej armády boli spôsobené tým, že kritické masa sovietskych vojakov nemala v začiatkovej fáze vojny motiváciu bojovať. Postupom času sa však situácia menila a k definitívnemu obratu prišlo na prelome rokov 1942/1943. Odvtedy je možné hovoriť o skutočnej vlasteneckej vojne národov Sovietskeho zväzu proti nemeckým votrelcom.

Siedmy diskutér: Túto svoju tézu, že Hitler v podstate predbehol Stalina - mali

ste ju možnosť preveriť v západných archívoch, napríklad prostredníctvom správ západných ambasád a rozvedok?

M. Solonin: Medzi všetkými historikmi jestvuje konsenzus, že nemecká rozvedka útočné plány sovietskeho najvyššieho velenia nikdy neodhalila. Poznáme však obsah memoranda, ktoré nemecké ministerstvo zahraničných vecí odovzdalo sovietskemu veľvyslanectvu v Berlíne 22. júna 1941. Tento dokument popisuje všetky dôvody, kvôli ktorým Nemecko vyhlásilo vojnu Sovietskemu zväzu. V jeho texte sa však nenachádza ani slovo o tom, že by nemecká rozvedka zistila konkrétne údaje o plánoch Červenej armády, alebo že by získala informácie o politickom rozhodnutí Stalina zaútočiť na Nemecko. V memorande sa píše iba o veľkom sústreďovaní sovietskych vojsk na nemeckých hraniciach a o narušovaní nemeckého vzdušného priestoru sovietskymi vojenskými lietadlami.

Na základe toho môžeme konštatovať, že nemecké najvyššie velenie vedelo o sústreďovaní Červenej armády na svojich hraniciach, ale nič netušilo o jej plánoch. Nakoľko Hitlerove úmysly boli rovnako agresívne ako Stalinove, tak sústreďovanie nemeckých a sovietskych vojsk na spoločných hraniciach prebiehalo síce paralelne, ale nezávisle od seba. Nemecký útok na Sovietsky zväz nebol nijakým preventívnym obranným úderom, ale dlhodobou plánovaným napadnutím. Nemecké najvyššie velenie netušilo, že svoju ofenzívu začalo iba niekoľko týždňov pred plánovaným sovietskym útokom a tým ho prekazilo. Na základe toho môžeme prísť k záveru, že Hitler predbehol Stalina bez toho, aby o tom vopred vedel, pretože nepoznal obsah útočných plánov Červenej armády a nemal ani spravodajské informácie o dátumoch ich realizácie.

Ôsmy diskutér: V prednáške ste konštatovali, že Červená armáda sa pripravovala na boj. Avšak ktorá armáda sveta sa nepripravuje na boj? Všetky armády sa počas mieru pripravujú na vojnu. Mne sa zdá, že tie Vaše hypotézy sú až príliš hypotézami.

M. Solonin: Ďakujem za komentár. Plne uznávam Vaše právo samostatne sa rozhodnúť, ktoré hypotézy sú pre Vás prijateľné a ktoré nie. Toto je sloboda myslenia, to je skutočná demokracia. Ale podme k meritu vecí. Historickým faktom je, že Červená armáda sa od mája 1941 nachádzala v procese sústreďovania vojsk na hraniciach s Nemeckom. Ja som predstavil argumenty, na základe ktorých som došiel k záveru, že charakter tohto sústreďovania bol útočný. Moji oponenti naopak zastávajú

názor, že sústredovanie sovietskych vojsk malo obranný charakter. Aby sme určili, kto má historickú pravdu, potrebujeme archívne dokumenty. Spolu s ďalšími historikmi novej vlny som predstavil päť sovietskych vojnových plánov vypracovaných medzi augustom 1940 a májom 1941, ktoré boli odtajnené v 90. rokoch po rozpade Sovietskeho zväzu. Každý z týchto piatich archívnych dokumentov obsahuje plán útoku na Nemecko a jeho spojencov. Preto vyzývame našich oponentov, aby predstavili aspoň jeden jediný obranný plán Červenej armády. V niekdajšom Sovietskom zväze títo historici kontrolovali všetky archívy a celé polstoročie k nim mali neobmedzený prístup. V súčasnom Rusku títo historici naďalej riadia naše archívy, ale ani za posledné dve desaťročia sa im nepodarilo nájsť nijaký obranný plán Červenej armády. Odpoveďou na naše výzvy predložiť čo i len jeden archívny dokument podporujúci ich verziu je hrobové mlčanie...

Deviaty diskutér: *Mám niekoľko poznámok a otázku. Treba sa zamyslieť nad jednou vecou - ak by sa Červená armáda pripravovala na obranu, existoval by obranný plán. Určite by bol zverejnený v sovietskej edícii dokumentov, mal by ho aj súdruh Husák vo svojom „Svedectve o SNP“. Dnes sa hovorilo o hypotézach, o plánoch a podobne. No okrem toho jestvuje aj množstvo iných nepriamych dôkazov o tom, že Sovietsky zväz sa skutočne pripravoval na útočnú vojnu. Publikované boli výpovede ukrajinských utečencov, existujú výpovede zajatých sovietskych vojakov a dôstojníkov, ktorí tvrdili, že sa chystali na útočnú vojnu. Poznám výpovede viacerých bývalých slovenských vojakov, s ktorými som mal možnosť sa zhovárať. Títo, na základe toho čo sami videli, vydali svedectvá už v onej dobe - objavili sa v súdobej slovenskej aj nemeckej propagande a tlačí. Takže to, čo ste dnes povedali, nie je pre niektorých z nás nejaká nová informácia. No ale otázka. Popustíme trochu uzdu fantázii a pohovorme o tom, čo sa nestalo. Nás na Slovensku by zaujímalo, aké bolo miesto tohto nášho malého Slovenska v týchto Stalinových útočných plánoch. Kde sa vlastne nachádzalo - na hlavnom smere či vedľajšom? A potom, aký by bol jeho osud, samozrejme teoreticky, v prípade realizácie sovietskej útočnej operácie?*

M. Solonin: Ďakujem za otázky. Pokiaľ ide o vojnové plány - ako ste videli na mapách,

ktoré sme tu premietali, Vaša malebná krajina sa mohla ocitnúť v pásme hlavného útoku. Prvý úder Červenej armády mal byť vedený na Krakov a Katowice. Jeden z plánov predpokladal, že potom druhý úder by smeroval cez Karpaty na juh na územie Slovenska a Maďarska.

Druhá otázka, ktorú ste položili, je mimoriadne zložitá. Aký osud by čakal Slovensko, ak by stalinské plány na dobitie Európy boli zrealizované? Tu sa dostávame do oblasti, ktorá sa obyčajne označuje za alternatívnu históriu, a tú ja mimoriadne nemám rád. Preto by som Vás poprosil, aby ste to, čo teraz poviem, brali ako úvahu, ktorá nesúvisí s dnešnou prednáškou. Predpokladám, že v prípade úspešnej realizácie sovietskeho útoku by sa na Slovensku, v Maďarsku, v Rumunsku, v Čechách a v západnej polovici Poľska dialo v roku 1941 to isté, čo sa dialo vo východnej polovici Poľska v roku 1939 a v Litve, Lotyšsku, Estónsku a Moldavsku v roku 1940. V stredoeurópskych mestách a dedinách by sa zopakovalo presne to, čoho sa stalinský režim dopustil vo všetkých štátoch okupovaných Červenou armádou. Orgány NKVD by začali brutálny masový teror proti „triednym nepriateľom“ a „nepriateľom ľudu“ a všetko by bolo podstatne horšie, prelialo by sa viac krvi, ako sa to stalo v skutočnosti. Preto nech to, čo poviem, znie veľmi zvláštne, ale nemecký vpád do Sovietskeho zväzu Vás zbavil toho najhoršieho. Keď do strednej Európy na prelome okov 1944/1945 prenikli vojská Červenej armády a za nimi represívne orgány NKVD, tak sa už správali výrazne inak ako vo východnej Európe v rokoch 1939/1940.

Diskutér: *Dá sa aspoň teoreticky povedať, koľko vojakov Červenej armády by prešlo Slovenskom? V roku 1968 počas sovietskej intervencie sa počet uvádza na pol milióna. Koľko Vy odhadujete pre rok 1941?*

M. Solonin: Prvé, čo ma teraz napadá, je operačný plán štábu Kyjevského zvláštneho vojenského okruhu z decembra 1940. Tento okruh pri vypuknutí vojny formoval Juhozápadný front, v ktorého pásme útoku ležalo aj Slovensko. Presné čísla nedržím v hlave, ale keď nazrieme do tohto dokumentu, tak zistíme, ktoré armády mali postupovať v tomto smere a aký bol ich početný stav.²

Prepis: PhDr. Martin Lacko, PhD.

Korektúra prepisu a prekladu: Mgr. Matúš Korba, PhD.

2 Pozn. prekladateľov. Znenie prednášky, vrátane následnej diskusie, sme sa snažili zachytiť čo najvernejšie. Text prednášky je kompletný. Z otázok, ktoré odzneli v diskusii, neboli z technických príčin prepísané dve otázky, ktoré boli kladené priamo z publika a bez mikrofónu.

Reakcie slovenských historikov na prednášku³

Niekoľko poznámok k prednáške ruského historika Marka Solonina

„Stalinove vojnové plány a skutočné príčiny porážok Červenej armády v roku 1941“.

Text prednášky je pre historika nesporne zaujímavý a podnetný, lebo jeho autor sa pokúša o nové, najmä v časti ruskej i poľskej historickej spisby už dlhšie sa objavujúce pohľady na začiatok sovietsko-nemeckej vojny v júni 1941. Autor hľadá odpoveď na rozpor medzi Stalinovými megalomanskými vojnovými plánmi a katastrofálnymi porážkami Červenej armády v prvých mesiacoch vojny na východe. Je sympatická Soloninova snaha búrať viaceré tradičné historicko-politické mýty a zaužívané klíše o týchto udalostiach, ktoré poznamenali nielen ďalší priebeh druhej svetovej vojny, ale aj politický vývoj v Európe po roku 1945. Pri búraní každého mýtu však vždy hrozí nebezpečenstvo, že pri akokoľvek dobre myslenej snahe sa zároveň rodí akási bumerangová reakcia a vzniká nebezpečenstvo vytvárania nových legiend, tým skôr, ak autor je už dopredu neochvejne, bez akejkolvek, pre každého historika potrebnej skepsy presvedčený o svojej pravde, teda že vlastne „všetko bolo inak“. Navyše neberie do úvahy predchádzajúce výsledky historického bádania a iné alternatívy výkladu skúmaných historických udalostí, ktoré jednoznačne označuje za politicky zmanipulované. Okrem toho, svoje vlastné novátorské tézy opiera len o značne zúžený pramenný materiál. Domnievam sa, že všetky uvedené znaky charakterizujú aj obsah prednášky (state) M. Solonina.

Nie som vojenský historik a už vôbec nie odborný znalec dejín sovietsko-nemeckej vojny z roku 1941. Práve preto si dobre uvedomujem aj limity svojich vedomostí pri vyjadrovaní sa k danému problému. Vôbec však nespochybňujem vierohodnosť piatich verzií vojenských plánov vypracovaných na generálnom štábe Červenej armády od augusta 1940 do mája 1941, z ktorých vychádzajú tvrdenia M. Solonina. Oba totalitné štáty, hoci ich viazala zmluva a imperiálne plány na rozdelení strednej, resp. juhovýchodnej Európy, sa pripravovali na vojenský útok proti sebe. Nemyslím si však, že z globálneho, teda nielen z úzkeho vojensko-strategického, ale

aj zo širšieho politického hľadiska boli práve vyššie spomínané plány rozhodujúce pre vtedajší nemecko-sovietsky vzťah v predvečer vypuknutia vojny na východe. Pokiaľ poznám (žiaľ, iba z literatúry) sovietsku vojenskú doktrínu, tak tá bolav každej vojenskej a politickej situácii, bez ohľadu na reálnu situáciu, vždy plánovaná ako útočná vojna. Pokiaľ sa uskutočnila, tak sa spravidla končila vojenským neúspechom (napr. tzv. zimná sovietsko-fínska vojna v rokoch 1939/1940, vojenský vpád do Afganistanu koncom roku 1980). Zväčša sa však útočné veľmocenské sovietske plány aj počas štyridsaťročnej studenej vojny z politických a iných reálnych príčin - aspoň predbežne - nerealizovali. To však vôbec neznamená nejakú mierumilovnosť J. V. Stalina, sovietskeho štátu a jeho režimu, ale skôr nevyhnutné rešpektovanie danej situácie. Prinajmenšom tento fakt treba brať do úvahy aj pre obdobie rokov 1940 - 1941.

M. Solonin vychádza vo svojich tvrdeniach len zo spomínaných piatich dokumentov vypracovaných v generálnom štábe Červenej armády, nekonfrontuje ich so žiadnymi inými domácimi (sovietskymi, ruskými), no ani so zahraničnými prameňmi, v čom spočíva, podľa môjho názoru, najväčšia zraniteľnosť autorových záverov. Počas prednášky na pôde Bratislavskej Univerzitnej knižnice, na ktorej som sa 20. septembra 2010 osobne zúčastnil, na viaceré upozornenia, že Soloninove interpretácie sa výrazne rozchádzajú s absolútnou väčšinou záverov serióznej odbornej (nielen sovietskej propagandistickej) literatúry, autor replikoval vcelku pravdivým tvrdením, že pravda o jednotlivých dejinných udalostiach sa nemôže hodnotiť podľa kvantity názorov z jednej alebo druhej strany. Tento argument možno síce prijať, no zároveň treba brať do úvahy aj iné názory, prinajmenšom odborne s nimi polemizovať, ak ich chceme kvalifikovane vyvrátiť a nahradiť vlastnou interpretáciou. Nestačí ich len označiť za výplod účelovej propagandy. Takýto postup môže platiť iba pre časť staršej sovietskej historickej literatúry, no nie pre nesmierne bohatú historiografiu druhej svetovej vojny a špeciálne pre začiatok sovietsko-nemeckého vojnového konfliktu v roku 1941.

Pred tromi rokmi vyšla vo vydavateľstve Kalligram kniha v odborných kruhoch rešpek-

3 O napísanie reakcie na prednášku M. Solonina boli požiadaní viacerí historici (napr. viacerí pracovníci Vojenského historického ústavu). Príspevky zaslané redakcii uverejňujeme, ostatní oslovení na výzvu nezareagovali, alebo sa necítili byť kompetentní zaujať stanovisko.

tovariého amerického historika Johna Lukacsa pod názvom *Jún 1941. Hitlera Stalin*, ktorá sa zaoberá udalosťami odohrávajúcimi sa v predvečer vypuknutia nemecko-sovietskej vojny. Jej autor, opierajúci sa o desiatky odborných prác a pramenných edícií, podáva úplne odlišný výklad udalostí ako M. Solonin. Necítim sa však povolaný, a ani mi to neprináleží, aby som zaujal jednoznačné odborné stanovisko k tomuto sporu o seriózný výklad skúmaných udalostí. Napriek tomu si dovoľm zacitovať jednu myšlienku zo záveru Lukacsovej knihy: „História sa neskladá len z dokumentov, aj keď dokumenty znamenajú dejiny, kto ich napísal, kedy a prečo, pre koho a z akého dôvodu? Tieto faktory nemožno zanedbať, najmä keď ide o spisy, ktoré zostavili úradníci pre štátnych činiteľov v policajnom štáte.”

Ivan Kamenec, Historický ústav SAV

Recenzia prednášky ruského historika Marka Solonina „Stalinove vojnové plány a skutočné príčiny porážok Červenej armády v roku 1941”

Dňa 20. septembra 2010 sa v priestoroch Depozitnej knižnice NATO v Bratislave konala prednáška Marka Solonina nazvaná „Stalinove vojnové plány a skutočné príčiny porážok Červenej armády v roku 1941”. M. Solonin je jeden z najvýznamnejších súčasných ruských historikov. Podotýkam amatérskych historikov, pretože pôvodným povolaním je letecký konštruktér. Soloninove knihy o druhej svetovej vojne majú napriek tomu špičkovú vedeckú úroveň a boli preložené do viacerých jazykov. Tento úspech nemôžu poprieť ani jeho najzarytejší nepriatelia, ktorých má v radoch oficiálnych kremelských historikov, presnejšie povedané profesionálnych vykladačov oficiálneho obrazu sovietskych dejín 20. storočia, viac než dost’.

Soioninova prednáška mala zodpovedať dve zásadné otázky:

1.) Aké boli vojnové plány sovietskeho diktátora J. V. Stalina medzi 23. augustom 1939 a 22. júnom 1944?

2.) Prečo Červená armáda utrpela v počiatočnej fáze nemecko-sovietskej vojny také ťažké porážky, aké nemajú obdobu v celých vojenských dejinách.

Odpoveď na tieto otázky nehľadal Solonin v odbornej literatúre ani v memoároch slávnych vojvodcov alebo politikov, ale priamo pri prameni: v dobových dokumentoch. Výsledky jeho výskumov si preto môže dovoliť spochybovať iba úplný ignorant alebo fanatický

obdivovateľ zločineckého stalinského režimu.

Čo sa týka odpovede na prvú otázku, Solonin na základe odtajených archívnych materiálov definitívne potvrdil už dávno známu domnienku, že najvyššie velenie Červenej armády nevypracovalo po 24. auguste 1939 (čiže po podpise sovietsko-nemeckého paktu o neútočení a rozdelení mocenských sfér) pre prípad vojny s Nemeckom nijaký plán, ktorý by bol založený na obrane. Všetkých päť doposiaľ známych verzii (z augusta, septembra a októbra 1940 a z marca a mája 1941) ráтали s ofenzívnou operáciou. Obeťou sovietskeho útoku sa pritom nemalo stať iba nacistické Nemecko, ale i jeho východní spojenci. Prvú Slovenskú republiku nevynímajúc. Zoznam útočných plánov Červenej armády tým však nie je vyčerpaný. Existovali totiž aj ďalšie vojnové plány zostavené na nižšej úrovni velenia, ktorých bolo doposiaľ objavených sedem. Rovnaký obsah, útok na západnom strategickom smere, mali v tomto období aj štábne hry sovietskej generality. Tieto plány a hry majú dva spoločné znaky: nepočítalo sa v nich s nijakou obranou vlastného územia a všetky si kladú nesmierne ambiciózne, doslova megalomanské ciele. Napr. podľa mapy vyhotovenej na štábnom cvičení z januára 1941, na ktorom sa zúčastnilo 61 maršalov a generálov, mala Červená armáda 35 dní od začiatku bojov obsadiť južné Poľsko a väčšinu Slovenska, Maďarska a Rumunska. Táto mapa podľa Solonina definitívne vyvracia tvrdenia sovietskych propagandistov, že Stalin mal v rokoch 1940/1941 priam panický strach z hitlerovského Nemecka a jeho armády. Naopak, dokonale odrážajú kolosálne sebavedomie sovietskych vojenských špičiek a dobre známe Stalinove veľikášstvo, ktoré sa v 30. rokoch uplynulého storočia tak neslávne prejavilo počas kolektívizácie a industrializácie.

Soloninovi odporcovia napriek týmto evidentným dôkazom naďalej tvrdia, že politika Sovietskeho zväzu bola mierumilovná a spomenuté ofenzívne plány a štábne cvičenia boli len akousi nevinnou zábavkou, ktorou si Stalinovi generáli krátili dlhý čas a s ich realizáciou sa nikdy nepočítalo. Ani jeden z nich však nedokáže zodpovedať na Soloninovu otázku, z akého dôvodu začalo v máji 1941 masívne rozvinovanie Červenej armády na hraniciach s Nemeckom a Rumunskom, keď nijaké plány obrany sovietskeho štátneho územia pred útokom zo západu neexistovali. A dodajme, že žiadny z nich by nedokázal uspokojivo zodpovedať ani na ďalšiu otázku: z akého dôvodu na jar 1941 disponoval údajne tak mierumilovný sovietsky režim najväčšou a najlepšie vyzbrojenou armádou na svete.

K naplneniu Stalinových vojnových plánov, ako vieme, napokon nedošlo z podstatne iného dôvodu, než boli prehnané ambície sovietskych stratégov. V nedeľu 22. júna 1941 nemecké a rumunské vojská napadli Sovietsky zväz, čím sa strategická situácia radikálne zmenila. S tým súvisí aj druhá časť Soloninovej prednášky, ktorá má vysvetliť hanebné porážky po zuby vyzbrojenej Červenej armády v letných a jesenných mesiacoch roku 1941. Solonin považuje za jednu z hlavných príčin tejto katastrofy nereálne preceňovanie vlastných síl. Oveľa dôležitejšiu úlohu však podľa neho zohrala nízka morálka radových červenoarmejcov. Dokumentuje to opäť názornými príkladmi na exaktne vyčíslených počtoch dezertérov, zajatcov i stratených, či presnejšie povedané odhodnených zbraní. Väčšina sovietskych vojakov skrátka nechcela brániť režim, ktorý im nepriniesol nič iné okrem bezprávia, teroru a biedy. Červená armáda nebola v lete 1941 porazená nacistickým Wehrmachtem, ona sa jednoducho sama rozpadla, pretože jej príslušníci masovo dezertovali alebo sa vzdávali do zajatia.

Katastrofy leta 1941 boli dlhé desaťročia maskované sovietskou a ruskou propagandistickou historiografiou, ktorá šírila a stále šíri mýty o mierumilovnom komunistickom režime, zákerne napadnutom nacistickým Nemeckom. Zostane preto navždy nepopierateľnou Soloninovou zásluhou, že ako prvý na základe nespochybniteľných dôkazov odhalil v plnej nahote skutočné príčiny najhoršej vojenskej porážky v dejinách. V tejto súvislosti Solonin nemohol obísť ani odpoveď na otázku, prečo vojnu napokon vyhral Stalin a Hitler spáchal samovraždu v bunkri pod troskami svojho hlavného mesta. Podľa neho došlo k rozhodujúcemu obratu v priebehu roka 1942, keď sovietske obyvateľstvo zistilo, že ho Nemci neprišli oslobodiť od komunistického režimu, ale zotročiť. Až od tohto obdobia môžeme hovoriť o skutočnej vlasteneckej vojne národov Sovietskeho zväzu. Na základe vlastného úsudku môžem na záver skonštatovať, že sa so závermi a názorami Marka Solonina stopercentne stotožňujem a pevne verím, že v budúcnosti si budeme môcť vypočúť ďalšie z jeho nesmierne prínosných prednášok.

Tomáš Klubert, ÚPN

22. jún 1941: Začiatok zápasu o podobu európskej civilizácie

22. júna ubehlo už 70 rokov od okamihu, keď nemecký Wehrmacht prekročil hranice

Sovietskeho zväzu a začal operáciu s krycím názvom Barbarossa. Pod týmto názvom sa ukrýval plán na úplné zničenie Sovietskeho zväzu v priebehu niekoľkých týždňov trvajúceho vojnového ťaženia. Začal sa najrozsiahljší a najničivejší vojnový konflikt medzi dvoma mocnosťami v moderných dejinách. Vojna, ktorá mala dovtedy podobu lokálnych konfliktov v Európe a Afrike, tak vstúpila do svojej najničivejšej fázy. Spolu s Nemcami sa útoku na Sovietsky zväz zúčastnilo aj Finsko a Rumunsko. Obidve tieto krajiny sa totiž stali obeťami sovietskej agresie v rokoch 1939 - 1940 a prišli o časť svojho územia. K vojne sa 0 pár dní pripojilo aj Slovensko a Maďarsko, hoci nemali so Sovietskym zväzom nijaké územné spory. Slovensko však pristúpením k vojne očakávalo od Nemecka revíziu Viedenskej arbitráže a vrátenie aspoň časti územia, ktoré okupovalo Maďarsko v rokoch 1938 - 1939. Maďarsko naopak očakávalo ďalšie územné zisky na úkor Slovenska i Rumunska. Vojna napokon skončila v roku 1945 nemeckou porážkou, takže žiadna z krajín, ktoré do nej vstúpili po boku Nemecka, nedosiahla zamýšľané ciele. Vina za rozpútanie vojny v Európe padla po porážke výhradne na Nemecko, ktoré sa prezentovalo ako jediný osnovateľ vojny a agresor. Túto tézu razili víťazi vojny predovšetkým z toho dôvodu, aby zakryli svoju spoluúčasť na jej rozpútaní.

Príprava operácie Barbarossa nemeckým generálnym štábom nepochybne vyústila do útočnej vojny proti Sovietskemu zväzu. Táto operácia bola plánovaná niekoľko mesiacov vopred a naplňala politické, ideologické a rasové ciele vodcu a kancelára Veľkonemeckej ríše Adolfa Hitlera, ktoré jasne a zrozumiteľne formuloval vo svojej programovej knihe *Mein Kampf*. Na Východ, a teda proti Rusku, plánoval Hitler zamerať expanziu „vyvolenej rasy“ ešte pred nástupom k moci: *„Začínáme tam, kde sa skončilo pred šiestimi storočiami. Zastavujeme večný germánsky ťah na juh a na západ Európy a obraciame svoje zrak na priestor na východe. S konečnou platnosťou uzatvárame predvojnovú koloniálnu a obchodnú politiku a prechádzame k politike pôdy pre budúcnosť.“*⁴ *„Ak sa niekedy nárokovala v Európe pôda, mohlo sa tak stať jedine na úkor Ruska; potom sa musí nová Ríša dať na pochod cestou niekdajších rádových rytierov, aby nemeckým mečom vybojovala nemeckému pluku hrudu a dala národu chlieb každodenný.“*⁵ V Hitlerovej túžbe po expanzii na východ však

4 HITLER, A.: *Mein Kampf*. Praha 2000, s. 481.

5 Tamže, s. 103.

bola aj istá dávka strachu: ... *Rusko je nielen krajinou bolševizmu, ale zároveň najväčším kontinentálnym impériom sveta, ktoré má nesmiernu závažnosť a môže k sebe pritiahnuť celú Európu. Rusi požadujú od svojho partnera kožu i s chlpmi. V tom tkvie nebezpečenstvo, môžeme sa im buď celkom upísať, alebo si vôbec nesmieme páliť prsty (...) Nemecko a Rusko sa neuveriteľne dopĺňajú. Sú priamo stvorení jeden pre druhého. Ale práve v tom tkvie pre nás nebezpečenstvo, že budeme vycitaní a ako národ sa rozplyníme (...) Nemci, ktorí boli dlho v Rusku, nemôžu byť už nikdy Nemcami... Nesmierny priestor ich fascinoval.*⁶

Hitler bol presvedčený, že Nemecko by sa malo spojiť s Anglickom a spolu by sa mali postaviť proti Rusku: „*Len s Anglickom je možné s krytým chrbtom zahájiť nové ťaženie Germánov.*”⁷ Hitler teda zastával atlantistickej (morskej) geopolitickú orientáciu Nemecka. V tomto duchu okamžite po nástupe k moci prerušil v prvej polovici roku 1933 sovietsko-nemeckú vojensko-technickú spoluprácu. V hospodárskej oblasti tiež došlo k rapidnému poklesu obchodnej výmeny medzi ZSSR a Nemeckom. Hitlerove názory i skutky neostali vo Veľkej Británii nepovšimnuté. Anglické vládne kruhy ho nevímali, napriek svojmu rezervovanému postoj, negatívne. Svedčia o tom aj obdivné slová, ktoré na Hitlerovu adresu povedal v rokoch 1937 - 1938 jeho neskorší zarytý nepriateľ Winston Churchill. V týchto intenciách sa niesla aj Mnichovská dohoda. Preto Hitler hľadal možnosti, ako s Anglickom opäť uzavrieť mier aj po napadnutí Poľska, keď Veľká Británia vyhlásila Nemecku vojnu. V týchto snahách pokračoval aj po podpísaní sovietsko-nemeckého paktu! Počas ťaženia na Západ v lete 1940 nechal z obklúčeného prístavu Dunquerk uniknúť britský expedičný zbor napriek tomu, že Wehrmacht mal možnosť ho úplne zničiť. Nezahájil ani vylodenie na Britských ostrovoch, a to napriek tomu, že Británia bola prakticky na pokraji kolapsu. Poslednou Hitlerovou nádejou bola letecká misia jeho najbližšieho spolupracovníka R. Hessa na jar 1941, ktorá skončila fiaskom. Hitler napokon poprel, že by bol o nej informovaný. Británia s Hitlerom nemienila vyjednávať. Nepotrebovala totiž v Euroázii ríšu, ktorá by sa stala imperiálnym dedičom Sovietskeho zväzu, a svojou mocou by ho ešte predstihla. V jej záujme bolo vyčerpať pozemské mocnosti vo vzájomnom konflikte.

Hitler podráždený odmietaním jeho ponúk na mier sa v auguste 1939 náhle rozhodol uzatvoriť spojeneckú zmluvu so Sovietskym zväzom. Napriek tomu Stalinovi nedôveroval. V októbri 1939 najvyšším veliteľom Wehrmachtu povedal, že „*trvalá neutralita Sovietskeho zväzu nemôže byť s určitou záistenou žiadnou zmluvou a žiadnou dohodou*”. Podľa neho zostane Rusko aj v budúcnosti nebezpečné. „*Na odpor sa mu dá však postaviť až vtedy, keď sa uvoľní väzba na západe.*”⁸ Obidvaja diktátori boli v tom čase od seba závislí, a tak boli spojencami. V budúcnosti však Hitler, ako aj Stalin považovali vzájomný konflikt za nevyhnutný.

Zväz sovietskych socialistických republík sa po nemeckej invázii pasoval za nevinnú obeť Hitlerovej agresie. Skutočnosť však bola diametrálne odlišná od toho propagandisticky starostlivo udržiavaného obrazu. Sovietsky zväz bol produktom bolševickej revolúcie v Rusku, ktorá dôsledne zlikvidovala duchovnú, kultúrnu, politickú i vojenskú elitu cárskeho Ruska. Revolucionári však očakávali, že táto revolúcia je len prvým krokom na ceste k „svetovej revolúcii”. Keď v roku 1924 umrel „vodca svetového proletariátu” V. I. Lenin, bolo jasné, že predpovede o „svetovej revolúcii” sa nespĺnili a ani sa tak skoro nespĺnia. J. V. Stalin, ktorý sa po krvavých čistkách v komunistickej strane definitívne stal v roku 1927 novým „vodcom svetového proletariátu” a nasledovníkom Lenina, začal už od roku 1924 raziť nové heslo - „socializmus v jednej krajine”. Stalin okamžite začal s prísnu centralizáciou vo vnútri krajiny i v medzinárodnom komunistickom hnutí. „*Tak pravý bolševizmus zanikol spolu so Stalinovým víťazstvom.*” „*Totalitná strana, kombinácia ideokracie a teroristického štátu, zúrívo sa usilujúca zlikvidovať svoju starú gardu, to bol Stalin.*”⁹ Neznamenal to však, že by sa Stalin vzdal plánov na „svetovú revolúciu”. Zmenil len taktiku. Nevyhnutným predpokladom „svetovej revolúcie” bola podľa neho svetová „imperialistická vojna”. Vyvolať revolúciu v mieri je totiž prakticky nemožné. Stalin preto už v roku 1925 načrtnol budúci scenár „svetovej revolúcie”: „*Naša zástava zostane zástavou mieru (...) Ak však vypukne vojna, potom nebudeme môcť sedieť so založenými rukami - budeme musieť vystúpiť, ale vystúpime poslední. A vystúpime preto, aby sme hodili rozhodujúce závažie na miskú váh, závažie, ktoré by prevážilo*

6 RAUSCHNING, H. *Mluvil jsem s Hitlerem* Praha 1946, s. 145, 146 - 147,

7 HITLER, A.: *Mein Kampf*, s. 103, 487.

8 MASER, W. *Porušení slova (Hitler, Stalin a druhá světová válka)*. Ostrava 1996, s. 146 - 147.

9 FÜRET, F.: *Minulost jedné iluze (Esej o ideji komunizmu v 20. století)*. Bratislava 2000, s. 175 - 176.

všetko.”¹⁰ Inak povedané, nevyhnutným predpokladom úspechu „svetovej revolúcie“ mala byť ďalšia svetová vojna, v priebehu ktorej by bol ZSSR neutrálny až do okamihu, kým sa „imperialistické“ štáty vo vzájomnej vojne vyčerpajú. Potom by na vojnu vyčerpané krajiny zaútočil Sovietsky zväz a poľahky zrealizoval cieľ „svetovej revolúcie“ - „svetovú sovietskú republiku“. Sovietsky zväz sa však musel na túto úlohu náležite vojensky pripraviť. Keďže revolúcia v najpriemyselnejšej krajine Európy (Nemecku) neuspela, rozbehol Stalin vo forme päťročnic masívny industrializačný program, ktorý bol takmer výlučne orientovaný na vojenskú výrobu. Pri výstavbe gigantických oceľární a závodov pomáhali najmä nemeckí a americkí odborníci. Z tohto dôvodu Stalin pokračoval v Leninovej politike spolupráce s Nemeckom. Rovnako ako Lenin, aj Stalin zastával názor, že nevyhnutným predpokladom víťazstva „svetovej revolúcie“ je revolúcia v Nemecku. Po neúspechu Moskvou riadenej komunistickej revolúcie v roku 1923 už v roku 1927 predpovedal, že Hitlerova „teroristická diktatúra“ zničí najprv pacifistov a sociálnych demokratov, a potom rozpúta novú vojnu. Táto nová vojna podľa neho „nevyhnutne vyvolá revolúciu“. Nemecký nacizmus mal teda ako „ľadoborec revolúcie“ preraziť v Európe cestu „svetovej revolúcie“, ktorá mala v podobe „oslobodenia“ prísť z Moskvy ako centra svetového komunizmu.¹¹ Stalin tieto plány propagoval päť rokov pred nástupom Hitlera k moci! Svojou brutalitou, cynizmom, dvojtvárnosťou Stalin nielenže inšpiroval, ale priamo „razil cestu autorovi knihy *Mein Kampf*“.¹² Konečný cieľ Hitlerovej cesty sa teda okrem Veľkej Británie snažil usmerňovať aj „vodca svetového proletariátu“ J. V. Stalin. Sovietske vedenie svoj cieľ verejne proklamovalo po rozbití Československa. Jeden z čelných predstaviteľov ZSSR L. Mechlis v prejave na XVIII. zjazde komunistickej strany v marci 1939, teda ešte pred podpísaním sovietsko-nemeckého paktu o neútočení, v súvislosti s prípadnou vojnou opäť zdôraznil „ako hlavnú úlohu Červenej armády zvýšenie počtu sovietskych republík“!¹³

Hitlerovo radikálne prerušenie sovietsko-nemeckých vzťahov po jeho nástupe k moci sovietske vedenie veľmi nepríjemne prekvapilo. Vo vojenskej oblasti maršal M. N. Tuchačevskij predvídavo vypracoval strategický plán budúcej sovietsko-nemeckej vojny, ktorú začal od príchodu Hitlera k moci považovať za nevyhnutnú. Tuchačevskij včas rozpoznal novú hrozbu na Západe, ktorá sa vynorila v podobe nacistickej Nemeckej ríše po nástupe A. Hitlera k moci v roku 1933, hoci predtým patril k rozhodným zástancam sovietsko-nemeckej spolupráce. Vo svojej analýze z roku 1935 upozornil na rapidný nárast nemeckého vojenského potenciálu i početnosti nemeckej armády od Hitlerovho nástupu k moci. Správne definoval nemeckú stratégiu, taktiku, a z toho vyplývajúci spôsob budovania Wehrmachtu založený na mobilných tankových a motorizovaných zväzkoch podporovaných silným letectvom, ktorých cieľom je „prenesenie vojnovnej činnosti na územie nepriateľa“.¹⁴ Citoval úryvok z Hitlerovej knihy *Mein Kampf*, kde sa priamo hovorilo o dobývaní nových území na východe, teda v Rusku.¹⁵ Citát z Hitlerovho *Mein Kampf* Tuchačevskij prevzal z prejavu V. M. Molotova, ktorý ho prvýkrát citoval na VII. zjazde soviетov. Uvedená pasáž bola známa aj J. V. Stalinovi, a to prinajmenšom od leta 1939, keď si pred uzavretím sovietsko-nemeckého paktu nechal predložiť všetku dostupnú literatúru o Hitlerovi a nacizme.¹⁶

Napriek tomu sa Stalin rozhodol uzavrieť s Hitlerom pakt o neútočení. Obával sa totiž koordinovaného útoku Nemecka a Japonska na Sovietsky zväz, ktorý by v tichosti podporovali západné mocnosti. Hoci bol pakt výhodný pre obidve mocnosti, Stalin aj Hitler ho považovali iba za taktický manéver. Obidvaja diktátori sledovali vlastné svetovládne ciele a pakt im obidvom poskytoval na ceste k týmto cieľom dočasné výhody (najmä drahocenný čas). Obidvaja však ráтали s tým, že skôr alebo neskôr sa stanú protivníkmi. Stalin totiž, napriek svojej maske nového rusko-bolševického imperátora, zostal oddaným leninovcom. Jeho cieľom bola svetová revolúcia

10 STALIN, J. V.: *Spisy* (zv. 7). Praha 1952, s. 26.

11 SUVOROV, V.: *Všetchno bylo jinak (Kdo začal druhou světovou válku)*. Praha 1995, s. 27.

12 FÜRET, F.: *Minulost jedné ilúzie...*, s. 175.

13 BORISOV, A. - MEDVEDEV, R. - ORLOV, A.: Druhá svetová vojna očami sovietskych historikov. In: *Týždenník aktualit*, 1989, č. 30, s. 12.

14 TUCHAČEVSKIJ, M. N.: Hitlerove vojnové plány. In: *Týždenník aktualit*, 1990, č. 11, s. 12 - 13.

15 Použitý citát presne zodpovedal originálu. Pozri HITLER, A.: *Mein Kampf*, s. 481.

16 VOLKOGONOV, D.: *Triumfa tragédia 2*. Bratislava 1990, s. 22 - 23.

a svetový komunistický zväz. Hitler zasa, napriek propagovanej maske európskeho mierotvorcu, zostal rasistom. Jeho cieľom bola nielen svetovláda, ale aj vytvorenie „nového nadčloveka“. Navonok sa po podpísaní paktu tvárili ako spojenci, ale v súkromí boli obidvaja veľmi otvorení. Na tajnom zasadnutí politbyra (najvyššieho mocenského orgánu ZSSR) 19. augusta 1939 sa rozhodlo nielen o uzavretí paktu s Nemeckom, ale najmä o realizácii komunistického svetovládneho plánu. Jeho súčasťou bolo aj vyprovokovanie svetovej vojny ako nevyhnutného predpokladu svetovej revolúcie. Po podpísaní paktu Stalin s neskryvanou radosťou konštatoval, že Hitlera oklamal.¹⁷ Podarilo sa mu vyhnúť hrozbe koordinovaného útoku Nemecka (podporovaného západom) a Japonska proti ZSSR, a obrátiť ostrie Hitlerovej agresie proti Západu. Hitler, ktorý sa práve chystal napadnúť Poľsko, pakt považoval v duchu svojej „svetonázorovej orientácie“ tiež len za účelovú záležitosť. Deň pred podpísaním paktu sa o svojom budúcom spojencovi vyjadril jasne a jednoznačne:

*s Ruskom sa stane to isté, čo si vojensky precvičím na Poľsku. Stalin je ťažko chorý človek a po jeho smrti Sovietsky zväz zložíme. Potom vzíde hviezda nemeckej vlády nad zemegul'ou.*¹⁸ Obidvaja diktátori teda uzavreli pakt s úmyslom dočasne využiť toho druhého na ceste za vlastným cieľom - svetovládou.

Do začiatku roku 1940 si obidvaja diktátori usporiadali pomery vo svojich sférach vplyvu v Strednej a Východnej Európe. Stredná Európa pripadla do nemeckej sféry vplyvu. Hitler priamo okupoval Česko a Poľsko, ostatné krajiny si zaviazal politickými zmluvami. Stalin naproti tomu vojensky obsadil pobaltské krajiny a časť Rumunska. Začal vojnu proti Fínsku, ktorá skončila fiaskom. Napriek tomu ZSSR po podpísaní prímeria anektoval časť fínskeho územia. Na všetkých obsadených územiach sa začala „sovietizácia“ a tieto krajiny boli postupne včlenené do Sovietskeho zväzu. Obidvaja diktátori sa zároveň usilovne pripravovali na vzájomný ozbrojený konflikt. Keďže Hitler preložil vyodenie v Anglicku na

jar 1941, „*bol Stalin v roku 1941 pevne presvedčený o tom, že Hitler v roku 1941 už vojnu proti Sovietskemu zväzu nezačne...*“ Stalin pokladal vojnu medzi ZSSR a Nemeckom za „nevyhnutnú“, avšak odhadoval, že Hitler zaútočí „*najskôr na začiatku roku 1942*“. Tento názor Stalin prezentoval vo svojich tajných prejavoch pred politickým a vojenským vedením krajiny 13. januára, 8. februára a 5. mája 1941. Stalin konštatoval (5. mája 1941), že vojna medzi ZSSR a Nemeckom začne „*takmer nevyhnutne v roku 1942*“ a bude „*eventuálne rozpútaná Sovietskym zväzom*“, ¹⁹ Člen Výboru obrany pri Rade ľudových komisárov ZSSR ²⁰ admirál N. G. Kuznecov bol jedným zo zasvätených: „*J. V. Stalin nielenže nevyučoval možnosť vojny s hitlerovským Nemeckom ale naopak, považoval takúto vojnu za veľmi pravdepodobnú, ba dokonca za nevyhnutnú. Zmluvu z roku 1939 pokladal iba za odklad, lenže sa ukázalo, že odklad bol oveľa kratší, než Stalin očakával. Podľa môjho názoru urobil chybu v tom, že nesprávne odhadol termín konfliktu. J. V. Stalin sa na vojnu pripravoval - rozsiahle a všestranne - vychádzajúc však zo vzdialeného termínu, ktorý si stanovil on sám. Hitler mu urobil čiaru cez rozpočet.*“ ²¹ Stalin bol pritom až 84 krát „*informovaný o nemeckých termínoch útoku*“. Tieto informácie prichádzali od sovietskych špiónov, pracovníkov sovietskych ambasád v zahraničí, i od britských a amerických štátnikov. Najznámejšie sú telegramy zasielané Stalinovi britským premierom W. Churchillom. Stalin i šéf vojenskej rozvedky GRU gen. F. I. Golikov však tieto informácie považovali za vykonštruované dezinformácie šírené Veľkou Britániou, ktorá mala záujem na konflikte medzi ZSSR a Veľkonemeckou ríšou. ²²

Vojne na dvoch frontoch sa však Stalin, rovnako ako Hitler, chcel vyhnúť. Aj pri veľkej početnej a materiálnej prevahe by to bola totiž pre Sovietsky zväz veľmi kritická situácia, ktorú by ZSSR s najväčšou pravdepodobnosťou neprežil. Stalin, rozhodnutý zaútočiť na Západ, sa preto snažil Japonsko diplomaticky neutralizovať. To sa mu podpísaním Paktu

17 SUVOROV, V.: *Všetchno bylo jinak*. s. 51, 53; MASER, W.: *Porušení slova*, s. 92.

18 MASER, W.: *Porušení slova*. s. 61.

19 Tamže, s. 347, 310, 303.

20 Výbor obrany pri Rade ľudových komisárov ZSSR vznikol v roku 1937 po poprave maršala Tuchačevského. Jeho úlohou bolo posudzovanie novozavádzanej vojenskej techniky do armády a kontrola vojenských objednávok, schvaľovanie mobilizačných plánov a ich predkladanie Politbyru. Po posledných zmenách z 21. marca 1941 ho tvorilo päť osôb a mal k dispozícii sekretariát. Jeho predsedom bol maršal ZSSR K. J. Vorošilov. miestopredsedom A. Ždanov a členmi J. V. Stalin, maršal ZSSR S. K. Timošenko a admirál N. G. Kuznecov. FIDLER, J.: Sovětské ozbrojené síly v červnu 1941. In: *Historiea vojenství*, 1996, č. 4, s. 79.

21 KUZNECOV, N. G.: *Před vojnu*. Bratislava 1967, s. 204.

22 MASER, W.: *Porušení slova*. s. 353, 355; KUZNECOV, N. G.: *Před vojnu*, s. 204 - 205.

o neutralite medzi Japonskom a Sovietskym zväzom 13. apríla 1941 v Moskve aj podarilo. Pakt, ktorý obidve strany zaväzoval zachovávať neutralitu v prípade vojenských akcií tretích mocností voči jednej zo zmluvných strán, podpísal za sovietsku stranu Molotov a za japonskú minister zahraničných vecí Y. Matsuoka.²³ Matsuoka, ktorý bol veľkým priaznivcom Trojstranného paktu a jeho prípadného rozšírenia na ZSSR, pricestoval do Moskvy z Berlína, kde sa mu Hitler ani slovom nezmenil o pripravovanom útoku na ZSSR. Hitler tak prišiel o silného spojenca, ktorý mu mohol pomôcť zovrieť ZSSR do klieští od východu. Stalin, ktorému nevyšiel plán zatiahnuť Nemecko do zdĺhavého konfliktu na Balkáne (v Juhoslávii a Grécku), mohol byť nadmieru spokojný. Aspoň dočasne sa mu podarilo vyhnúť nebezpečenstvu vojny na dvoch frontoch, čo mu umožnilo sústrediť maximum síl proti Veľkonemeckej ríši a jej európskym spojencom.

Veľkonemecká ríša i Sovietsky zväz boli v rokoch 1939 - 1941 v zložitej situácii. Nemecko bolo od roku 1939 vo vojne so západnými mocnosťami a Sovietsky zväz musel v rokoch 1938 - 1939 čeliť útokom japonskej armády na spojenecké Mongolsko i vlastné územie. Pakt Ribbentrop - Molotov obidvom krajinám z hľadiska pragmatickej politiky dočasne vyhovoval. Obidvaja diktátori však v skutočnosti zostali verní svojim ideológiám, ktorých cieľom bola svetovláda. Stalin veril, že prvým krokom na ceste komunizmu za svetovládou je vojenské obsadenie Nemecka a celej Európy. Hitler bol zasa presvedčený, že nevyhnutnou podmienkou pre svetovládne ambície Nemecka je vojenská porážka Sovietskeho zväzu. Išlo im len o to, aby získali čo najviac času na prípravu realizácie svojich cieľov. Preto spolu uzatvorili pakt o neútočení, hoci obidvaja veľmi dobre poznali konečný cieľ toho druhého. Vedeli, že ich vzájomný konflikt je nevyhnutný a tomu prispôbili aj svoje vojnové plány a budovanie ozbrojených síl. Otázne bolo, kto zaútočí ako prvý. Obidvaja diktátori mohli pritom svoje prípravy zdôvodniť ako reakciu na agresívne plány protivníka.

V tieni záujmu historikov pri analýze sovietsko-nemeckej vojny naďalej zostáva postoj a plány Veľkej Británie a Spojených štátov amerických. V Británii vládla na konci roku 1939 vážna obava, že ZSSR zameria svoju

expanziu s podporou Nemecka proti Iránu a Afganistanu v Strednej Ázii a pokúsi sa „*prieviesť časť území týchto štátov*“ pod svoju kontrolu „*bud’ vojenskou akciou alebo zmiešaným procesom vojenského a ekonomického tlaku a politických intríg...*“ Odtiaľ by mohol ZSSR letecky priamo zaútočiť na Indiu a Irak, čo by znamenalo „*značný úder britskej prestíži a pravdepodobne by vyvolalo vážne reakcie na celom Strednom východe*“. Padol návrh na preventívne obsadenie Iránu a Afganistanu britskou armádou s prípadným priamym útokom proti Zakaukazsku (teda územiu ZSSR južne od pohoria Kaukaz)! Ten by bol však možný len s podporou Turecka. Vzhľadom na prebiehajúci konflikt na Západe to však bolo neuskutočniteľné, takže britské vojenské akcie sa vďaka nedostatku potrebných zdrojov museli obmedziť len „*na udržanie hraníc Indie a Iraku*“ s možnosťou obsadenia „*niektorých susedných pozícií zásadnej strategickej dôležitosti na afgánskom alebo iránskom území*“.²⁴ Vojna v Európe mala teda od svojho začiatku globálny dosah, pričom spočiatku očividne zvýhodňovala pozície ZSSR voči Nemecku v Európe a voči Veľkej Británii v Ázii. Britská vláda si to uvedomovala, a zároveň jej bolo jasné, že nemôže súčasne bojovať proti Nemecku i ZSSR. Preto na začiatku roku 1940 odmietla plán francúzskeho generálneho štábu bombardovať z letísk v Sýrii centrá sovietskeho ropného priemyslu v Batumi a Baku, a podniknúť s podporou Turecka vojenské operácie na Kaukaze.²⁵

V prípade takýchto vojenských akcií by sa totiž Veľká Británia a Francúzsko ocitli nielen vo vojne s Nemeckom na Západe, ale aj vo vojne so ZSSR na Strednom Východe. Francúzsko-britská aliancia by však ani s podporou USA nedokázala vzdorovať nemecko-sovietskej aliancii, viac či menej otvorene podporovanej Japonskom. Britská vláda sa preto za každú cenu snažila vyhnúť vojne so ZSSR, a naopak dúfala, že Stalina získa pre boj proti Hitlerovi, ktorý Stalin navrhoval britsko-francúzskej delegácii už v lete 1939. Stalin však neplánoval spojiť sa s Britániou a predčasne tak ukončiť pre neho výhodné spojenectvo s Nemeckom. Navyše si uvedomoval, že Británia si zo všetkého najviac želá sovietsko-nemeckú vojnu, ktorá by Hitlera definitívne zamestnala na východe a odradila

23 MASER, W.: *Porušení slova*, s. 357 - 358.

24 MACLEAN, F. H. R.: Sovětská hrozba britským zájmům v oblasti Středního Východu. In: SMETANA, V.: *Sovětská hrozba očima Foreign Office na podzim 1939*, s. 50.

25 MASER, W.: *Porušení slova*, s. 167.

od vyhlodenia na Britských ostrovoch. Určite tiež vedel o britských plánoch útočných akcií proti ZSSR na Kaukaz, ale aj na severe počas sovietsko-fínskej vojny, keď Británia zvažovala otvorenú vojenskú podporu Fínsku. Niet preto divu, že V. Molotov označil vo svojom prejave z 31. októbra 1939 Anglicko a Francúzsko za agresorov a „podnecovateľov vojny”.²⁶ Toto stanovisko potvrdil 30. novembra pre tlač aj sám Stalin, ktorý dokonca vyhlásil, že „nie Nemecko napadlo Francúzsko a Anglicko, ale Francúzsko a Anglicko napadli Nemecko, čím na seba zobrali zodpovednosť za súčasnú vojnu”.²⁷ Bola to jasná odpoveď nielen pre Britániu, ale zároveň aj posmelenie pre Hitlera, aby pokračoval vo vojne proti západným mocnostiam.

Diplomatické, spravodajské i vojenské snahy Veľkej Británie na rozpútání sovietsko-nemeckej vojny sú zrejmé a pochopiteľné. Išlo o bytie či nebytie Britského impéria. Menej je však známe, že túto vojnu v tichosti provokovali aj USA. Spojené štáty sa len veľmi pomaly zviechali z veľkej hospodárskej krízy v prvej polovici 30. rokov 20. storočia. Hospodárstvo krajiny mohla oživiť len veľká vojna v Európe, ako to názorne ukázala už 1. svetová vojna. Hitler túto hru pochopil, ale neskoro. V decembri 1941 za pôvodcu vojny otvorene označil amerického prezidenta Franklina Delana Roosevelta, nie J. V. Stalina, proti ktorému už 6 mesiacov bojoval! Poukázal na to, že „prezidentovi Rooseveltovi sa nepodarilo vytvoriť vo svojom štáte hoci len tie najnepatrnejšie zlepšenia”. Podľa neho „Roosevelt zvýšil štátne dlhy svojho štátu do úžasných rozmerov, znehodnotil dolár, ešte lepšie zničil hospodárstvo a podržal počet nezamestnaných”. Zákony new dealu boli podľa Hitlera falošné. Odvrátiť pozornosť od tohto neúspechu a zabrániť ekonomickému kolapsu USA mohla podľa ľudí okolo amerického prezidenta len vojna v Európe.²⁸ Spojené štáty i Veľkú Britániu Hitler obvinil zo snáh rozvrátiť za každú cenu európsky poriadok nastolený Nemeckom a Talianskom, ale i zo snáh o dosiahnutie svetovej nadvlády: „Spojené štáty severnej Ameriky, spolu s Anglickom v sledovaní čím ďalej väčšieho rozšírenia politiky prezidenta Roosevelta, smerujúcej na vydobytie neohraničenej svetovej diktatúry, sa nezľakli nijakých prostriedkov, aby

odoprely nemeckému, talianskemu a japonskému národu predpoklady k zachovaniu ich života. Z tohto dôvodu vlády Spojených štátov severnej Ameriky a Anglicka sa postavily proti každej oprávnenej revízii cieľom vytvorenia lepšieho nového poriadku sveta a to nielen pre časy prítomné, ale aj pre časy budúce (...) okrem toho bol uverejnený plán prezidenta Roosevelta, podľa ktorého Amerika najneskoršie v roku 1943 má vojenskými mocenskými prostriedkami napadnúť Nemecko a Taliansko v samotnej Európe a americká vláda neurobila ani ten najmenší pokus na úradné vyvrátenie tohto plánu.”²⁹

Tieto Hitlerove slová neboli len falošnou propagandou a čo sa týka snahy USA o svetovú dominanciu, ukázali sa ako prorocké. Prezident Roosevelt skutočne v apríli 1941 nariadil americkému vojnovému námorníctvu monitorovať nemecké vojnové lode. V tom istom mesiaci nariadil americkým vojskám obsadiť Grónsko a v júli 1941 poslal 4 000 príslušníkov námornej pechoty, aby obsadili Island. V novembri 1941 nariadil rozbehnúť vojenskú pomoc ZSSR v rámci programu Lend-Lease, hoci niektorí jeho poradcovia predpokladali skorú porážku ZSSR, a tým nezmyselnosť tejto pomoci. Roosevelt to nazýval „ruskou diverziou”. Na jeseň 1941 sa usiloval nájsť „incident”, ktorý by prinútil Spojené štáty vstúpiť do vojny proti Veľkonemeckej ríši. Britskému premiérovi Winstonovi Churchillovi povedal, že „začne vojnu, no nevyhlási ju, bude stále viac a viac provokovať. Ak sa to Nemcom nebude páčiť, môžu zaútočiť na americké sily”. Roosevelt nabral kurz smerom k vojne, hoci verejne vyhlasoval, že USA nevstúpia do vojny, pretože ich vojenská pomoc spojencom bude postačovať. Nechcel sa však otvorene demaskovať a vyhlásiť Nemecku vojnu. Mohol len provokovať a čakať, že Hitler začne vojnu proti USA. Hitler však nedovolil svojim admirálom provokovať Spojené štáty, kým nevyřadí z vojny ZSSR. Keď však Japonci 7. decembra 1941 zaútočili na Pearl Harbour, chytil sa do pasce a v mylnej viere, že Japonci zamestnajú USA v Tichom oceáne, 11. decembra 1941 vyhlásil Spojeným štátom vojnu. O výsledku vojny tak bolo prakticky rozhodnuté.

Vojna medzi Veľkonemeckou ríšou a Sovietskym zväzom bola mimoriadne krutá a zničujúca. Veľká Británia si mohla oddých-

26 *Pakty Stalina a Hitlera (Výběr dokumentu z let 1939 a 1940)*. Praha 1990, dokumente. 30, s. 67 - 68.

27 Tamže, dokument č. 32, s. 81.

28 *Prejav Adolfa Hitlera, vodcu a ríšskeho kancelára pred Ríšskym snemom dňa 11. decembra 1941, o vine Franklina D. Roosevelta na vojne*. Bratislava 1941. s. 27 - 32, 39 - 42.

29 Tamže, s. 56 - 57,

nut'. Bolo jasné, že východný front pohltí väčšinu nemeckých síl. Vylodenie na Britských ostrovoch, s ktorým koketoval Hitler v roku 1940, sa v tom prípade uskutočniť nemohlo. Británia tak len o vlások unikla katastrofe, na pokraji ktorej teraz balansoval Sovietsky zväz. Stalin si to uvedomoval, a preto už 18. júla 1941 listom požiadal britského premiéra W. Churchilla o otvorenie druhého frontu vo Francúzsku. Ten to odmietol ako nemožné. Naproti tomu Veľká Británia i USA súhlasili s dodávkami zbraní a iného vojenského materiálu Sovietskemu zväzu v rámci programu Lend-Lease.³⁰ Vojsko medzi Nemeckom a ZSSR bola požehnaním aj pre USA. Krajina sa vďaka vojnovéj výrobe dostala definitívne z hospodárskej krízy a prakticky vyradila Európu ako silný geopolitický celok. Vyslovene pragmatický americký postoj k sovietsko-nemeckej vojne vyjadril už 23. júna 1941 vo svojom prejave v Kongrese Spojených štátov senátor za štát Missouri (a neskorší prezident USA a Stalinov partner na rokovaniach v Postupime) Harry Truman: „Ked' uvidíme, že vyhráva Nemecko, budeme musieť pomáhať Rusku a ak bude vyhrávať Rusko, budeme musieť pomáhať Nemecku a teda nech sa vybijajú čo možno najviac, hoci si za žiadnych okolností neprajem víťazstvo Nemecka.“³¹ Inak povedané, USA mali záujem na tom, aby sovietsko-nemecká vojna trvala čo najdlhšie a obidve krajiny vyčerpala do krajnosti.

Obviňovať z rozpútania 2. svetovej vojny výlučne Nemecko alebo Nemecko a Sovietsky zväz, ako je to v súčasnej dobe módne naj-

mä na Západe, je zavádzajúce a nepravdivé. Hitler a jeho Nemecko neboli osamotené v snahe o svetovládu. Svetovládne plány mal aj Sovietsky zväz. Obidve tieto mocnosti zamerali svoje vojnové plány proti sebe navzájom. Nemecké plány sú všeobecne známe a sovietske plány na útočnú vojnu proti Nemecku a jeho spojencom spresňuje na základe archívnych dokumentov predovšetkým ruský historik Mark Solonin. Svetovládne plány však mali i Spojené štáty americké, ktorých úloha na rozpútaní 2. svetovej vojny zostáva stále akoby nepovšimnutá. Výhodná geografická poloha pomohla Spojeným štátom držať sa mimo európskeho konfliktu a šetriť sily na vhodný čas. Všetky mocnosti sa v zásade snažili zostať čo najdlhšie bokom od hlavných vojnových udalostí, pričom v tejto hre ťahalo Nemecko očividne za najkratší koniec. Hitler sa pokúsil urobiť z Nemecka globálnu veľmoc. Automaticky sa pritom dostal do konfliktu so Stalinom, ktorý mal rovnaký cieľ. Sovietsky zväz napokon v tejto vojne za cenu strašných obetí zvíťazil. Nevyhnutne sa však po jej skončení dostal do konfliktu s USA, ktoré svoje svetovládne plány umne maskovali ako obranu pred svetovládnymi plánmi najprv Nemecka, a potom Sovietskeho zväzu. Na konci 20. storočia napokon USA triumfovali. Oslabený ZSSR sa rozpadol a jedinou globálnou veľmocou zostali USA. Sovietsko-nemecká vojna vyčerpala sily Európie a zaručila výrazný triumf atlantickej moci na prahu 21. storočia.

Pavel Mičianik, Univerzita M. Bela
v Banskej Bystrici

Martin Lacko: "Stalin's War Plans and True Causes of the Red Army's Defeat in 1941". (Mark Solonin's lecture in the University Library in Bratislava on September 20, 2010)

A distinguished historian Mark Solonin who is the leading representative of the so-called new wave in the Russian historiography did several interviews with the press and the historians, and also gave lectures in two public libraries in Bratislava in September 2010. In this particular lecture, he has presented the results of his archival research conducted on Stalin's belligerent plans in the summer of 1941 and the causes of the Red Army's defeat. He has explored the core question as to who was getting ready to aggressive war after the treaty between the two superpowers, Germany and the Soviet Union in August of 1939. The conclusion imparts a few positions some of the Slovak historian hold on the theses purported in M. Solonin's paper.

30 VOLKOGONOV, D.: *Triumfa tragédia* 2. Bratislava 1990, s. 346 - 347.

31 *Dějiny druhé světové války (1939 - 1945)*, zv. IV. Praha 1979, s. 339.

Páter František Chochula CSsR v internačnom kláštore Králiky

Bezprostredne po takzvanej barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950 boli rehoľníci na Slovensku internovaní v niekoľkých internačných kláštoroch. Boli to kláštory v Pezinku, Hronskom Svätom Beňadiku, Jasové, Podolínci a Šaštíne. Po tomto zásahu, známom ako Akcia „K“, sa v noci z 3. na 4. mája 1950 uskutočnila aj Akcia „K2“, v rámci ktorej boli na Slovensku obsadené zvyšné mužské kláštory. Týmto dvoma zásahmi bolo na Slovensku postihnutých 1 180 rehoľníkov z 15 rehoľí, žijúcich v 76 kláštoroch. Po týchto dvoch akciách sa zoznam tzv. internačných kláštorov na Slovensku ustálil na tieto: Mučeníky (neskôr Sládečkovce, dnes Močenok), Hronský Sv. Beňadik, Podolíneec, Kostolná (pri Trenčíne) a Báč.

Po niekoľkých mesiacoch internácie na Slovensku boli mnohí rehoľníci presúvaní do rôznych internačných kláštorov v rámci Slovenska, Čiech a Moravy. V období rokov 1950 - 1960 sa tak mnohí rehoľníci zo Slovenska ocitli aj v internačnom kláštore (bývalom kláštore redemptoristov) na Hore Matky Božej v Králikách. Hneď po Akcii K, v noci z 13. na 14. apríla 1950, sem boli prevezení niekoľkí slovenskí bohoslovci, študujúci v bohosloveckom ústave redemptoristov v Obořišti. Zostali tu zväčša do 12. septembra 1950, keď boli odvedení na základnú vojenskú službu k Pomocným technickým práporom. V priebehu ďalších mesiacov a rokov boli v Králikách internovaní slovenskí rehoľníci z rôznych rehoľí. Približne od konca októbra 1951 sem boli presúvaní rehoľníci zo slovenských Mučeníkov, kde boli na „prevýchove“ v tzv. kárnom (preškoľovacom) kláštore.¹

V novembri 1951 bolo po dohode Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ), Štátneho úradu pre veci cirkevné (SÚC), Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) a Slovenského úradu pre veci cirkevné (SLÚC) poslaných 112 rehoľníkov zo Slovenska do českých stredísk Želiv, Osek, Hejnice, Králiky a 60 rehoľných bratov-frátrov bolo prevezených na stavbu priehrady Klíčava u Zbečna.²

Dňa 25. marca 1952 boli do Králikov prevezení ďalší siedmi rehoľní kňazi - kapucíni, ktorých, zrejme vďaka administratívnejmu omylu, obišla internácia v roku 1950 a do marca 1952 pôsobili v kláštoroch v Bratislave (4 rehoľníci) a Pezinku (3 rehoľníci), boli medzi nimi aj Vojtech Rudolf Rajner, Ján Mihál, Pavol Mózer, Karol Senáši.

Dňa 13. októbra 1952 bol do Králik presťahovaný Pavol Bošmanský.³

V priebehu približne desiatich rokov (1950 - 1960), počas ktorých v Králikách existoval mužský centralizačný kláštor, sa tu ocitli rehoľníci takmer zo všetkých rehoľí, ktoré v tom období na Slovensku pôsobili. Okrem iných medzi nimi boli:

verbisti - Vojtech Bošanský, Štefan Bošanský, Aladár Janega, Štefan Lapšanský, Ferdinand Majerník, Jozef Kalázi;

jezuíti - Alojz Litva, Klement Korbačka, František Šeliga, f. Andrej Škorňa, f. Jozef Kováč, f. Arnold Haluška, f. Michal Heriban, f. Ján Kročka, f. Vendelín Patúc, b. Eduard Žabkay, Ján Popluhár, f. Ján Ostrihoň, Jozef Štefan, Félix Záhorec;

saleziáni - Viliam Jablonický, Marcel Horniak, Ján Koňan, Karol Sersen, Štefan Timko;

dominikáni - Ladislav Furman, Mikuláš Jozef Lexman t;

tešitelia - Ľudovít Gregor, Ján Ondrúšek, f. Rudolf Belák;

Mgr. Pavol Jakubčín, PhD.

C1983), absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Pracuje v Ústave pamäti národa

Dobová fotografia kláštora na Hore Matky Božej v Králikách. Zdroj: Richard M. Sicha

1 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*. Martin 1998, strana (s.) 262.

2 VLČEK, V.: Perzekuce mužských řádů ve vybraných zemích střední a východní Evropy v letech 1945 - 1960 se zvláštním zaměřením na Československo. In: JAKUBČÍN, P. (zost.): *Likvidácia rehoľí a ich život v ilegálnosti v rokoch 1950- 1989*. Bratislava 2010, s. 274.

3 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) SLÚC, škatuľa (šk.) 5, fascikel (fasc.) 219/53, Prehľad o početnom stave rehoľných osôb (mužov a žien) od akcie „K“ v apríli 1950 - až ku dňu 16. decembra 1952.

Fotografia Františka Chochulu z jeho vyšetrovacieho spisu (1961).
Zdroj: A ÚPN

redemptoristi - Peter Michalovič, Ján Ďurkáň, Peter Konkoľ, Ľudovít Michalovič, Štefan Michalovič, František Kop, Rudolf Lehotský, f. Adolf Vateha, f. Juraj Čepa, f. Marion Andrej Suchý, b. Ján Gamrát, f. Juraj Zuskač, Eduard Súsedík, Ján Kintler, František Chochula, bohoslovci privezení bezprostredne po Akcii K: Ján Janok ml., Ladislav Kijovský, Andrej Kone, Alojz Gašpar, Michal Chochula, Jozef Hanuska;

františkáni - Imrich Hlavatý, Peter Jankech, Viliam Boroš, Ladislav Füredi, Štefan Holubek, Ambróz Jurčovič, Juraj Lipták, Jozef Macejko, František Priščiak, f. Andrej Majcher, f. Jozef Mošat, b. Marian Juraj Žolko;

kapucíni - Karol Horvát, Ján Mihál, Vojtech Rudolf Rajner, Fidelis Michal Supek, Karol Szenáši, Pavol Mózer t, Benedikt František Wild;

augustiniáni - Štefan Hlavina;

premonštráti - František Ovák;

benediktíni - František Czuczor, Ján Tóth;

milosrdní bratia - f. Matej Čechovič, f. Ferdinand Holeš;

lazaristi - f. Jozef Holeček, Juraj Kapec;

baziliáni - Marián Ján Sučko;

školskí bratia - Michal Eliáš;

František Demeter, Viliam Novák, grécko-katolícky kňaz Andrej Greš.

(f. - fráter, b. - bohoslovec, t - zomrel v Králikách)⁴

Podľa spomienok pátra (P.) Jána Kintlera, ktorý bol do kláštora v Králikách presunutý zo Želiva (najar 1956), bol režim v Králikách v porovnaní so Želivom v tej dobe už veľmi mierny. (Treba však podotknúť, že v prvej polovici 50. rokov patrila internačný kláštor v Králikách k jedným z najprísnejších v Československu.)

V kláštore bol prítomný zmocnenec (František Staněk), ktorý však len organizoval prácu rehoľníkov a inak sa o nich príliš nestaral. Traja-štyria žandári mali dozor okolo kostola a kláštora, aby tam nechodili cudzí ľudia a nestýkali sa s rehoľníkmi. Návštevy mohli rehoľníci prijímať v nedeľu, ale vtedy tam mohla návšteva zotrvať takmer celý deň. Balíky, ktoré rehoľníkom doniesli návštevy alebo ktoré dostali poštou, nikto nekontroloval. Svätú omšu slúžili rehoľníci v nedeľu i v bežné dni v kostole. Do práce chodili rehoľníci sami, bez dozoru žandárov. Bez povolenia zmocnenca nesmeli rehoľníci opúšťať priestor objektu. Údajne však na to veľmi nedbali, najmä v nedeľu, keď zmocnenec odchádzal domov k rodine a žandári sa o rehoľníkov príliš nestarali. Kto chcel, mohol však dostať od zmocnenca na nedeľu priepustku. S vedomím žandára a často aj bez neho odprevádzali rehoľníci v nedeľu svoje návštevy pod horu alebo až na kráľickú železničnú stanicu.

Väčšina rehoľníkov bola ubytovaná v budove kláštora, dvaja-traja v jednej izbe, spolu členovia tej istej rehole. Len niektorí bývali v budove tzv. pútnického domu. Strava bola dobrá. Varili kuchári - rehoľníci. Lekársku starostlivosť zabezpečoval jezuitský klerik MUDr. Eduard Žabkay.

Zmocnenca Staněka vystriedal asi po roku (v roku 1957) zmocnenec Kalivoda, ktorý bol podľa hodnotenia pátra Kintlera panovačnejší. Ako Kintler uvádza, zmocnenec Staněk niekedy pomáhal aj pri práci s koňmi. Nový zmocnenec sa práce nedotkol, len rehoľníkov poháňal a kontroloval. Niekedy v marci 1960 vykonali príslušníci Štátnej bezpečnosti (ŠtB) z Ostravy v kláštore v noci rehoľníkom prísnu prehliadku. Niektorých odvieďli do väzenia (okrem iných aj redemptoristu Štefana Michaloviča). Vnieslo to do radov rehoľníkov

4 Tento zoznam pravdepodobne nie je úplný. Vypracovaný bol na základe spomienok pátra Jána Kintlera (KINTLER, J.: *Zrušenie kláštorov u nás*. Samizdat, 1980, 49 + 68 s.), výpovedí pátra Františka Chochulu počas vyšetrovania v roku 1961 (Archiv Ústavu pamäti národa, Osobný vyšetrovací zväzok Františka Chochulu, č. 864, archívne číslo 1929) a viacerých zoznamov rehoľníkov internovaných v centralizačnom kláštore Králiky (Archiv bezpečnostních složek, f. H 718 4, Skupinový zväzok CK Králiky).

stiesnenú náladu a nikto si nebol istý, či nebude putovať do väzenia. Podľa spomienky pátra Kintlera, v auguste 1960 sa na rozkaz zmocnenca všetci rehoľníci presťahovali z kláštora do pútnického domu a začiatkom septembra priviezli niekoľko desiatok sestier františkánok, ktoré boli ubytované v kláštore. Rehoľníci sa nesmeli stýkať a rozprávať s rehoľnicami. Približne 19. alebo 20. decembra 1960 „prišli do pútnického domu nejakí páni“ a zmocnenec oznámil rehoľníkovi, aby v ten deň neodchádzali do zamestnania mimo domu. Páni volali každého rehoľníka po jednom do kancelárie a každému oznámili, že je prepustený na slobodu. Každý rehoľník dostal 1 000 korún československých (Kčs) a do večera sa museli zbalit' a opustiť pútnický dom.⁵

V ďalšej časti upriamime pozornosť na niektoré aktivity P. Františka Chochulu, redemptoristu, ktorý bol v Králikách internovaný od roku 1956 a zostal tam až do konca existencie tohto mužského internačného kláštora - do decembra 1960.

Páter František Chochula sa narodil v roku 1913 v Blešovciach (okr. Topoľčany). V roku 1950 pôsobil ako magister novícov v Michalovciach. Počas barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950 bol spolu s ostatnými spolubratmi a novicmi prevezený do internačného kláštora v Podolínci. Odtiaľ bol v novembri 1951 transportovaný do ďalšieho internačného kláštora - Oseku v severných Čechách. Po zrušení tohto internačného kláštora bol páter Chochula v apríli 1954 presunutý do kláštora v Želive. Odtiaľ bol 4. apríla 1956 prevezený do Králik.

Počas internácie v Králikách František Chochula približne jeden až dvakrát do roka dochádzal na Slovensko k rodine do rodných Blešoviec, a tiež do Bratislavy, kde sa stretával s ďalšími redemptoristami, ktorí tu v tomto období pôsobili v rôznych civilných zamestnaniach. Veľmi zaujímavá je skutočnosť, že páter Chochula počas svojho internovania v Králikách aktívne tvoril - písal. Okrem iného vypracoval druhý diel (z trojdielneho) *Exetického (exegetického) slovníka* (výkladu breviáru), ktorý ukončil v roku 1958 - 1959. V Králikách tiež napísal exercičné rozjímajania s názvom *Výklad podobnosti o bedlivom sluhoovi*. Počas pobytu v Králikách začal spracovávať príručku trojdňových exercícií pre kňazov, ktorú však v Králikách nedokončil. Všetky diela písal vo viacerých vyhotoveniach na písacom stroji, ktorý mal v kláštore k dispozícii.

Páter Chochula počas internácie v Králikách komunikoval prostredníctvom pošty aj so zahraničím, pričom od svojich známych takto dostal rôznu náboženskú literatúru. Generálnemu konzultorovi redemptoristov, Poliakovi Karolovi Szrantovi poslal do Ríma pozdrav k meninám, pričom ho požiadal o zaslanie Apoštolskej konštitúcie *Sedes sapientiae* (pojednávajúcej o výchove rehoľného kňazského dorastu). Konštitúciu, ktorú mu Szrant poslal, Chochula preložil z latinčiny do slovenčiny a preklad prepísal v troch exemplároch. S obsahom konštitúcie následne oboznamoval prítomných internovaných rehoľníkov z kazateľnice počas nedeľ. Všetky tri výtlačky i originál konštitúcie nechal k dispozícii rehoľníkovi v kultúrnej miestnosti. Rovnako aj ostatné svoje diela dával F. Chochula k dispozícii internovaným rehoľníkovi. Pisomný kontakt s Karolom Szrantom udržiaval P. Chochula približne do roku 1959 a počas tohto obdobia dostal od neho radnou poštou do internácie v Králikách aj jeden breviár a knihu o odpustkoch. Od svojho spolužiaka zo štúdií v Mantene, kňaza Nicolasa Schedla z Rakúska, dostal Chochula poštou do Králik ďalšie knihy: dva diely dejín Starého zákona, ktorých autorom bol samotný Schedl, ďalšie dejiny Starého zákona od protestantského autora, knihu Slovo o Logose, Biblický atlas a knihu o archeologických vykopávkach v Palestíne od istého amerického profesora. Chochula poskytol všetky knihy po ich prečítaní ďalším rehoľníkovi. Niektoré z nich boli pri generálnej prehliadke v kláštore zabavené.

Aj ďalší rehoľníci dostávali do Králik poštou rôznu literatúru zo zahraničia. Františkánsky kňaz Cyril Bachan tak spolu s inými knihami dostal poštou aj jedno číslo novín *Osservatore Romano*, z ktorého Chochula preložil encykli-

Kláštor na Hore Matky Božej v Králikách. Zdroj: Richard M. Sicha

ku pápeža Jána XXIII. *Ad Petri cathedram*. S obsahom encykliky rovnako oboznamoval rehoľníkov počas kázní a jej dva prepísané preklady rozšíril ďalej. Chochula upravil do slovenčiny český preklad encykliky pápeža Pia XII. o panenstve, *Sacra virginitas*, ktorú rozmnožil a dal k dispozícii slovenským rehoľníkom v Králikách. Rozmnožené kusy nechával v sakristii kostola alebo v kinosále, odkiaľ si ich brali ďalší rehoľníci. Takisto ostatní rehoľníci, ktorí dostali nejaké knihy, dávali ich k dispozícii všetkým.

Okrem ďalších dokumentov preložil Chochula do slovenčiny aj výnos Kongregácie pre rehoľníkov o počúvaní rozhlasu a sledovaní televízie, vydaný 6. augusta 1957 v Ríme. Ten našiel v talianskom časopise, ktorý niekto nechal v kultúrnej miestnosti. Podľa výnosu nemali členovia kontemplatívnych rehoľí vôbec sledovať televíziu a v rozhlase mohli počúvať len prejavy pápeža a niektoré mimoriadne náboženské slávnosti. Členovia ostatných rehoľí, vrátane redemptoristov, mohli vysielanie rozhlasu a televízie sledovať, avšak mali sa zamerať len na denné správy, poučné programy a programy náboženské. Takisto tento výnos Chochula prepísal na stroji a rozšíril. (Chochula konkrétne spomínal, že ho dal aj redemptoristovi, frátrovi Jurajovi Zuskáčovi, pretože sa mu zdalo, že sa príliš venuje športu a sledovaniu televízie.)

Pápežské encykliky a iné cirkevné dokumenty prepisovali a rozmnožovali v Králikách okrem P. Františka Chochulu aj ďalší rehoľníci. Chochula spomína, že keď v roku 1957 odchádzal na niekoľko týždňov z Králik na preliečenie do nemocnice, poprosil ho františkán Juraj Žolko o zapožičanie zošitov s encyklikami. Počas Chochulovho pobytu v nemocnici prepísal Žolko encykliky Pia XI. *Miserentissimus Redemptor*, Pia XII. *Mystici Corporis Christi* a niektoré ďalšie. Po Chochulovom návrate z nemocnice mu Žolko z prepísaných encyklik poskytol po jednej kópii a zošiť mu vrátil.

V Králikách mali redemptoristi k dispozícii aj časopisy *Ries*, ktoré po latinsky vydával generálny dom redemptoristov v Ríme. Podľa Chochulu dostával pravdepodobne tieto časopisy z Ríma od Karola Szranta páter Kintler, ktorý s ním udržoval písomný styk. V jednom z týchto časopisov, v čísle z augusta 1956, sa nachádzala aj informácia o stave pražskej provincie redemptoristov. V článku sa uvádzalo, že približne 20 mladších spolubratov (redemptoristov) pracuje na stavbe priehrady pri Litvínove, ďalších 20 starších spolubratov je internovaných v Moravci, približne 10 spolubratov pracuje v Králikách a asi 30 pátrov je v duchovnej službe. Ostatní sú v civilnom zamestnaní.

Chochula mal v Králikách k dispozícii aj časopis *Analecta*, vydávaný tiež generálnym domom redemptoristov v Ríme. V časopise boli uverejňované rôzne smernice vydávané Svätou stolicou, ktoré sa vzťahovali k rehoľiam, smernice generálneho predstaveného, generálnej rady a iné údaje zo života redemptoristov vo svete. Aj tieto časopisy dostal od Kintlera, prípadne od Václava Slezáka.

Od saleziána Petra Rajtára získal F. Chochula brožúru *O posvätnéj hudbe a liturgii*, ktorú Rajtár dostal z Talianska. Chochula ju preložil z taliančiny do slovenčiny a na písacom stroji trikrát rozmnožil. Jedno vyhotovenie dával postupne po častiach na pokračovanie na dvere kostola. Jedno dal organistovi, ktorého robil redemptorista Štefan Michalovič a jedno dal dirigentovi, jezuitovi Bohumilovi Součekovi.

O tom, že držanie týchto kníh nebolo samozrejmosťou, svedčí skutočnosť, že Souček výtlačok brožúry neskôr spálil z obavy, že v prípade jej nájdania pri prehliadke by mal kvôli tomu nepríjemnosti. Taliansky originál brožúry *O posvätnéj hudbe a liturgii* bol neskôr pri prehliadke Rajtárovi zabavený. Páter Chochula mal vo svojich zošitoch prepísané aj ďalšie pápežské encykliky a rôzne náboženské články a dokumenty (celkovo približne 120 encyklik v rozličných jazykoch prepísaných asi v 15 zošitoch), z ktorých približne 15 preložil do slovenčiny a postupne ich prepisoval a rozširoval. (Väčšinu encyklik zozbieral ešte pred internovaním a v budúcnosti ich plánoval vydať knižne v niekoľkých zväzkoch. Medzi inými mal zachytenú aj encykliku Pia XI. *Divini Redemptoris* - o ateistickom komunizme z r. 1937, ktorú tiež preložil, trikrát preklepal na stroji a poskytol ostatným rehoľníkom. Túto encykliku poskytol aj saleziánovi Viliamovi Jablonickému, u ktorého ju približne v roku 1959 pri prehliadke našli. Chochula mal zachytený aj text encykliky Leva XIII. *Rerum novarum* - o sociálnej otázke.) Niektoré svoje zošity s encyklikami Chochula krátko po spomenutej prehliadke v roku 1959 spálil. Ďalšie zničil v roku 1960 pri sťahovaní z budovy kláštora do pútnického domu. Niektoré však nezničil, zobral ich so sebou aj do podnájmu, kam sa po prepustení z internácie v roku 1960 spolu s jezuitským frátrom Andrejom Škorňom ubytoval. Potom od 1. januára 1961 pracoval ako manipulant v závode Tesla-Holešovice, podnik 04 v Králikách, avšak vtedy už nebýval v Kláštore na Hore Matky Božej, ale v meste. Najprv býval v podnájme u pani Soni Krupařovej, neskôr v podnájme u pani Alžbety Lange, Králiky č. 49. V Tesle spolu s ním pracoval aj jezuitský fráter Andrej Škorňa, s ktorým spolu aj bývali.⁶

Fotografia kláštora na Hore Matky Božej v Králíkách. Zdroj: Richard M. Sicha

V Králíkách zostal po ukončení internácie pôsobiť aj bohoslovec redemptoristov Ladislav Kijovský, ktorý pracoval ako kočiš štátneho majetku v Králíkách. Strávil tam celkovo 17 rokov. Priviezli ho 14. apríla 1950 z Obořište, kde v tom čase študoval v druhom ročníku bohosloveckého ústavu redemptoristov, v Králíkách zostal do 15. novembra 1967, keď odišiel pracovať na Velehrad ako ošetrovateľ. Medzitým 29. januára 1967 bol v Krakove vysvätený za kňaza.⁷

František Chochula pracoval v Tesle do júla 1961, keď bol v súvislosti s pripravovanými súdnymi procesmi voči redemptoristom uväznený a neskôr súdený v Bratislave.⁸ Za úklady proti republike bol odsúdený na šesť a pol roka odňatia slobody a straty majetku. Väznený bol vo Valdiciach a v Plzni, odkiaľ sa v roku 1963 po amnestii dostal na slobodu. Po prepustení sa opäť zamestlal v Králíkách. V roku

1966 ťažko ochorel a po čase bol prijatý do charitného domova v Pezinku. Tu 3. mája 1967 zomrel. Pochovaný je na pezinskom cintoríne.

Aktivity, ktoré páter František Chochula vyvíjal počas svojej internácie v Králíkách, poukazujú na skutočnosť, že mnohí rehoľníci dokázali byť aj napriek izolácii a neľahkým podmienkam prínosom pre svoje bezprostredné okolie i pre spoločnosť.

Pavol Jakubčin: Father František Chochula CSsR in the Králíky Internment Camp

Immediately after the so-called Barbarian night, also known as Operation "K" on April 13th, the monastics in Slovakia were held in several internment camps. Operation "K2" followed on the night of May 3rd when the remaining Slovak monasteries were taken over. The two actions affected 1,180 monastics in 15 orders from 76 monasteries. After several months of internment in Slovakia, many monastics were relocated to other internment monasteries in Slovakia, Bohemia and Moravia. Father František Chochula, a Redemptorist, was one of them. He was interned in Králíky from 1956 to December 1960, i.e. until the male internment camp was shut down. His activities attest to the fact that many monastics were an asset to their immediate community and the society despite the harsh conditions and isolation they experienced.

6 Archiv Ústavu pamäti národa, Osobný vyšetrovací zväzok Františka Chochulu, č. 864, archívne číslo 1929.

7 KINTLER, J.: *Zrušenie kláštorov u nás*, s. 53 - 54.

8 Podrobnosti o celoštátnej akcii zameranej voči redemptoristom možno nájsť v: MANDZÁK, D. A: Akcia „REDE“ - prenasledovanie redemptoristov v rokoch 1961 - 1962. In: JAKUBČIN, P. (zost.): *Likvidácia reholia ich život v ilegálnosti v rokoch 1950 - 1989*, s. 81 - 98.

KAROL FRAŇO, veliteľ trnavskej posádky v čase odchodu do povstania

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

(1981) absolvent Filozofickej
fakulty Univerzity sv. Cyrila
a Metoda v Trnave, odbor
história - slovenčina. Pracuje
v Ústave pamäti národa

Udalosti okolo odchodu trnavskej posádky na povstalecké územie boli v minulosti často predstavované tendenčne a neobjektívne. Ako všetky podobné podujatia, ani toto nebola jednoznačná a bezproblémová akcia, čo ako sa o jej jednoznačný výklad usilovala pred rokom 1989 oficiálna historiografia odboja. Treba sa preto k nej vracať a objasňovať tie stránky, ktoré sa obchádzali či zahmlievali. Pritom, samozrejme, nemožno skíznut' do opačného extrému a paušálne spochybňovať samotné zapojenie trnavskej posádky do povstania. Tá prakticky ako jediná západoslovenská posádka, ako (relatívne) celok prešla na stranu odboja, aj keď nie tak spontánne a v takom počte, ako to bolo pred rokom 1989 deklarované. Pre zachytenie historickej pravdy je však dôležité nepodľahnúť tendencii jediného možného výkladu dejín, ale pracovať na ich objektivizácii. Rozhovor s veliteľom posádky v čase odchodu do povstania môže aj v tejto oblasti pomôcť dokresliť v mnohom rozporuplné vnímané obdobie sklonku 1. Slovenskej republiky.

Karol Fraňo ako dôstojník
slovenskej armády. Zdroj:
Archív K. Fraňa

Karol Fraňo (nar. 27. apríla 1917, Lopej-Skalica) je jedným z mála žijúcich povstaleckých veliteľov, ktorý môže podať svedectvo o tomto období, o priebehu a organizovaní odboja. V rozhovore neskrýval mnohé doteraz menej známe, resp. v historiografii málo spomínané fakty. Potvrdil viaceré skutočnosti, ktoré síce v čase tzv. marxistickej historiografie nemohli byť publikované, novšie výskumy ich však potvrdzujú - od otázky nadšenia vojakov a obyvateľstva, cez počet členov, ktorí do povstania odišli, ich časté dezercie, resp. návrat domov spojený s mnohokrát násilným odvedením do povstania až po oficiálny, dobou a stranou podmienený výklad, ktorý bol často ovplyvnený nielen historickými faktami, ale aj spriaznenosťou historikov s ich aktérmi...

Karol Fraňo je jednou z najpovolanejších osôb, ktorá ešte môže do problematiky vniesť svetlo - bol totiž povstaleckým veliteľom trnavskej posádky v čase odchodu do povstania. Je príznačné, že táto stránka dejín nie je dokonca ani odbornej verejnosti jednoznačne známa. Od roku 1943 velil posádke v Trnave stotník pechoty Andrej Benka-Rybár.

Vojenské ústredie, ktoré malo koordinovať ozbrojené vystúpenie, však zariadilo, že do Trnavy bol prevelený stotník Karol Fraňo, aby po vyhlásení povstania prevzal velenie nad posádkou. Tu niekde sa začína verejnosti v podstate neznámy príbeh vzájomnej nevraživosti dvoch aktérov povstaleckých príprav v Trnave. Dodnes nie je jasné, kto koncom augusta 1944 skutočne velil posádke, nakoľko sa v danú chvíľu prelínali poverenia oficiálneho posádkového veliteľa s poverením mobilizačného dôstojníka. Rozhovor s Karolom Fraňom sa aj z tohto dôvodu zameriava práve na túto skutočnosť. Iste, dnes už plukovník Fraňo podáva udalosti zo svojho pohľadu, ktorý je nesporne podfarbený povojnovou osobnou traumou nedocenenia jeho práce pri organizovaní odboja. Bohužiaľ, konfrontácia s A. Benkom-Rybárom, ktorému boli (podľa slov Karola Fraňa v mnohých prípadoch nadenenej v oficiálnej historiografii pripisované viaceré zásluhy, už nie je možná.

V rozhovore sa Karol Fraňo dotýka viacerých zaujímavých udalostí slovenských dejín. Hoci rozhovor odbočil od reflexie odchodu trnavskej posádky k jeho účinkovaniu na východnom fronte, kde sa stal jedným z predstaviteľov odboja v armáde, až po povojnové problémy s uznaním jeho zásluh a odchodom z radov armády, považoval som za nevyhnutné uviesť rozhovor celý. Karol Fraňo v ňom totiž podal zaujímavé svedectvo ako o odbojovej činnosti slovenských vojakov na východnom fronte, tak aj o povojnovom osude svojej osoby, odchode z armády a snahách o osobné uznanie. Hoci bol podľa vlastných slov viackrát navrhnutý za generála, ako tvrdí, na zásah SZPB mu generálska hodnosť nebola nikdy pridelená. Je zaujímavé, že počas celého rozhovoru hovoril o povstaní a oficiálne používaný termín Slovenské národné povstanie ani raz nepoužil. Rozhovor autorizoval 14. júna 2011.

Čo ste robili predtým, ako ste sa dostali k trnavskej posádke?

Vyučil som sa za zubného technika, avšak svoje povolanie som nerobil. Študoval som na Priemyslovej škole strojníckej, ktorú som absolvoval roku 1938. Do zamestnania som nastúpil u fy Párička a spol. v Banskej Bystrici ako konštruktér vodovodov a kanalizácie a súčasne som bol zástupcom majstra tejto firmy. Dňom 1. 3. 1939 som bol povolaný do

vojenskej prezenčnej služby a vyslaný do ašpirantskej školy v Trenčíne a už ako ašpirant z moci úradnej som bol aktivovaný a vyslaný do vojenskej akadémie. Vojenskú akadémiu som úspešne ukončil v roku 1940 a bol som vyradený ako „poručík pechoty“. V tom istom semestri na vojenskej akadémii som úspešne ukončil okrem pëchotného smeru aj delostrelecký na využitie horských kanónových batérií. (HKB). Po absolvovaní som bol vybraný k delostreleckým oddielom. Keď som potom prišiel do praktického života, bol som určený ako prvý dôstojník HKB do Popradu. Po reorganizácii bola batéria preradená k 1. pešiemu pluku do Bratislavy. Môj veliteľ bol por. Medňanský. Keď došlo k mobilizácii proti Poľsku, bol som veliteľom horskej kanónovej batérie. Boli sme presunutí na hranice, ale do bojov sme neboli nasadení. Takto som začínal svoj vojenský boj, ktorý mal pokračovanie, keď Nemecko začalo bojovať proti Sovietskemu zväzu.

Bojovali ste teda aj na východnom fronte. Začala vaša odbojová činnosť už tam, alebo súvisí len s povstaním?

Áno, bol som na východnom fronte, ale to je veľmi dlhá história. Bol som zaradený k Zaisťovacej divízii (ZD). Pplk. Markus, veliteľ 101. pešieho pluku ZD si ma vybral ako človeka, ktorý už poznal situáciu, prosto spoľahlivého. Tam som začal aj svoj tichý odboj. Moja prvá odbojová činnosť bola pri Kyjeve. Nemci po obsadení Kyjeva zajali istú skupinu - 7 mladých chlapcov - červenoarmejcov, ktorých odovzdali na ZD. ZD ich mala transportovať do zajateckého lágru. Boli hladní, omrznutí, preto som hneď zariadil, aby sa rotmajster Klibáni o nich postaral. Rtm. Klibáni bol veliteľ poľnej kuchyne pre všetkých vojakov, bol to Zvolenčan, môj dobrý známy, taksom mu povedal: „pán rotmajster, vidíte týchto chlapcov, akí sú zbadačení, omrznutí a hladní, (...) dajte im najesť a pribalte im do chlebníku jedlo“ a ja že ich odvediem do lágru. Zo závodnej kuchyne mi poskytli vozidlo na rozvoz stravy, aby som ním odviezol zajatcov do lágru. Asi na pol cesty od ZD k zajateckému lágru, na poľnej ceste som zastavil a hovoril, nakoľko som vedel dobre po rusky, aby vystúpili a išli do lesa. Oni nechceli ísť, hovorili mi, keď pôjdeme do lesa vy nás postrieľate. Vysvetlil som im, že v lágri zomierajú zajatci hladom a že ich nepostrieľam. Taksom sa vzdialil asi 15-20 metrov od auta, pušku som odložil a povedal: „idite v les“. Po krátkom čase za pomoci miestnych občanov som bol kontaktovaný na tvoriaci sa partizánsky odboj v tyle frontu, v ktorom boli aj slovenskí vojaci. Prvé kontakty s organiza-

nými partizánmi som mal s partizánmi skupiny pplk. Kovpaka, ktorý mal na starosti po porážke ČA v Kyjeve organizovať odboj na okupovanej Ukrajine. Neskôr som sa dostal až k Nálepkevi, ktorého som do toho všetkého zasvätil.

Ako sa na vás neskôr nakontaktovali?

Tí chlapci sa dostali k svojej jednotke a stade ich vyslali, aby nadviazali so mnou kontakty. Tak som sa dostal do kontaktu so skupinou Kovpaka. Nie ešte priamo s ním. Jedna mladá žena, ktorú poverili, ma správať do ich lágru. Keď som s nimi hovoril, vraveli mi: „ľudí máme dosť, potrebujeme však spravodajcov v tyle nepriateľa“. Po návrate k svojej jednotke som potom spolupracoval s partizánmi. Tam začala moja činnosť odboja proti Nemcom. Na pluku som mal na starosti mapu ťaženia, do ktorej som špendlíkmi presne zaznamenával nemecké a slovenské ťaženia, ktoré som potom odovzdával Nálepkevi, ktorý bol v bojovom teréne. Nálepka ich odovzdával partizánom, aby vedeli, kde treba urobiť záškodnícku akciu.

Preto si vás vybral Golian za povstaleckého veliteľa? Za vašu činnosť ešte na východnom fronte?

*Sovietski zajatci prepustení na slobodu K. Fraňom.
Zdroj: Archív K. Fraňa*

*K. Fraňo s por. Kútikom v bunkri (východný front).
Zdroj: Archív K. Fraňa*

Zlocov, august 1941.
Sprava: Fraňo, Markus,
Hovorka.
Zdroj: Archív K. Fraňa

O tom je dlhšia história. Začalo sa to, keď došlo k vyšetrovaniu Nálepkovskej skupiny. Nálepka bol zasvätený do vecí z mojej strany, pomáhal partizánom bojovať tým, že im dával správy o úmysloch Nemcov. Keď sa to prevalilo, prišiel prípad vyšetrovať Dr. Kadlečík, ktorý pracoval vtedy na poľnej prokuratúre. Ja som sa s ním veľmi dobre poznal ešte z mierovej posádky v Bratislave, kde som bol prvý dôstojník HKB. Zoznámili sme sa v jedálni a potom sme spolu chodievali aj pod viechu, čiže mali sme dobrý priateľský vzťah. Dr. Kadlečík bol pri prešetrovaní veľmi nápomocný, umožnil Nálepkovskej skupine, aby sa dozvedeli, čo a ako majú pri vyšetrovaní hovoriť, aby sa dostali z podozrenia, a pre mňa zariadil, aby som sa dostal na transport, ktorý odchádzal pod dozorom poľných žandárov na Slovensko. Bol to transport bojovníkov z frontu po zranení ale-

bo striedaní vojakov do mierovej posádky na Slovensko. Po príchode domov som bol zaradený k 1. pešiemu pluku a znovu som sa stal veliteľom HKB. Keď sa rozvíjala moja činnosť, Golian dostal správu o mne od nadporučíka Janka Kutku (neskôr sa menoval Korecký). Bol z Mojmiroviec, kde som mal priateľku, takže sme sa dobre poznali. Ja už vtedy som bol po prevelení iniciátorom vzbury vojakov v kasárňach. Golian ma na základe toho všetkého určil ako mobilizačného dôstojníka. Do Trnavy som prišiel v apríli 1944. Ako mobilizačný dôstojník som nosil z Banskej Bystrice dôležitú správu. V Banskej Bystrici som bol tiež 24. augusta tesne pred povstaním, kde som s ním rokoval. Dôkazom spolupráce s Golianom je aj jeho písomný odkaz: „Milý Fraňo! Škoda, že si odo mňa tak narychlo odišiel. Potreboval som s Tebou ešte hovoriť. Posielam ti pána Hanesa¹ - ujni sa ho a vyhov jeho želaniam. S pozdravom Tvoj Golian" - tým je povedané, že Fraňo pre neho niečo znamenal.

Takže odboj v Trnave ste organizovali vy....

Ja som bol hlavný organizátor vojenského povstania v Trnave, nie Benka-Rybár, ako sa dlho tvrdilo.

Všetky správy z Banskej Bystrice som preberal ja. Nakoniec na to upozornil Dr. Jablonického, autora publikácie Protifašistický odboj v Trnavskom okrese 1939 - 1945, v roku 1963 Karol Kubiček, bývalý rotmajster a veliteľ spojovacej čaty trnavskej posádky, ktorý Dr. Jablonickému potvrdil, že on osobne nadväzoval všetky špičkové telefonické rozhovory týkajúce sa odboja len Karolovi Fráňovi a nie Benka-Rybárovi, ktorého vtom čase pokladali za organizátora číslo jeden... Pán Jablonický ma potom vyhľadal, myslím že v roku 1965 na stavbe chatky na Zobore pri Nitre. Neskôr som mu ukázal všetky dokumenty, ktoré o povstaní vlastním. Benka-Rybár bol veliteľ posádky a ja som mu nebol podriadený, veliteľa som mal totižto v Bratislave. Benka-Rybár mal vtedy plnú hlavu starostí ako sa presťahovať a zachrániť svoju rodinu.²

¹ Mjr. Břetislav Chrastina, krycím menom Hanes, parašutista z Londýna, bol Golianom poverený organizovať partizánske jednotky v Malých Karpatoch a na Záhori. Bol veliteľom paradesantnej spravodajskej skupiny Spelter vyslanej z Londýna v priestore Kramolín na Morave, avšak pri zoskoku sa svojej skupine stratil a prešiel na vlastnú päsť na Slovensko. Tu si pravdepodobne chcel po nevydarenej akcii napraviť pošramotenú povest' súvisiacu so zlyhaním organizácie odboja v priestore Třebíča. Pozri ŠIMUNIČ, P.: Nástup trnavskej posádky do SNP. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*, s. 5 - 6. Ani v tomto prípade sa spomienky Benku-Rybára a Fraňa nezhodujú. Obaja tvrdili, že Chrastina bol poslaný za nimi - Benka-Rybár, že ho priviedol za ním trnavský odbojový pracovník Rudolf Jirman, Fraňo že ho za ním poslal priamo Golian. Vojenský historický archív Bratislava (VHA), fond (f.) Špeciálne zbierky (SZ). Spomienky A. Benku-Rybára. Tamže, Spomienky K. Fraňa.

² A. Benka-Rybár bol ženatý s manželkou Cecíliou, s ktorou mal maloletého syna.

Vedeli členovia trnavskej posádky, že ste určený ako mobilizačný dôstojník?

Áno, vedel to aj posádkový veliteľ, aj všetci dôstojníci. Bol som totiž aj správcom dôstojníckej jedálne v Trnave, kde som nadviazal širšie styky. Traja vojaci trnavskej posádky mi boli veľmi nápomocní. V krátkosti je to ťažko povedať. Stotník Čordáš³ spočiatku však mi nápomocný nebol, viac nadržal Benka-Rybárovi, obaja boli stotníci. Neskôr po vyhlásení povstania bol Čordáš určený ako veliteľ obrany Trnavy - to som už riadil ale ja. Potom už spolupráca bola dobrá.

Tvrdíte, že posádke ste v rámci odboja velili Vy. Známe je, že s veliteľom posádky v rozhodujúcich chvíľach telefonoval sám prezident. Kto teda s Tisom telefonoval - vy, alebo Benka-Rybár?

To je takto. S Tisom som mal hovor aj ja aj Benka-Rybár.⁴ Tiso naliehal, aby sme okamžite zastavili odpora dával prezidentské čestné slovo, že sa v Trnave nikomu nič nestane.⁵ Jasom ho oslovil: „Pán prezident, ak ste Slovák pridajte sa k nám, dám Vám záruku, že sa Vám nič nestane.“ On mi na to povedal: „Ja s vami ist' nemôžem, vy ste bolševici.“ Bol možno iste odpočúvaný, preto to povedal. Benka-Rybár Tisovi ale sľuboval, že všetko zariadi ako si praje. Benka-Rybár všetkých, čo sme zadržali pri vyhlásení povstania ako zajatcov, myslím tým najmä Menkeho⁶ čo mal na starosti celé letectvo, prepustil. Mňa to veľmi mrzelo, pretože mohli poskytnúť veľmi dobré správy pre Goliana. Benka-Rybár sa celú dobu nezdržoval medzi dôstojníkmi, ale viac sa venoval rodine - organizoval svoje presťahovanie.

Spomenuli ste dôstojnícky zbor. Bolo treba dôstojníkov presviedčať, alebo išli do povstania dobrovoľne?

Najprv treba začať takto. Ja som Benka-Rybára - to zdôrazňujem - zasvätil do odboja, nie on mňa. Ja som zvolal dôstojnícke zhromaždenie na pokyn Goliana. Benka-Rybár potom bol taký nesvoj - nevedel sa proste hneď zorientovať. Začal potom driblovať. Ja som ho požiadal: „Vystúp ako posádkový veliteľ pred zhromaždených dôstojníkov a rotmajstrov a povedz o čo ide“ - že ide o boj proti Nemcom. On začal hovoriť, ale nevedel ako ďalej, pretože nemal o organizovaní odboja informácie. Nato sa do toho obuli viacerí dôstojníci postavení na jeho úroveň, boli tam podplukovníci, dokonca aj jeden Nemec. Potom Benka-Rybár povedal, nech vám to tuná nadporučík Fraňo povie o čo ide a on okamžite začal utekať zo zhromaždenia. Zadržal som ho až pri dverách. „Nikde nechod“, hovorím. Benka-Rybár na to povedal, „tak vysvetli Ty tuná prítomným, o čo ide“. Tak som teda vystúpil pred predsednícky stôl, od ktorého utiekol Benka-Rybár a povedal som, že ide o organizovaný odboj proti nemeckému fašizmu - vtedy sa nehovorilo povstanie. Videl som, že mnohí dôstojníci sa stavajú proti tomu. Nesúhlasili, že vraj čo bude s našimi rodinami, atď... Ja som mal ruský automat kolašnikov⁷ a keď som videl, že situácia je kritická, vyskočil som s ním na stôl a hovorím: „kto nie je s nami je proti nám. Kto je s nami, nech vystúpi vpravo, kto je proti, nech vystúpi vľavo. A potom jeden po druhom sľubujte, že budete verní a do boja zapojení - a Benka-Rybár nech prijíma tento sľub“ - on bol totiž posádkový veliteľ, dokonca o jednu šaržu vyšší ako ja. Tam vznikli tie neskoršie rozpory po oslobodení, že kto bol vlastne veliteľ a kto organizátor.⁸ Tým, ktorí sa zapojili do odboja, som potom velil ako povstalecký veliteľ ja. Keď dochádzali z Banskej Bystrice správy, od Apo Z som ich preberal ja. Rotmajster Karol Kubiček z telefonickej ústredne, ako som už spomenul, to potom potvrdil aj Jablonickému.

3 Mikuláš Čordáš, jeden z dôstojníkov trnavskej posádky a organizátorov odboja.

4 Vo Vojenskom historickom archíve sú uložené spomienky oboch aktérov. Benka-Rybár ich sformuloval tak, akoby on osobne rozprával s Tisom, Fraňo však upozornil na fakt, že s Tisom, Čatlošom a Pulanichom telefonoval osobne on. Nepoprel však, že by s Tisom telefonoval aj Benka-Rybár, avšak (podľa Fraňových slov) s ním prezident pre nekompetentnosť nakoniec odmietol rokovať a vyžiadal si oficiálneho veliteľa. VHA, f. ŠZ, Spomienky A. Benku-Rybára, s. 7. Tamže, Spomienky K. Fraňa, s. 9.

5 Sled rozhovorov pokračoval s Ministerstvom národnej obrany (MNO), ktoré sa údajne vyhrážalo, že ak „posádka neprepustí nemecké vojsko cez Trnavu, vynúti si toto prechod samo a zbombarduje mesto“. Slovenský národný archív Bratislava (SNA), zbierka (zb.) SNP, škatuľa (šk.) 18, 1381, spis (sp.) 21, fascikel (f.) 1, strana (s.) 21. Dodnes si pamätníci z radov Trnavčanov spomínajú na odchod posádky z mesta ako na akt záchrany pred nemeckým bombardovaním.

6 Spomínaným nacistickým pohlavárom bol plk. Menne. Tamže.

7 K. Fraňo mal na mysli pravdepodobne podobnú automatickú zbraň z výzbroje slovenskej armády, nakoľko „kalašnikov“, t. j. AK 47 sa začal vyrábať až po vojne, v roku 1947.

8 Na základe štúdia dokumentov sa dá tvrdiť, že hlavným organizátorom bol v skutočnosti Karol Fraňo, čomu som dal zapravdu vo viacerých prácach. Posádkovým veliteľom bol Benka-Rybár, avšak Fraňo niesol hlavnú ťarchu organizovania povstaleckých akcií. Pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do povstania. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov III. Povstanie roku 1944*. Trnava 2004, s. 273 - 300.

Presun trnavskej posádky
do povstania.

Zdroj: Archív K. Fraňa

V čom tkveli tie rozpory?

Prosim vás pekne, celý ten útok po oslobodení sa zvrátil na tom, že komunisti v Trnave chceli byť poprední organizátori odboja a že Benka-Rybár ako posádkový veliteľ to organizačne riadil.⁹ Áno, robili všelijaké služby,¹⁰ ale vojenský odboj neorganizovali. To, ako som už povedal, som organizoval ja, alebo lepšie povedané organizačne som zabezpečoval príkazy z centra povstania, čo môžem dokumentovať. Všetko som robil ako vlastenec, ako mobilizačný povstalecký dôstojník, nie ako komunista.

Ako prebiehala mobilizácia obyvateľstva? Boli tam problémy podobne ako pri presviedčaní dôstojníkov?

Po skončení zhromaždenia sa dôstojníci a rotmajstri rozišli k mužstvu, aby mu vysvet-

lili rozhodnutie povstaleckého posádkového veliteľstva. Následne sa rozbehli vojenské akcie prípravy povstania, ako výdaj zbraní a ostrého streliva, obsadzovanie vonkajšieho okruhu mesta (križovatky, prístupové cesty),¹¹ obsadzovanie dôležitých objektov v meste ako úrady, pošta, železničná stanica, mestský rozhlas a pod., a v neposlednom rade neutralizovanie exponovaných verejných činiteľov a internovanie nemeckých a slovenských činiteľov, čo prevažne z môjho príkazu zabezpečoval npor. F. Fišera.¹² S povstaleckou akciou bola spojená vojenská mobilizácia. To bolo zaujímavé. V rýchlosti som pripravoval mobilizačnú vyhlášku pre obyvateľstvo, nebola ešte ani celkom úplná a už som utekal na kontrolu obrany mesta pod vedením kpt. Čordáša, lebo sme dostali avízo, že od Modry sa približujú Nemci. Na môj príkaz výzvu podpísal nadporučík v zálohe Štefan Nosko.¹³ Výzvu nasledujúci deň predpoludním (30. augusta) vysielať každých 5 minút mestský rozhlas.¹⁴ Mobilizačnú výzvu skupinky vojakov rozširovali vo väčších závodoch.¹⁵ S pozitívnym ohlasom sa stretli najmä v Coburgových závodoch.¹⁶ Obyvatelia ale neprijali odboj s veľkou radosťou. Boli skupiny, ktoré sa stavali proti. Bola tam skupina, ktorá brzdila odboj, nadržala s Benka-Rybárom, ako gardisti a najmä arizátori. Benka-Rybár držal s nimi spojenie, prepustil nemeckého dôstojníka atď' ... Manželka Benka-Rybára prišla ku mne a prosila ma, aby som im dal auto na presťahovanie svojho dôstojníckeho bytu. Po príchode na povstalecké územie do Žarnovice takisto prišla za mnou a znovu ma prosila: „prosím vás pán nadporučík“ - vtedy ako veliteľ pluku som bol ešte len nadporučík - „dajte manžela na také miesto, aby sa mu nič nestalo, veď máme dieťa“.

9 V staršej spisbe sa častokrát úloha komunistov preceňovala. Napríklad v *Dejinách SNP* od V. Plevzu sa o komunistoch hovorí doslovne ako o „organizátoroch odboja a partizánskej vojny“. PLEVZA, V. (zost.): *Dejiny SNP*, 2. zv. Bratislava 1984, s. 406.

10 Pozri napr. SOKOLOVÍČ, P. - DOBRŮTKOVÁ, M.: Trnava v rokoch 1938 - 1945. In: ŠIMONČIČ, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*. I. zväzok. Trnava 2010.

11 Túto úlohu mal na starosti M. Čordáš.

12 V podzemí kasárni bolo internovaných podľa povstaleckej kroniky asi 60 osôb. SNA, zb. SNP, 1381, šk. 18, sp. 21, f. 1, s. 19. Na ich život sa ale nesiahlo, v čom sa podľa J. Jablonického prejavil „triezvy postoj štábu posádky“. JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legend*. Bratislava 1990, s. 221.

13 Štátny archív (ŠA) Bratislava, pobočka (p.) Trnava, f. Revolučné hnutie a Komunistická strana Československa (RH a KSČ), D1 - 1278/1944.

14 Rozhlas bol obsadený mužstvom stot. Čordáša a strážený guľometom. Tamže. Správa Notárskeho úradu pre mesto Trnava OÚ v Trnave z 1.10.1944.

15 Zaujímavé je, že vojaci „verbovali“ ľudí do zbrane aj netradičnými spôsobmi. Podľa správy Žandárskej stanice (ŽS) v Trnave v noci z 29. na 30. augusta „boli tiež v bočných uliciach Trnavy prestrelky, ale tieto prestrelky robil nesprávny živel z občanov a vojenských osôb mesta Trnavy. Najviac z týchto elementov sa ponapíjalo a tak v opitom stave verbovali ľudí k partizánom“. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. RH a KSČ, D1 - 1278/1944, správa ŽS Trnava OÚ v Trnave z 2. 10. 1944.

16 Podľa povstaleckej kroniky mesta Trnavy sa však do zbrane zo železiarní na prvýkrát nehlásil prakticky nikto. Vojakov z nich dokonca vyhnali a vyhrážali sa zamestnancom, ktorí by boli ochotní výzvu poslúchnuť. Bola tam preto vyslaná jednotka, ktorá sa vrátila na dvoch autách so zbraňami na nádvorie železiarní a nechala si nastúpiť vojakov. Pod hrozbou použitia zbraní a za hesla „Kto nie je s nami, je proti nám“ sa hlásilo „dobrovoľníkov“ viac. V neskorších prácach sa však spomína už len to, ako sa zamestnanci Coburgových závodov „s nadšením prihlásili k Slovenskému národnému povstaniu a vyjadrili odhodlanie bojovať proti fašizmu“. Porovnaj SNA, zb. SNP, šk. 18, 1381, sp. 21, f. 1, s. 22; Ako sa pracujúci z Coburgu zapojili do Povstania. In: *Spravidca po stopách odboja v okrese Trnava*, s. 9.

Najnovšie výskumy poukazujú, že vojakov trnavskej posádky nebolo 3 500 tak, ako o tom písala staršia historiografia. Viedli ste nejakú evidenciu, o ktorú by sa tento údaj oprel?

Žiadna evidencia nebola, len veliteľia rôt si robili vlastnú evidenciu. Ja som na pluku nemal evidenciu, až v Žarnovici sa celkovo hlásil počet, ja som to ale nekontroloval.¹⁷

Existuje množstvo dôkazov o tom, že mnoho vojakov postupne odchádzalo domov ešte pred príchodom do Žarnovice. Ako si na to spomínate vy?

Je to pravda.¹⁸ Benka-Rybár mal na tom veľký podiel, že ľudí uvoľňoval. Medzi nimi bol aj jeden Nitrančan, ktorý mi to potom potvrdil, momentálne si neviem spomenúť jeho meno.

Po ceste do Žarnovice prišlo k viacerým jednaniam s okolitými posádkami. Boli ste pri týchto jednaniach?

Áno, ja som to viedol. V Hlohovci som jednal priamo na Golianov príkaz. Benka-Rybár ani z auta nevyšiel. Jednal som tam s mjr. Čilíkom. So mnou bol tiež nadpor. Florián Juračka, ktorý sa pridá ku mne. S Piešťanmi som mal tiež styk, tam bol Haluzický, ktorý potom už počas bojov s jednotkou odišiel z môjho úseku späť k letcom.¹⁹ Ale vráťme sa späť k Hlohovcu. V Hlohovci sa Čilík nepridal. Telefonovali sme od neho s Golianom a on Golianovi povedal, že tu má rodinu a nepridá sa. Keď neskôr zbadal čo urobil, spáchal samovraždu. V Hlohovci sa pridalo asi 20 - 30 vojakov, jeden potom pri Prievidzi položil život. V Topoľčanoch som požiadal Š. Noska, aby to celé dirigoval a ja som si na čas odbehol do Mojmiroviec, kde som mal snúbenku, oznámiť, že svadba, ktorá mala byť o 2 dni nebude. V Topoľčanoch jednal Čordáš a Nosko. Dôstojníkov v kasárňach nenašli, nik sa nepridal. Potom som poveril Nosku, aby sme tiahli na Partizánske. Tam som sa stretol s Jožom

Trojanom, tu však už bolo povstanie v plnom prúde. Trojanovi som povedal, že s ním budú jednat' Nosko a Benka-Rybár. Keď naša posádka prišla do mesta a keď Benka-Rybár videl, že tam všetci povstali, z toho optimizmu čo videl upustil od zdržanlivosti (on totiž nebol nadšený pre povstanie) a ako tak prijal poverenie jednat' s Trojanom. Čo presne dojednali neviem, ale potom sa pridali mnohí zamestnanci Baťových závodov, a odtiaľ sme tiahli na Žarnovicu, kde som bol potom ja ako nadporučík veliteľom pluku.

A čo Nitra?

Áno, Nitra. Na podnet Goliana som išiel znovu jednat' do Nitry. Tam som jednal s mjr. Šmigovským. Okolo neho bolo zhromaždených šesť dôstojníkov. Ten ale jednoznačne nesúhlasil s odbojom a chcel nás zadržať. Navyše, vodič nášho auta keď videl, že sa z jednaní nevraciam, odišiel k našej jednotke, čo sme mali vopred dohodované v prípade, že sa do určitého času nevrátíme. Ja som potom Šmigovskému povedal: „Pán major, keď nás nepustíte späť a nedáte nám auto“ - bol som tam s Floriánom Juračkom - „naša povstalecká jednotka nás sem príde oslobodiť.“ Nakoniec nám auto dal, jeho autom sme sa potom viezli späť k povstaleckej trnavskej posádke. To auto som mu ale už nevrátil. Potom s ním jednal ešte stot. Černek, Šmigovský sa však k povstaniu nepridal a bojoval s Nemcami ďalej až po Prahu, hoci videl, že vojna je už prehraná. Po oslobodení bol odsúdený na smrť. Keď tak s odstupom času posudzujem, i keď sa nepridal k povstaniu, ako bývalý vojak slovenskej armády nemusel byť popravený. On bol vlastne vojnovým zajatcom.

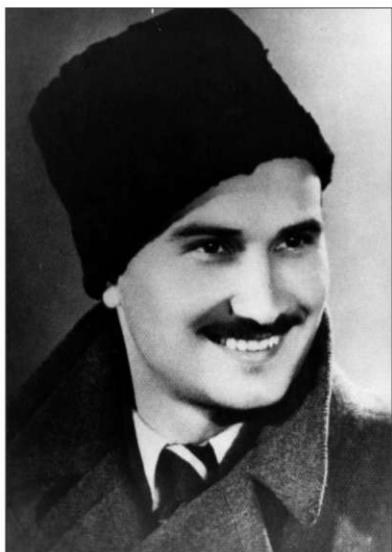
A čo Čatloš? Údajne ste boli prítomný pri jeho zatknutí.

Vedel som, že Čatloš má rodinu v Motešiciach. S jeho bratom Dušanom som chodil do vojenskej akadémie. Mal som

17 Táto problematika je rozsiahla. V minulosti bola mystifikovaná číslom 3 500 vojakov, ktorí sa mali z Trnavy vydať na povstalecké územie. Tento údaj s najväčšou pravdepodobnosťou nemohol zodpovedať reálnemu stavu. Blížšie pozri SOKOLÓVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do Povstania, s. 294 - 299.

18 Túto teóriu okrem Karola Fraňa potvrdzuje množstvo dokumentov - ako spomienky účastníkov z radov posádky, tak aj správy žandárskych staníc, ktorých obvody ustupujúci, resp. vracajúci sa vojaci posádky prechádzali. Tamže. Porovnaj ŠA Bratislava, p. Trnava, f. RH a KSČ, D1 - 1278/1944. Správa ŽS Dechtice. Podľa citovanej správy len do 5. septembra prešlo obvodom stanice 150 vracajúcich sa mužov. Porovnaj SNA, zb. SNP, šk. 17, sp. 68, f. 1. Kronika obce Rajčany a iné.

19 Viac pozri Žije v našich spomienkach - Ivan Haluzický. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP*.

K. Fraňo ako partizán
(1944).

Zdroj: Archív K. Fraňa

K. Fraňo s J. Golianom
a maďarským dôstojníkom
v Budapešti.
Zdroj: Archív K. Fraňa

tam vysunutú čatu s veliteľom stotníkom Ferdišom Fišerom. Tomu som nariadil, ak tam pride Čatloš, treba ho zajať a eskortovať na veliteľstvo pluku do Žarnovice. Tak sa aj stalo. Keď Čatloš prišiel k rodine do tej obce, stotník Fišera so svojou jednotkou ho zajať a doviedol ku mne do Žarnovice. Keď Benka-Rybár uvidel generála Čatloša, nadšene ho vítal v nádeji, že sa opäť zachraňuje slovenský štát a chcel zvolať vojakov k pohotovosti uvítať ho a vzdať mu česť. Ja ale hovorím, žiadna česť pán generál, vy ste teraz náš zajatec. Generál sa usmial, no nehovoril nie. Povedal som:

„Odvzdajte zbraň - pán generál, budete teraz našim zajatcom.“ On ukázal a odovzdal nenabitú pištoľ. Potom som hneď zavolať Goliana, ale ten tam nebol. Bol tam Július Nosko, náčelník povstaleckého štábu. Ten hovorí: „Prived' ho sem do Banskej Bystrice.“ Mal som k dispozícii auto, dokonca som sám ešte aj šoféroval a dopravil generála Čatloša zo Žarnovice do Banskej Bystrice a odovzdal ho Júliusovi Noskovi. Potom sa zistilo, že mal tiež plán pripojiť sa k povstaniu.

V akej funkcii ste vystupovali na povstaleckom území?

Po príchode na povstalecké územie do Žarnovice a na začiatku bojov o Sv. Beňadik som bol veliteľom pluku. Za veliteľa obrannej línie som určil veliteľa povstaleckej rotы Š. Nosku. Bol som vtedy nadporučík. Neskôr som požiadal Goliana, aby určil za veliteľa vyššiu šaržu. Golian pri reorganizácii pluku za veliteľa pluku určil podplukovníka Kišš-Kalina, farára v uniforme,²⁰ a mňa povýšil na kapitána. Kišš-Kalina bol veliteľom skôr formálne, ja som boj na mnohých miestach naďalej dirigoval. Kalina si to uvedomoval a raz mi aj povedal: „moja šarža a tvoj rozum“. Golian vysoko oceňoval postoj trnavskej posádky a jej veliteľov a vyslovil mi osobne vďaku a uznanie za dobrú činnosť a nebojácné správanie sa pri ústupe pešieho pluku 1 do priestoru Kozárovce - Žarnovica.

Viackrát sme spomenuli Goliana. Aký ste mali vzťah?

Jednak priateľský a jednak služobný. Čo sa nikde nepísalo - bol som Golianom vybraný do Maďarska rokovať o pripojení k odboju. Bolo nás asi šesť, napr. aj npor. Zubřík, Boli sme tam poslaní pod zámienkou nejakej rekreácie. Keďže Golian za mlada absolvoval školy v Maďarsku, lebo jeho rodičia tam boli na prácach, vedel dobre maďarsky. V tejto skupine bol aj Gusto Donoval. Gusto chcel už u Rýchlej divízie prejsť na druhú stranu a ja som spolupracoval s Nalepkom. Obaja sme boli takí spoľahliví. Golian v Budapešti išiel na rokovanie ku generálovi honvédov. Keď sa vrátil z tohto rokovania, hovorí mne a Gustovi, že Maďari nepomýšľajú na nejakú organizáciu proti Nemcom. To bolo ešte pred povstaním. Golian už vtedy rozmýšľal nad organizáciou povstania. V Maďarsku sa teda moc nepochoďilo. Ani jeho manželka pritom nevedela o tom, že jednal o zamýšľanom povstaní a že Maďari sa nepridali, to mi povedala už keď bol jej manžel zlikvidovaný. Nie vo všetkom sme sa zhodli. Ja som s Golianom jednal aj pri ústupe, keď to už malo prihávať, ako sa bude ustupovať. Ja som nebol za smer Staré Hory. Golian ale hovoril, že treba ísť na Staré Hory, lebo tam je vysielačka. Ja som sa skôr prikláňal k odporúčaniu generála Viesta a jeho pobočníka Miša Petra. Petro bol veľmi statočný človek.

20 Dezider Kišš-Kalina bol jedným z mála kňazov, ktorí sa do povstania zapojili. LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava 2008, s. 164,

Aký bol váš vzťah k partizánom či Rusom?

Ja na východnom fronte s ruskými partizánmi aj s bieloruským a ukrajinským obyvateľstvom som vychádzal veľmi dobre, s partizánmi som spolupracoval a obyvateľom som vo viacerých prípadoch pomáhal, pretože tam bol v tom čase veľký hlad. V Bielorusku som spolupracoval s bieloruským partizánskym zoskupením generála Saburova, ešte v roku 1983 som dostal list s poďakovaním od generála Ivana Větrova. List vlastním.

Čo vás viedlo k tomu, aby ste bojovali v odboji, resp. v povstaní?

Presvedčenie bojovať proti Nemcom, rozhodne proti nemeckým fašistom. Pretože Nemecká ríša spôsobila rozbitie prvej ČSR,²¹ bojoval som aj za znovuoobnovenie ČSR. Aj zástavu ČSR v Trnave som prikázal hneď vyvesiť. Vyvesil ju pred svojou nastúpenou jednotkou stotník Čordáš na prapor, ktorý sa našiel na povale kasární.

Tvrdíte, že ste bojovali proti Nemcom. Aký bol váš vzťah k Tisovi, režimu?

No ja som nemal nejako vyhranený, priaznivý, ale ani nepriaznivý vzťah k režimu. Pri vzniku slovenského štátu som bol obyčajný vojak, veľmi som nad tým nerozmýšľal, ako mladí národovci sme to uvítali spontánne. Potom ma vybrali do vojenskej akadémie už ako slovenského vojaka a neskôr ako veliteľa poslali na východný front. Vtedy som nemohol rozhodnúť, či pôjdem alebo nepôjdem do vojny. Po skúsenostiach na východnom fronte som si začal uvedomovať, s kým sme v spoločenstve a nepáčilo sa mi to. A Tiso? Tisu sme brali ako prezidenta, no ja osobne som proti nemu nevystupoval. Práve naopak, ako som povedal v Trnave na začiatku povstania, keď som s ním telefonoval, som ho pozval aby sa pridal ku nám a sľuboval, že sa mu nič nestane. Boj, ktorý sme viedli v povstaní, nebol proti nemeckému ľudu ani proti slovenskému národu, ale proti neľudským režimom.

Je známe, že viacerí dôstojníci, ktorí sa zúčastnili povstania, mali nemecké vyznamenania,²² a čo vy?

Ja som nemecké vyznamenania nemal.²³ Pred vypuknutím povstania som vlastne nemal žiadne. Po oslobodení som dostal československé vyznamenania za boj proti fašizmu, tých mám niekoľko. Prvý čsl. Válečný kríž 1939 udelený prezidentom republiky v roku 1945, druhý a tretí čsl. Válečný kríž 1939 udelený v roku 1946. Čsl. Vojenská medaila za zásluhy I. stupňa udelená prezidentom republiky v roku 1946, Pamätný odznak za verné služby udelený MNO v roku 1946 a ďalšie. Benka-Rybár do posledného momentu nosil Železný kríž. Mal ho ešte aj na

tom dôstojníckom zhromaždení po vypuknutí povstania v Trnave. Rád sa tým pýšil, že dostal Železný kríž.

Vyznamenania K. Fraňa.

Zdroj: Archív K. Fraňa

Ked' to zhrnieme - za čo ste bojovali?

Ja som bol dôstojník slovenskej armády a na východnom fronte som bol v zaistovacej divízii pluku 101., avšak keď som videl neľudské zaobchádzanie s vojnovými zajatcami a obyvateľstvom zo strany nemeckého wehrmachtu, začal som si uvedomovať, že nebojujem na správnej strane, a tak som začal pomáhať slabším a zuboženejším. Po príchode na Slovensko som si uvedomil, že režim na Slovensku nie je najlepší, že spolupráca s fašistickým Nemeckom nie je správna, a preto keď som bol oslovený pridať sa k odboju, zapojil som sa do jeho prípravy a organizácie. Nakoľko Nemecko spôsobilo rozbitie prvej

²¹ Československá republika.

²² A. Benka-Rybár bol nositeľom Železného kríža 2. triedy. Podobne z radov dôstojníkov trnavskej posádky bol napríklad Mikuláš Čordáš navrhnutý na vyznamenanie „Za hrdinstvo II. stupňa“ za to, že ako veliteľ pohotovostnej hliadky a súčasne pričlenenej lotyšskej jednotky a skupiny nemeckých žandárov „viedol 12. 8. 1942 úspešný boj proti partizánskym bandám v sile 100 - 150 mužov ...“ a podarilo sa mu „úspešné prevedenie tejto akcie“, po ktorej vďaka jeho „energickému vedeniu“ bolo nájdených 12 mŕtvych protivníkov, bez vlastných strát. VHA, f. 53, 53/43-10/5, návrhy na vyznamenania.

²³ Podobne ako M. Čordáš bol však navrhnutý na vyznamenanie „Za hrdinstvo 3. stupňa“ a mal tiež dostať pamätný odznak 1. stupňa. Mal ich získať za aktívnu účasť v protipartizánskej akcii s krycím menom Šúr, tiež za akcie pri Skorodnoje a Medvednoje a iných lokalitách. Tamže.

K. Fraňo ako podnikový riaditeľ ACZ Nitra. Zdroj: Archív K. Fraňa

ČSR, bojovali sme za jej obnovu pri rovnoprávnom postavení Čechov a Slovákov. Rozhodne som nebojoval za komunistické idey, videl som ako to dopadlo v Sovietskom zväze.²⁴ Po oslobodení som začal slúžiť v čsl. armáde ako veliteľ posádky v Trnave, žiadal som o pridelenie bytu, ale pre mňa byt nemali - miestna organizácia Komunistickej strany Slovenska (KSS) bola proti tomu, asi preto, že som vtedy odmietol ich ponuku vstúpiť do KSS. Preto som odišiel na posádku do Trenčína a odtiaľ som bol navrhnutý do previerkovej komisie slovenských dôstojníkov na MNO do Prahy. Keď bol Rajčín menovaný za prednostu 5. odd. MNO,²⁵ ja som bol vtedy zástupca predsedu previerkovej komisie pre slovenských dôstojníkov na MNO. Predsedom komisie bol pplk. Kristín. Rajčín ma zavolať na inštruktáž ako pristupovať k previerke, dôstojníkov mal označených červeno a modro. Medzi modrými boli dôstojníci, ktorí sa nezapojili do povstania, tých navrhoval odkrágľovať bez preverovania, ja som sa proti tomu postavil, Rajčín ale trval na tom. Taktiež trval na tom, aby sme všetci na MNO vstúpili do komunistickej strany. Vtedy som sa rozhodol ako ďalej. Povedal som podplukovníkovi Kristínovi čo žiada Rajčín, a že ja takú robotu robiť nebudem. Môj aj Kristínov názor bol taký, že do KSC²⁶

nevstúpime. V tom čase sa v Prahe zakladala Strana práce, tak sme sa rozhodli, že tam vstúpime. Ale neuplynul možno mesiac a tá strana sa premenovala na sociálno-demokratickú stranu, tak sme sa stali členmi soc-dem strany. Netrvalo však dlho a 1. 6. 1948 som požiadal o prepustenie z armády.

A čo potom?

Potom v civilnom živote som prešiel viacerými zamestnaniami od národného správcu v železoobchode Nitra, hlavného mechanizátora v ACZ²⁷ Nitra, výrobného inšpektora na ministerstve výstavby, vedúci dozor na výstavbe vápenky Žirany, kde som po jej výstavbe ostal ako jej riaditeľ. Život išiel ďalej tak v politike, ako aj v SPB.²⁸ Ja som si nikdy nič nenárokoval, na žiadne zásluhy, len na pravdu. Na začiatku 60. rokov sa začali šíriť nepravdy publikovanými spomienkami Benka-Rybára v zborníku Protifašistický odboj v okrese Trnava,²⁹ keď sme k tomu chceli so Štefanom Noskom na porade SPB zaujať stanovisko, nepustili nás k slovu. Pani Litvajová, predsedníčka Zväzu žien, pravdu o povstaní prekrútila. Na porade organizovanej Zväzom žien, kde som mal mať hlavné slovo o povstaní, ma z prednáškovkej siene vykázala klamstvom, že na mňa čaká člen KSS. No nikto ma nečakal. Mesto Trnava vtedy dávalo čestné vyznamenania, ale ani slovom sa nezmienili o mne ani o Noskovi. Skončilo to tak, že vtedajší tajomník SPB Viliam Mesík mi povedal: „pre teba obed nemáme“. Ani pre Noska nemali, tak sme sa išli naobedovať inde. Podávalo sa pritom účastníkom okolo 200 - 300 obedov, no pre nás nemali. Povedali sme si otázkou, za toto sme bojovali? A život išiel ďalej.

Čo mali proti vám?

Nič dôležité. Hlavne mi závideli, že ja som riadil celé povstanie v Trnave a nie Benka-Rybár a komunistická strana a obávali sa, aby nevyšla najavo konštrukcia o protifašistickom odboji v Trnave, ktorú pani Litvajová a pani Benka-Rybárová pospleťali. Pani Benka-

24 LACKO, M.: *Dotyky s bolševizmom*. Bratislava 2009.

25 Viac k osobe B. Rajčína pozri HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování*. B. Reicin - fanatik rudého teroru. Praha 2011.

26 Komunistickej strany Československa.

27 Azbestovo-cementové závody.

28 Sväz protifašistických bojovníkov, dnes Slovenský zväz protifašistických bojovníkov - SZPB.

29 BENKA - RYBÁR, A.: Trnavská posádka v SNP. In: ŽVACH, L. - PACKA, L.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava 1979, s. 65 - 75.

Rybárová bola veľmi hrdá a vyhlasovala, že ja som robil jej manželovi pobočníka. Nikdy som však nebol jeho pobočníkom, práve naopak, pani Benka-Rybárová akoby už zabudla, že ma ako veliteľa jej muža ona prosila. Pani Litvajová tiež presadila, že Benka-Rybár bol dokonca dvakrát povýšený - nemal pritom vôbec vojenské vzdelanie. Ja som mal vojenskú akadémiu - a to so zameraním na pechotu a delostrelectvo. On bol len záložný dôstojník aktivovaný do vojenskej služby. Ale pani Litvajová a Benka-Rybár, resp. jeho pani boli švagrovci. Preto si presadili svoje a mňa odstavili načisto z evidencie, akoby som ani v povstaní nebol býval.

Možno aj preto, že ste neboli v KSS?

Áno, iste, pred povstaním ani po povstaní som nebol v KSS, odmietol som, hoci sa ma snažili nahovoriť a miestna organizácia KSS nevedela na to zabudnúť. Po zlúčení sociálno-demokratickej strany a KSČ v roku 1948 som už bol vlastne straník. Domáhal som sa na jednanie s organizáciou KSS v Trnave na osvetlenie toho, ako to v skutočnosti bolo s protifašistickým odbojom, ale tajomníčka mi hovorila, že vedúci tajomník ma nemôže prijať, lebo ide do nemocnice. Nuž čo som mal robiť, išiel som domov, ale druhýkrát tak isto. Strana bola vtedy neomylná.

Benka-Rybár bol v strane?

Ja myslím, že áno. Neviem presne, ale viem, že Benka-Rybárovi neprekážalo tvrdenie, že hlavnú organizáciu povstania robili komunisti, lebo mal z toho profit. Ako veliteľa posádky ho automaticky spájali s hlavným organizátorom po stránke vojenskej a vyznamenávali. Ja, ako som už uviedol, som bol v KSS od zlučovacieho zjazdu a dostal som sa tam ako sociálny demokrat. Keď to na ÚV KSS,³⁰ Michal Bartko, objavil, chcel ma získať pre stranícku prácu na Krajskom výbore KSS. Ja som vysoké stranícke funkcie odmietol, ako straník som musel mať nejakú funkciu, tak som robil inštruktora v tehelni. Nevedel som sa zmieriť s tým, že nemôžem otvorene hovoriť o tom, čo som videl a zažil, musel som to v sebe potláčať. Na začiatku vojny pri napadnutí Poľska naša jednotka bola presunutá na poľské hranice, do bojov sme nezasiahli. Bol som ubytovaný v obci Čajkovice, alebo

tak nejako sa tá obec volala, u jednej panej, bola vdova a hovorila mi, že jej muža podplukovníka Poľskej armády zastrelili. Pýtam sa, kto? Že vraj NKVD. Nechcel som tomu uveriť, tak som si to overoval u miestnych občanov. Narazil som aj na miestneho farára, ktorý mi to potvrdil, že NKVD v Katyňskom lese popravilo okolo 2 500 poľských dôstojníkov.³¹ Na pamiatku pre šťastie mi venoval vyrezávaný tanier s nadpisom, ktorý ako amulet šťastia nosil môj pucák Ignác Ábela počas celého ťaženia. Na straníckej pôde sa však hovorilo o vyvraždení poľských dôstojníkov Nemcami.

Spomenuli ste, že ste robili riaditeľa vo vápenke. Prečo ste nepokračovali vo vojenskej kariére?

Hlavnou príčinou bol Rajcin, z 5. spravodajského oddelenia MNO, a ním navrhnutý spôsob previerky slovenských dôstojníkov po druhej svetovej vojne, s ktorým som sa nevedel stotožniť. Bola to vlastne likvidácia dôstojníkov slovenskej armády, ktorí sa nezúčastnili povstania z akýchkoľvek dôvodov. Nechcel som sa takejto akcie zúčastniť, tak som požiadal o prepustenie z armády. Minister národnej obrany generál Svoboda na raporte mi hovoril: „Chlapče, proč odcházíš, vždyť ty budeš generálom.“ Ja som mu na to odpovedal: „Ja nechcem byť“ generálom, ja chcem už spokojne žiť.“

V akej hodnosti ste v armáde nakoniec skončili?

Ja mám dnes hodnosť plukovníka. Bol som viackrát navrhnutý za generála, ale v určitom období to vo Zväze protifašistických bojovníkov v Trnave pod vplyvom okresného výboru KSS a pani Litvajovej stopli. Netúžil som, aby som bol silou mocou generál, nikde som za tým nebehal, ale bolo by ma to na sklonku života potešilo. Ja som sa snažil len obhajovať pravdu o mojej činnosti v povstaní.

K. Fraňo v roku 1985.
Zdroj: Archív K. Fraňa

30 Ústredný výbor Komunistickej strany Československa.

31 Viac pozri zborník: RYDLO, J. M. (zost.): Andrej Žarnov (1903 - 1982). Zborník o živote a diele univerzitného profesora MJUDr. Františka Šubíka. Bratislava 2009.

P. Sokolovič s K. Fraňom počas jedného z rozhovorov.
Zdroj: Archív P. Sokoloviča

Čo ešte by ste rád povedali čitateľom Pamäti národa?

Najmä to, aby mali na pamäti, že v každom národe sú dobrí ľudia, ktorí sa snažia pomáhať i v najťažších chvíľach, ale aj to, že vždy sa nájdu aj zlí, pred ktorými sa treba chrániť a na to nezabúdať. Na druhej strane, treba aj vedieť situáciu prehodnotiť a ak sa dá odpúšťať. Tak to bolo aj v mojom prípade po potlačení povstania a odchode do hôr. S malou skupinou vojakov-partizánov sme boli na Poľane ubytovaní na chate Anička. Chata bola zbombardovaná, vyniesli sme ranených a ukryli ďalej do lesa, kde ich už zachraňovali zdravotníci. Ja som išiel ďalej a narazil som, ako sa neskôr ukázalo, na styčného prieskumníka ČA, bolo to niekde na Poľane. Mal som heslo, ktoré mi dal Mišo Petro z Moskvy, tak som zvolal: „fašizm budet uničtožen“, a on odpovedal: „smerf Gitlerovi“. Po zoznámení sa som s ním išiel až po Zvolen. Odtiaľ som sa potom dostal až do Mojmiroviec. Nebol som tam ani 4 dni a bol som prezradený A. Plaveckým, agentom nasadeným ako špión, udal ma na miestnom odd. HG v Mojmirovciach. Možno, že ešte stále žije. Po oslobodení som ho mal zatýkať ja, no povedal som si: „Je to mladý človek, aj keď ma zatýkal, nechám ho žiť.“

Čo bolo s vami potom?

Bolo to okolo 12. decembra, do domu mojich svokrovcov, kde som sa vtedy ukrýval, prišiel ten čo ma prezradil s pánom Magušinom,

miestnym hodnostárom HG v Mojmirovciach a so žandármi s bodákmi a zatkli ma. Potom som sa dostal na veliteľstvo HG na Vlčkovu ulicu do Bratislavy.³² Tam bol nasadený ešte jeden špión z Piešťan. Tam som na kope uhlia uvidel ubitého mladíka a neskôr aj obeseneho, nepoznal som ho, no spoluväzni hovorili, že sa volá Mirko Nešpor a že ho obesili. Stade som sa dostal za veľkej pomoci npr. Oláreka na policajné riaditeľstvo v Bratislave.

O Nešporovi sa tvrdí, že spáchal samovraždu.

To oficiálne oni hovorili,³³ ale spoluväzni tvrdili niečo iné. Ja som videl len ubitého mladého chlapca na kope uhlia, na ktorej som potom spal aj ja.

Aj vás bili?

Aj ja som dostal, ja sa s tým ale nechválím. Ale Nešpor podľahol. Mne v tej situácii pomohol npr. Popovič, pôvodom Ukrajinec, ktorý ale slúžil v Slovenskej armáde. On a Olárek mi potom pomohli, s ich pomocou som nejak vyviazol. Bol som odtiaľ prepustený s tým, že ma budú vyšetrovať vojaci na policajnom riaditeľstve. Popovič a Olárek - tým najviac ďakujem, že som sa dostal z Vlčkovej ulice. Na policajnom riaditeľstve robil dozorcú nad väzňami istý pán, ktorý mal syna tiež v povstaní. Po výsluchu prišiel za mnou, že či som náhodou nepočul také a také meno, či som nestretol jeho syna. Tak za pomoci tohto pána pri poplachu som utiekol. Tak som si s pomocou týchto ľudí zachránil život. Pravda, nebolo také jednoduché dostať sa k manželke a do bezpečia, nemal som civilný oblek, ale všelijako po železnici, taxíkom a peši som sa dostal v noci na Silvestra do Mojmiroviec. Keď tam ale znovu začalo sledovanie, svokor ma previezol na susednú dedinu Taráň, teraz Štefanovičova, kde ma ukrývali a prechovávali až do príchodu frontu Michal Kňazovič s manželkou. Títo manželia nezištne ukrývali ďalších sedem zajatcov, čo utiekli zo zajateckého tábora. Mali dcérku Želku a syna Miška, ktorého niekto v Nitre zavraždil. Pána Kňazoviča po vojne tiež prenasledovali, Želke, ktorá mala problémy, som vybavil, aby mohla študovať, čím som sa aspoň troškou odvdžil za ich pomoc.

32 Na Vlčkovej ulici v Bratislave bola neslávne známa vyšetrovňa. Viac k praktickým, aké boli na Vlčkovej ulici bežné, pozri LACKO, M : Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: *Vojenská história*, ročník (roč.) 9, 2006, číslo (č.) 2.

33 K samovražde sa prikláňa napríklad aj J. Jablonický. Pozri JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji*2. Bratislava 2006, s. 599

Cesty osudu sú nevyspytateľné a človek vie počas svojho života skúsiť veľa, ale aby dôstojne prežil musí však vedieť milovať, nenávidieť i odpúšťať.

Ja som už starý človek, veľa som toho

prežil, je až neuveriteľné, čo môže jeden človek vydržať. Možno moje neucelené spomienky majú nejaké nedostatky, ale po tých rokoch si človek už nevie presne na všetko spomenúť.

Peter Sokolovič: Karol Fraňo, the Captain of the Trnava Garrison at the Point of Mobilizing for the Uprising

Karol Fraňo is one of the few guerilla captains who still are a living testimony to the course of the uprising and organizing of the resistance movement. The interview uncovers many previously little known or presented facts. He has confirmed multiple facts which could not be publicized in the period of Marxist historiography, but which the latest research validates - such as the enthusiasm of the combatants and the public, or the number of participants who left the uprising, as well as the frequent desertions, and the returns home followed by often forcible draft back to the uprising. It also explores the official interpretation conditioned by the ruling party that was often affected not only by historical facts but also by the affiliation of historians and the persons making history happen. Karol Fraňo is a most competent figure who can shed light on this subject matter since he was the guerilla captain of the Trnava garrison at the point of mobilizing for the uprising.

Štefan Hubina

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

(1979), absolvent Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor dejepis - občianska náuka a etika. Pracuje v Ústave pamäti národa

Štefan Hubina. Zdroj: ABS

Štefan Hubina sa narodil 21. júla 1922 v Nových Zámkoch v rodine obuvníka. Rodina sa onedlho presťahovala do neďalekého Bánova, kde v rokoch 1929 - 1934 navštevoval obecnú školu. Po jej absolvovaní nastúpil na meštiansku školu v Nových Zámkoch. Keďže vyrastal v maďarskom prostredí (matka bola maďarskej národnosti) a takmer vôbec neovládal slovenský jazyk, mal v škole problémy s učením. Musel opakovať 1. triedu, no otec ho napokon aj vzhľadom na nedostatok finančných prostriedkov zo školy odhlásil a chcel, aby sa vyučil obuvníckemu remeslu. Štefan však k otcovmu remeslu vzťah nemal. V roku 1936 zaviedol Baťa strojovú výrobu topánok. Otec uzavrel živnosť a zamestnal sa na píle, kde po úraze prišiel o ruku. Pätnásťročný Štefan sa v roku 1937 zamestnal v Nových Zámkoch u Baťu aso sestrou živili rodinu.¹ Vrakoch 1940 - 1942 absolvoval súkromne meštiansku školu a následne sa zamestnal v tehelni v Nových Zámkoch.

Začiatkom októbra 1943 narukoval v obci Nána do maďarskej armády. Zaradili ho do rádiotelegrafického kurzu, ktorý však pre neschopnosť nedokončil. Neukončil ani kurz vodičov tankov a obrnených motorových vozidiel, kde nespravil záverečné skúšky. Neskôr vydával pohonné hmoty v kasárňach. Následne ho na krátky čas zaradili ako pomocníka k pisárovi. Pre zlý rukopis sa však čoskoro vrátil k vydávaniu pohonných hmôt. Vzhľadom na jeho schopnosti ho napokon zaradili do pracovnej čaty, s ktorou nasledujúci rok odišiel na sovietsko-rumunský front. Tu kopal zákopy a opevnenia až do konca roku 1944. Pri ústupe maďarských vojsk na sever a v chaose, ktorý vládol, Hubina z armády zbehol. Ukrýval sa v meste Rákospereztúr (dnes súčasť Budapešti) u miestneho Cigáňa. V dome bývalého cigánskeho hudobníka zostal aj po oslobodení. Až do začiatku apríla 1945 pracoval na obnove mesta a letiska. Vo februári 1945 absolvoval vypočúvanie sovietskou tajnou službou NKVD. Po troch hodinách sa na rozdiel od mnohých iných mohol vrátiť domov.

Začiatkom apríla 1945 sa v Budapešti prihlásil u československej dočasnej vojenskej správy sídliacej v budove konzulátu. Po problémoch s dokladmi a dokazovaním totožnosti odišiel 7. apríla 1945 spolu so 150 mužmi vlakom do Lučenca a odtiaľ pešo do Popradu, kde ich vystrojili, vyzbrojili a zaradili do 4. československej brigády (neskôr divízie). Absolvoval dvojtyždňový základný kurz a s posádkou sa presunul cez Martin pešo až do Píerova, odkiaľ vlakom pokračovali do Prahy. Priamych bojov sa nezúčastnil. Po vytvorení pešieho pluku 17 sa presunul do Devínskej Novej Vsi, Bratislavy a Šamorína, kde 12. decembra 1945 demobilizoval.

V marci 1946 nastúpil do Baťových obuvníckych závodov v Baťovanoch (dnes Partizánske). V máji 1946 vstúpil do KSS a v tom istom roku sa stal aj členom ROH. V júli 1946 si podal žiadosť o prijatie do Zboru národnej bezpečnosti. Previerku urobila stanica NB v Šuranoch.

Dňa 4. novembra 1946 nastúpil k pohotovostnému oddielu ZNB v Bardejove ako frekventant školy ZNB na skúšku. Zúčastnil sa bojov proti tlupám Ukrajinskej povstaleckej armády. Počas februárových udalostí roku 1948 strážil budovu okresného výboru KSS a rôznych verejných inštitúcií v meste.

Začiatkom apríla 1948 ho prevelili na stanicu NB v Rimavskej Sobote a 27. júla 1948 na VII. odbor povereníctva vnútra (politické spravodajstvo a štátna bezpečnosť), odkiaľ o tri dni neskôr nastúpil na odbočku ŠtB v Komárne.

V roku 1949 absolvoval trojmesačný vojenský kurz v Mimoní a začiatkom augusta 1949 nastúpil na krajské veliteľstvo ŠtB v Nitre. Dva mesiace predtým ho Nižšívojenský súd v Bratislave za spreneveru a podvod odsúdil na desať mesiacov odňatia slobody s podmieneným odkladom na tri roky, a o necelý týždeň sa oženil s Helenou Belkovou. Stal sa tiež členom Spolku československo-sovietskeho priateľstva.

Zástupca krajského veliteľa ŠtB v Nitre František Bahýľ hodnotil Hubinu ako jedného

¹ Hubinove vlastnoručné záznamy v životopisoch sa tu líšia od zistení stanice NB v Šuranoch. Podľa nich od roku 1937 navštevoval v Zlíne Baťovu školu práce. V dôsledku udalostí ho nasledujúci rok z mesta vykazali. Vrátil sa do rodičovského domu a ako nezamestnaný začal študovať na meštianskej škole. Pozri: Archiv bezpečnostných složek, f. personální spisy resortu vnitra, ev. č. 6031/22. Podanie o uchádzačovi k národnej bezpečnosti z 16. 8. 1946.

z najlepších a najsvedomitejších príslušníkov ŠtB na útvare.²

V marci 1950 ho ministerstvo národnej bezpečnosti premiestnilo na Krajské veliteľstvo ŠtB v Banskej Bystrici. Stal sa členom výboru Útvarovej organizácie KSS, vystúpil z rímskokatolíckej cirkvi. Spočiatku spracovával problematiku „dedina“. Veliteľ II. oddelenia Pavol Piecka³ pozitívne hodnotil jeho vzťah ku kolegom, k práci {„je snaživý, úkoly plní svedomito, iniciatívny a často vykonáva prácu aj takú, ktorá nie je problematikou jeho referátu“}, ale aj jeho schopnosti, ktoré „sú na vzostupe a pre št. službu v budúcnosti budú pri ďalšom školení cenné“. Zároveň uviedol, že je čestný, priamy, objektívny, pribojný, svedomitý, disciplinovaný, no málo optimistický.⁴

Koncom roka 1950 prevzal funkciu zástupcu a v januári 1951 sa stal veliteľom 2. oddelenia. Od februára 1952 riadil 3. oddelenie (od júla 1952 odbor) apo reorganizácii v roku 1953 aj IV. odbor

Ako veliteľ oddelenia zaznamenal viaceré úspechy, ktoré predznamenal jeho kariérny postup. V júli 1951 dostal písomnú pochvalu za akciu, pri ktorej zadržali teroristu Jána Hyraja, a o rok neskôr knižnú odmenu „za iniciatívu a vzorné a svedomité vykonávanie služobných povinností pri odhaľovaní triedneho nepriateľa“. V priebehu troch mesiacov roku 1952 ho navyše povýšili otri hodnostné stupne - 1. júna na vrchného strážmajstra a 1. septembra na poručíka.

Po afére s nezákonným vypočúvaním a vyšetrovaním funkcionárov komunistickej strany, exemplárnom potrestaní vedúcich funkcionárov ŠtB v Bratislave a následnom odvolaní zástupcu náčelníka Krajskej správy ŠtB v Banskej Bystrici sa Štefan Hubina začiatkom júna 1953 prepracoval až na funkciu druhého muža Krajskej správy ŠtB v Banskej Bystrici. Zotrvál v nej až do konca januára 1954, keď sa reorganizovali teritoriálne bezpečnostné útvary.

Krátko po prevzatí funkcie zástupcu náčelníka Krajskej správy ŠtB v Banskej Bystrici sa Hubina dopustil prvej vážnejšej chyby - porušenia predpisov o práci

77

MNB-KRAJSKÁ SPRÁVA ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI
BANSKÁ BYSTRICA

Č. K-511/040-1953-taj. Dňa 15. mája 1953.

Ministerstvo národnej bezpečnosti
kádrová správa - cestou HS-ŠtB.

P r a h a .

H u b i n a Štefan, por. SNB - návrh do funkcie.
Prílohy : 1.

Hlásim, že z funkcie zástupcu náčelníka krajskej správy štátnej bezpečnosti B. Bystrica bol dňom 14. mája 1953 odvolaný por. Ján G á b o r.

Prihliadajúc k tomu, že úkoly postavené pred orgánov tunajšej krajskej správy ŠtB. vyžadujú pevného vedenia agentúrne-operatívnej práce je potrebné, aby toto miesto bolo v čase najkratšom obsadené. Navrhujem, aby do funkcie zástupcu náčelníka krajskej správy ŠtB. Banská Bystrica bol ustanovený por. Štefan H u b i n a /21.7.1922/.

U menovaného sú všetky predpoklady pre zvládnutie tejto funkcie, čo sa doposiaľ odzrkadlilo v jeho správnom vedení jemu podriadených orgánov a správna výchova týchto, či už po stránke odborného alebo politického rastu.

Menovaný má kádrový materiál na KS-MNB a po prezkúmaní tohoto návrhu ustanoviť por. Štefana H u b i n u do funkcie zástupcu náčelníka KS-ŠtB.

Náčelník KS-ŠtB. :
š. N o v á k
š. Novák

Ministerstvo národnej bezpečnosti
KS-ŠtB Banská Bystrica

Dňa 21. V. 1953
Č. B-1067/0742-53
Prílohy.....

s agentúrou. Tajnému spolupracovníkovi, ktorého ŠtB využívala na vlastné ciele vo väzení v Have a neskôr v Banskej Bystrici, umožnil navštíviť manželku a deti. Náčelník správy ŠtB v Banskej Bystrici František Novák⁶ mu koncom septembra udelil disciplinárny trest - ústne pokarhanie. Dôveru náčelníka správy ŠtB však nestratil. František Novák aj naďalej pozitívne hodnotil jeho iniciatívu, schopnosť pracovať samostatne, organizovať, usmerňovať a kontrolovať podriadených, ale aj jeho celkový- politický a odborný rast (v rámci roku stranického školenia navštevoval okresnú večernú školu).⁷

Po vzniku krajských správ ministerstva vnútra premiestnilo vedenie rezortu vnútra

Návrh na ustanovenie do funkcie zástupcu náčelníka KS ŠtB Košice, máj 1953.

Zdroj: ABS

² Tamže. Veliteľský posudok z 22. 2. 1950.

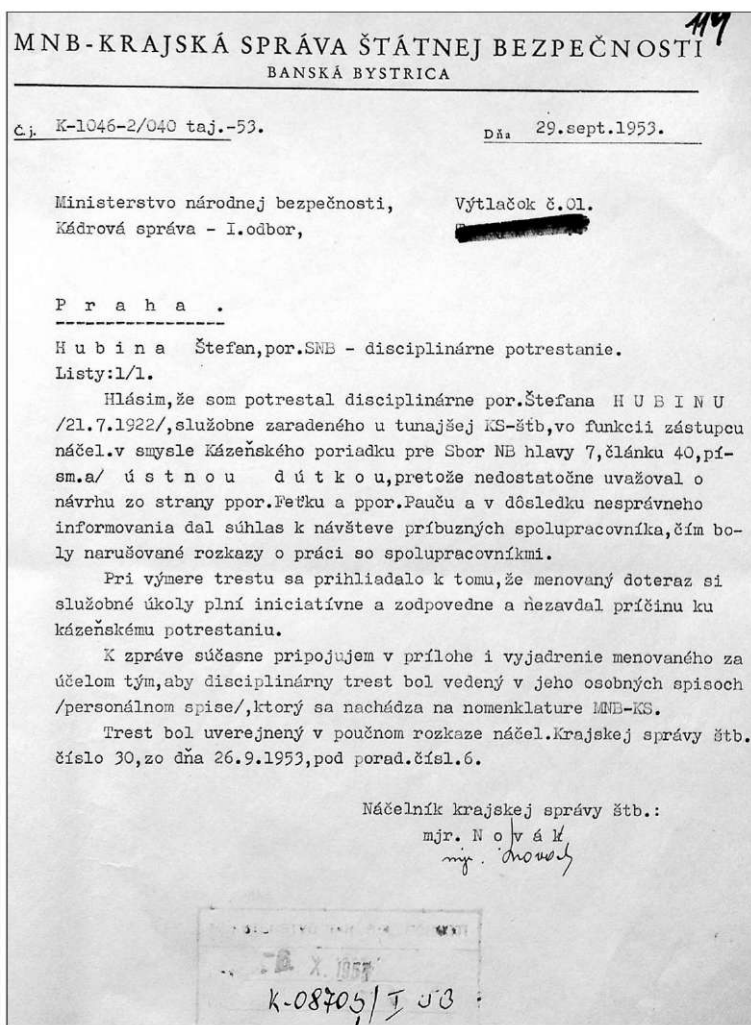
³ Pavol Piecka (1916, Mošovce, okr. Turč. Sv. Martin) pôsobil vo funkcii veliteľa II. oddelenia krajského veliteľstva ŠtB v Banskej Bystrici od 1.3. 1949 do 31. 12. 1950.

⁴ ABS, f. personálni spisy príslušníkov resortu vnútra, Štefan Hubina, ev. č. 6031/22. Veliteľský posudok z roku 1950

⁵ Tamže. Záznam o prúběhu služebni doby příslušníka NB.

⁶ František Novák (1912, Dolní Roveň, okr. Pardubice) pôsobil vo funkcii náčelníka krajského veliteľstva, resp. správy ŠtB v Banskej Bystrici od 13. 10.1951 do 31. 3. 1954. Po reorganizácii krajských bezpečnostných útvarov riadil do polovice apríla 1955 Krajskú správu MV v Banskej Bystrici.

⁷ ABS, f. personálni spisy příslušníkov resortu vnútra, Štefan Hubina, ev. č. 6031/22. Služobný posudok z 20. 10. 1953.

Správa o disciplinárnom
treste, september 1953.

Zdroj: ABS

Hubinu na východné Slovensko, kde prevzal funkciu náčelníka odboru železničnej dopravy. Aj v Košiciach vyjadrovali nadriadení spokojnosť s jeho prácou. Začiatkom októbra 1954 ho povýšili do hodnosti nadporučíka. V máji 1955 prevzal vyznamenanie *Za službu vlasti* a už začiatkom augusta 1955 mu na uniforme pribudla ďalšia hviezdička (kapitán). Dostal tiež pochvalu a odmenu 200,- Kčs „za mimoriadny výkon pri odhalení diversantů“.⁸ V nasledujúcom roku dostal vyznamenanie *Za zásluhy o obranu vlasti*.

Ministerstvo vnútra po odporučení správy kádrov MV schválilo v prvej polovici roku 1956 návrh na jeho vyslanie do ročnej operatívnej školy KGB v Moskve. V polovici júna nastúpil

na šesťtýždňový prípravný kurz a koncom augusta odletel s ďalšími tridsiatimi budúcimi veliteľmi ŠtB do Sovietskeho zväzu.

Po návrate zo školy pokračoval vo funkcii náčelníka odboru železničnej dopravy Krajskej správy ministerstva vnútra v Košiciach. V septembri 1959 mu náčelník V. správy MV udelil pochvalu za dobrú spoluprácu a pomoc pri realizácii dôležitej akcie VI. správy MV (vojenská kontrarozviedka) a začiatkom mája 1960 ho minister vnútra pri príležitosti 15. výročia skončenia 2. svetovej vojny mimoriadne povýšil do hodnosti majora. O dva mesiace neskôr dostal od náčelníka V. správy MV pochvalu za obetavé plnenie úloh v priebehu II. celoštátnej spartakiády.

Vedenie ministerstva vnútra však za najväčší úspech košického odboru železničnej dopravy v roku 1960 považovalo odhalenie a realizáciu francúzskeho špióna André Kirchbergera.⁹ Nasledujúci rok odhalili pracovníci odboru dva prípady sabotáže a jeden prípad záškodníctva. Hubinove renomé rástlo. Začal študovať trojročný rezortný právnický kurz, no štúdium na jar 1962 prerušil zo zdravotných dôvodov. Na kurz sa zapísal aj o dva roky neskôr. Nedokončil ho, podľa vlastných slov, pre pracovnú zaneprázdnenosť. Nespíňal tak kvalifikačné predpoklady na funkciu, ktorú zastával.

V Košiciach pôsobil Hubina aktívne aj v rezortných straníckych organizáciách: ako člen základnej organizácie KSČ pri KS MV Košice (v rokoch 1954 až 1956), lektor medzinárodných vzťahov a politickej ekonómie pri KV KSČ Košice (1957 - 1962) a predseda uličného výboru KSČ (1960 - 1964).

Začiatkom augusta 1962 ho vedenie ministerstva vnútra oslovilo s ponukou funkcie náčelníka V. správy MV. Prijal ju a 21. augusta ho minister Ľubomír Štrougal menoval náčelníkom správy kontrarozviedky dopravy a spojov. Koncom roka predložil Hubina návrh na zrušenie správy a jej začlenenie do hospodárskej kontrarozviedky (IV. správa MV).

V marci 1963 sa stal zástupcom náčelníka IV. správy MV. Po vzniku jednotnej kontrarozviedky (zlúčení II., III. a IV. správy MV) začiatkom roku 1964 prevzal funkciu zástupcu náčelníka II. správy MV a zodpovednosť za

⁸ Tamže. Záznam o průběhu služební doby příslušníka NB.

⁹ André Kirchberger (1936) prišiel na východné Slovensko v júli 1960. Krajská správa MV v Košiciach ho spočiatku evidovala ako vízového cudzinca. Neskôr však získala podozrenie zo špiónáže v prospech francúzskej tajnej služby. Kirchberger totiž prejavil záujem o informácie o prekládokovej stanici v Čiernej nad Tisou, prepravu rôzneho materiálu po železnici, o elektrifikácii trate, o výstavbe ropovodu apod. ŠtB následne Kirchbergera zatkla. Priznal sa k trestnej činnosti a súd ho odsúdil na 8 rokov odňatia slobody. V apríli 1963 sa Kirchberger stal agentom čs. kontrarozviedky s krycím menom SEINE. V septembri 1963 ho do riadenia prevzala čs. rozviedka. Spoluprácu s ním ukončila ŠtB v januári 1972.

2-		3-	
31. Dosažené hodnosti v MV		Doplňující údaje k rubrikám č. 1-35	
Hodnost	Činnost	Medaile „30 let SNB“ KRFMV 4/4/45 med. - za službu v SNB FMV 261/80	
strážník	4.11.1947	Sb. 89/48 Ks. 11/47	
št. strážn.	1.10.1949	Sb. 89/48 Ks. 11/47	
vrah. strážn.	1.6.1952	RNMNB/337	
poručík	1.9.1952	RNMNB/650	
nadporučík	1.10.1954	KR NMV/1705	
kapitán	1.8.1955	KR NMV/1136	
major	9.5.1960	KR MV/264	
podplukovník	1.5.1965	KRMV 185/65	
plukovník	1.3.1970	KRMV 90/70	
32. Zdravotní klasifikace +		36. Průběh služby v MV	
33. Číslo vyznamenaní - rok propůjčení		Od kdy den, měs., rok	
34. Číslo vyznamenaní		Do kdy den, měs., rok	
35. Číslo vyznamenaní		37. Průběh služby v MV	
36. Číslo vyznamenaní		Funkce činnosti - funkce a další údaje	
37. Číslo vyznamenaní		Název současti	
38. Číslo vyznamenaní		Doklad kádrový rozhlas	
39. Číslo vyznamenaní		40. Číslo vyznamenaní	
41. Číslo vyznamenaní		42. Číslo vyznamenaní	
43. Číslo vyznamenaní		44. Číslo vyznamenaní	
45. Číslo vyznamenaní		46. Číslo vyznamenaní	
47. Číslo vyznamenaní		48. Číslo vyznamenaní	
49. Číslo vyznamenaní		50. Číslo vyznamenaní	
51. Číslo vyznamenaní		52. Číslo vyznamenaní	
53. Číslo vyznamenaní		54. Číslo vyznamenaní	
55. Číslo vyznamenaní		56. Číslo vyznamenaní	
57. Číslo vyznamenaní		58. Číslo vyznamenaní	
59. Číslo vyznamenaní		60. Číslo vyznamenaní	
61. Číslo vyznamenaní		62. Číslo vyznamenaní	
63. Číslo vyznamenaní		64. Číslo vyznamenaní	
65. Číslo vyznamenaní		66. Číslo vyznamenaní	
67. Číslo vyznamenaní		68. Číslo vyznamenaní	
69. Číslo vyznamenaní		70. Číslo vyznamenaní	
71. Číslo vyznamenaní		72. Číslo vyznamenaní	
73. Číslo vyznamenaní		74. Číslo vyznamenaní	
75. Číslo vyznamenaní		76. Číslo vyznamenaní	
77. Číslo vyznamenaní		78. Číslo vyznamenaní	
79. Číslo vyznamenaní		80. Číslo vyznamenaní	
81. Číslo vyznamenaní		82. Číslo vyznamenaní	
83. Číslo vyznamenaní		84. Číslo vyznamenaní	
85. Číslo vyznamenaní		86. Číslo vyznamenaní	
87. Číslo vyznamenaní		88. Číslo vyznamenaní	
89. Číslo vyznamenaní		90. Číslo vyznamenaní	
91. Číslo vyznamenaní		92. Číslo vyznamenaní	
93. Číslo vyznamenaní		94. Číslo vyznamenaní	
95. Číslo vyznamenaní		96. Číslo vyznamenaní	
97. Číslo vyznamenaní		98. Číslo vyznamenaní	
99. Číslo vyznamenaní		100. Číslo vyznamenaní	

Osobní evidenční karta
Štefana Hubinu. Zdroj: ABS

riadenie 12. (problematika bane a huty, strojárstvo, palivá), 13. (problematika priemyslu a poľnohospodárstva) a 14. odboru (problematika doprava). Začiatkom mája 1965 ho povýšili do hodnosti podplukovníka. Vtom istom roku po znížení počtu zástupcov náčelníka II. správy MV prevzal zodpovednosť aj za 10. (problematika plánovanie a financie, veda a technika, investičná výstavba) a 11. odbor (problematika zahraničný obchod), a tiež 2. samostatné oddelenie (ochrana štátneho tajomstva). Po reorganizácii ekonomických odborov na II. správe HS ŠtB v roku 1966 riadil 11., 12. a 13. odbor a 2. samostatné oddelenie.

O Hubinovej úlohe pri reorganizácii kontrarozvedky náčelník II. správy HS ŠtB Miloslav Košnar¹⁰ v roku 1967 napísal: „Jako zástupce náčelníka II. správy se aktivně podílel na vytvorení jednotné kontrarozvědné správy, na přestavbě jejího ekonomického úseku i na posuzování hlavních úkolů kontrarozvědky. Zejména zpočátku se sám podílel i na řízení agentury a pod jeho vedením bylo úspěšně zakončeno několik případů.“¹¹

Vo februári 1967 spôsobil Hubina dopravnú nehodu. Privychádzaním objektu MV na Kolejní ulici v Prahe nedal prednosť prichádzajúcemu vozidlu. Pri zrážke sa nikto nezranil, škodu na autách vyčíslili na 1 600,- Kčs. Keďže nešlo o trestný čin, odstúpil vyšetrovateľ VB prípad na disciplinárne doriešenie náčelníkovi čs. kontrarozvedky. Prípad uzavreli pomerne rýchlo a bez vyslovenia trestu. Hubina však musel zaplatiť spôsobenú škodu.

Do zlého svetla sa dostal aj o pol oka neskôr. Hospodársky odbor HS MV informoval náčelníka II. správy HS ŠtB, že Hubina nemá uhradené nájomné za dva mesiace a požičovné za vozidlo v celkovej výške 1 719,- Kčs. Zastupujúci náčelník čs. kontrarozvedky Oldřich Špelina ho upozornil, že podobné problémy nie sú hodné funkcie zástupcu náčelníka kontrarozvedky. Hubina argumentoval výdavkami na stavbu chaty, dlhy však okamžite uhradil (v roku 1964 mal Hubina funkčný plat, teda bez príplatkov, 3 240,- Kčs).

V roku 1968 zotrval na svojich marxistických a prosovietskych postojoch

¹⁰ Miloslav Košnar (1926, Brandýs nad Orlicí u Chocně) pôsobil ako náčelník čs. kontrarozvedky od januára 1964 do mája 1968. Od 2. 9. 1969 do 28. 2. 1973 bol námestníkom ministra vnútra ČSSR.

¹¹ ABS, f. osobní spisy příslušníků resortu vnitra, Štefan Hubina, ev. č. 6031/22. Služební hodnocení z roku 1967.

AMINISTRATÚRA ČSSR

současť: Rádne - Mimorádne

Služební hodnocení

K návrhu na
za dobu od října 1969 do 1. prosince 1970
n2 plk. Štefan HUBINA 21.7.1922
(hodnost, příjmení, jméno a data narození)

Zařazení náčelník II.správy FSZS od ledna 1970
(funkce, název společnosti, odbor, oddělení)

Původní povolání dělník rodinný stav ženatý národnost slovenská
Od kdy je ve službách min. vnitra 4.11.1946 člen KSČ od 7.5.1946
Politické školy 1/2 roč.obl.polit.škola v roce 1951 (dávka, v roce)

Všeobecné vzdělání 4 měšť.školy
Odborné školy MV roč.obd.škola v SSSR kdy 1956-1957
Plánovaná hodnost Datum posledního povýšení

I. Text hodnocení

Funkci náčelníka II.správy FSZS vykonává od září 1969 z pověřeni a od ledna 1970 je ustanoven do této funkce.

Správu převzal za velmi těžkých podmínek, neboť výkon služby i politické situace byla negativně ovlivněna starým pravicovým vedením správy. S.Hubina svými správními politickými postoji a názory značně přispěl ke konsolidaci poměrů na správě. Z těchto důvodů získal u většiny pracovníků II.správy polit.důvěru. Od r.1969 je členem předsednictva MV-KSČ.

Má dobrý poměr k lidem, je srdečný, někdy až důvěřivý, otevřený povahy, které se v některých případech projevuje přílišnou sklonivavostí a měkkostí při prosazování vlastních rozhodnutí.

Jeho mnohaleté zkušenosti zejména z úseku kontrarozvědné obrany národního hospodářství se projevovaly hlavně při řešení konkrétních případů a akcí. V celé své služební i politické činnosti prokazoval vždy obětavost a pracovitost se snahou po dosažení pozitivních výsledků.

V průběhu výkonu funkce náčelníka II.správy se u s.Hubiny projevíly některé nedostatky, známé již z minulé činnosti, které se zvýraznily právě při výkonu této náročné funkce. Má nedostatečnou přípravu pro zastávání funkce náčelníka kontrarozvědky, zejména v úrovni všeobecného vzdělání a v některých odborných aspektech. Jeho organizační schopnosti neodpovídají požadavkům pro řízení tak velkého kolektivu lidí. Vážným nedostatkem s.Hubiny je malý smysl pro koncepcnost práce, což se zejména projevuje v nedostatečné aplikaci a rozpracování záměrů a rozhodnutí vedení MV ČSSR na plánování, odborný operativní výkon a analytickou práci II.správy.

I přes tyto nedostatky spojené s výkonem funkce náčel.II.správy, jeho operativní zkušenosti, obětavost a pracovitost umožňuje, aby pracoval v jiné přiměřené funkci ve Státní bezpečnosti. Z tohoto důvodu je navrhován do funkce zástupce náčelníka V.správy MV-ČSSR.

Služobné hodnotenie z decembra 1970. Zdroj: ABS

a priklonil sa ku konzervatívnemu krídlu na MV. Po zmenách v štruktúre útvarov ŠtB, vzniku národných ministerstiev vnútra a im podriadených národných centrál ŠtB (na Slovensku vznikla Hlavná správa ŠtB Ministerstva vnútra SSR) sa udiali zmeny aj vo federálnej kontrarozviedke, ktorá sa stala súčasťou Federálnej správy spravodajských služieb. Hubina pôsobil aj naďalej vo funkcii zástupcu náčelníka kontrarozviedky a prevzal zodpovednosť za riadenie odborov B, C a ZST, ako aj samostatného oddelenia obrany.

Normalizačné čistky v ŠtB, ktoré pre jedných znamenali prepustenie zo Zboru, prípadne preloženie na nižšiu funkciu, priniesli Hubinovi povýšenie. Dňa 22. septembra 1969 bol dočasne menovaný náčelníkom II. správy MV a 5. januára 1970 do funkcie riadne ustanovený. V marci 1970 ho povýšili do hodnosti podplukovníka a v apríli 1970 prevzal od prezidenta republiky Rád Červenej Hviezdy. Pôsobil

ČSSR

K-0343/40-42-F 172

V Praze dne 27. ledna 1972
Č.j.: SM- 9163 Ar 72
Výtisk č.:

Vážený soudruhu,

v příloze zasílám kádrový návrh na odvolání z funkce zástupce náčelníka Správy ochrany vládních a stranických činitelů FMV plk. Štefana Hubiny a současně jeho ustanovení do funkce představitele Federálního ministerstva vnitra v SSSR a návrh na ustanovení do funkce zástupce náčelníka Správy ochrany vládních a stranických činitelů FMV mjr. Vasilie Čarnoty.

Prosim o zařazení uvedených návrhů do programu sekretariátu ÚV KSČ.

Se soudružským pozdravem

Přílohy: 10 svazků

Soudruh
Michal Ku d z e j
vedoucí XIV. oddělení ÚV KSČ
P r a h a

25.1.1972
Přítel dr. km
S. Hubiny

Návrh na ustanovenie do funkcie predstaviteľa FMV v Moskve. Zdroj: ABS

zároveň ako člen Hlavného výboru 1 KSČ pri Ministerstve vnútra ČSSR.

Koncom roku 1970 hodnotil námestník federálneho ministra vnútra pre ŠtB Miloslav Košnar Hubinu vo všetkých aspektoch ako plne vyhovujúceho, no zároveň uviedol: „V průběhu výkonu funkce náčelníka II. správy se u s. HUBINA projevíly některé nedostatky, známé již z minulé činnosti, které se zvýraznily právě při výkonu této náročné funkce. Má nedostatečnou přípravu pro zastávání funkce náčelníka kontrarozvědky, zejména v úrovni všeobecného vzdělání a v některých odborných aspektech. Jeho organizační schopnosti neodpovídají požadavkům pro řízení tak velkého kolektivu lidí. Vážným nedostatkem s. Hubiny je malý smysl pro koncepcnost práce, což se zejména projevuje v nedostatečné aplikaci a rozpracování záměrů a rozhodnutí vedení MV ČSSR na plánování, odborný operativní výkon a analytickou práci II. správy.“¹²

¹² Tamže. Služební hodnocení z 29. 12. 1970.

V polovici februára 1971 minister vnútra Radko Kaska odvolal Hubinu z funkcie náčelníka čs. kontrarozvedky a o dva mesiace neskôr ho poveril funkciou zástupcu náčelníka správy ochrany stranických a ústavných činiteľov. Na V. správe FMV pôsobil aj ako predseda metodickej komisie, ktorá spracovávala materiály na skvalitnenie odbornej a bojovej prípravy ochrankárov.

Už v polovici apríla 1972 nastúpil na rezidentúru do Moskvy ako predstaviteľ FMV v ZSSR. Náčelník odboru medzinárodných stykov sekretariátu MV Jozef Vlček hodnotil jeho pôsobenie v Moskve kladne: „Od svojho nástupu na rezidentúru se až do súčasnej doby iniciatívne venuje plneniu svěřených úkolů a dosahuje i přes celkově rozsáhlou problematiku dobré výsledky. Zkvalitnil řídicí činnost svých podřízených a řízení tajných spolupracovníků a důvěrníků. Za dobrá součinnostní opatření při rozpracování konkrétních společných akcí byl sovětskými soudruhy vícekrát odměněn. Velmi dobrých výsledků dosahuje také při zajišťování delegací FMV a při plnění úkolů na úseku školství.“¹³ V novembri 1972 dostal vyznamenanie *Za upevňovanie priateľstva v zbrani I. stupňa*.

V roku 1977 dovŕšil 55 rokov a dosiahol tak dôchodkový vek. Ministra vnútra ČSSR Jaromíra Obziny preto požiadal o ďalšie zotrvanie v službe. Minister jeho žiadosti vyhovel, aj z dôvodu, že stranická a rezortná komisia vyjadrovala s jeho prácou v Moskve spokojnosť. V roku 1979 mu komisia uložila skvalitniť ochranu zastupiteľského úradu ČSSR v Moskve, podieľať sa na plnení súčinnosťných dohôd s predstaviteľmi sovietskej KGB, skvalitniť agentúrno-operatívnu činnosť na rezidentúre a zvýšiť náročnosť na riadenie pracovníkov rezidentúry v problematikách X. správy FMV (vnútorný nepriateľ).¹⁴

Štefan Hubina pôsobil v Moskve ďalšie tri roky. Koncom júla 1980 odišiel do dôchodku. Jeho spolupráca s útvarmi ŠtB tým však neskončila. V rokoch 1984 až 1986 ho správa kontrarozvedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi využívala ako dôverníka s krycím menom *REZIDENT*.

Služební hodnocení *14.10.1960/60*
k návrhu na mimořádné povýšení do hodnosti majora

za dobu od _____ 19____ do _____ 19____
na kpt. HUBINU Štefana
(hodnost, příjmení, jméno)
Zařazení náčelník OŽD - MV Košice
(funkce, název soustavy, odbor, oddělení)
Data narození 21.7.1922 Příslušnost ke KSČ, od kdy 7.5.1946 národnost slově.
Od kdy ve službách min. vnitra 4.11.1946 Od kdy ve funkci 1.4.1954
Všeobecné vzdělání 4. tř. měšť. školy
Odborné školení v min. vnitra SSSR 1956-57, kdy
Vyznamenání Za Zasluby o obranu vlasti
Stručný závěr z posledního služebního hodnocení v r. 19____
Soudruh HUBINA byl do hodnosti kapitána povýšen dne 12.7.1955.

I. TEXT ZHODNOCENÍ

Kpt. Štefan HUBINA se ve funkci náčelníka OŽD-MV Košice osvědčuje jako náčelník s dobrými zkušenostmi a potřebnými řídicími a organizačními schopnostmi. Je samostatný a odpovědný při výkonu své funkce, opírá se však o radu a pomoc vedení V. správy MV. Kladem kpt. HUBINY je jeho častý styk s podřízenými útvary (OŽD-MV), kam často dojíždí na kontrolu. K podřízeným pracovníkům i náčelníkům je kritický a nesmlouvavý k nedostatkům v jejich práci. Ažkoliv OŽD-MV Košice měl nejhůřší kádrové složení, pokud jde o kvalitu operativních pracovníků, podařilo se mu během posledních let zkvalitnit operativní aparát a upevnit tak kádrový stav.

Nedostatkem je, že se mu dosud nepodařilo podstatně zvýšit úroveň agenturní operativní práce tak, aby se to projevilo v úspěšně zakončených případech, zavedených na základě agenturního rozpracování. Naproti tomu však byla provedena řada preventivních zásahů v otázkách vážných poruch v provozu košické dráhy, zejména v přepravě stanicí Čierné n. Tisou a tak bylo zabráněno vážným ekonomickým škodám.

Během minulého roku se podařilo na OŽD-MV Košice do značné míry zlepšit úroveň agenturního aparátu co do počtu i kvality spolupracovníků. Rovněž konspirace ve styku s agenturou se podstatně zlepšila především proto, že byl získán větší počet nových KB a FB.

Kpt. HUBINA je jedním z mála náčelníků OŽD-MV, který má silný pocit osobní odpovědnosti a dovede vyvodit z kritiky důsledky pro práci útvaru, za který odpovídá. K tomu, aby se mu podařilo podstatně zvýšit úroveň agenturní operativní práce celého OŽD-MV Košice, potřebuje však více rozhodnosti a náročnosti vůči podřízeným náčelníkům, k nimž je někdy příliš měkký.

Kpt. HUBINA absolvoval v letech 1954-1955 operativní školu v SSSR s velmi dobrým prospěchem. V KSČ je zařazen jako samostatný sudějící. Je inteligentní, s velmi dobrým poměrem ke stranické práci. O problémech služební činnosti i stranické práce se radí s výběrem ÚO KSČ a je v úzkém styku i s RV-KSČ.

Vzhledem k uvedeným vlastnostem a za obětavou a příkladnou práci navrhuji, aby kpt. HUBINA byl u příležitosti 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou mimořádně povýšen do hodnosti majora.

Ing. Jaroslav J. J. J. J.

Službové hodnotenie
z marca 1960. Zdroj:
ABS

Dosiahnutá hodnosť:

- 4. 11. 1947 strážmajster
- 1. 10. 1949 štábný strážmajster
- 1. 6. 1952 vrchný strážmajster
- 1. 9. 1952 poručík
- 1. 10. 1954 nadporučík
- 1. 8. 1955 kapitán
- 9. 5. 1960 major
- 1. 5. 1965 podplukovník
- 1. 3. 1970 plukovník

Vyznamenania a ocenenia:

- 1955 medaila „Za službu vlasti“
- 1960 medaila „Za zásluhy o obranu vlasti“
- 1970 Rad Červenej hviezdy
- 1971 čestný odznak SNB
- 1972 medaila „Za upevňovanie priateľstva v zbrani“ - I. stupeň
- 1975 medaila „30 let SNB“
- 1980 medaila „Za službu v SNB“

13 Tamže. Komplexní služební hodnocení zo 6. 8. 1979

14 Tamže. Záznam o provedené kontrole plnění úkolů z komplexního hodnocení. Členmi komisie boli: Jiří Bečvář - pracovník 12. oddelenia ÚV KSČ, Josef Friedrich - zástupca náčelníka II. správy FMV, Karel Vrba - zástupca náčelníka X. správy FMV a Josef Dvořáček - zástupca náčelníka XI. správy FMV.

Lipovec - pomník zabudnutých slovenských obetí

PhDr. Martin Lacko, PhD.

(1976), absolvent Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor história - filozofia. Pracuje v Ústave pamäti národa

Starostlivosť o cintoríny a pamiatku obetí vojen patrí medzi znaky kultúrnej vyspelosti každého národa. Jednou z kategórií slovenského obyvateľstva, ktorá mala upadnúť do trvalého zabudnutia, boli príslušníci slovenskej armády, ktorí padli v rokoch 1939 - 1944. Ich príbuzní od roku 1945 nedostávali nijaké odškodné, rovnako ako ho nedostávali tisíce ranených. Nedemokratické režimy po roku 1945 netolerovali nijakú verejnú pripomienku týchto obetí. Ešte aj symbolické pomníky týmto obetiam boli po vojne likvidované.

Situácia v tomto smere sa však nezlepšila ani po páde komunistického režimu v roku 1989. Na celom Slovensku by sme nenašli jediný pomník venovaný pamiatke slovenských vojakov. Je preto malým zázrakom (a zároveň veľkým paradoxom), že práve na území bývalého ZSSR sa zachoval vojenský pomník postavený na počesť slovenských vojakov. Nachádza sa v obci Lipovec na Ukrajine, neďaleko oblastného centra Vinice.

Práve Lipovec tvoril jednu zo zastávok cesty na Krym, ktorej sa zúčastnili traja historici ÚPN. Na pomníku dnes už nevisí nijaké označenie pôvodného účelu, na ktorý bol postavený. Počas nášho príchodu bol však obložený veľkými vencami od rôznych ukrajinských inštitúcií. Slovenské chýbali.

Pomník bol vybudovaný ešte v roku 1941, a to na mieste bitky z 22. júla 1941. Pôvodne

stál v strede slovenského vojenského cintorína, tento bol však po roku 1944 zlikvidovaný.

Krátko po 70. výročí tragickej bitky, ktorá si vyžiadala 75 slovenských životov, položil historik M. Lacko za ÚPN k pomníku veniec s nápisom „Spomíname“. Jednoduchý nápis symbolizuje, že aj tieto neprávom zabúdané a ignorované obete tvoria súčasť histórie nášho štátu i nášho národa.

Pohľad na súčasný stav lipoveckého pomníka.

Foto: Martin Lacko

Pracovníci ÚPN na hornej Orave

PhDr. Martin Lacko, PhD.

Jednou z ozbrojených zložiek Slovenskej republiky bol, popri armáde, žandárstve a polícii, aj Zbor finančnej stráže. Jeho bývalých príslušníkov žije na Slovensku dnes už menej, než je prstov na ruke. V októbri 2011 sa jeden z nich, 92-ročný Ľudovít Matejov (1919, Skýcov), po takmer 70 rokoch vrátil na miesta svojho niekdajšieho pôsobiska na Hornej Orave, dnes v Poľsku. V októbri 1942 bol totiž z ministerstva financií 1. SR vystrojený a poslaný konať službu práve

na tieto územia. Spolu s historikom Ústavu pamäti národa M. Lackom a riaditeľom archívu ÚPN L. Ďurinom navštívil v pondelok 5. októbra 2011 obce Podvák a Harkabúz, a priamo na kameru nám rozpovedal viacero zážitkov zo svojej služby na území, kde pašeráctvo a ilegálny obchod - osobitne v rokoch vojny - boli bežnou súčasťou života.

Dvanásť hornooravských obcí sa v roku 1939 navrátilo k Slovensku (tzv. inkorporované územia), no od roku 1945

sú znova súčasťou Poľska. Desiatročia boli terčom intenzívnej a systematickej polonizácie, ktorá dbala najmä na odstránenie hmotných pamiatok či nápisov pripomínajúcich stáročnú príslušnosť obcí k Slovensku. Kým na Slovensku sú dvojazyčné nápisy v obciach bežnou realitou, v Poľsku je to úplne inak. Poľské úrady netolerovali ani slovenské mená, ktoré si museli Slováci popoľštit'. Napriek tomu sa v inkriminovaných obciach dodnes udržala slovenská menšina. S pomocou miestnych starších obyvateľov sa podarilo v Harkabúzi identifikovať ako bývalú budovu Oddelenia finančnej stráže (OFS), tak aj dom, v ktorom bol L. Matejov spolu s ďalšími dvoma kolegami financmi ubytovaný. Oba objekty sú dodnes zachované, no takmer úplne prebudované. Návštevu zo Slovenska prijala aj starostka obce Harkabúz. Pre všetkých účastníkov tejto milej „výpravy“, osobitne však pre p. Matejova to bol nezabudnuteľný zážitok, ktorý len umocňovala krása oravskej jesennej prírody.

Tabuľa Podvilk. Dnes len málokto vie, že stáročia bola súčasťou Slovenska.
Foto: Martin Lacko

O Pamäť národa je záujem aj za hranicami Slovenska.
Foto: Martin Lacko

SILA SVEDECTVA - ďalší projekt ÚPN podporený Európskou komisiou

Education and Culture DG

'Europe for Citizens' Programme

Po úspešnej realizácii projektu Svedkovia z obdobia neslobody, v rámci ktorého sme zaznamenali, spracovali a publikovali svedectvá vyše päťdesiatich pamätníkov totalitných režimov minulého storočia, v decembri 2011 začíname s ďalším projektom, ktorý opäť finančne podporila Európska komisia v rámci programu Európa pre občanov, Akcia 4: Aktívna európska pamiatka. Cieľom tohto programu je podporovať projekty týkajúce sa „zachovania v živej pamäti obete nacizmu a stalinizmu“. Výzva tejto akcie znie:

Európska únia je postavená na základných hodnotách, akými sú sloboda, demokracia a dodržiavanie ľudských práv. Na to, aby sme si plne uvedomili význam týchto základných princípov, si musíme pripomenúť časy, keď ich v Európe nacizmus a stalinizmus porušovali. Pripomínaním obetí, zachovaním miest a archívov, ktoré sa spájajú s deportáciami, si Európania uchovávajú minulosť v pamäti aj s jej tienistými stránkami. Je mimoriadne dôležité urobiť tak teraz, lebo svedkovia sa postupne strácajú.

Ústav pamäti národa vyvíja mnoho aktivít, ktoré sú veľmi dôležité pre dnešnú spoločnosť, avšak disponuje len s limitovaným množstvom prostriedkov na disemináciu produktov svojej práce a jej dosahu na širokú verejnosť. Projekt s názvom SILA SVEDECTVA má za cieľ rozšíriť nadobudnuté výsledky

PhDr. Jana Speváková
(1985), absolventka
Filozofickej fakulty
Univerzity Konštantína
filozofa v Nitre, študijný
odbor translatológia.
Pracuje v Ústave pamäti
národa

Momentka z nakrúcania.
Foto: Štefan Badura

dlhoročnej práce zamestnancov ÚPN - spracované oral history svedectvá - medzi čo možno najširšie spektrum európskych čitateľov a poslucháčov. Prostredníctvom spolupráce s partnermi je cieľom projektu publikovať slovensko-anglickú publikáciu s rovnomeným názvom, ktorá bude zahŕňať príbehy ľudí prenasledovaných počas fašistickej alebo komunistickej éry. Životné svedectvá týchto ľudí budú kategorizované podľa jednotlivých období a každá kapitola bude obsahovať odbornú historickú štúdiu, ktorá

toto obdobie verejnosti populárno-náučným štýlom priblíži. Súčasťou každej knihy bude tiež DVD, na ktorom budú spracované krátke dokumenty - prepracované zostrihy orálnych histórií prislúchajúce k jednotlivým kapitolám knihy. Okrem publikovania knihy bude tento projekt zahŕňať aj produkciu jedinečnej upútavky, ktorú s cieľom propagácie práce ÚPN odvysielať viaceré slovenské médiá. V rámci projektu SILA SVEDEC-TVA bude tiež zabezpečené ďalšie nakrúcanie 40 svedeckých výpovedí oral history a nepretržitá spolupráca so študentmi vysokých škôl. Títo študenti-stážisti sa za pomoci koordinára projektu budú venovať spracovávaniu a publikovaniu životopisných profilov pamätníkov z obdobia neslobody na internetové stránky www.memory-ofnation.eu a na www.upn.sk. Prostredníctvom tohto projektu by sme chceli vzdať úctu všetkým ľuďom, ktorí akýmkoľvek spôsobom trpeli počas totalitných režimov 20. storočia; vyzdvihnúť tých, ktorí boli ochotní bojovať za slobodu a podeliť sa o svoje strastiplné životné príbehy. Chceme poukázať na silu svedectva, ktorú tieto obeť so sebou nesú, a tak sa cez konkrétne osudy ľudí priblížiť nielen slovenskej, ale tiež európskej verejnosti a mladým, aby poznali svoju históriu a predchádzali jej opakovaniu.

Prejav Jána Čarnogurského na tlačovej besede ÚPN venovanej návrhu nového zákona o činnosti Ústavu pamäti národa

JUDr. Ján Čarnogurský
(1944), jedna z najvýznamnejších postáv slovenského disentu pred rokom 1989, minister spravodlivosti (1998 - 2002) a predseda vlády (1991 - 1992). Zakladateľ a dlhoročný predseda Kresťanskodemokratického hnutia

Za uplynulých niekoľko rokov, pomerne krátkych sa vyvinula taká situácia pri historickom výskume nových slovenských dejín, že sú dve centrá tohto výskumu. Na jednej strane je Historický ústav Slovenskej akadémie vied a na druhej strane za týchto niekoľko málo rokov sa podarilo Ústavu pamäti národa vypracovať, zdôrazňujem slovo vypracovať na druhé centrum výskumu moderných slovenských dejín. Existencia práve dvoch centier prípadne aj viacerých, to by bolo ešte lepšie, ale hovorme zatiaľ o dvoch centrách výskumu moderných slovenských dejín je zárukou, že tento výskum

a výsledky výskumu, čiže výstupy budú čo najobjektívnejšie, že sa budú čo najviac približovať reálnemu hodnoteniu moderných slovenských dejín. Len tak mimochodom poukazujem, že doteraz Matica slovenská mala taktiež svoje historické praco-visko a myslím, že sa jej nepodarilo vypracovať sa prinajmenšom do takej úrovne ako Ústavu pamäti národa, ale to je vedľajšie. Zatiaľ sa neobjavili vo vedeckej publicistike vážne pripomienky ku vedeckej úrovni Ústavu pamäti národa. Samozrejme polemiky sú, to je potrebné, aby tá polemika bola, aby tie polemiky boli na odbornej,

vedeckej úrovni. Teraz, navrhovaný zákon vlastne likviduje nezávislosť Ústavu pamäti národa a tým pomerne veľmi skoro bude likvidovať Ústav pamäti národa ako nezávislé samostatné centrum výskumu a interpretácie moderných slovenských dejín. Pretože, keď bude riaditeľ povedzme závislý na blahovôli vlády, teda každej vlády ako sa budú meniť, tak samozrejme bude tlačiť aj na svojich podriadených, aby výskum a interpretácia a výstupy, čiže publikácie prispôbili existujúcej politickej línii. Takýmto spôsobom Ústav pamäti národa skôr alebo neskôr, ale radšej skôr, zanikne ako hodnotné alebo vedecky na úrovni centrum výskumu a interpretácie slovenských dejín. A zostane iba jedno centrum, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, ktorý je samozrejme ďaleko viac, ovplyvniteľný politickou mocou ako to za päťdesiat rokov Slovenskej akadémie vied sa preukázalo. Čo z toho vyplýva? Z toho vyplýva jedno, že vláda chce mať svoju interpretáciu slovenských dejín. Žiaľ aj keby som nechcel byť uštipačný, ale nemôžem sa tomu vyhnúť, to chceli aj komunisti, mali to a vieme ako to dopadlo. To znamená, že prijatie tohto zákona povedie k takýmto dôsledkom, zákonitým, to je spoločenská zákonitosť, bez ohľadu na to kto by čo hovoril, že to tak bude alebo nebude. Keďže vláda nechcela verejne oznámiť vlastne tento zmysel novo navrhovaného zákona, tak vlastne nevedela oznámiť nič pokiaľ ide o dôvody prijatia tohto zákona a tie dôvody, ktoré boli doteraz zo strany vlády oznamované sú nezmyselné a samozrejme neobstoja v žiadnej kritike. A preto vlastne odôvodnenie tohto znenia návrhu zákona je smiešne, povedal by som tragikomické, keby len smiešne, ale tragikomické. Z toho hľadiska sa dôvody, ktoré sme uviedli v liste pred mesiacom alebo kedy sme ho napísali štyria signatári sa iba potvrdzujú. Ja som súkromná osoba a preto len ako súkromná osoba, ale ako občan tejto republiky môžem vysloviť svoj názor, že tí poslanci Národnej rady Slovenskej republiky, ktorí nebudú hlasovať za tento zákon urobia dobre a keď napriek tomu zákon bude schválený, tak nová vláda, ktorá nastúpi skôr alebo neskôr, ak vymení to nové vedenie Ústavu pamäti národa, ktoré bude dosadené podľa nového zákona, taktiež urobí dobre.

Chcem ešte upozorniť na jednu okolnosť vtom návrhu, že nechráni dostatočne štátne záujmy a to v tom zmysle, že spolupracovníci rozviedky v minulosti boli tiež evidovaní

Ján Čarnogurský na tlačovej besede ÚPN. Foto: Branislav Kinčok

ako príslušníci Štátnej bezpečnosti. Všetky okolité štáty si takýchto spolupracovníkov a najmä tých spolupracovníkov, ktorí v zahraničí, zahraničných občanov povedzme, pracovali pre rozviedku, ich štátu, teda Poľska, Česka, Maďarska proste neoznamovali. Ani doteraz sa to nestalo podľa doterajšieho zákona na Slovensku. Tento nový zákon nechráni týchto spolupracovníkov, ktorí sa vôbec nemuseli starať o politiku, proste poskytovali isté informácie a štát má záujem, aby takéto informácie, po prvé, aby takéto informácie dostával a po druhé, aby prípadne aj budúci takýto spolupracovníci, ktorých každý štát potrebuje, mali istotu, že ich meno nebude nikdy prezradené. Keď raz bude prezradené a táto novela to umožňuje, tak už najbližších sto rokov nebudú mať istotu prípadní občania iných štátov, ktorí by boli prípadne ochotní spolupracovať s orgánmi Slovenskej republiky, súčasnej a povedal by som budúcej Slovenskej republiky, nebudú mať tú istotu a preto si radšej takú spoluprácu rozmyslia.

Učitelia prekročili železnú oponu

Mgr. František Neupauer, PhD.

(1979), absolvent Fakulty
humanitných vied Univerzity
Mateja Bela v Banskej Bystrici,
študijný odbor história - filozofia.
Pracuje v Ústave pamäti národa

V dňoch 13. - 15. októbra 2011 v mestečku Břeclavi a Valtice na Morave zorganizovalo Fórum kresťanských inštitúcií (FKI) v spolupráci s Ústavom pamäti národa (ÚPN), Nadáciou Konrada Adenauera a ďalšími partnermi vedecko-didaktický seminár **Barbarstvo ducha II.** s podtitulom **Úteky za slobodou**. Seminár bol určený (nielen) učiteľom dejepisu na základných a stredných školách. Záujem o takúto formu aktualizácie vzdelávania prejavilo 50 záujemcov z celého Slovenska.

Prvý deň seminára sa niesol v duchu prezentácie filmov a výstavy o Berlínskom múre, ktorého 50. výročie vzniku sme si pripomenuli 13. augusta 2011.

Učitelia si mohli pozrieť ukážky z filmov z nemeckej produkcie (vdaka spolupráci s nemeckou nadáciou Stiftung Aufarbeitung), a tiež z českej produkcie, ktoré predstavila Nad'a Aliová (Člověk v tísni, Praha) prostredníctvom projektu *Jeden svět na školách*. Nechýbali informácie o slovenskej tvorbe. Každý z účastníkov dostal štyri filmy z produkcie ÚPN (Sviečková manifestácia, Bohom zabudnuté kúty, Prežili sme Gulag, November +

20), Lux communication (Lurdská jaskynka) a Konferencie vyšších predstavených ženských řeholí (Pilátová amnestia). Na záver odznel príspevok Jána Kušnírika (OZ Nenápadní hrdinovia, Bratislava) s názvom *Berlínsky múr mojimi očami* a študentov Bilingválneho gymnázia C. S. Lewisa v Bratislave Jána Horvátha a Hany Bútorovej, ktorí učiteľom predstavili trojročný študentský filmový projekt s názvom *Projekt 20*. Záver prvého dňa rokovania obohatila diskusia medzi študentmi a učiteľmi.

V piatok 14. októbra bol pre účastníkov seminára pripravený bohatý štvorpanelový program. V prvom, historickom bloku odznela prednáška Igora Pauličeka (Masarykova univerzita, Brno) *Totalitarizmus*. Autor prednášky priblížil účastníkom pohľad na totalitné systémy a formovanie totalitnej moci v politickej oblasti. Lukáš Obšitník a František Neupauer (ÚPN, Bratislava) priblížili osudy emigrantov v zahraničí. Sondou do nezákonných praktík justície 50. rokov odkryli zvrhlosť systému posielajúceho do väzenia ľudí, ktorí sa len vyslovili, že uvažujú o emigrácii, aj keď sa nikdy nedostali ani len k hraniciam železnej opony. Lubomír Morbacher (ÚPN, Bratislava) v príspevku *Železná opona v Československu v rokoch 1948 -1989* vykreslil hranice z pohľadu ľudí na úteku, ako aj pohraničnej stráže. Hrozivé boli ukážky „práce“ vycvičených psov - vraždy cudzích štátnych príslušníkov za hranicami Československa i nekonanie prokuratúry v súčasnosti.

Druhý panel patril didaktike. Učitelia akreditovaní MŠ ČR zo združenia Pant pripravili pre učiteľov tzv. lektorské hodiny. Petr Šimíček (Pant, Ostrava) *Železná opona - pracovní list s otázkami k filmovému dokumentu z cyklu Abeceda komunistických zločinů* a Jiří Sovadina (Pant, Ostrava) *Vznik železné opony v karikaturách a textech*. Učitelia sa stali žiakmi a pracovali na zadaniach lektorov, či už samostatne alebo v skupinkách. Na záver predsed OZ Pant Petr Pánek predstavil projekt a internetovú stránku www.moderní_dejiny.cz, ktorá už niekoľko rokov slúži učiteľom dejepisu v Českej republike. V tomto roku rozbieha poľskú, maďarskú a slovenskú jazykovú mutáciu vďaka podpore Nadácie V4. V závere odznel príspevok Františka Neupauera (ÚPN, Bratislava) s názvom *Nenápadní hrdinovia a ich příběhy*, v ktorom predstavil možnosti vyučovania o období totalít na školách. Popoludňajší program osviežila účasť Luděka Navaru, publicistu, novinára, autora dokumentov s názvom *Príbehy železnej opony*, ktorý učiteľom hovoril o svojej práci dokumentaristu a premietol ukážky z filmovej tvorby. Po dlhej diskusii sa účastníci seminára z Břeclavi presunuli o 10 km ďalej do mes-

tečka Valtice. Nasledovala prehliadka mesta a výstup do Múzea železnej opony umiestneného 2 km nad mestom - na hraniciach medzi Rakúskom a Českou republikou.

V Múzeu železnej opony si účastníci prezreli stálu expozíciu. Cenné bolo stretnutie s Antonom Srhoľcom, ktorý učiteľom prerozprával svoj osobný príbeh človeka utekajúceho cez hranice, ktorého pri pokuse o prechod hraníc chytili a následne namiesto slobody za hranicami nasledoval pobyt vo väzniciach a Jáchymovské peklo. Záver stretnutia v múzeu patril večeri - gulášu. Účastníkov prekvapilo, že im podávajú pravý pohraničný guláš s cibuľou v pekných porcelánových tanieroch a nie v ešusoch. Riaditeľ múzea im vysvetlil, že pohraničníari si vraveli, že oni sú "niečo viac", a preto jedli zásadne z porcelánových tanierov. Nuž nie len miesto, ale aj strava a stolovanie boli autentické v múzeu, ktoré vzniklo zo súkromnej iniciatívy len pred šiestimi mesiacmi a v súčasnosti patrí k najnavštevovanejším v regióne.

Posledný panel bohatého druhého dňa stretnutia tvorila ukážka z produkcie združenia Post bellum. Magdaléna Benešová spolu s riaditeľom združenia Mikulášom Kroupom predstavili dokumentárnu tvorbu a úskalía "oral history" pri spracovaní osudov pamätníkov obdobia neslobody. Dňa 17. novembra 2011 o 20. hod. bude aj na Slovensku odvysielané slávnostné udeľovanie cien "zabudnutým", ktoré iniciovalo Post bellum.

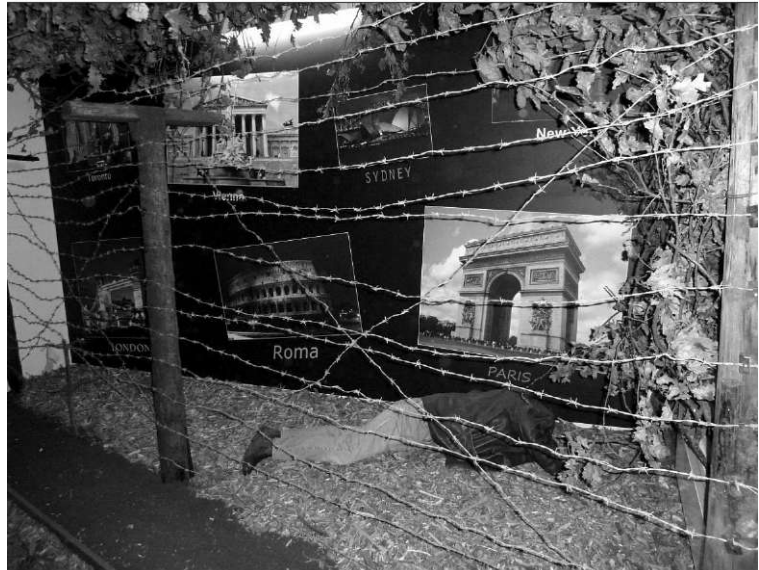
Posledný deň seminára patril učiteľom, ktorí pripravili prezentácie vhodné na vyučovanie dejepisu. Venovali sa predovšetkým téme politických procesov, Akcie K, Sviečkovej manifestácii a normalizácii.

Záverečný panel patril „pamätníkom“, ktorým sa podarilo prekročiť hranice. Stanislav Labjak (ÚPN, Bratislava) hovoril o svojich skúsenostiach s imigrantmi v Taliansku a v Kanade. Na Slovensku patril k blízkym spolupracovníkom kardinála (v tom čase tajného biskupa) Korca a podieľal sa aj na tvorbe publikácie Bratislavský Veľký piatok. Dramatický prechod cez hranice zažili aj traja dvadsaťroční študenti, ktorí cez poľsko-československú hranicu pašovali náboženskú literatúru. Tomáš Kone (kapucín, Slovensko) a Braňo Borovský (otec ôsmich detí) sa za túto nelegálnu činnosť ocitli v roku 1983 vo väzení. Borovský bol tri mesiace na samotke. Keď ho odtiaľ presunuli na celu, kde boli viacerí väzni, mal problém zapojiť sa do komunikácie s druhými ľuďmi. Všetci boli podrobení krutému vypo-

cúvaniu a násiliu. „A/a Silvestra prišiel za mnou do cely opitý poľský vojak, ktorý ma strážil. Vytasil pištoľ a vravel mi: „Ja kvôli Tebe nemôžem byť teraz doma. Ty si všetkému príčinou, a preto Ťa zastrelím“,“ uviedol o. i. Borovský.

Nielen záujem učiteľov, ale aj médií svedčí o dôležitosti podujatia typu Barbarstvo ducha II., a preto FKI uvažuje o III. ročníku podujatia tohto formátu v máji 2012.

Maketa zastreleného v Múzeu železnej opony vo Valticích. Foto: František Neupauer

Množstvo pozitívnych reakcií, zameraných aj na sprostredkovanie metodiky a materiálov pri vyučovaní, hovorí za všetko. Hlbší rozmer podujatiu dala iniciatíva učiteľov, ktorí vyzbierali 150 Eur s cieľom poskytnúť kúpeľnú starostlivosť jednému z politických väzňov na Slovensku, ako prejav vďaky a úcty. Budme vďační za takýchto šlachetných učiteľov.

Pred Múzeom železnej opony vo Valticích. Foto: František Neupauer

Slovensko stratilo doktora Deáka...

PtiDr. Martin Lacko, PhD.

(1976),

absolvent Univerzity
Komenského v Bratislave,
študijný odbor história -
filozofia. Pracuje v Ústave
pamäti národa

November je mesiac, ktorý charakterizuje pochmúrne počasie a cintorínska, dušičková atmosféra. Do slovenských dejín vošiel aj Viedenskou arbitrážou a následnou maďarskou okupáciou. Práve mesiac, s ktorým je zviazaná jedna z najväčších tragédií nášho národa, a ktorá sa stala jedným z vrcholov vedeckého bádania Dr. Ladislava Deáka, sa stal, symbolicky, aj mesiacom jeho skonu.

Ladislav Deák patril k slovenskej historickej špičke, ba výrazne prekročil jej rámec. Bol odborníkom na dejiny Európy v medzivojnovom období a bez pochyb našim najlepším znalcom maďarsko-slovenských vzťahov a maďarskej politiky ako takej.

Hoci do historiografie vstúpil pomerne neskôršie, stihol úctyhodné dielo: 15 knižných diel v autorstve či v spoluautorstve a vyše stovky štúdií. Patrí k tým historikom, ktorých práce spred roka 1989 majú svoju hodnotu aj dnes. Úspešne odolávajú zubu času a možno povedať, že sú všeobecne akceptované. Sú totiž príliš dôležité, aby sa dali prehliadnuť. Vyznačujú sa vedeckosťou, precíznosťou, ale súčasne aj precítenosťou. Sú to práce, ktoré stelesňujú samotného autora, práce, do ktorých vložil svoju dušu.

Ladislav Deák nepatril k tým, ktorí by svoje názory skrývali za dvere kancelárie, aby mu ktosi „neukradol“ myšlienku či novú informáciu z archívu, ako to v niektorých inštitúciách býva. Naopak, kde mohol, poradil. Ba čo viac, razil vysoko etický princíp, že tie poznatky a materiály, ktoré historik získal výskumom, no sám ich nevyužil, by mal poskytnúť iným...

Pred pár dňami sme si pripomenuli 22. výročie pádu komunistického režimu. Kto si myslel, že s jeho pádom úplne vymiznú aj historické deformácie, poplatnosť či autocenzúra - mýlil sa. Ak vtedy bol zápas medzi naoktrojovanou komunistickou ideológiou a historickou pravdou, dnes sa konflikt pretransformoval do zápasu medzi politickou korektnosťou a historickou pravdou. Jednoducho povedané, dnes nestojí otázka „či je to pravda“, ale „či je politicky korektné“ to napísať, vysloviť. Z hľadiska materiálno-existenčného je oveľa bezpečnejšia a pohodlnejšia druhá cesta.

To „pochopili“ mnohí a promptne sa tomu prispôsobili.

Rozhodne však nie Ladislav Deák.

Ako správny historik však nežil iba minulosťou, ale bol aj aktívnym pozorovateľom súčasného

diania. On však videl to, čo mnohí nechcú vidieť: že totiž ciele maďarskej politiky sú od roku 1918 rovnaké, menia sa len prostriedky. Ukázalo sa to aj v nedávnych mesiacoch, keď sa náš štát stal terčom agresívnej a lživšej propagandy Budapešti. Mienkotvorné médiá vtedy poskytli priestor kdekomu. Dávali si však veľký pozor, aby neodznal hlas človeka a odborníka, ktorý dejiny a prax maďarskej politiky poznal priam dôverne.

Ladislav Deák patril medzi tých, ktorí žili pre historickú vedu, pravdu a Slovensko. Po skončení medzinárodnej konferencie Ústavu pamäti národa v marci 2011 v Šuranoch predniesol závažné slová: „O štátnosť treba zápasť každý deň!“ Historik, človek, ktorému ide len o vedu a pravdu, však nevyhovuje žiadnej politickej garnitúre. Pojmy ako „historická veda“ či „pravda“ sú totiž politikom cudzie...

Pravda, ktorá bola jeho zbraňou i cieľom súčasne, však ostáva. Tú nestanovia bruselské smernice, neprekrútiť politické manipulácie, neumlča súdne výroky, neprekriča zbulvarizované médiá.

Do posledných týždňov svojho života, napriek upadajúcemu zdraviu, sa zaujímal o verejné dianie, navrhoval ďalšie vedecké projekty a publikácie. To mu už nebolo dopriate. Možno však povedať aj inak: vďaka Bohu, že sa dožil požehnaného veku 80 rokov. Za ten čas mnohé stihol. Ba čo viac, stihol ešte odovzdať svoje poznatky i svoje vedecké, ľudské, národné krédo aj príslušníkom mladšej generácie.

Pán doktor, Slovensko je Vám veľa dlžné. Štátne vyznamenanie, na ktoré Vás navrhol ÚPN, si už nepreberiete. Nepochybujem ale, že dostanete vyššie ocenenie. Od toho hore, ktorý je sám najvyšším Sudcom a Pravdou zároveň...

Za Karolom Noskovičom

Vo veku 78 rokov po ťažkej chorobe zomrel bývalý politický väzeň, člen Správnej rady Ústavu pamäti národa v rokoch 2003 - 2009 Karol Noskovič (8. 3. 1933 - 6. 9. 2011).

Karol Noskovič sa narodil 8. marca 1933 v roľníckej rodine, kde výchovou získal priamy charakter, hlbokú vieru v Boha a záujem o kultúrne dianie a angažovanie sa najmä prostredníctvom ochotníckeho divadla a športu. Ako mladého študenta ho v roku 1951 zatkli a odsúdili na šesť rokov odňatia slobody a stratu občianskych práv na desať rokov za rozširovanie protikomunistických letákov. Následne bol väznený v Have, v Jáchymove v táboroch Bratrství, Svornost, Mariánska, Vikmanov a na Příbramsku na lágroch Vojna a Bytíz.

Po prepustení z väzenia bol ešte odvedený do Technického práporu, kde pracoval ako baník v Ostravsko-karvinských baniach. Následne už v civile dlhé roky pracoval v hydínarských závodoch.

Po Nežnej revolúcii sa naplno angažoval v Konfederácii politických väzňov, ktorej bol spoluzakladateľom, v rokoch 2004 - 2008 predsedom a až do konca života vykonával funkciu podpredsedu pre organizačné záležitosti. Poznali sme ho ako neúnavného organizátora nespočetného množstva podujatí. Veľmi mu záležalo na tom, aby sa osudy obetí komunistického

režimu dostávali do povedomia verejnosti a najmä mladej generácie. Inicioval preto odhaľovanie pamätných tabúl väzneným a internovaným rehoľníkom, roľníkom nielen v Pezinku, ale aj po celom Slovensku. Zaslúžil sa o vznik podujatí, ktoré sa stali tradičnými miestami stretávania svedkov zločinov komunizmu s dnešnými mladými ľuďmi. Okrem pravidelne sa opakujúcich pietnych spomienok ako Deň nespravodlivo stíhaných v Pezinku, Spiš Františka Javorského, Leopoldov - symbol utrpenia politických väzňov, Ženy za ostatnými drôťmi v Želiezovciach, Pochod slobody od Devína popri hranici rieky Moravy, každoročne organizoval semináre, venované objasneniu perzekúcií všetkých vrstiev obyvateľstva. Otváral témy o väznených roľníkoch, ženách, skautoch, športovcoch, evanjelických duchovných, o odvečených do Gulagu a na semináre prizýval autentických svedkov. S radosťou sa zúčastňoval na podujatiach partnerskej Konfederácie politických väzňov v Čechách a bol tmeľom dobrej spolupráce ponad hranice. Obetavo navštevoval miestne pobočky Konfederácie a pomáhal riešiť ich každodenné starosti. Na všetkých týchto podujatiach rozdával svoj talent, čas a úsmev, ktorým si získal mnoho priateľov.

Aj pre jeho angažovanosť v organizácii politických väzňov bol v roku 2003 podpredsedom vlády SR menovaný za člena Správnej rady novovznikajúceho Ústavu pamäti národa.

Dňa 1. septembra 2008 mu bol udelený Rad Ľudovíta Štúra III. triedy za mimoriadne zásluhy o demokraciu a ľudské práva.

Náhle prepuknutá choroba ho nečakane vytrhla z kruhu rodiny a spomedzi všetkých, čo sme ho mali radi. Nech odpočíva v pokoji.

Ing. Marta Košíková

(1963), absolventka

Vysokej školy

ekonomickej v Bratislave.

Pracuje v Ústave pamäti národa

Be. Anton Hruboň

(1989), študent histórie
na Fakulte humanitných
vied Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici, šéfredaktor
odborného internetového
časopisu www.druhasvetova.sk

MIČEV, S. a kol.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Banská Bystrica 2009, 208 s.

V dnešnej dobe spoločenského marazmu sa len ťažko nájde historická udalosť, ktorá by dokázala vyvolať výraznejší spoločenský ohlas a záujem. Opomenúc medialne kauzy okolo búst a pamätných tabúl predstaviteľom slovenskej štátnosti na seba stále zrejme najväčšiu pozornosť púta Slovenské národné povstanie. Je preto zarážajúce, že po páde komunistickej totality trvalo takmer 20 rokov, kým k tejto v minulosti ideologicky prekrúcanej a falzifikovanej téme vyšla monografia pokúšajúca sa čitateľovi predostrieť konečne vyvážený pohľad na bezpochyby jeden z najsvetlejších a výnimočných momentov moderných dejín Slovenska. V krátkom časovom slede po publikácii Martina

Lacka *Slovenské národné povstanie 1944* (2008) sa pri príležitosti 65. výročia Povstania dostalo do predaja dielo autorského kolektívu pod vedením Stanislava Mičeva s rovnakým názvom i zameraním na cieľovú skupinu, ktorou je takisto široká verejnosť. Na popularizačnej práci participovalo celkovo 13 historikov z Historického ústavu SAV a Vojenského historického ústavu v Bratislave, Vojenského historického ústavu v Prahe, Múzea SNP v Banskej Bystrici, Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Hneď na úvod treba poznamenať, že projekt sám osebe si nepochybne zasluhuje uznanie. Veľkoformátová publikácia na vyše 200 stranách kriedového papiera prináša okrem textu stovky dobových fotografií a reprodukcii autentických archívnych materiálov, vďaka čomu získava punc reprezentativnosti. Spolu s ním však rastie i zodpovednosť autorov za jej obsah. Vzhľadom na popularizačný charakter nemá ambíciu prinášať nové poznatky, len sumarizovať známe fakty a dejinné súvislosti vo svetle najnovších výsledkov výskumu. Bližšie popisovať presný obsah jednotlivých kapitol preto nemá hlbší význam - základná línia vývoja na Slovensku v rokoch 1939 - 1945 je dostatočne známa a publikácia v tomto smere nejde nad jej rámec. Pozastavím sa však nad najzávažnejšími faktografickými chybami a polovičatými hodnoteniami, na ktoré nemožno v dobrej viere s ohľadom na princíp čo najväčšej historickej objektivity nereagovať.

Štruktúru monografie tvoria dve hlavné časti - *Slovensko v rokoch 1938 - 1945* a *Prípravy a priebeh Povstania*, skladajúce

sa dokopy zo 16 kapitol. V závere ich dopĺňa prehľadná chronológia udalostí rokov 1938 - 1945, odporúčaná literatúra a menný register.

Prvá kapitola práce (autor Róbert Arpáš) čitateľa uvádza do vnútropolitického vývoja na Slovensku. Text R. Arpáša je prierezom histórie hlavných udalostí a fenoménov rokov 1938 - 1945. Popisuje proces postupného budovania hegemonie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, základné údaje o 1. SR (politický systém, národnostné strany a menšiny), mýlniky domácej a zahraničnej politiky, formy protižidovského zákonodarstva až po pád režimu. Napriek tomu, že sa autor v interpretačnej rovine vcelku snažil pridržovať proporčného prístupu, kapitola sa nevyhla viacerým nedostatkom.

Voľby v decembri 1938 neboli voľbami do „krajanského“, ale krajinského snemu (s. 7). Nepravdivé je aj tvrdenie, podľa ktorého Jozef Tiso „nechal 14. marca 1939 odhlasovať v sneme vznik Slovenského štátu“ (s. 8). V skutočnosti po prednesení Tisovho referátu z návštevy nacistických pohľadárov v Berlíne nechal prítomných poslancov o vyhlásení samostatnosti hlasovať predseda autonómneho snemu Martin Sokol bez akéhokoľvek predošlého Tisovho odporúčania. R. Arpáš sa rovnako mylí, keď píše, že po úspešnej protipološkej kampani (roku 1939) „odmenou bol návrat území, ktoré od roku 1918 Poľsko získalo od Slovenska“ (s. 12) - prvé časti územia severný sused Slovenska anektoval až na základe rozhodnutia veľvyslaneckej konferencie v belgickom Spa roku 1920. Špekulatívne vyznieva tvrdenie, podľa ktorého „slovenský národ bol v nemeckých plánoch odsúdený na likvidáciu“ (s. 11). S výnimkou „biblie“ národného socializmu - Hitlerovho *Mein Kampf*, kde diktátor vo všeobecnej rovine definoval Slovanov ako „podľudí“, neboli dodnes objavené žiadne materiály potvrdzujúce túto tézu. Nepresné je aj znenie popisu pod fotografiou Franza Karmasina - ten totiž bol „predsedom“ (s. 9), ale vodcom (Volksgruppenführer) Deutsche Partei, ktorá bola budovaná striktne na vodcovskom systéme.

Kapitole *Pod „ochranou“ Tretej ríše* (Michal Schvarc), rozoberajúcej podoby nemeckého patronátu nad Slovenskom, niet na rozdiel od predošlej prakticky čo vyčítať až na jednu vec - v popise pod fotografiou zachytávajúcou Vojtecha Tuku a Joachima von Ribbentropa pred podpisom prístúpenia Slovenska k Paktu troch je táto mocenská koalícia označovaná zvláštnym termínom „trojspolok“ (s. 20), čo evokuje skôr vojenský pakt popísaný medzi Nemeckom, Rakúsko-Uhorskom a Talianskom pred prvou svetovou vojnou.

Drobná chyba sa objavuje i v kapitole *Medzinárodné aspekty vývoja* (Pavol Petruf).

Samostatnú Slovenskú republiku nemohlo Chorvátsko uznať roku 1940 (s. 27), pretože v tom čase ešte neexistovalo. Nezávislý chorvátsky štát vznikol 10. apríla 1941 v súvislosti s vpádom vojsk Osi do Juhoslávie, ktorá bola následne zlikvidovaná a rozparcelovaná medzi Nemecko a jeho spojencov. Doplnenie detailnejšieho historického kontextu by sa žiadalo pri objasnení slovensko-poľských vzťahov v 30. rokoch. Autor síce správne tvrdí, že vzťahy s našim severným susedom boli menej konfliktné ako s Maďarskom, súčasne však dodáva, že po 14. marci 1939 „*k vzájomnému zblíženiu nedošlo. Naopak, o necelých 6 mesiacov sa oba štáty ocitli vo vojnovom stave, keď Slovensko bojovalo s Nemeckom proti Poľsku ako jediný spojenec*“ (s. 28). V prvom rade - Slovenská republika nebola jediným spojencom Hitlera v ťažení proti Poľsku (tým druhým bol Sovietsky zväz, ktorý Poľsko napadol 17. septembra z východu). P. Petruf sa však mohol aspoň jednou vetou zmieniť aj o príčinách nie práve najlepších slovensko-poľských vzťahov a jednom z faktorov účasti slovenskej armády na operácii Fall Weiß. Okrem klauzúl Ochrannej zmluvy s Nemeckom tu hlavnú rolu zohrala odplata za nezmyselnú expanzívnu politiku Varšavy v medzivojnovom období, počas ktorého si vyše 30-miliónové Poľsko v troch fázach (1920, 1924, 1938) ukrojilo etnicky takmer úplne čisto slovenské obce na Kysuciach, hornej Orave a severnom Spiši, počítajúce 35 tisíc obyvateľov. Inak kapitola spĺňa všetky kritériá, zachytáva nielen problematiku vzťahov s ostatnými krajinami, ale tiež často diskutovanú otázku možnosti prežitia samostatného Slovenska po vojne, resp. varianty jeho štátoprávneho usporiadania.

Rovnako sa dá hodnotiť i kapitola zaoberajúca sa hospodárstvom 1. SR (Miroslav Sabol). M. Sabol načrtáva základné trendy vývoja slovenského hospodárstva v tieni Nemecka, predovšetkým charakter jeho podriadenia záujmom Berlína, špecifiká vojrovej ekonomiky, priebeh arizačného procesu, vývoj v sektore bankovníctva, poľnohospodárstva, remesiel, živností a sociálnej politiky. Zdôrazňuje úspechy hospodárstva, medzi ktoré možno zaradiť najmä budovanie infraštruktúry a rast priemyselnej výroby. Veľmi precízne je spracovaná aj nasledujúca kapitola *Kultúra*, v ktorej Pavol Parenička a Stanislav Mičev na kvalitnej úrovni zhodnocujú všetky odvetvia kultúry a umenia na Slovensku - literatúru, divadelníctvo, kinematografiu, hudbu, časopiseckú a fotografickú tvorbu, spolkový život, architektúru, sochárstvo, maliarstvo, ako i sféru vedy a vzdelania. Chybne však udávajú obdobie pôsobnosti šéfov Úradu propagandy: Alexander Mach funkciu vykonával až do roku

1940 (nie 1939), keď ho nahradil Karol Murgaš (nie 1939 - 1941, ale 1940 - 1941, s. 49). Absolútne neadekvátne (v časti o kultúre obzvlášť) vyznievajú prívlastky s pejoratívnym podtextom, ktorými autori titulujú Slovenský štát („vojnová Slovenská republika“, s. 50), resp. jeho režim („totalitný fašistický“, s. 58). Pri zaužívaní takejto terminológie je namieste otázka, či má publikácia skutočne ambíciu „*bez ideologických nánosov podať objektívny pohľad na slovenskú spoločnosť v rokoch 1939 - 1945*“ (s. 3).

Druhú a z hľadiska témy diela jej nosnú časť začína kapitola *Protifašistický odboj na Slovensku do začiatku SNP* (Karol Fremal). Známy historik odboja v nej rozoberá organizačnú štruktúru, politické koncepcie a aktivity troch hlavných ilegálnych prúdov v Slovenskej republike - občianskeho, komunistického a sociálnodemokratického; čiastočne načiera i do problematiky opozičných skupín v armádnych kruhoch. Možno vzniesť oprávnenú námietku, či v radoch slovenských vojakov počas ťažení proti Poľsku, ale najmä proti ZSSR panovali naozaj také protivojnové nálady a prejavy odporu, predovšetkým vtákom meradle, ako to formuluje autor („...*prejavovali nechť aktívne bojovať, odmietali plniť rozkazy a prechádzali na stranu sovietskych jednotiek a partizánov*“, s. 66). Archívne dokumenty i viaceré vedecké práce posledných rokov potvrdzujú skôr opak: nemeckí dôstojníci práve vyzdvihovali bojovú morálku a entuziazmus príslušníkov slovenskej armády, ktoré sa znásobili po tom, čo sa na vlastné oči presvedčili, do akej neuveriteľnej biedy uvrhol bolševický režim svojich občanov. Faktom zostáva, že z ich celkového počtu sa na sovietskú stranu dostalo menej než 1 %. Ako je známe, armádna „linka“ napokon v prípravách a realizácii Povstania zohrala kľúčovú úlohu. Prípravnou fázou povstaleckej akcie sa zaoberá ďalšia kapitola (Ján Stanislav), ktorá bližšie analyzuje plány Golianovho Vojenského ústredia a ministra národnej obrany SR Ferdinanda Čatloša. Formovanie prvých partizánskych skupín na Slovensku a podmienky, v akých pôsobili, v stručnosti analyzujú František Cséfalvay a Marian Uhrin.

Nasledujúcich päť kapitol je venovaných už samotnému priebehu Povstania. Ide o kapitoly *Vojenský priebeh povstania* (F. Cséfalvay), *Partizánske hnutie počas SNP* (F. Cséfalvay - M. Uhrin), *Hospodárstvo a zásobovanie* (M. Sabol), *Politický vývoj* (Marek Syrný) a *Povstalecká kultúra a umenie* (P. Parenička - S. Mičev). Hoci všetky uvedené časti práce sú spracované solídne tak po faktografickej, ako aj interpretačnej rovine, čitateľ sa z nich nedozvie odpovede na viaceré frekventovane diskutované sporné body, týkajúce sa hlavne

chýb a temnejších stránok Povstania. Či ich autori zabudli spomenúť alebo tak urobili z nejakého iného dôvodu, je otázka skôr priamo na nich. Pre prehľadnosť ich uvádzam v heslovitej podobe:

- Kto mohol za zlyhania povstaleckej defenzívy na jednotlivých obranných úsekoch? Chýbajú tu mená konkrétnych vinníkov. Iba pre názorný príklad: F. Cséfalvay uvádza, že „*bojová skupina Sturmbannführern Schäfera, v podstate, prepochovala Liptovom a 5. septembra sa zmocnila Ružomberka*“ (s. 102). Nedodal však, že sa tak stalo zásluhou úplného skratu veliteľa Obrannej oblasti 2 plk. Ladislava Bodického, ktorého muži sa napriek viac ako dvojnásobnej presile pred postupujúcimi Nemcami rozutekali. Situáciu rovnako nezvládol ani veliteľ ružomerskej posádky mjr. Miloš Vesel.

- Aká bola reálna bojová sila partizánov? Koľko z desiatok jestvujúcich partizánskych skupín sa vyznamenalo na povstaleckom fronte a koľké naopak svojvoľnými a nekoordinovanými akciami Povstaniu uškodili (dokonca ešte pred jeho samotným začiatkom)?

- Koľko civilistov padlo za obeť partizánskym represáliám? V publikácii sa síce uvádzajú viaceré prípady partizánskych masakrov (s. 119), chýba však aspoň približné kvantitatívne vyčíslenie zavraždených - súčasná historiografia uvádza 1 000 - 1 500 ľudí, prevažne nemeckej národnosti. Domnievam sa, že poukázanie na odvrátenú tvár partizánskej „činnosti“ uškodí celkovému zhodnoteniu tohto fenoménu menej, než jeho zamlčovanie. Práve takýto prístup nahráva zatŕatým odporcom Povstania z odborných i laických kruhov, ktorí môžu oprávnenne kritizovať zmalicherňovanie či zatajovanie partizánskych perzekúcií v historickej spisbe.

- Aký vzťah zaujal k Povstaniu Sovietsky zväz? Naozaj ozbrojenému vystúpeniu všemožne pomáhal, ako to historiografia doneďava prezentovala, alebo bola jeho pomoc nepoznateľne menšia? A či vari mali moskovskí pohlavári k Povstaniu vyložené negatívny postoj, pretože ho považovali za akciu „buržoáznej“ slovenskej armády?

Otázok by mohlo byť ešte viac. Spomedi posledných troch kapitol knihy *Partizánske hnutie po porážke SNP* (F. Cséfalvay - M. Uhrin), *Fašistické represálie* (S. Mičev) a *Oslobodzovanie Slovenska* (Alex Maskalik), spadajúcich do časového obdobia po októbri 1944, sa treba pozastaviť najmä pri druhej menovanej, ktorá, bohužiaľ, obsahuje pomerne veľké množstvo chýb.

Podme teda zaradom: pohotovostné oddiely bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby, patriace pod Einsatzgruppe H, roz-

hodne nemali silu 500 mužov, ale 70 - 120, maximálne 150 (s. 154). Bez akýchkoľvek snáh o relativizovanie zločinov okupačných a domácich kolaborantských jednotiek sa podobne nadsadené zdajú byť aj počty obetí vraždenia v Nemeckej. Viacerí autori predpokladajú, že autorom uvádzaný počet 900 zavraždených ľudí (s. 158) bol približne o polovicu menší. Ako to bolo naozaj, dnes už, pravda, nik nezistí. S určitosťou však môžeme skonštatovať, že spoločne s Nemcami sa na vraždách nepodieľala „150-členná rota POHG z Považskej Bystrice pod vedením nadzbrojníka V. Horu“ - v skutočnosti išlo len o čatu, ktorá bola koncom decembra 1944 prevelená od svojho materského oddielu do Banskej Bystrice (mimochodom 150 príslušníkov nemal ani celý POHG Považská Bystrica dohromady). Masových vražd pri Kremničke sa nezúčastnila „rota POHG“, ale len malá časť 5. poľnej rot HG, pričom jej účasť na vraždení z 12. decembra 1944 nebola dosiaľ vierohodne preukázaná (s. 158). Chyby neobišli ani textové popisy pod obrazovou prílohou. Na fotografii po boku Otomara Kubalu nie je poverenec HG pre Pohronskú župu Imrich, ale Vojtech Košovský (s. 154), podobne o niečo ďalej vyobrazené situačné hlásenia nepochádzajú z agendy „POHG Krupina“ (s. 157), ktorý nikdy nevznikol, ale od veliteľa už spomínanej 5. poľnej rot HG, pôsobiacej v Krupine. Polemizovať by sa dalo i s niektorými tvrdeniami autora kapitoly. Podľa neho napríklad „*hlavnou úlohou týchto zložiek bolo vykonávať perzekúcie, vraždy, teror a masovú likvidáciu účastníkov Povstania a ostatných antifašistov a jednou z prioritných úloh bolo aj konečné riešenie židovskej otázky. Svoje úlohy zabezpečovali formou masovej likvidácie účastníkov Povstania a deportáciou antifašistov do koncentračných táborov*“. Vymenované aktivity mnohé POHG s väčšou či menšou intenzitou síce skutočne prevádzali, avšak plošne tvrdiť, že tieto hanebné činy patrili k ich hlavným úlohám, nezodpovedá historickej skutočnosti. Účasť viacerých gardistických jednotiek na masových vraždách je dokázaná a pomerne dobre zdokumentovaná, no súčasne treba dodať, že väčšina oddielov sa na zločinoch proti ľudskosti nepodieľala, ba činnosť nejedného z nich bola len symbolická a obmedzovala sa najmä na rozličné strážne či hliadkovacie služby. V skutočnosti bol počet príslušníkov POHG, ktorí sa zúčastnili na vraždení civilistov, minimálny a neprekročil hranicu niekoľko desiatok.

Vysloviť záverečné hodnotenie nad publikáciou nie je jednoduché. Na jednej strane treba vysoko oceniť iniciatívu vydať ľahko

čitateľnú monografiu pre všetky vekové skupiny, ktorá môže vďaka pestrému obrazovému materiálu poslúžiť i ako vhodná didaktická pomôcka. Na to, aby mohol byť superlatívmi počastovaný aj jej text, by si vyžiadal prepracovanie - niekde kozmetické, niekde zásadné. Okrem zachytených chýb a nepresností (nie je vylúčené, že ich je ešte viac) sa dost' zreteľne ukázal asi najväčší problém kolektívnych prác - zosúladiť autorov nielen ideovo, ale v danom prípade najmä obsahovo. Mnohé pasáže jednotlivých kapitol sa vracajú k faktom, ktoré boli už predtým opakovane spomínané,

čo čitateľskému zážitku rozhodne nepridáva. V istých otázkach by sa od niektorých autorov žiadalo viac osobnej odvahy odpútať sa od zastaraných, politickou konformnosťou ohoblovaných schém. Bolo by načas, aby profesionálni historici konečne prestali mať traumy z existencie Slovenského štátu a zároveň strach pomenovať záporné zjavy Povstania pravým menom bez toho, aby sa devalvoval jeho význam. Bez pochopenia a osvojenia si týchto zásad zostanú často deklarované slová o snahe vyrovnáť sa s vlastnou minulosťou len prázdnu frázou.

SPIŠIAK, J.: *Spomienky z Budapešti 1939 - 1945. Bratislava 2010, 465 s. Publikáciu do tlače pripravil Miroslav Michela*

Problematika slovensko-maďarských vzťahov v rokoch 1938 - 1945 vzbudzuje záujem nielen odbornej, ale aj laickej verejnosti, čiastočne aj médií. Z hľadiska dnešných vzťahov medzi oboma krajinami je táto kniha zaujímavým čítaním. Predkladaná publikácia prináša čitateľovi obraz o horthyovskom Maďarsku očami slovenského diplomata a vyslanca 1. Slovenskej republiky (SR) v Budapešti Jána Spišiaka.

Ján Spišiak sa narodil v roku 1901 v Českom Brezove (okres Lučenec) v roľníckej rodine, pochádzal zo skromných pomerov. Keďže bol nadaným študentom, dostal sa na lučenecké gymnázium a maturitné skúšky zložil v Bratislave na gymnáziu na Grösslingovej ulici. Rozhodol sa pre kariéru právnik, vyštudoval Právnickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe, najskôr pôsobil ako koncipient v advokátskych kanceláriách, neskôr sa stal zamestnancom Tatrabanky v Bratislave, kde ho ako vedúceho právneho odboru zachytili hektické udalosti rozpadu Č-SR a vzniku Slovenského štátu. Keďže dostal ponuku stať sa vyslancom Slovenského štátu, neskôr 1. SR, napokon ju prijal. Bolo to v období napätých vzťahov medzi oboma štátmi, najmä po udalostiach spojených s Viedenskou arbitrážou a po tzv. malej vojne.

Ján Spišiak začal svoje pôsobenie v Budapešti po svojom menovaní za vyslanca 23. mája 1939. Pre čitateľa je na škodu, že sa Spišiak viacej nezmiňuje o okolnostiach svojho menovania do funkcie, resp. inštrukciách od Ďurčanského alebo Tisu, ako má postupovať v Maďarsku. Na druhej strane sa dozvedá o finančných problémoch a iných menej dôležitých veciach spojených s nástupom do jeho

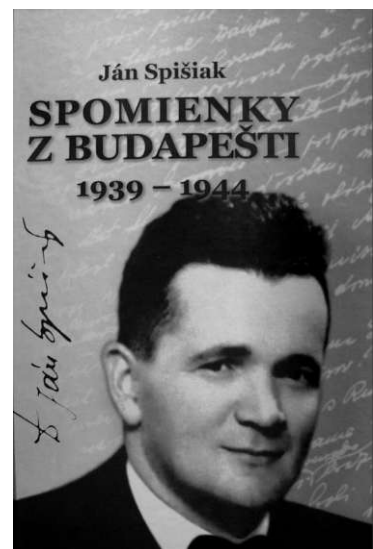
funkcie (s. 25 - 27). V knihe sa stretávame s pojmami ako tzv. slovenský štát, menej kritický pohľad na Sovietsky zväz a jeho politiku, čo je prirodzené v dobe, ktorou bol autor ovplyvnený a v ktorej aj tieto spomienky vznikli. Ani určitá miera autocenzúry a selektívnosť informácií však neuberá na celkovej kvalite tohto diela. Ján Spišiak nastupuje do svojho úradu za krajne nepriaznivých podmienok pre Slovensko, čo sa spočiatku prejavovalo na rezervovanom postoji voči nemu a malo to za následok nedostatok informácií, ktoré musel získavať prostredníctvom spriatelnených vyslancov, najmä Sovietskeho zväzu, Juhoslávie a Rumunska.

V knihe môžeme sledovať dve línie udalostí, ktoré si všíma, a zároveň aj komentuje. Prvou sú vnútropolitické záležitosti Maďarska. Podľa Spišiaka bol pre maďarskú politiku príznačný kolísavý postoj v zmysle „dva kroky doprava, dva kroky doľava“. Aj keď Maďari z času na čas prezentovali svoju oddanosť Nemecku, no na druhej strane mali vybudovanú širokú sieť agentov, diplomatov, ktorí operovali v západných krajinách a rôznymi cestami nadväzovali kontakty s politikmi týchto krajín. Takáto dvojtvárna politika napokon viedla v marci 1944 k obsadeniu Maďarska nemeckými vojskami, vraždeniu židovského obyvateľstva a nastoleniu krvavej diktatúry Ferenca Szálasiho. Všíma

si tiež neustálu snahu maďarských vládncich tried o obnovu veľkého Maďarska (Nagymagyarország), či už to bolo po II. Viedenskej arbitráži (Sedmohradsko) alebo pri napadnutí Juhoslávie (Báčka) v roku 1941. Veľmi neblaho na neho vplývali najmä udalosti, ktoré sa odohrali na týchto obsadených územiach v súvislosti s vraždením civilistov, odoberaním

Mgr. Ján Mltáč

(1983), absolvent Univerzity s.j. Cyrila a Metoda v Trnave, študijný odbor história - náuka o spoločnosti. Pracuje v Ústave pamäti národa

pôdy majiteľom alebo maďarizáciou v rôznych oblastiach života, (s. 119 - 120, 129, 226). Tieto udalosti sa sčasti dotkli aj slovenského obyvateľstva na tomto území.

Pre slovenského čitateľa je zaujímavá druhá línia, v ktorej sa autor venuje najmä napätým slovensko-maďarským vzťahom, jednaniam s politikmi na rôznych úrovniach v záležitostiach slovenskej menšiny. Tvrdí sa, že zasadal za nápravu krívd Slovákov, samozrejme v rámci možností, ktoré mu poskytovala jeho vyslanecká funkcia. Zaujímavý je počiatočný postoj predstaviteľov maďarskej vlády, ktorí neboli ochotní rokovať o rôznych problémoch v maďarsko-slovenskom pomere (s. 31 - 37). Pripisoval to najmä tomu, že Maďarsko dúfalo, že sa Slovensko hospodársky zrúti a potom ho ľahko dostanú pod „plášť“ svätého Štefana. Po konsolidácii pomerov na Slovensku zvolili Maďari pri rozhovoroch so Spišiakom inú taktiku. Už nešlo o bezprostredné vojenské obsadenie Slovenska (Maďari sa v tomto zmysle hnevávali aj na Nemcov, ktorých považovali za prekážku v obsadení Slovenska), ale o presvedčanie, že Slovensku by bolo lepšie, keby sa spojilo s Maďarskom. Niektorí politici ponúkali podobné postavenie Slovensku ako mali Chorváti v Uhorsku do roku 1918, s ešte širšími kompetenciami (s. 42 - 45, 82). Ako sa v praxi ukázalo, boli to len prázdne sľuby, dôkazom toho bolo obsadenie Sedmohradska v roku 1940 a Báčky v roku 1941, kde vojenské a polovojenské jednotky vraždili civilistov. Najväčšie zverstvá sa odohrali v juhoslovanskej Báčke, kde Maďari zavraždili niekoľko tisíc Srbov a Židov, toto besnenie neobišlo na niektorých miestach ani Slovákov (s. 245 - 249). Aj tieto udalosti boli výstrahou pred márnivými rečami o bezproblémovom živote menšín v Maďarsku, čo Spišiak vo svojej knihe viackrát zdôrazňuje.

Spišiak sa od začiatku pôsobenia vo svojej funkcii snažil pomáhať najmä vo veciach perzekvovaného slovenského obyvateľstva. Sám navrhol protiopatrenia na princípe reciprocity. Tento návrh úspešne presadil, čo malo za následok zmiernenie akcií z maďarskej strany voči Slovákom v Maďarsku (s. 50). Pomáhal aj menšinovým pracovníkom, tlačil na maďarské vládnuce kruhy, napr. pri presadzovaní slovenského časopisu, neskôr novín Slovenská jednota (SJ), pre ktoré vybavil pomoc v hodnote 500 000 korún zo Slovenska, a tiež niekoľko vagónov rotačného papiera zo Slavošoviec (s. 264). Na druhej strane protestoval proti písaniu pseudoslovenských novín - Slovenské noviny, Naša zastava, ktoré boli ideovo vedené slovenskými renegátmi, finančne podporovanými z peňazí menšinového oddelenia

maďarskej vlády (s. 93, 118, 133). Ďalším úspechom slovenskej menšiny, na ktorom sa podieľal Ján Spišiak, bolo založenie Strany slovenskej národnej jednoty (SSNJ). Táto reprezentovala Slovákov v Maďarsku bez ohľadu na ich politickú, náboženskú či spoločenskú príslušnosť. Tlačovým orgánom sa stali noviny SJ. Prostredníctvom verbálnych nôt poukazyval na prešľapy maďarských úradov voči pracovníkom a predstaviteľom SSNJ a SJ. Je však na škodu, že pri hodnotení slovenského menšinového hnutia sa naň Spišiak čiastočne pozerá z pohľadu komunistickej historiografie, napr. pri komentovaní osoby Emanuela Böhma, jedného z najvýznamnejších predstaviteľov Slovákov v Maďarsku: „Niektorí z vedúcich činiteľov sa po oslobodení dostali - ako napríklad Böhm - do politického tábora, z ktorého vyšli a postavili sa proti silám pokroku.“ (s. 259). Na druhej strane akosi prirodzene vyzdvihuje ľavicovo orientovaných Slovákov z Báčky (M. Topol'ský, A. Sirácky, J. Čajak), ktorí mali značne vyhrotený postoj k 1. SR a jej predstaviteľom. Netreba však zabúdať, že práve predstavitelia 1. SR z veľkej časti finančne zabezpečovali chod novín SJ, z ktorých boli vyplácané aj honoráre ľavicovo orientovaných redaktorov.

Postupom frontu, a najmä koncom vojny sa aj v Maďarsku začína vyostrovať vnútropolitická situácia, ktorá priniesla nové problémy. Spišiak ich musel na základe svojich kompetencií riešiť. Významným činom, za ktorý bol in memoriam ocenený, bolo vyznamenanie Spravodlivý medzi národmi. Spišiak v Budapešti pomáhal najmä slovenským židom, ktorým vystavoval legitímácie a pasy, tie ich mali uchrániť pred deportáciami a vraždením (s. 411 - 415).

Ku koncu vojny sa v neprehľadnej situácii ťažko orientovalo aj takému ostrieľanému diplomatovi akým bol Ján Spišiak. I keď bol v diplomatických službách len päť rokov, možno povedať, že za ten čas nabral skúsenosti, čo sa mu podarilo zúžitkovať pri presadzovaní slovenských požiadaviek. Rýchlym sledom udalostí, obsadením Maďarska Nemcami, náletmi a bombardovaním, sa situácia natolko zhoršila, že ju mohol sledovať len ako jeden zo zúčastnených, čo sám v závere svojej knihy zdôrazňuje: „Nemal som možnosť z blízka sledovať d'alšie veľmi nehrdinské organizačné štádium tohto strašného režimu, ktorý už v roku 1919 vznikol v krvi, krvavo vládol počas celej existencie a teraz svoje dni predlžoval nesmiernymi krvavými obeťami maďarského ľudu a v krvi národností, ktoré dočasne ovládal. (...) Sen o pochodujucom bielom koňovi, o veľkej maďarskej ríši, o svätošte-

fanskom imperializme, ktorým otravovali dve desaťročia sa blížil ku koncu" (s. 439).

Kniha je veľmi dobre čitateľná, aj veľkosť písma je primeraná, čo ocenia najmä starší čitatelia, keďže v mnohých publikáciách je problém s veľkosťou písma, čo unavuje najmä pri dlhšom čítaní. Prirodzenou súčasťou knihy je menný register, ktorý zostavovateľ obohatil o krátky biografický údaj o každej osobnosti, čo pomôže čitateľovi pri orientácii v texte.

HANZLÍK, F.: *Bez milosti a slitování. B. Reicin - fanatik rudého teroru. Praha 2011, 352 s.*

Problematika vojenského spravodajstva v povojnovom Československu a jeho zneužitie pre politické ciele KSČ patrí medzi veľmi vďačné a najmä zaujímavé témy. Jedným z najväčších odborníkov na danú problematiku je aj český historik František Hanzlík, ktorý otázkam vojenského spravodajstva v rokoch 1945 - 1948 venoval už viacero svojich prác.¹ Pri dlhoročnom archívnom výskume sa v dokumentoch neustále stretával s menom, ktoré malo rozhodujúci vplyv na formovanie a činnosť vojenského spravodajstva v prvých povojnových rokoch v Československu, zároveň bolo zahalené len ťažko preniknuteľným rúskom tajomstva - Bedřich Reicin.

Pri komplexnom zmapovaní životných osudov jednotlivých osôb z prostredia spravodajských služieb majú autori často problém s nedostatkom informácií. F. Hanzlík však veľmi vhodne využil svoje znalosti archívnych prameňov, aj dlhoročné skúsenosti vo výskume tejto problematiky a rozhodol sa priniesť trochu svetla do života B. Reicina.

Predkladaná publikácia sa na veľkom priestore venuje životu B. Reicina, ktorý patrila v povojnových československých dejinách medzi najtajomnejšie a legendami hádam najviac opradené osobnosti. Spôsobil to najmä fakt, že nikdy nebol členom ÚV KSČ, ani jeho najužšieho vedenia, no napriek tomu sa v prvých povojnových rokoch postupne vypracoval na jedného z najmocnejších mužov

Na záver možno konštatovať, že predkladaná publikácia zaujímavým spôsobom prostredníctvom denníkových záznamov poukazuje najmä na slovensko-maďarské vzťahy, ktoré sú ešte aj dnes predmetom vášnivých diskusií. Preto knihu možno odporúčať aj slovenským diplomatom, aby sa niečo dozvedeli o postojoch a plánoch Maďarska najmä v súvislosti s „trianonskou traumou" a obnovením veľkého Maďarska, čo je ešte aj dnes agendou nielen extrémistických strán a hnutí v Maďarsku.

v Československu. Pre radových straníkov bol takmer neznámou osobou a práve to z neho: obilo šedú eminenciu komunistického režimu. Naplno sa u neho prejavila arogancia moci a vrozený fanatizmus, vďaka čomu ho väčšina súčasníkov nenávidela.

Treba oceniť, že autor publikácie osobnosť B. Reicina zasadil do širšieho historického rámca. Nesleduje iba jeho „červený fanatizmus" a snahu o dosiahnutie čo najväčšej osobnej moci, ale sa snaží aj o načrtnutie zákulisného boja o moc v Československu a snahu KSČ o systematické ovládnutie a zneužívanie tajných služieb pred a aj po februári 1948. Vzhľadom na svoje predchádzajúce práce sa snaží predostrieť aj problematiku obranného spravodajstva (OBZ) v Československu, na ktorého čele stál v rokoch 1945 - 1948 práve B. Reicin. Predkladaná práca je vďaka svojej rozsiahlosti (352 strán) rozdelená do viac ako dvoch desiatok kapitol, ktoré chronologicky zachytávajú jeho hlavné životné etapy.

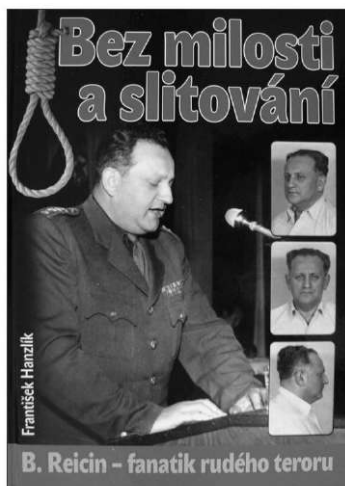
V úvodných kapitolách autor približuje činnosť B. Reicina v období 1. ČSR a Protektorátu Čechy a Morava. Už za 1. ČSR sa u neho prejavoval komunistický fanatizmus, čo autor dokladá viacerými krátkodobými väzneniami, ktoré v tomto období absolvoval. Po okupácii Čiech a Moravy v marci 1939 sa Reicin ako bývalý člen KSČ stal pre Gestapo automaticky podozrivým. Ide o jedno z najzaujímavejších období jeho života, pretože bol dvakrát zatknutý a vyšetrovaný, no zakaždým bol prepustený. V októbri 1940 mu bol dokonca protektorátnymi úradmi umožnený oficiálny odchod do

Mgr. Branislav Kinčok

(1979), absolvent histórie na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracuje v Ústave pamäti národa

¹ HANZLÍK, F.: *Vojenské obranné spravodajství v zápasu o politickou moc 1945 - 1948*. Praha 2003; HANZLÍK, F., POSPÍŠIL, Jar., POSPÍŠIL Jan: *Sluha dvou pánů*. Vizovice 1999; HANZLÍK, F., VONDŘÁŠEK, V.: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945 - 1948*. Praha 2006.

ZSSR, čo vyvolávalo oprávnené obavy z toho, že sa stal agentom Gestapa. Táto údajná spolupráca sa stala hlavným bodom jeho obžaloby v roku 1952. Treba oceniť, že autor ako skúsený historik v tejto časti podrobuje veľmi prísnej kritike rôzne pramene (najmä z dielne ŠtB), vďaka čomu dospel k názoru, že B. Reicin agentom Gestapa nebol.

V nasledujúcich kapitolách sa F. Hanzlík venuje pôsobeniu B. Reicina v ZSSR. Po vypuknutí sovietsko-nemeckého konfliktu v júni 1941 bol ako cudzí štátny príslušník sovietskou NKVD uväznený a internovaný. Vstúpil do tvoriacich sa československých jednotiek a bol presunutý do Buzuluku. Podľa F. Hanzlíka sa približne v tomto čase stal spolupracovníkom sovietskej tajnej polície NKVD. V Buzuluku riadil ilegálnu stranícku organizáciu a neskôr sa na osobné želanie Klementa Gottwalda stal osvetovým dôstojníkom 1. čs. samostatného poľného práporu v ZSSR, s ktorým sa zúčastnil bitky pri Sokolove.

Ako osvetový dôstojník má v súvislosti s touto bitkou nemalú zásluhu na vytvorení a šírení viacerých legiend

Pôsobeniu B. Reicina vo funkcii prednostu OBZ a jeho samotnému budovaniu a činnosti sa venujú nasledujúce kapitoly publikácie. V januári 1945 bol Reicin vymenovaný do funkcie prednostu OBZ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, čím sa odštartovala jeho závratná, ale krátka vojenská kariéra. Po skončení vojny zostal na čele OBZ, ktoré sa stalo československou vojenskou kontrarozviedkou. Došlo k nesmiernemu posilneniu jeho osobnej moci, pretože OBZ bolo v prvých povojnových mesiacoch jedinou akcieschopnou bezpečnostnou zložkou v ČSR. Autor tu na viacerých stranách popisuje organizačné budovanie činnosti OBZ. Analyzuje osobnú úlohu B. Reicina pri prvých povojnových čistkách v rámci dôstojníckeho zboru československej armády. Nevyhol sa ani charakterizovaniu jeho viacerých osobných čŕt - fanatizmu, arogancie a povýšenosti.

V nasledujúcej časti publikácie sa autor venuje posilňovaniu jeho osobnej moci po februári 1948, ktorá sa prejavila najmä vymenovaním do funkcie námestníka ministra národnej obrany pre kádrovú oblasť. Z tejto pozície riadil B. Reicin kolotoč perzekúcií v armáde, ktorý za sebou zanechal množstvo nevinných obetí. Osobne sa podieľal na viacerých justičných vraždách dôstojníkov československej armády a v tomto období dosiahol takmer nekontrolovateľnú moc.

Reicinov rýchly kariérny vzostup však predznamenal rovnako rýchly pád. Aj komunistická revolúcia sa dostala do bodu, keď začala požírať svoje deti a stiahla so sebou aj komunistického fanatika B. Reicina. Tejto časti jeho života venoval autor záverečné kapitoly publikácie. Reicinov pád odštartovalo menovanie Alexeja Čepičku za ministra národnej obrany v novembri 1950. Postupne strácal jeho dôveru a od konca roku 1950 bol nepretržite sledovaný. Po zatknutí vo februári 1951 skončil vo vyšetrovacích miestnostiach ŠtB. Bol zaradený do protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym a po vykonštruovanom politickom procese skončil tam, kde predtým mnohé jeho obete - na popraviske. Jeho meno bolo z oficiálnych československých dejín na dlhé roky vymazané.

Samozrejme, autor nemohol obísť ani problematiku rehabilitácií obetí politických procesov v rokoch 1948 - 1954, medzi ktoré chtiac-nechtiac patrí aj B. Reicin. Naznačuje, že táto problematika nieje dodnes vyriešená: „Reicin je dnes z daného právneho pohľadu osobou bezúhonnou, osobou, ktorá sa nikdy nedopustila ničoho nezákonného. Bedřich Reicin bol odsúdený a popravený za činy, ktorých sa nikdy nedopustil (...) jeho osobný podiel na justičných vraždách dôstojníkov, účastníkov domáceho a zahraničného odboja, je však nesporný.“ Tento problém sa však nedotýka iba osobnosti B. Reicina, ale aj ďalších komunistických pohľadárov odsúdených v politických procesoch v 40. a 50. rokoch.

Publikácia F. Hanzlíka je okrem obsahovej zaujímavá aj z vizuálnej stránky. Na prvý pohľad zaujme už jej zaujímavo koncipovaná obálka. Publikácia je priebežne doplnená veľkým množstvom fotografií osobností a archívnych dokumentov z daného obdobia. Treba oceniť, že najmä fotografie dokumentov sú publikované vo veľkých formátoch a sú dobre čitateľné. Škoda však, že v knihe chýba dôležitý menný register.

Celkovo možno publikáciu hodnotiť ako veľmi vydarenú. Autor zúročil svoje dlhoročné skúsenosti s problematikou a témy sa zhodli veľmi dobre. Napriek tomu, že publikácia spĺňa všetky nároky odbornej práce, je napísaná príťažlivým štýlom a zaujme aj laického čitateľa. Na druhej strane prináša mnohé neznáme a nezverejnené fakty nielen z Reicinovho života, ale aj z povojnového fungovania československých vojenských bezpečnostných zložiek. Je nesporným obohatením aj pre odbornú historickú verejnosť a určite by nemala chýbať v knižnici záujemcov o históriu československých spravodajských služieb.

Diskusné večery už aj v Košiciach

Prvý diskusný večer v Košiciach oficiálne otvoril predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský. Foto: Branislav Kinčok

Vo štvrtok 22. septembra 2011 sa v priestoroch Verejnej knižnice Jána Bocatia v Košiciach uskutočnil diskusný večer o násilnej likvidácii gréckokatolíckej cirkvi komunistickým režimom (tzv. Prešovský sobor v roku 1950). O téme diskutovali prof. ThDr. Ján Šafín, PhD., doc. Alexander Cap, CSc., ThDr. Peter Borza, PhD. a SEOLic. Daniel Atanáz Mandzák CSsR. Ústav pamäti národa tak prináša úspešný cyklus bratislavských diskusných večerov aj na východ Slovenska. Od septembra majú obyvatelia Košíc a okolia možnosť raz mesačne sa zapojiť do besied s historikmi, ktorí sa venujú obdobiu neslobody, teda rokom 1939 – 1989.

Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe

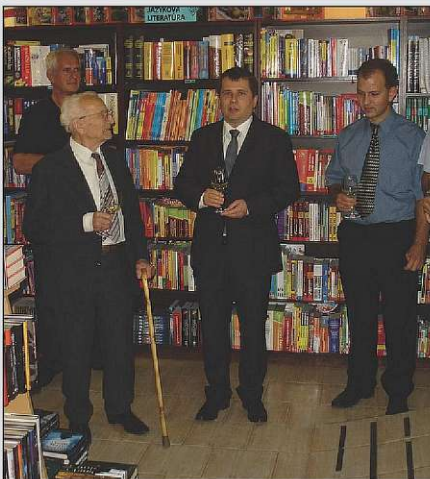
Konferenciu slávnostne otvoril predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský. Foto: Branislav Kinčok

V dňoch 14. – 16. novembra 2011 sa v priestoroch historickej budovy Národnej rady Slovenskej republiky v Bratislave konala pod záštitou predsedu Národnej rady Slovenskej republiky Pavla Hrušovského medzinárodná vedecká konferencia *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Výsledky bádania v oblasti protikomunistického odboja prezentovalo viac ako 40 výskumníkov zo štrnástich krajín. Konferenciu zorganizovali Ústav pamäti národa a Európska sieť Pamäť a Solidarita v spolupráci so zahraničnými partnermi

Ústavom pre štúdium totalitných režimov (Česko), Ústavom národnej pamäti (Poľsko) a Ústavom pre dejiny maďarskej revolúcie 1956 (Maďarsko), aj so slovenskými partnermi Konfederáciou politických väzňov Slovenska, Politickými väzňami – Zväzom protikomunistického odboja a Národnou radou Slovenskej republiky. Podujatie sa uskutočnilo s finančnou podporou Medzinárodného vyšehradského fondu.

Prezentácia publikácie Žandár troch režimov

Jesenné obdobie bolo aj tento rok pre ÚPN bohatým na úrodu nových publikácií. V dňoch 27. 9. 2011 a 5. 10. 2011 sa uskutočnili prezentácie knihy *Žandár troch režimov. Gustáv Polčík a jeho služba v Prievidzi v rokoch 1942 – 1972*.

Ľava: Gustáv Polčík, predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský a jeden z autorov Martin Lacko na prezentácii publikácie v Prievidzi. Foto: Ján Mitáč

Prvá prezentácia sa konala v priestoroch knižkupectva Ezop v Prievidzi za účasti predsedu SpR ÚPN I. A. Petranského, autorov M. Lacka a J. Saba, ako aj hlavného aktéra knihy, takmer 93-ročného G. Polčíka. Úvodnú báseň predniesla a celé podujatie moderovala bývalá predsedníčka MO Matice slovenskej L. Ondrejková. Za odbornú verejnosť regiónu prehovoril jeden z posudzovateľov publikácie, historik SNM v Bojniciach E. Kližan. Knihu uviedol do života L. Ježík, syn niekdajšieho veliteľa stanice NB v Prievidzi Jána Ježíka. Podujatie sa stretlo so záujmom prievidzskej verejnosti, čo sa odrazilo aj v počte predaných publikácií. Osobitne potešujúcou bola prítomnosť zástupcov celoslovenských médií, vďaka ktorým informácia o knihe aj širšie rezonovala.

Druhá prezentácia sa uskutočnila v tradičných priestoroch predajne Svet knihy na Obchodnej ulici v Bratislave. Okrem vyššie spomenutých autorov a predsedu SpR

ÚPN I. A. Petranského sa aj tejto akcie zúčastnil osobne G. Polčík. Podujatie sprevádzala živá diskusia, ktorá pokračovala aj po oficiálnom skončení celej akcie.

Autori publikácie Ján Saba a Martin Lacko na prezentácii v Bratislave. Foto: Ján Mitáč

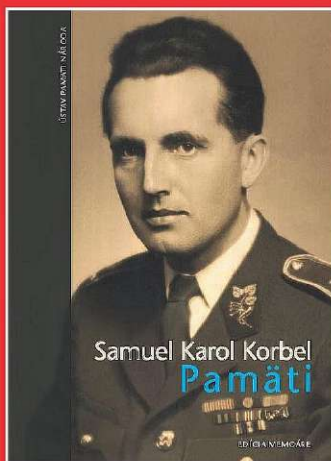
Študentská konferencia Nenápadní hrdinovia III.

Dňa 18. novembra 2011 sa konala v Hoteli Bôrik v Bratislave študentská konferencia 3. ročníka projektu Nenápadní hrdinovia v zápase s komunizmom. Záštitu nad konferenciou prevzala predsedníčka vlády SR Iveta Radičová, ktorá v úvodnom prihovore ocenila prácu študentov a vyzdvihla úlohu budovania pamäti pre hrdosť slovenského národa. Prítomným sa prihovoril aj predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský, predseda KPVS Anton Srholec, gestor projektu František Neupauer, neskôr aj nemecký veľvyslanec Axel Hartmann, vedúca Zastúpenia Európskej komisie na Slovensku Andrea Elscheková-Matisová, za poslancov Európskeho parlamentu Peter Šťastný a členovia poroty Anna Záborská a František Mikloško. Študentov prišiel pozdraviť aj podpredseda NR SR Milan Hort. Medzi hosti konferencie patrili aj veľvyslanec Českej republiky Jakub Karfík, zástupcovia francúzskeho, ruského a ukrajinského veľvyslanectva. Nechýbala ani prvá viceprimátorka hlavného mesta SR Bratislavy Viera Kimerlingová a zástupcovia Ministerstva kultúry a Ministerstva obrany SR.

Medzi hosťami konferencie bola aj predsedníčka vlády SR Iveta Radičová. Foto: Juraj Ondriaš

Nové knihy ÚPN

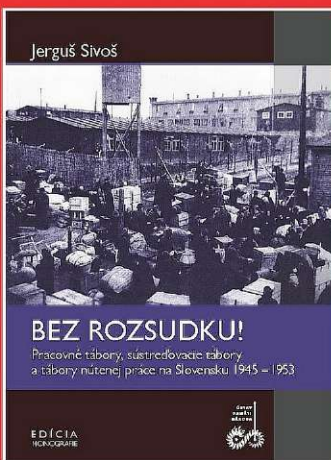
KORBEL, S. K. *Pamäti*. Bratislava: Ústav pamäti národa 2011. ISBN 978-80-89335-47-3.

Generál Samuel Karol Korbel (1909 – 1997) bol prvým Slovákom v justičnej službe predvojnovnej česko-slovenskej armády (1932 – 1939) a po vzniku Slovenskej republiky šéfom vojenskej justície slovenskej armády (1939 – 1944). V roku 1944 sa zapojil do povstania, kde bol vojenským prokurátorom povstaleckej armády. Po vojne bol šéfom justičnej služby česko-slovenskej armády. Po februári 1948 bol z armádnej služby prepustený. V roku 1949 utiekol do Nemecka, odkiaľ v roku 1951 emigroval do Austrálie. Jeho pamäti sú cenným svedectvom o fungovaní vojenskej justičnej služby v slovenskej i česko-slovenskej armáde. Hodnotné sú aj jeho postrehy a pozorovania postupného a dômyselného uchvacovania politickej moci komunistami v obnovenom Česko-Slovensku, jeho názory na prezidenta Jozefa Tisu, generála Ferdinanda Čatloša, ako aj na prezidenta Edvarda Beneša a mnohých ďalších predstaviteľov povojnového politického života u nás. Svoje bohaté osobné skúsenosti i prežité udalosti podáva trpezlivo a nezaujatým pohľadom.

JELÍNEK, J. A. – GUBIČ, O. – KLIŽAN, E.: *Jedno storočie v Prievidzi*. Prievidza 2011. ISBN 978-80-970790-4-8.

Nová regionálna monografia trojice spoluautorov, ktorá vyšla v spolupráci s Ústavom pamäti národa, mapuje dejiny židovskej náboženskej obce v Prievidzi od príchodu do mesta až po dnešné obdobie. Prináša zaujímavý pohľad na históriu náboženskej komunity, ktorá síce dnes už takmer nejestvuje, v minulosti však v rámci prievidzského regiónu zohrávala nemalú úlohu na formovaní jeho obrazu. V jednotlivých kapitolách sumarizuje charakter komunity, jej bohatú históriu, ale aj spoluprácu na hospodárskom živote mesta či spolkové aktivity jej členov. Neopomína pritom ani obdobie rokov 1. Slovenskej republiky, ktoré v spojení s tragédiou holokaustu prinieslo mnohým prievidzským Židom utrpenie. Aj tí, ktorí toto obdobie prežili, sa po skončení druhej svetovej vojny poväčšine vysťahovali. Dnes je aj preto vo vnímaní obyvateľov mesta táto epizóda už takmer zabudnutá. Nová monografia v spolupráci s ÚPN je preto aj z tohto dôvodu významným počínom pri odhaľovaní menej známych stránok našej histórie.

SIVOŠ, J.: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredňovacie tábory a tábory nútej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava: Ústav pamäti národa 2011. ISBN 978-80-89335-48-0.

Témou novej publikácie Ústavu pamäti národa je inštitút nútej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. Práca analyzuje zrod myšlienky obnovenia pracovných táborov po II. svetovej vojne, ale aj vznik sústredňovacích táborov pre občanov nemeckej a maďarskej národnosti. Venuje sa otázke legislatívnej prípravy nariadení a zákonov o pracovných táboroch, pôsobeniu inštitúcií, ktoré zabezpečovali realizáciu týchto právnych noriem v praxi, chodu a vnútornému životu v táboroch, zmenám v táborovom systéme po definitívnom prevzatí moci komunistami, ale aj pohľadu na výchovu, resp. prevýchovu zaradencov, ktorou sa zaradovanie osôb do pracovných táborov zdôvodňovalo, a činnosti Štátnej bezpečnosti v útvaroch. Obsahuje štatistické údaje o počte zaradených osôb a sociálnom a národnostnom

zložení osadenstva táborov, fotografie politických predstaviteľov, veliteľov táborov a príslušníkov ŠtB, plány táborov, kresby zaradencov, ale aj zoznam pracovných a sústredňovacích táborov a táborov nútej práce na Slovensku.

ISSN 1336-6297

